Coman LUPU

Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne (1780-1860)

Logos

Lexicografia românească
în procesul de occidentalizare latino-romanică
a limbii române moderne (1780-1860)

Coman LUPU

Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne (1780-1860)

Logos

Apărut: Bucureşti 1999

© Editura LOGOS
Toate drepturile rezervate

Ed. LOGOS
Adresa poştei:
OP 4 CP 48 Bucureşti

Tel./fax (021) 327 14 78
E-Mail: office@logos.tm.ro

ISBN: 973-98278-2-9

Lui Marius Sala

Abrevieri

ar. = arabă
cat. = catalană
cf. = confer
engl. = engleză
fr. = franceză
gall. (LB) = franceză
germ. = germană
it. = italiană
lat. = latină
magh. = maghiară
(n)gr. = (neo)greacă
pers. = persană
pol. = polonă
pg. = portugheză
prov. = provensală
rom. = română
rs. = rusă
scr. = sârbo-croată
sp. = spaniolă
tc. = turcă
ucr. = ucraineană

Introducere

Lucrarea de față este rezultatul unei cercetări pe dicționare românești din perioada 1780-1860. Am abordat aceste lucrări pornind de la ideea că dicționarul este o oglindă în care cel care îl consultă trebuie să recunoască date ale istoriei culturii şi ale istoriei limbii române.

Orice dicționar, indiferent de structură sau de profil (*multi-*, *bi-* ori *monolingv*, etimologic, explicativ sau terminologic), constituie o descriere a culturii şi, "en ce sens, il est *un texte culturel*", după cum spun Jean Dubois şi Claude Dubois (1971, p. 99). Limba şi cultura reflectate în dicționarele cercetate se situează într-un spațiu cu două uşi: una în închidere, cealaltă în deschidere, marcând astfel pragul dintre două lumi.

Din corpusul dicționarelor din perioada menționată ne-a interesat inventarul de împrumuturi latino-romanice, pentru a putea evalua locul şi rolul lucrărilor lexicografice în procesul de modernizare a structurilor lexicului românesc. Istoriile limbii literare propun, în general, ca reper pentru începuturile acestui fenomen, anul 1780. Într-o discuție cu Alexandru Rosetti, regretatul profesor al profesorilor noştri, care a pledat ani în şir pentru o ediție ştiințifică a *Condicii* lui Iordache Golescu, ni s-a sugerat ca termen de referință anul 1750, pentru a cerceta începuturile istoriei socio-culturale ale fenomenului lingvistic ce avea să schimbe fizionomia lexicului românesc după 1780. În acest sens s-a exprimat şi prof. Alexandru Niculescu, care ne-a recomandat lucrările de istorie şi de istorie a culturii referitoare la faza 1750-1780. Ceea ce am şi făcut şi am constatat că, în pofida cunoscutei relații dintre "mot et chose", nu se poate vorbi în acest interval de o sincronizare între occidentalizarea confortului vieții sociale de la noi şi modernizarea lexicului. Limba elitelor sociale din Principate şi din Transilvania fiind mai ales greaca şi, respectiv, maghiara, este lesne de înțeles de ce lexicul românesc înregistrează sporadic efectele schimbărilor din diversele sfere ale vieții sociale. În țările române - şi mai ales în Principate – se produce mai

întâi, între 1750-1780, un proces de occidentalizare la nivelul culturii materiale, proces urmat de o deschidere în cultura spirituală, care avea să pregătească şi transformările în plan lingvistic.

Într-adevăr, contextul extralingvistic este cel care, ca în oricare etapă din istoria limbii române, determină modificările care aveau să se producă în lexic. De exemplu, prin negustătorii greci, boierii români ajung să dobândească gustul confortului occidental, iar legătura dintre "cuvânt şi lucru" se face în spațiul românesc mai întâi prin intermediul limbii greceşti. "În vreme de pace, scrie N. Iorga, piața străină furniza toate articolele necesare marilor boieri pentru confortul şi luxul lor. Din Austria se importau mobile, mătăsuri... Din Germania veneau țesături de lână, ceasornice, manufacturi, coloniale; din Franța, stofe fine, din Olanda, pânzeturi, din Anglia museline, percale şi indiene, din Veneția cristaluri, hârtie şi lumânări..." În acest mod, grecii deschid însă drumul şi spre înnoirea culturii spirituale, contribuind astfel la trezirea conştiinței naționale.

În ceea ce priveşte Transilvania, începuturile procesului de modernizare a lexicului românesc sunt legate de o întoarcere în istorie, către rădăcini, de accesul la cultură, la cunoaştere, la schimbul de idei, acces devenit posibil şi prin implicarea bisericii în destinul românilor ardeleni şi stimulat de mişcările care frământau conştiința Occidentului.

Pentru a înțelege cum s-a ajuns la absorbția unui mare număr de împrumuturi latino-romanice, am considerat necesar să urmărim modul cum se încheagă o poziție convergentă în epocă față de problema împrumuturilor neologice în limba română şi față de sursele acestora. Cele mai interesante şi totodată consecvente sunt părerile corifeilor Şcolii Ardelene. Am trecut de asemenea în revistă cercetările consacrate împrumuturilor livreşti în limba română.

Pornind de la precizarea lui S. Puşcariu privitoare la "căile de penetrație ale neologismului", am încercat să ilustrăm contribuția fiecăreia şi am adăugat, la cele menționate de lingvistul ardelean, altele, rezervând un spațiu aparte lucrărilor lexicografice.

Dicționarul asupra căruia ne-am concentrat atenția este *Condica limbii rumâneşti* a lui Iordache Golescu, a cărui descriere am făcut-o prin raportare mai ales la două importante lucrări ardeleneşti: *Lexiconul budan* şi dicționarul lui Ioan Bobb. În prezentarea vocabularelor publicate după 1830 am subliniat elementele de convergență şi de divergență cu aceste trei dicționare. Divergențele le explicăm, pe de o parte, prin profilul acestor lucrări (sunt dicționare bilingve, de pildă cele pe domeniul român-francez, sau de neologisme), dar şi prin faptul că limba română, după 1830, se afla într-o altă etapă de evoluție. Cercetarea acestor lexicoane prezintă un interes multiplu pentru istoria limbii române literare: din punct de vedere etimologic, pentru adaptarea neologismelor la sistemul fonetic şi morfologic al limbii române, pentru datarea unor termeni etc.

Realizarea acestei cercetări este rodul mai multor ani de lucru, intermitent. Nu putem încheia aceste rânduri fără a-i aminti pe cei care ne-au încurajat sau ne-au ajutat ca acest demers să capate forma pe care o oferim acum celor interesați de asemenea aspecte ale istoriei limbii române literare. Ne-au fost mereu alături profesorii noştri Florica Dimitrescu şi Alexandru Niculescu; prietenii noştri dintotdeauna Stela Toma şi Alexandru Ciolan; prietenii şi colegii de la Institul de Lingvistică "Iorgu Iordan" al Academiei Române: Jana Balacciu-Matei, Tudora Șandru-Mehedinți, Gabriela Necheş; prietena şi totodată colega noastră Sanda Reinheimer-Rîpeanu; de la acelaşi Institut al Academiei Române, Mioara Avram şi Ioana Vintilă-Rădulescu ne-au stat aproape în momentele de cumpănă. Nu o putem uita pe Doina Derer, care, ca şefă de Catedră, ne-a scutit deseori de corvezi extraprofesionale. Tuturor, recunoştința şi mulțumirile noastre.

I. Epoca

1. Văzută de istorici

Perioada de la mijlocul secolului al XVIII-lea până în primele decenii ale veacului următor asociază, într-un ritm mai alert decât până atunci, factori complecşi socio-politici şi spirituali, care produc o schimbare de esenţă a societăţii româneşti, schimbare ce reflectă şi mutaţiile la nivel european.

În plan politic, Principatele sunt puternic marcate de declinul Imperiului Otoman. În urma războaielor dintre 1768–1774, 1787–1792 şi 1806–1812, Imperiul Otoman este silit să facă importante concesii Rusiei, noua putere afirmată în zonă, ceea ce oferă Principatelor române un anumit spaţiu de mişcare, prin relaxarea obligaţiilor către „puterea suverană“. Începând din 1774, pacea de la Kuciuk-Kainargi, deşi menţine vasalitatea faţă de Poartă şi regimul fanariot, acordă Rusiei, oficial, statutul de „putere protectoare“, cu dreptul de a interveni la Constantinopol în favoarea Principatelor. Promovând libera navigaţie pe Dunăre, acelaşi tratat propulsează Ţara Românească şi Moldova în sfera intereselor economice ale marilor puteri, ca bază a interesului politic.

Reflexul acestei mişcări îl reprezintă contactul direct al europenilor cu Ţările Române, a cărui intensificare este evidentă prin sporirea numărului de călători, atestat de memorialele de călătorie şi de funcţiile lor (ne)oficiale, înregistrate în documentele epocii. Abordând problema primilor călători francezi în Principate, P. Eliade[1] demonstrează că apariţia acestora în Ţările Române,

1. *Influenţa franceză asupra spiritului public în România. Originile*, Univers, Bucureşti, 1982, p. 121–130.

încă de la începutul secolului al XVIII-lea, este determinată de interesul politic de a urmări acțiunile domnitorilor români, poziția Austriei şi Rusiei în zonă, pe de o parte, iar pe de altă parte, replica otomană. Pentru Franța, încă din 1701, Bucureştii şi Iaşii sunt centre de corespondență între Viena, Varşovia şi Constantinopol[2]. De aceea, sunt trimişi în Principate agenți ai ambasadorului francez la Constantinopol, care intră în slujba domnilor (în 1701, Lautier este angajat de C. Brâncoveanu ca medic; Fonseca, medicul ambasadei franceze la Constantinopol, îl slujeşte în 1719 pe N. Mavrocordat; consulii francezi din Crimeea vizitează periodic Principatele, iar începând cu jumătatea secolului al XVIII-lea, secretarii domnilor fanarioți sunt francezi numiți de consulatul de la Constantinopol: în 1747, „le seigneur Millo", la curtea lui Grigore Ghica; între 1750–1760, „le sieur" Linchou, pe lângă Constantin Racoviță; Simian, sub Grigore Calimachi, 1769; Jean Louis Carra şi Pierre Laroche, la diverşi domnitori munteni şi moldoveni, între 1764–1783 etc.). Hotărârea din 1785 a ambasadorului francez la Constantinopol, Choiseul Gouffier, de a numi ca secretari ai domnitorilor persoane instruite, are ca urmare elaborarea primelor lucrări străine despre români: *Journal d'un voyage de Constantinople à Jassy* şi *Reinseignements moraux et curieux sur quelques usages des habitants de la Moldavie et sur l'idiome moldave*, ambele datând din 1785 şi fiind redactate de Alexandre-Maurice Blanc de Lanautte, comte d'Hauterive.

O altă lucrare, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, este elaborată în 1777 de Jean Louis Carra. Suplinind informația cu fantezia sau cu impresia de moment, aceste trei lucrări au doar meritul de la localiza Principatele şi de a înregistra pentru europeni câteva coordonate. Ele atestă şi existența unui cititor străin interesat de aceste meleaguri. Alte câteva lucrări ale călătorilor străini fac oficiul de reală popularizare: F. I. Sulzer, *Geschichte*

2. Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 130.

des transalpinischen Daziens, 1782; St. Raichevich, *Osservazioni storiche naturali e politiche intorno alla Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788; *Les mémoires du comte de Laugeron* (1790–1812); W. Wilkinson, *An Account of the Principalities of Walachia and Moldavia*, 1820, etc.

În relația dintre Poartă și Principate, expresiile – mai mult teoretice (prin neaplicare) decât practice – ale acestei autonomii limitate, sub garanția Rusiei, le-au reprezentat capitulațiile, hatișerifurile și hotărârea din 1802. „Capitulațiile", tratate de închinare a provinciilor vasale față de turci, pe baza reglementării raporturilor cu Poarta, în temeiul documentelor de la 1393 și 1460, erau de fapt acte plăsmuite de boieri în 1772, cu scopul argumentării dreptului Principatelor la autonomie în Imperiul Otoman. „Hatișerifurile de privilegiu" desființează tributul în grâne, interzic rechizițiile fără plată și sancționează abuzurile funcționarilor turci care strâng haraciul, măsuri puse sub supravegherea administrației ruse și mai apoi a consulilor. Hotărârea din 1802 prevedea ca toate dările pentru Constantinopol să se încadreze în limitele posibilităților de plată declarate de Principate. Această aspirație spre autonomie față de Poartă orientează, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primii ani ai veacului al XIX-lea, marea boierime angajată în politică, spre Rusia.

Faptul că în 1802 câțiva boieri munteni – refugiați la Brașov, în urma jafului bandelor lui Pasvan Oglu – trimit cereri de sprijin țarului, împăratului Austriei și lui Napoleon, solicitând în același timp la Constantinopol numirea ca domn pe viață a lui Constantin Ipsilanti, demonstrează atât cristalizarea unei conștiințe europene, care revendică de fapt o susținere salvatoare din partea marilor puteri, cât și luciditatea dependenței efective față de imperiul în declin. Trimiterea în 1802 a boierului Dudescu într-o misiune confidențială la Paris și memoriul adresat în 1807 împăratului Napoleon, pentru a constitui, prin unirea Principatelor, Dacia sau Valahia Mare, sugerează aderența la forța politică și spirituală cea

mai importantă în epocă şi cu care românii îşi simt afinităţi. Este un mod de a-şi alege – pentru prima oară liber în istorie – protectorul şi... modelul spiritual şi existenţial, pentru care fanarioţii şi ruşii sunt doar mediatori.

Constituirea consulatelor franceze la Iaşi şi Bucureşti, în 1797, sub conducerea cetăţenilor Perrant şi, mai ales, Flûry (în ciuda eşecului activităţii lor diplomatice, ca urmare a răcirii relaţiilor dintre Turcia şi Franţa, prin intrarea trupelor napoleoniene în Egipt), va duce la crearea unui prim „partid naţional“. Numit „partid francez“, el este format, sub influenţa ideilor Revoluţiei Franceze, din tinerii boieri eterişti, călăuziţi de principiile lui Rhigas. În numele acestui partid, boierul I. Ghica va încerca să-i înmâneze, în 1807, împăratului francez un memoriu, într-o tentativă desperată de a menţine apropierea de Franţa, în condiţiile în care Napoleon cedase de fapt Principatele autorităţii ţariste.

Această cedare, după cum subliniază P. Eliade, a avut ca urmare practic o foarte consistentă occidentalizare, cu două surse divergente. Pe de o parte, pentru a se impune, „guvernul ţarist începuse cucerirea în bună regulă a Moldovei, mai întâi cu armele, apoi prin serbări, dansuri, jocuri. Niciodată influenţa franceză n-a fost introdusă de ei în mai deplină cunoştinţă de cauză. Niciodată Moldova n-a fost mai «franceză» pe dinafară şi, în acelaşi timp, niciodată cei câţiva membri ai «partidei franceze» din Moldova nu s-au arătat mai ostili Rusiei“[3]. Pe de altă parte, declarându-se ostili ruşilor – în care întrevedeau viitorii stăpâni –, în Moldova, reprezentanţii încă activi ai partidei naţionale se proclamă „partizani ai Franţei şi ai nemuritoarei Revoluţii“, „republicani“, „frondeuri“, „iacobini“, „admiratori ai marelui Napoleon.”

Chiar dacă, după cum subliniază P. Eliade, personalităţi ca Beldiman, Catargi, Sturdza foloseau aceşti termeni „în ciuda puţinului înţeles legat de aceste cuvinte“, utilizarea lor ni se pare

3. P. Eliade, *op. cit.*, p. 204.

semnificativă pentru cristalizarea ideii că numai printr-o asemenea orientare Principatele puteau fi salvate de povara orientală cunoscută, turcească, şi presupusă, rusească. Revenirea în societatea moldovenească de la începutul secolului al XIX-lea, cu intonarea Marseillezei şi a Carmagnolei, a consulului francez Lamarrex – în ciuda tratatului de la Tilsit –, ne apare ca o primă opțiune fermă pentru calea occidentală.

După căderea lui Napoleon şi triumful țarului Alexandru asupra acestuia, grecii îşi schimbă orientarea, dinspre Franța spre Rusia. Noua Eterie, constituită în 1814, va avea centrul în Rusia, la Odessa, de unde se va extinde şi pe tărâm românesc. Aici, prin mişcarea lui Tudor de la 1821, ea găseşte spiritele formate în sensul Revoluției Franceze, şi atât Proclamația de la Padeş, cât şi scrisorile adresate boierilor în 4 februarie de către Tudor atestă asimilarea unui fond de idei enciclopedist. În acest sens, P. Cornea[4] subliniază că, dacă prin termenii şi ideile proclamației „ne aflăm, de fapt, dincolo de luminismul filozofilor secolului al XVIII-lea, pe un teren pur revoluționar”[5], prin scrisoarea către boieri este redefinit conceptul de patriot: „Patriotul nu este doar un conațional, cum credea Chesarie din Râmnic, sau un comiliton al luminării, cum sugera Ienăchiță Văcărescu; el trebuie să posede – cum spunea cavalerul de Jaucourt în *L'Encyclopédie* – «virtutea politică a renunțării la sine însuşi, capacitatea de a pune interesul public mai presus de cel personal»“[6].

În plan strict istoric, mişcarea lui Tudor reprezintă, pentru Principate, un prim moment de afirmare a voinței naționale de autodeterminare. Acum, românii ies din expectativa urmăririi jocurilor politice care hotărăsc tabăra în care sunt aruncate de istorie Principatele. Ei acționează în numele unor idei care se plămădiseră nu numai ca un imperativ al momentului, sub influența Eteriei

4. *Originile romantismului românesc*, Minerva, Bucureşti, 1972.
5. *Ibid.*, p. 165.
6. P. Cornea, *op. cit.*, p.166.

greceşti, dar şi ca urmare a asimilării spiritului şi modelului european furnizate de Revoluția Franceză şi de imperiul napoleonian. În plan intern, mişcarea lui Tudor este şi reflexul ridicării unei noi clase active, a micilor boiernaşi şi orăşeni, care anunță burghezia. Punând capăt domniilor fanariote, mişcarea se deschide spre epoca modernă, a dezvoltării în ritmul şi pe reperele civizilizației europene.

Pînă la 1848, alte două momente istorice vor circumscrie ferm această deschidere. Ca arc peste timp, între ideile de la 1821 şi cele paşoptiste – din păcate, acest fapt a rămas în istorie doar ca inițiativă, neavând şi repercusiuni politice –, în aprilie 1822 Ionică Tăutu elaborează proiectul primei constituții româneşti, zisă a cărvunarilor. Aceasta este expresia lecturilor sistematice din iluminismul francez, prin susținerea legilor universale care guvernează lumea, în care echilibrul originar se menține prin schimbarea resorturilor uzate, pe baza evoluției. Refuzând ideea de revoluție, Tăutu preconizează autocrația luminată, lansând diatribe la adresa marii boierimi spoliatoare. Precursor al preromantismului prin traducerea sa din Volney (*Sfărâmările sau Procetire asupra revoluțiilor împărățiilor*), ca autor al pamfletelor antiboiereşti (*Strigarea norodului Moldovii către boierii pribegi şi către mitropolitul* şi *Scrisoare ce au trimis un boier din Moldova către dumnealui logofătul Grigoraş Sturza la Cernăuți*) şi al unor discursuri celebre în epocă, Tăutu prefigurează incandescența ideilor şi retorismul politic al lui Bălcescu şi Kogălniceanu.

Incisivitatea luptei antifeudale a acestora este anunțată de *Proiect de reforme*, elaborat în 1827 de munteanul Eufrosin Poteca, format la Pisa şi Paris în spiritul raționalist şi egalitarist al Europei anilor 1820–1825. În numele unei prime generații de studenți români formate la şcolile occidentale, Poteca militează pentru idei care vor fi promovate de generația paşoptistă: desființarea privilegiilor (fiscale), impunerea generală după avere, egalita-

tea la numirea în slujbe, libertatea tiparului, înmulțirea școlilor, dezrobirea țiganilor.

Acest suflu intern înnoitor – manifestat prin programele reformatoare ale exponenților micii boierimi și ai unei burghezii în formare – se grefează pe fundalul marilor evenimente politice, care fixează și coordonatele mișcărilor românești din anii patruzeci ai secolului al XIX-lea. Astfel, convenția de la Akerman (Cetatea-Albă) din 7 octombrie 1827 și tratatul de la Adrianopol (2 septembrie 1829), încheiate în urma războaielor ruso-turce, converg către elaborarea sub protectoratul Rusiei a primelor constituții românești: *Regulamentele Organice*. Aplicate începând de la 1 iulie 1831, în Muntenia, și de la 1 ianuarie 1832, în Moldova, regulamentele marchează afirmarea unei (relative) autonomii față de Poartă și începutul procesului de modernizare a relațiilor socio-economice, prin constituirea unor structuri de tip occidental.

Astfel, întemeierea Adunărilor Obștești Extraordinare, menite să aleagă domnul pe viață dintre dregători, constituie un prim parlament, în care – cu excepția țăranilor – sunt reprezentate clasele sociale ale timpului: meseriași, negustori, boieri mici și mari și înalți prelați. Raportul dintre numărul total al membrilor[7] în componența adunărilor (190 în Muntenia și 132 în Moldova) și cel al reprezentanților altor clase în afara celei boierești (câte 27 în fiecare provincie) atestă, după opinia noastră, existența unei burghezii în formare și poziția ei activă în plan politic. Constituirea sfatului (administrativ) al țării, limitând puterea discreționară a domnului, anticipează structurile guvernamentale.

Reglementarea concretă a libertății de navigație pe Dunăre (obținută prin pacea de la Adrianopol) a forțat intrarea noastră în circuitul european, prin constituirea unei piețe ale cărei legi de funcționare au afectat tipul de producție, relațiile interumane și

7. Vezi Ctin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Albatros, București, 1975[2], p. 264.

circuitul de tip feudal al produselor românești. Constituirea armatei naționale (cu 4700 de soldați în Muntenia și 1554 în Moldova) și a corpurilor de grăniceri care controlau linia Dunării anunță mecanismele moderne de apărare ale statului. În ansamblul lor, propunând o organizare politico-administrativă și reglementări economice identice, prevederile Regulamentului pregătesc practic unirea Principatelor, pe care o și motivează: „Începutul, religia, obiceiurile și cea de un fel limbă a sălășluitorilor într-aceste două Principaturi, precum și cele deopotrivă trebuințe, sunt în destule elementuri de o mai de aproape a lor unire, care până acum s-au fost poprit și s-au zăbovit numai după împrejurări întâmplătoare [...] Începuturile s-au așezat dar într-acest Regulament prin cea de un fel clădire a temeiurilor administrative în amândouă țările“[8].

Perioada domniilor pământene, până în 1848 (în Țara Românească: Grigore al IV-lea Ghica, 1822-1828; Alexandru Ghica, 1834-1842; Gh. Bibescu, 1842-1848; în Moldova: Ioniță Sandu Sturza, 1822-1828; Mihai Sturza, 1834-1849), accelerează procesul de occidentalizare și precipită intrarea Principatelor în atmosfera propice marilor dezlănțuiri revoluționare europene din anii 1840–1848. Pe de o parte, ca mari boieri luminați (Grigore Ghica este fiul marelui ban Dimitrie, șeful Partidului Național din Valachia, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, iar Ioniță Sturza este un boier cu idei surprinzător de înaintate pentru epoca sa), primii domni pământeni pun bazele modernizării orașelor, armatei, învățământului și culturii. Pe de altă parte, sunt constrânși de dependența față de Rusia să sancționeze inițiativele democratice și să limiteze aplicarea ideilor reformiste de sorginte occidentală. Această permanentă presiune între tendințele progresiste și prudența politică necesară se manifestă de-a lungul tuturor domniilor de până la 1848. Rezultatul ei va fi începutul (timid) de modernizare prin întemeierea colegiului francez, elaborarea planuri-

8. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 566.

lor de modernizare a Bucureştiului (sub Gh. Bibescu), întemeierea la Iaşi a Academiei Mihăilene, prefigurare a Universității, reorganizarea seminarului de la Socola şi dezvoltarea drumurilor şi a portului Galați (sub Mihail Sturdza). În acelaşi timp, filoțarismul „necesar“ domnilor pământeni pentru supraviețuirea politică le impune măsuri impopulare. Retragerea subvenționării Societății Filarmonice, care urmărea scopuri patriotice, în favoarea unei trupe germane de divertisment (sub domnia lui Al. Ghica), înființarea cenzurii şi suspendarea activității la Sf. Sava, ca şi interdicția studiilor la Paris (în timpul domniei lui Gh. Bibescu) sau vinderea pe bani a titlurilor de boieri (sub Mihail Sturza) provoacă reacția atât a boierimii progresiste şi a burgheziei în ascensiune, dar încă dezbinată, cât şi a micii boierimi.

Întreaga evoluție istorică a perioadei studiate parcurge deci traseul de la apropierea de cultura occidentală – ca reflex al spiritualității noastre europene –, trecând prin faza de apropriere şi, prin aceasta, de sincronizare cu ea, la fixarea noastră în conştiința continentală.

Un proces similar, dar înscris pe alte coordonate şi cu un alt ritm, parcurge în epocă şi Transilvania.

În urma păcii de la Carlowitz (26 ianuarie 1699), Poarta recunoaşte trecerea Transilvaniei sub stăpânirea Imperiului Habsburgic care, pentru a consolida alianța cu catolicii, răspândeşte această religie printre români, numeric majoritari, prin forma mijlocită a bisericii greco-catolice, unite cu Roma. Prima diplomă leopoldină (16 februarie 1699) recunoaşte clerului unit aceleaşi privilegii cu ale celui catolic şi confirmă statutul de libertate personală a preoților, care nu mai pot fi tratați ca iobagi. A doua diplomă leopoldină, din 1701, practic însă niciodată aplicată, extinde recunoaşterea drepturilor civice depline asupra mirenilor – inclusiv țărani – trecuți la unitarianism. „Singurul succes obținut de românii «uniți» este acela că li se deschid porțile spre şcolile europene şi spiritul european [...]. Astfel se va forma o nouă elită

culturală politică a românilor transilvăneni“, subliniază Ion Bulei[9]. Tinerilor formați în școlile de la Viena și Roma li se adaugă, începând din 1754, absolvenții celor trei școli blăjene, întemeiate de episcopul unit Ioan Inochentie Micu-Clain (în 1741) și inaugurate sub episcopatul lui Petru Pavel Aron: Școala de Obște – elementară – cu învățământ gratuit, Școala Latinească pentru învățarea limbilor și a științelor – corespunzând gimnaziului – și Școala de Preoție. Prin strădaniile episcopului Ignatie Darabant, în 1792, la Oradea se înființează un nou seminar.

Aceste deschideri explică „creșterea de-a dreptul spectaculoasă“ de care vorbește I. Bulei[10]: „Dacă în secolul 17 intelectualii români de obârșie transilvană nu erau decât 11,2%, față de 40% cât dădeau Moldova și Basarabia și 36,4% cât dădea Țara Românească, în secolul 18, procentul transilvăneano-bucovinean crește la 49,7%“. Procesul de „aculturație“ a preoților și cărturarilor transilvăneni, cum este numit de N. Djuvara și I. Bulei, va pregăti mai timpuria afirmare a conștiinței naționale în comparație cu Țara Românească și Moldova. Spre deosebire de Principate, în Transilvania contactul direct cu luminile occidentale se produce fie prin frecventarea școlilor blăjene, fie prin continuarea studiilor la colegiile din Roma sau Viena, unde tinerii se familiarizează cu limba latină. Occidentalizarea romanică se produce aici, mai întâi, prin intermediul studierii latinei ca limbă de cultură, ceea ce satisface și orgoliul național al originii, al vechimii și continuității românești, dar și ca argument în lupta de emancipare socio-politică și spirituală și de afirmare ca a patra națiune, cu drepturi civice egale în stat.

„În absența unei nobilimi naționale, conducerea românilor pentru drepturi politice a fost asumată mai ales de cler. Vreme

9. *Scurtă istorie a românilor*, Meronia, București, 1996, p. 60.
10. *Op. cit.*, p. 60.

de aproape un sfert de veac, ea a fost dominată de impunătoarea figură a lui Inochentie Micu-Clain, episcop unit (1728–1751).“[11]

Reprezentată prin scrierile lui S. Micu, Gh. Şincai, P. Maior, I. Budai-Deleanu, Şcoala Ardeleană ilustrează un amplu program iluminist. În plan istoric şi filologic, ea vizează originea şi continuitatea latină, îmbogăţirea şi normarea limbii prin raportare la limbile romanice; în plan cultural, luminarea maselor prin înfiinţarea de şcoli şi popularizarea ştiinţei, opusă obscurantismului şi superstiţiilor, iar în cel literar, traducerea operelor didactic moral(izatoar)e şi crearea unei literaturi naţionale.

Un alt mijloc al occidentalizării în Transilvania, care apropie demersul din această provincie de esenţa celui din Principate, este contactul cu Franţa. În manifestarea acestuia, Andrei Radu[12] identifică două etape: „Revoluţia Franceză ca bază a stadiului protestatar şi teoretic al luptei românilor“, manifestată la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului următor, şi cea a „prestigiului şi exemplului Franţei“[13], dezvoltată în doua jumătate a secolului. Ca intermediari pentru contactul cu spiritualitatea franceză se disting: filiera germană, ca formă de expresie în limba devenită oficială în locul celei latine, începând cu 1784 – după cum subliniază Iosif Pervain, Ana Ciurdariu şi Aurel Sasu[14] –, şi cea maghiară.

Mai intensă, cea din urmă impune – prin şcolile conduse de călugării piarişti de la începutul secolului al XIX-lea – franceza ca limbă de predare, extinsă spre sfârşitul secolului şi în şcolile româneşti. Astfel, personalităţi ca Avram Iancu şi Papiu Ilarian.

---

11. Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 101.
12. *Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire*, Dacia, Cluj-Napoca, 1982.
13. Andrei Radu, *op. cit.*, 1982, p. 35–62.
14. *Românii în periodicele germane din Transilvania*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977.

la Aiud şi Cluj, se pare că au venit în contact, prin această limbă, cu ideile occidentale.

Contactul cu Principatele, prin Braşov, a contribuit atât la cunoaşterea limbii şi spiritualităţii franceze, cât şi, pe această bază, la instituirea unui dialog de idei şi a unei relaţii de comunicare spirituală între provincii. Astfel, ardeleanul Gherman Vida, autor al unei gramatici franceze, este dascălul lui V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Al. I. Cuza. Admirator al lui Condillac şi traducător din Molière şi Corneille, Vasile Erdely predă franceza la şcoala lui Gh. Lazăr. Intensitatea relaţiei spirituale cu Franţa în cel mai activ centru cultural românesc din Transilvania este evidentă şi prin întemeierea aici, spre mijlocul secolului, a unui „pensionat pentru coconaşi“ (în 1847) şi a „institutului de fetiţe a d-nei Henriette Vautier“ (1858).

În 1848, mesajul revoluţionar european se transmite în mod direct prin scriitori din Principate, Bălcescu şi Bolliac, care luaseră contact cu Lamartine, Michelet, Quinet. Semnificativă pentru impactul ideilor provenite din Principate asupra ardelenilor este şi interzicerea în acelaşi an, prin ordin gubernial, a circulaţiei în Transilvania a *Catechismului revoluţionar* întocmit de Comitetul Revoluţionar pentru Transilvania din Paris (A. C. Rosetti, I. Ghica, I. C. Brătianu, Gh. Bibescu).

Până târziu, ideologia progresistă transilvană reprezentată de A. Şaguna, E. Murgu, A. Mureşanu, A. Pumnul, G. Bariţiu, S. Bărnuţiu, T. Cipariu, A. T. Laurian a fost profund marcată de spiritul occidental, cu baze în gândirea franceză.

Consecinţa evenimentelor istorice din perioada abordată a fost deci orientarea unitară a Ţărilor Române spre spaţiul occidental şi integrarea noastră spirituală în comunitatea de valori europene. În plan lingvistic, aceasta a însemnat modernizarea mijloacelor de expresie, în acord cu diversitatea şi complexitatea fondului de idei afirmat.

2. În viziunea istoriilor literare

Aflată geografic la confluența civilizațiilor, cultura română se înscrie, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea, într-o etapă calitativ nouă: cea a opțiunii spirituale care îi va marca întreaga evoluție ulterioară.

Sesizată de toți cercetătorii perioadei, această esență a ei a fost sugerată chiar de termenii prin care a fost desemnată: „perioada luminilor“[15], „perioada primei influențe occidentale“[16], „perioada premodernă“[17], „preromantism“[18]. Dintre toți termenii propuşi, considerăm drept propriu pentru acoperirea întregii complexități a fenomenelor produse în această etapă pe cel de „perioadă de tranziție“, avansat de D. Popovici[19] şi argumentat convingător, printre alții, de Al. Piru[20], P. Cornea[21], M. Zamfir[22].

Reperele istorice ale etapei, coordonatele socio-politice şi reflexele lor spirituale sunt sintetizate în istoriile literare apărute în anii 1970–'80, când, din perspectiva unilaterală a dialecticii marxiste, cultura spirituală este abordată ca o rezultantă a culturii materiale. Reținem aceste istorii literare pentru concretizarea

15. D. Popovici, *Cercetări de literatură română*, Cartea Românească, Sibiu, 1944.
16. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Minerva, Bucureşti, 1982.
17. Al. Piru, *Istoria literaturii române de la orgini până la 1830*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977.
18. M. Anghelescu, *Există oare un preromantism românesc?* în *Istoria literaturii române. Studii*, Editura Academiei, Bucureşti, 1979.
19. *Romantismul românesc (1829–1840)*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1969.
20. *Op. cit.*
21. *Istoria literaturii române. II. De la Şcoala Ardeleană la Junimea*, Editura Academiei, Bucureşti, 1968.
22. *Cultura şi literatura română între 1780 şi 1830*, în *Istoria literaturii române de la origini până la sfârşitul secolului al XIX-lea*, Universitatea din Bucureşti, 1971.

cadrului perioadei de interes pentru noi, în termeni validați și de cele două principale istorii literare apărute după 1989: cea a lui N. Manolescu[23] și cea a lui I. Negoițescu[24].

Astfel, Al Piru[25] definește această perioadă, stabilindu-i totodată limitele cronologice: „fenomenul literar românesc din faza de tranziție spre literatura modernă, mai precis din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și primele trei decenii ale secolului al XIX-lea, când înregistrăm ultimele manifestări ale spiritului vechi, alături de primele afirmări ale spiritului nou, modern“[26]. Din punct de vedere istoric, autorul apreciază că „faza de tranziție 1780–1830 se dezvoltă în perioada destrămării feudalismului și a formării relațiilor capitaliste. Această perioadă, mai ușor de sesizat în Transilvania după reglementarea urbarială din 1767, iar în Țara Românească și Moldova după pacea de la Kuciuk-Kainargi din 1774, se caracterizează pe plan politic printr-un număr de măsuri menite să adapteze statul la dezvoltarea noii economii, ridicate din sânul economiei vechi, măsuri în genere corespunzătoare așa-numitului «absolutism luminat»“[27].

Punând accentul pe elementul socio-istoric, Al. Piru caracterizează epoca drept un moment de criză a feudalismului, pe fundalul căreia se grefează germenii relațiilor capitaliste. Expresia în plan economic a acestei crize îi apare autorului ca o confruntare între presiunea exercitată de piața în formare, pe de

23. *Istoria critică a literaturii române*, I, Minerva, București, 1990.
24. *Istoria literaturii române*, vol. I (1800–1945), Minerva, București, 1991.
25. În *Istoria literaturii române*, I, Editura Academiei, București, 1964; *Istoria literaturii române vechi*, vol. I; *Istoria literaturii române premoderne*, vol. II, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970; *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.
26. *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 415.
27. *Op. cit.*, p. 417.

o parte, şi legislaţia retrogradă şi existenţa domeniului feudal, pe de altă parte.

În planul moravurilor, ca reflex al acestei presiuni, Al. Piru identifică „eclectismul“ epocii (evocat şi de toţi istoricii literari citaţi). Subliniind implicit un anumit „caracter de clasă“ al deschiderii iniţiale a Principatelor spre Occident, istoricul literar o explică prin înclinaţia boierimii spre lux şi confort sporit în condiţiile conservării fondului tradiţional, oriental: „În contact cu ofiţerii ruşi şi austrieci, ei au adoptat costumul, moda, obiceiurile, distracţiile europene, balurile, dansul, jocul de cărţi, occidentalizându-se, desigur, fără a părăsi cu totul moravurile orientale. În vreme de pace, piaţa străină furniza toate articolele necesare boierilor pentru confortul şi luxul lor. Din Austria se importau mobile, mătăsuri [...] Din Germania veneau ţesături de lână, ceasornice, manufacturi, coloniale; din Franţa stofe fine, din Olanda pânzeturi, din Anglia museline, percale şi indiene, din Veneţia cristaluri, hârtie şi lumânări, din Rusia blănuri fine, votcă şi ceai, din Turcia şaluri de caşmir, tutun fin şi coloniale.“[28]

Manifestat prin intensificarea schimburilor comerciale cu Apusul la mijlocul secolului al XVIII-lea, considerăm că acest nivel „material“ ar reprezenta un prim „timp“ al occidentalizării, desfăşurat până spre sfârşitul secolului, în domeniul culturii materiale şi al vieţii social-politice. În lucrarea citată, Al. Piru evidenţiază în cele trei provincii ritmul diferit şi condiţiile specifice de apropriere a „relaţiilor capitaliste“, stimulate de procesul de occidentalizare. Astfel, în Transilvania, procesul mai timpuriu este explicat prin favorizarea de către Imperiul Habsburgic a apariţiei, ca expresie a unei „clase de mijloc“, a burgheziei, creatoare a unei literaturi de un „clasicism modern“ şi iniţiatoare a amplelor programe culturale de „luminare“ a maselor şi de susţinere a ideii naţionale. În Principate, autorul identifică o evoluţie unitară în

28. *Op. cit.,* p. 424.

planul politico-administrativ şi al relațiilor externe. Câteva elemente dintre cele prezentate de istoricul literar ne apar ca revelatorii pentru dubla semnificație a procesului occidentalizării.

Obținerea statului juridic egal al Principatelor în urma tratatelor de la Iaşi (1792) şi Bucureşti (1812), ca şi conducerea lor alternativă de către domni fanarioți comuni, dintre care unii – cum este Constantin Ipsilanti – aspiră la conducerea simultană ca regi ai Daciei, pot fi considerate mărci ale profilării unei conştiințe a demnității naționale. Înființarea consulatelor străine (rus, 1782; austriac, 1783; francez, 1797; englez, 1803 – dincolo de evidenta intrare în sfera de interese occidentale), plasarea comerțului românesc în orbita celui internațional, ca şi trecerea şi stagiul armatelor străine prin Țările Române conturează conştiința apartenenței la contextul european.

Abordând etapa din perspectiva dezvoltării unitare a deschiderii spre Occident a celor trei provincii, Al. Piru identifică între epoci „spații de cel puțin un deceniu pentru ca noile fenomene să se poată cristaliza“[29]: în secolul al XVIII-lea, 1770–1780; în secolul al XIX-lea, 1830–1840.

Sintetizând concluziile istoriilor literare de după 1944, lucrarea lui Al. Piru defineşte „faza de tranziție“ ca „perioadă premodernă“ (1780–1830), urmată de cea modernă (după 1830). Identificând în plan spiritual această etapă cu epoca luminilor, autorul subliniază continuarea ei, dincolo de mijlocul secolului al XIX-lea, în Țara Românească prin I. Heliade-Rădulescu, în Moldova prin G. Asachi, iar în Transilvania prin curentul latinist.

Aceleaşi limite cronologice sunt adoptate de Mircea Angelescu şi Paul Cornea[30]. Pentru Mircea Anghelescu, perioada este expresia „preromantismului“, manifestat de la sfârşitul secolului al XVIII-lea până la 1830. Comparând traducerile târzii din seco-

29. *Ibid.*, p. 417.
30. *Istoria literaturii române. Studii*, Editura Academiei, Bucureşti, 1979.

lul al XVIII-lea cu primele traduceri din veacul următor, autorul ajunge la concluzia, fertilă pentru cercetarea noastră, că se produce în această etapă o diferențiere a „consumatorului de literatură“. Dacă în Transilvania acesta este reprezentat de preoți, profesori, negustori, funcționari, în Principate el este constituit de „marea boierime liberală – dar şi cu concepții morale mai libere –, care, prin preferința pentru literatura galantă, pregătește terenul pentru eliberarea de normele rigide ale moralei de tip clasicist.“[31]

Această diferențiere - care se referă de fapt la „consumatorul“ de cultură - este simptomatică din punctul nostru de vedere pentru cristalizarea, în jurul anului 1780, a ceea ce am numi un al doilea timp al occidentalizării, cel „spiritual“, analizat de istoriile literare ca un unic proces unitar şi coerent.

În acest sens, Paul Cornea, în aceeaşi lucrare, nuanțează semnificațiile perioadei următoare, „paşoptiste“, delimitând-o cronologic (1820/1830–1860/1865) şi explicitând esența conceptului, concentrat în „termenul care evidențiază trăsăturile [tematicii literare], dar [şi] cusurul că-i marchează afinitățile cu celelalte literaturi europene.“[32] Descriind estetic perioada acestui „romantism risorgimental“, ca expresie a unei relații de esență cu spiritualitatea occidentală, autorul îi surprinde un ritm gradat de manifestare: „preliminariile“, cu „accente iluministe şi preromantice“ (1820–1840), şi „etapa cristalizării“ (1840–1860), cu „accente elegiace, mesianice şi sociale“.

Identificând cei doi „timpi“ de structurare a occidentalizării şi aplicând la ansamblul procesului ideea lui Al. Piru – conform căreia în cultura română cronologia fenomenului presupune laxitatea unor „spații“ temporale mai libere pentru „a se cristaliza“ –, avansăm ca ipoteză de lucru mijlocul secolului al XVIII-lea ca limită de timp inferioară. *În viziunea noastră*, **cronologia**

31. *Op. cit.*, p. 93.
32. *Op. cit.*, p. 99.

occidentalizării *presupune următoarele etape, cu expresii estetice şi preocupări filologice distincte, care reflectă occidentalizarea limbii*: 1. **perioada contactului exterior**, a influenței superficiale, concret-materiale şi cu reflexe spirituale (1750–1780); 2. **perioada de profunzime**, în plan spiritual, a absorbției elementelor latino-romanice (1780–1830); 3. **perioada asimilării şi a valorificării superioare**, în spiritul marii sinteze care va fi limba literară (1830/1840–1860/1865).

Propunând anul 1750 ca moment de început al procesului de occidentalizare, opunem criteriului istoric, prezent în lucrările exegeților citați, criteriul cultural. Ipoteza noastră are ca punct de plecare diversificarea preocupărilor filologice în primii ani din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, prin: redactarea primelor lexicoane bilingve româno-latine, proiectul celui dintâi dicționar unilingv, apariția celei dintâi gramatici românești şi a primelor traduceri din franceză (fie şi prin intermediar grecesc). Considerăm că valoarea singulară, de pionierat, a acestor lucrări compensează numărul lor (relativ) redus - în comparație cu al celor realizate după 1780 -, ceea ce îi determină pe istoricii fenomenului cultural să considere perioada 1750–1780 un moment de stagnare[33].

Lucrări ca *Lexicon compendiarum latino-valachicum* (1762–1776), *Vocabularium valachicum* (din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), care au întrerupt tradiția lexicoanelor slavo-române, atestă atât orientarea spre modelul occidental, cât şi preocuparea pentru valorificarea faptelor de limbă specific românești. *Lexiconul,* care are ca model – după cum arată Mircea Seche (1966, p. 14) – „una dintre edițiile *Dicționarului latin-maghiar* aparținând lui Páriz-Pápai“, cu cei 14.000 de termeni înregistrați, se remarcă prin „selecția destul de riguroasă printre numele proprii, reținându-le numai pe cele referitoare la români“. Considerat de acelaşi autor o „mică listă bilingvă latino-română, cuprinzând cam 170

33. V. Mircea Seche, 1966, p. 13.

de termeni“ şi cu „o valoare strict documentară“, *Vocabularum valachicum* atestă interesul „diletantului danez“ (Temler) pentru spațiul lingvistic românesc. Faptul că acest interes se manifestă la mijlocul secolului al XVIII-lea ne apare ca semnificativ pentru intrarea noastră în sfera de preocupări şi mentalități de tip occidental. La aceasta s-ar mai putea adăuga şi curiozitatea ştiințifică a occidentalilor pentru spațiul lingvistic românesc, ca o expresie a romanității orientale.

Primul „proiect al unui dicționar explicativ unilingv românesc de mari proporții“, semnalat de M. Seche, la mijlocul secolului al XVIII-lea, reprezintă un alt argument esențial în favoarea ipotezei noastre. Propunerea, făcută în 1759 de episcopul Petru Pavel Aaron lui Grigore Maior, de a colabora la întocmirea acestui lexicon „spre slujba şi folosul obştii“, atestă, în opinia noastră, existența unui „consumator“ de cultură, a unui „receptor“, al cărui cerc trebuia lărgit şi care trebuia să fie instruit. Acestui receptor i se adresează, având în vedere aceleaşi obiective, şi D. Eustatievici.

Realizarea *Gramaticii rumâneşti* între 1755–1757, prima operă de gen din istoria lingvisticii naționale, este principalul argument al ipotezei noastre de lucru. Prin apelul la modelul latin (*Elementa grammaticae latinae* de Gregorius Molnar), alături de cele slavone şi greceşti (frecvent utilizate în epocă sunt gramaticile neogreceşti ale lui C. Lascaris şi A. Catiforo), *Gramatica rumânească* a lui Eustatievici ilustrează emblematic deschiderea epocii spre Occident şi grefarea firească, pe fondul formației de tip oriental, a modelului şi a informației de factură apuseană. Ideile exprimate în prefață – asupra gramaticii – schițează reperele unui prim program iluminist, față de care autorul îşi manifestă implicit aderența. Înțeleasă ca o „cheie“, gramatica este pentru autor un instrument practic pentru atingerea unor obiective precise – dezvoltate de Şcoala Ardeleană –, vizând: evoluția limbii şi a literaturii naționale, realizarea traducerilor, studiul filozofiei, al retoricii şi al teologiei.

Puternic marcată de conştiinţa pionieratului („de gramatica dialectului celui rumânesc tăcere au fost“), gramatica propune o terminologie lingvistică şi stilistică prin introducerea neologismelor din neogreacă şi latină, în forma fonetică originară sau adaptată limbii române.

Dacă istoriile literare apărute după 1944 fixează conturul cronologic al epocii şi condiţiile ei socio-politice şi înregistrează fenomenul occidentalizării culturii româneşti, ca moment necesar pentru evoluţia acestuia spre afirmarea conştiinţei naţionale, procesul este abordat dintr-o perspectivă complementară în istoriile literare anterioare. Beneficiind de libertatea de gândire şi de exprimare proprie perioadei interbelice, istoriile literare din prima jumătate a secolului al XX-lea analizează fenomenul occidentalizării în plan spiritual, ca reflex al relaţiei românilor cu spaţiul european, cu care structurează şi dezvoltă – în termeni proprii – un fertil dialog cultural.

Principalele istorii din această serie consideră occidentalizarea drept rezultat inevitabil al unei dezvoltări în acord cu evoluţia întregului spaţiu central şi sud-est european: „Prin urmare, când conştiinţa apuseană pătrunde în regiunile răsăritene, o ocupaţie militară capătă şi ea alt sens decât înainte; oamenii administrează după alt model, în alt spirit. Şi nu se poate domn care să vină de la Constantinopol, unde vechea influenţă italiană era înlocuită tot mai mult cu influenţa franceză [...] şi să nu aducă aceleaşi preocupaţii, aceleaşi tendinţe.“[34] „Ţările Române n-au fost niciodată în afara Europei[...]. Epoca fanariotă a contribuit la dezorientalizare. Grecii aveau puternice legături cu Apusul, îndeosebi cu Italia, şi de foarte multe ori autorii francezi şi italieni ne-au sosit prin Arhipelag. Ei înşişi manifestau un mare impuls de a evada

34. N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti. Introducere sintetică* (după note stenografice ale unui curs), Minerva, Bucureşti, 1977, p. 160.

din Răsărit.“[35] „Pentru noi, întreaga epocă întinsă până la 1821 e plină de suferințe economice şi morale. Starea politică nu e mai fericită. Aceiaşi fanarioți, care mai înainte se umileau în fața Porții, acum deveniseră instrumente ale Rusiei, numai ca să se poată menține la conducerea Principatelor[...]. Ei nu voiau să reprezinte un Bizanț sub stăpânire turcească, aspirau la un Bizanț al lor, condus de ei, noi fiind anexați la planuri politice întemeiate pe o idee națională străină de interesul nostru. Domnii fanarioți dinainte de 1821 sunt agenți ai revoluției pe care o încurajează la noi şi la sârbi“[36].

În toate aceste istorii literare, procesul este prezentat în acelaşi timp ca o necesitate ivită în sânul societății româneşti, într-un anumit moment al evoluției ei spirituale. N. Iorga caracterizează această tendință ca „un fel de pornire instinctivă, căreia nimic nu-i poate rezista“[37]. G. Călinescu o consideră reflexul ivit din „alunecarea înceată a moravurilor [orientale] pentru care nu era de ajuns ca puțini să meargă în Apus, ci ca acest Apus să descindă aici“[38]. Din perspectiva lui D. Murărașu, în Principate, unde „o conştiință obştească nu avem încă“, „Apusul e privit cu curiozitate, pe măsură ce dorința de învățătură începe să se vădească.“[39]

În Transilvania, unde „conştiința obştească“ s-a format prin şcolile de la Blaj, Viena şi Roma şi s-a consolidat prin activitatea tipografiei blăjene, se ajunge la formularea programului latinist. Prezentă în toate provinciile româneşti, în opinia lui Murărașu, occidentalizarea – cu ritmul ei distinct de manifestare – are o orientare convergentă: „închegarea crezului latin în Transilvania“

35. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Minerva, Bucureşti, 1982[2], p. 61.
36. D. Murărașu, *Istoria literaturii române*, Cartea Românească, Bucureşti, 1946[4], p. 136.
37. *Op. cit.*, p. 162.
38. *Op. cit.*, p. 61.
39. *Op. cit.*, p. 113.

şi „pătrunderea crezului latin în Moldova şi Ţara Românească“, în vederea realizării „unităţii de neam prin conştiinţă“, care defineşte esenţa întregii „epoci.“[40]

Desfăşurat pe întregul spaţiu românesc, procesul de occidentalizare nu este iniţiat acum, ci este un proces de continuitate în epocă. Pe urmele lui N. Iorga[41], G. Călinescu sintetizează mai multe etape de contact cu Occidentul, până la autentica „descoperire a Occidentului“, plasată între 1779–1826. O perioadă de „iradiaţie“ occidentală, prin relaţiile boierimii cu Polonia şi Veneţia, şi împlinită prin poemele în italiană şi „rătăcirile“ lui Petru Cercel este urmată de faza misionarismului italian şi a studiilor românilor din Italia. Definind această fază ca un contact cu „Apusul italian pe jumătate teologic, pe jumătate medical şi cu un fel de vagă filosofie îmbinată cu *iatrofilosofie“*, N. Iorga[42] o plasează între 1660–1720. Având în vedere aceste contacte anterioare, considerăm că pentru perioada 1750/1780–1860, de care ne ocupăm, termenul propriu este de **reoccidentalizare**, *pentru cultura românească*, şi de **occidentalizare latino-romanică,** *pentru limba română.*

Pentru Principate, N. Iorga subliniază că esenţa acestui proces este distinctă de contactele anterioare cu Apusul prin opţiunea fermă în favoarea „spiritului francez“. „Ceea ce se caută în Apus este spiritul francez sau, cum se zice ceva mai târziu, «duhul franţuzesc», care stăpâneşte şi la Constantinopol şi la noi şi pretutindeni, până la curtea Ecaterinei“[43]. În cele două provincii, după cum subliniază N. Iorga, ritmul occidentalizării este diferit. În Moldova, unde relaţiile cu Polonia şi Rusia sunt mai intense şi „clasa boierească mult mai vioaie decât cea din Muntenia, căci avea nu numai averea, dar voia de a se cultiva“, ritmul occidentalizării

40. *Op. cit.*, p. 117–148.
41. *Op. cit.*
42. *Op. cit.*, p. 163.
43. *Ibid.*, p. 63.

este mai rapid, în timp ce „Muntenia, având legături mai strânse cu Constantinopolul, fiind în margenea ținuturilor slave de peste Dunăre, stăpânite de vlădici fanarioți, este mult mai orientală“[44].

Procesul de occidentalizare latino-romanică în Transilvania este explicat diferit în cele trei istorii literare citate. Pentru N. Iorga, el se grefează pe fondul „tendinței către erudiție, către filologie şi istorie“, proprie în epocă Ungariei şi Austriei. Expresie a acetui proces, Şcoala Ardeleană e formată „sub influența, depărtată şi indirectă, a erudiției franceze, a spiritului benedictinilor francezi de la Saint Maur, trecuți prin Germania lui Leibnitz, care, pe la începutul secolului al XVIII-lea, încearcă să dezvolte nu istoria poporului german, ci istoria Sfântului Imperiu Roman de nație germană”[45]. G. Călinescu şi D. Murărașu propun o perspectivă convergentă, conform căreia cunoaşterea latinei, studiul limbii române şi al istoriei naționale în ipostaza de continuitate a romanității occidentale sunt în principal expresia unei mai timpurii conştiințe naționale.

G. Călinescu explică originea procesului de formare a unei conştiințe naționale în Transilvania prin acțiunile bisericii: „În urma unei intense propagande catolice, care câştigase grupuri răzlețe de preoți români, mitropolitul Teofil recunoscu într-un sinod, la 1697, unirea cu Biserica Romană. Următorul, Atanasie Anghel, aderă şi el în 1698, dar actul definitiv se iscăli la 5 septembrie 1700 la Alba-Iulia. Urmarea a fost că mitropolitul Ioan Inochentie Micu (Klein, Clain) căpătă de la Carol VI, printr-un schimb de domenii, târgul şi teritoriul Blajului, cu dreptul de a

44. *Ibid.*, p. 166. La începutul veacului al XIX-lea, acest raport începe însă să se schimbe în favoarea Munteniei. În *Spiritul critic în cultura românească*, G. Ibrăileanu – referindu-se la perioada de după 1821 – este primul, după știința noastră, care subiniază poziția mai conservatoare a Moldovei - în comparație cu Þara Românească - în procesul de integrare în spiritualitatea occidentală.

45. *Ibid.*, p. 175.

întemeia o mănăstire şi un seminar şi de a trimite la Roma, la colegiul «De Propaganda Fide», trei teologi anual“[46].

Din perspectiva lui D. Murărașu, Școala Ardeleană este expresia coerentă şi omogenă a unui „scop politic, în afară de cel cultural“[47]. Autorul explică astfel diversitatea domeniilor culturale abordate de corifeii grupării, spiritul polemic al scrierilor, coeziunea programului de luminare a maselor şi de cultivare a limbii.

Realizată deci sincron, dar în ritmuri diferite în cele trei provincii româneşti, prin orientarea spre studiul limbii latine şi al relației dintre română şi latină, în Transilvania, sau spre limbile neolatine, în Principate, occidentalizarea este rezultatul unor acțiuni structural distincte.

În Transilvania, occidentalizarea se realizează prin contactul direct cu civilizația europeană prin frecventarea şcolilor de la Viena (Sfânta Barbara) şi Roma (De Propaganda Fide), care îşi pun amprenta asupra formației în spiritul unui „umanism întârziat şi restrâns, prețios nu în sine, căci latineşte au ştiut şi alții dincoace de munți, ci în faptul că poate participa la el o clasă întreagă de oameni“[48].

În Principate, unde deplasarea în străinătate era strict limitată şi controlată de autoritatea domnească, în vederea menținerii ordinii politice existente, debuturile occidentalizării se realizează prin filiere. Acțiunea lor succesivă (filiera greacă intensă în secolul al XVIII-lea, coexistă şi în cele din urmă este înlocuită, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, de cea rusă) este un alt argument în favoarea desfăşurării occidentalizării în cei doi „timpi“ identificați de noi: 1750–1780 şi 1780–1820/30. După această dată, pentru perioada 1830/40–1860 se impune contactul direct cu civilizația şi modelul spiritual apusean.

46. *Op. cit.*, p. 62.
47. *Op. cit.*, p. 118.
48. G. Călinescu, *op. cit.*, p. 62.

Filiera greacă este interpretată distinct în cele două serii de istorii literare consultate, domniile fanariote apărând ca moment controversat (cu o importanță culturală limitată în lucrările din a doua jumătate a secolului al XX-lea, cu o pondere spirituală notabilă, în celelalte). Categorică în acest sens este poziția lui G. Călinescu: „Epoca fanariotă a contribuit la dezorientalizare“[49].

Apreciem că dincolo de aspectul lingvistic, ilustrat în acest sens cu numeroase exemple în lucrarea lui G. Călinescu, afirmația este întemeiată în primul rând prin relația de interdependență care se stabilește acum între instituțiile reorganizate pe principii moderne (școala, tiparul, presa, teatrul) și promotorii/ beneficiarii occidentalizării formați de acestea.

Școala grecească, prin cele două institute de nivel superior (Academia Domnească din Iași și Școala Domnească din București), se orientează după a doua jumătate a secolului al XVIII-lea spre un învățământ laic, deschis spiritului occidental, prin sursele și limbile de predare. Astfel, din 1765, Academia ieșeană recurge la operele lui Wolff și Condillac ca surse bibliografice. Limbile studiate în aceste școli sunt: greaca – limba stăpânilor și a oficialilor; italiana și franceza, care se răpândesc tot mai mult ca limbi ale saloanelor.

Învățământul oficial în franceză debutează de altfel în 1766 în Țara Românească, unde este impus la Colegiul Domnesc de către Alexandru Ipsilanti, pentru ca în Moldova să se introducă ceva mai târziu și să se mențină în ambele provincii până în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, când eforturile lui Gh. Lazăr și Gh. Asachi vor afirma ca limbă de predare româna. Structurate pe patru niveluri de studiu, care excludeau limba română în favoarea limbii neogrecești, a latinei, a italienei și a francezei, studiile în aceste două școli completau educația – dominant umanistă – cu cea estetică. Astfel, fapt marginalizat/ ignorat de istoriile literare,

49. *Ibid.*, p. 61.

şcoala grecească mediază contactul cu luminile occidentale şi cu estetica clasică, prin familiarizarea elevilor cu textul şi, mai târziu, cu reprezentarea dramatică.

Prin comentarea în cele două limbi străine de predare - neogreaca şi, ulterior, franceza – a textelor clasice (Aristofan, Euripide, Sofocle) sau a tragediei neogreceşti (Anastasio Hristopoulos, N. Niccolas, I. Zambelios), elevul român este familiarizat cu discursul critic-interpretativ. Prin traducerile din franceză în greacă ale lui Rizo Neroulos, M. Hristaris, G. Serurios, tânărul boier român cunoaşte în profunzime modelul estetic al tragediilor clasice ale lui Racine (*Fedra*) şi Voltaire (*Moartea fiilor lui Brutus* şi *Moartea lui Cezar*) şi ideile tragediei moderne (Vincenzo Monti, Metastasio, Alfieri).

Primele reprezentaţii teatrale, care structurează orizontul de aşteptare al unui public tot mai receptiv la ficţiunea dramatică, formează şi un interpret diletant, care ia contact cu un metalimbaj specializat, pe care mai târziu traducătorii îl vor rafina de la „obraze“ (personaje), „perdele“, „corturi“ (scene şi tablouri) sau „ahturi“ la termenii actuali, de origine romanică. Din această perspectivă, considerăm că datele de pionierat din istoria teatrului românesc, legate de şcoala şi ambianţa grecească, îşi depăşesc simpla valoare documentară. Începuturile sub semnul spectacolelor de diletanţi (1810, prima reprezentare teatrală din Bucureşti cu piesa *Focion*; în 1811, *Aspasia* de I. Rizo Neroulos, ca şi activitatea teatrului de la Cişmeaua Roşie întemeiat de prinţesa Ralu Caragea şi desfăşurată între 1818–1820) constituie un prim contact al publicului român, încă redus şi elitist, cu valorile teatrului occidental.

Alături de şcoală, filiera greacă a occidentalizării se manifestă şi prin traduceri; primile traduceri din limbile romanice de circulaţie în Principate sunt realizate în această limbă. Diver-

sitatea tipologică a acestora, subliniată de Paul Cornea[50] – care identifică „traduceri-«exerciţiu»“, „traduceri-«divertisment»“, „traduceri-«utilitare»“, „traduceri «comenzi»“ săvârşite fiindcă cineva le finanţează –, evidenţiază, în opinia noastră, pe de o parte existenţa unui cititor român de formaţie grecească atras de literatură şi filozofie, iar pe de altă parte, existenţa unei categorii de traducători care exprimau înclinaţiile epocii şi poate dorinţa de popularizare a unor valori cunoscute.

În această serie de opere se înscriu cugetările contelui de Oxenstiern (*Pensées sur divers sujets avec des réflexions morales*), traduse pe la 1750 de un anonim şi cunoscute prin copii fragmentare din 1779–1780, 1785, 1803, şi *Zăbava sau Batjocura fanteziei (Degli scherzi geniali* de Francesco Loredano), tradusă de cămărăşul Constantin Vârnav, păstrată în două copii incomplete. Cele două titluri sugerează preocupările pentru filozofie pe linia mai veche a interesului pentru maxime şi literatură edifiantă şi atracţia stârnită de epicul moralizator, tendinţe complementare şi reprezentative pentru un „tânăr“ cititor dornic de formare şi divertisment.

Dacă şcoala şi traducerile greceşti operează deschiderea spre cunoaşterea (şi estetica) occidentală, necesară elitei româneşti a timpului – prin anaforaua domnească din 1746, funcţiile în Moldova nu mai puteau fi ocupate decât de absolvenţi ai Academiei Domneşti de la Iaşi –, prin filiera rusă, elementele de civilizaţie modernă apuseană intră în cotidian. Limba franceză se impune prin această filieră ca instrument de comunicare, ca limbă a elitei şi a diplomaţiei. În acest sens, Pompiliu Eliade[51] apreciază că „Totuşi nu este mai puţin adevărat că, datorită mai ales ruşilor, începând cu campania de la 1769, influenţa franceză a făcut încă

50. *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mişcarea ideilor şi literatura între 1780–1840*, Minerva, Bucureşti, 1972, p. 95.

51. *Influenţa franceză asupra spiritului public în România. Originile*, Univers, Bucureşti, 1982, p. 157.

un pas în Principate: dacă aristocrația moldoveană şi munteană învățase franceza de la fanarioți, de la ruşi au învățat să o pronunțe bine, ceea ce este desigur un progres; pe de altă parte, ruşii au introdus manierele apusene, ceea ce este de bună seamă un altul. Influența lor a întărit-o aşadar pe aceea a fanarioților, care a continuat de altfel paralel cu a lor". „În relațiile lor diplomatice cu marii demnitari ai țării, consulii ruşi din Bucureşti şi personalul lor foloseau franceza ca limbă oficială. În plus, Curtea Austriei, Curtea Prusiei şi Curtea Angliei, care urmăreau cu invidie progresele ruşilor în Peninsula Balcanică, n-au zăbovit deloc să-şi trimită reprezentanții pe lângă domnitorii fanarioți, ca să supravegheze demersurile consulului rus şi să-şi ocrotească comerțul în aceste provincii"[52].

Fără a constitui o filieră propriu-zisă pentru occidentalizarea culturii româneşti, o importanță deosebită o reprezintă ceea ce am numi contactul intern mediat cu cultura romanică, în principal franceză, prin preceptorii şi frecventarea spectacolelor trupelor străine, inițial subvenționate/ susținute de autorități.

Trecând în revistă lista preceptorilor francezi[53], remarcăm că principalele personalități culturale ale generațiilor preromantică şi romantică au ca punct de plecare al formației spirituale profesori francezi: Costache Conachi (1778–1849) pe Fleury; Iancu Văcărescu (1792–1869) pe F. Colson; M. Kogălniceanu (1817–1891) – inițial pe Lhommé, apoi pe Cuénim, ca şi Costache Negri (1812–1876), Matei Millo (1814–1896), V. Alecsandri (1818/1821–1890). „Învățământul emigranților a fost de bună seamă superior față de tot ceea ce se practicase până atunci în Principate, afirmă P. Eliade[54]. Efectul imediat şi cel mai general a fost acela de a sili pe toată lumea să citească. Bibliotecile marilor

52. *Ibid.*, p. 158.
53. Întocmită de N. Iorga, în *Istoria învățământului românesc*, Casa Şcoalelor, 1928, p. 110–112, 131-133.
54. *Op. cit.*, p. 225.

boieri s-au umplut de cărți franțuzești, mai ales cărți clasice din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, şi, ceea ce este mai important, lumea a început să răsfoiască, să citească chiar cărțile pe care le avea."

Interesul pentru realitățile cotidiene ale Occidentului şi cunoaşterea limbii franceze este evident şi din abonamentele boierilor din Principate la jurnale franceze. G. Călinescu[55] menționează în acest sens: *La Gazette de Vienne* şi *Le Journal Encyclopédique* (ambele din 1785), *Journal de Francfort, Notizie del mondo, Spectateur du nord* (toate trei din 1802), *Le journal littéraire, Almanach des Dames, Mercure de France, L'Abeille du Nord, Il Redattore italiano* (1803–1804).

Desfăşurată sincron cu acțiunea filierei ruse, această modalitate de consolidare a relației spirituale cu Occidentul explică în bună măsură nu numai creşterea numărului traducerilor la cumpăna celor două veacuri, ci în primul rând trecerea la traducerile din franceză în română. Această trecere ni se pare semnificativă, pe de o parte, pentru creşterea interesului față de literatură şi filozofie – ceea ce atestă existența unui cititor cu acest orizont de aşteptare –, iar pe de altă parte, pentru creşterea numărului şi diversificarea, din punct de vedere socio-cultural, a traducătorilor: alături de boieri (clucerul Ion Geanetu, biv-vel slugerul Costin Cocorăscu), apar tot mai mulți târgoveți (Scarlat Barbu Tâmpeanul, Cechez G. Ciomac, Nicola Nicolau).

Turneele trupelor străine familiarizează un public variat atât cu reprezentațiile dramatice, cât şi cu ideile occidentale. Trupe franceze şi italiene sunt menționate de istoriile teatrului românesc începând de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. În 1798 Hangerli-Vodă primeşte la curte pe 29 mai 1798 o trupă de „comedieni" francezi formată din Théodore Blesiet, Francisc Belvilach şi Giovanni Muenni. Până prin 1850, trupele străine care interpretează

55. *Op. cit.*, p. 65.

îndeobște în franceză (o trupă poloneză în 1810; cele germane ale lui Johan Gerger, 1818–1819; Eduard Krielig, 1824, 1828, 1830–1831; Theodor Müller, 1833 şi cea italiană – 1821–1822 – şi rusă, 1820) sunt susținute de autorități pentru promovarea unui teatru care, consacrat elitelor, nu are obiective politice, promovând melodrama şi vodevilul.

Aceste trupe pregătesc marile turnee ale trupelor Foureaux-Hette (1831–1841), Victor Filhol (1838–1839), Valéry (1838), Delmary (1850), care în cele 80 de spectacole, alături de melodrame şi vodeviluri, impun marea dramaturgie franceză clasică (Beaumarchais, *Le mariage de Figaro ou la folle journée*, 1847), romantică (Al. Dumas, *Charles VII chez ses grands vassaux*, 1842; Hugo, *Angelo, tyran de Padoue*, 1838) sau postromantică (C. Delavigne, *Les fils d'Edouard*, 1836). Înregistrând şi comentând aceste spectacole, gazetele timpului (*Albina românească*, 1832–1850; *Spicuitorul Moldo-român*, 1841; *Gazeta Teatrului Național*, 1836; *Gazeta Transilvaniei*, 1844, 1845; *Muzeul Național*, 1836–1837; *Curierul Românesc*, 1836–1838, 1842, *Cantor de avis*, 1837–1838; *Journal de Bucarest*, 1849–1850, *Vestitorul românesc*, 1849, 1850) evidențiază structurarea unui discurs critic, în care termenii specializați, preluați din limbile romanice, sunt asimilați şi adaptați spiritului limbii române.

Condițiile specifice Transilvaniei fac ca occidentalizarea, mai timpurie, să se impună prin căi distincte față de Principate. Prin cursurile seminarului din Blaj (deschis în 1754), la Colegiul Pazmanyan din Viena (unde, începând din 1766, românii primesc câte două burse) sau la Sf. Barbara din acelaşi oraş (începând cu 1772), elevii ardeleni iau contact cu spiritul occidental şi aprofundează îndeosebi studiul limbii latine, ceea ce, după cum subliniază G. Călinescu, „a făcut cu putință trecerea de la duioasele slăviri ale originei latine la studiile, oricât de nesigure la început, de filolo-

gie şi istorie“, axate înseosebi pe „problema limbii ca icoană a romanității noastre“[56].

Contactul cu Occidentul, îndeosebi cu limba franceză, se realizează însă şi prin traduceri, spectacole puse în scenă de trupe ungare şi germane, frecventarea marilor biblioteci nobiliare de acces public. Astfel, în secolul al XVIII-lea, baronul Samuel de Bruckenthal, posesorul unei faimoase biblioteci în franceză, îl ajută pe tânărul Gh. Lazăr să-şi încheie studiile. Biblioteca contelui Csaky din Arad deținea în 1810 peste 3800 de titluri franceze. În alte biblioteci particulare din Alba Iulia, Târgu-Mureş, Aiud etc. cărțile puteau fi consultate public.

Sumara trecere în revistă a filierelor şi a căilor de realizare a occidentalizării în perioada 1750–1820/30 ne conduce spre concluzia că procesul integrează spiritualitatea românească în contextul continental, pe de o parte ca evoluție în sensul mişcării generale cultural-europene, pe de altă parte ca moment de racordare firească la cultura modernă. Prin occidentalizare, în această etapă considerăm că se face trecerea de la „consumator“ la „producătorul“ de cultură. Acesta îşi orientează efortul creator în două direcții: spre exprimarea subiectivității prin literatură, optând pentru modelul european clasic în Principate (dezvoltat de C. Conachi şi poeții Văcăreşti) şi preromantic în Transilvania (reprezentat de I. Budai-Deleanu), pe de altă parte îşi afirmă deschiderea obiectivă spre ştiințele umaniste (prin studiile corifeilor Şcolii Ardelene).

În perioada următoare (1830/1840–1860), continuarea procesului de occidentalizare permite instituționalizarea culturii. Apariția învățământului modern, dezvoltarea teatrului şi a presei, desprinderea literaturii din subordonarea față de obiectivele cultural-politice, extraestetice, permit cristalizarea pe baze moderne a limbii literare şi afirmarea diferitelor ei registre stilis-

56. G. Călinescu, *op. cit.*, p. 62–63.

tice. Considerăm că aceste procese sunt rezultatul unor politici culturale coerente, dezvoltate din inițiativa marilor personalități ale secolului al XIX-lea prin căi comune celor trei provincii: societăți culturale, presă, activitate editorială. Pentru ritmul mai alert, de această dată, din Principate, distingem etapele: G. Asachi – I. H. Rădulescu (1820–1840) şi M. Kogălniceanu – generația paşoptistă (1840–1860). În Transilvania, personalitatea care îşi pune amprenta asupra epocii 1840–1860 este G. Barițiu.

În Principate, Asachi şi Heliade Rădulescu sunt personalitățile culturale care domină autoritar epoca prin activitatea didactică de întemeietori ai învățământului modern (Heliade continuând la Sf. Sava opera lui Gh. lazăr, iar Asachi, ca efor al şcoalelor în Moldova), prin organizarea principalelor societăți literare ca baze ale învățământului artistic (Heliade, *Societatea filarmonică*, 1833–1837; Asachi, *Conservatorul filarmonic din Iaşi*, 1836–1838), prin inițiativa apariției primelor periodice româneşti (*Curierul românesc* şi *Albina românească*, în 1829) şi mai ales prin monopolul editorial. Acesta le permite elaborarea unor prime politici culturale. Tipografia Eliad şi Institutul Albinei asociază publicarea scrierilor originale cu promovarea masivă a traducerilor, menite să recupereze rămânerile noastre în urmă în planul informației culturale, dar şi al practicii creației. Pentru cei doi autori, traducerile au acum o importanță egală cu scrierile autohtone.

Meritul lor principal este oferirea de modele, după cum subliniază Heliade: „Maeştrii romanilor fură grecii; maeştrii Europei fură grecii şi romanii; ai noştri pot fi grecii, romanii, italienii, francesii, spaniolii, germanii, englezii. Înțelegem noi limba lor? sau făcutu-i-am ca ei să ne vorbească în limba noastră? A înțelege o nație mai multe limbe este mai anevoie; a se traduce mai mulți şi mai varii autori este mai cu putință“[57]. Acest princi-

57. E. Grigoriu, *Zorii teatrului cult în Þara Românească*, Albatros, Bucureşti, 1983, p. 8.

piu teoretic al stimulării traducerilor, ivit din conştientizarea rolului lor primordial formativ, este ilustrat prin acțiunile concrete în domeniile menționate.

Astfel, atât Heliade, cât şi Asachi ataşează în timp, la cele două periodice de informație pe care le conduc, suplimente cultural-literare cu titluri sugestive pentru conținutul lor. Revistei „satelit“ pentru *Curierul românesc* (1829–1848), *Adaos literar la Curierul românesc* (1830), Heliade îi adaugă întâiul periodic literar specializat: *Gazeta Teatrului Național* (1835), urmat de *Museul Național* (1836). *Alăuta românească* (1837–1838), supliment al *Albinei*, anunță revistele de cultură ale lui Asachi, apărute după 1840 şi care, ca urmare a contrastului cu generația nou afirmată, nu vor mai avea acelaşi impact asupra epocii: *Spicuitorul moldo-român* (1841), cu varianta sa franceză *Le glaneur moldo-valaque, Icoana lumei* (1840–1841; 1845–1846) şi *Arhiva Albinei pentru arheologie română şi industrie* (1844-1845). Aceste suplimente atestă preocuparea promotorilor lor pentru (in)formarea unui cititor interesat de fenomenul literar şi cultural european şi poate, în acelaşi timp, dorința de a veni în întâmpinarea unei „aşteptări“ spirituale a acestuia, prin reviste specializate.

În plan literar, Heliade este inițiatorul integrării noastre europene prin traducerea înțeleasă ca mijloc de recuperare şi apropriere – teoretică îndeosebi – a tradiției clasice. Lista traducerilor sale ilustrează opțiunea pentru clasicism ca expresie a exemplarității scriiturii şi a unei etici şi ideologii necesare în epocă (Voltaire, *Fanatismul sau Mahomet prorocu*, 1831; Marmontel, *Bărbatul bun, Femeia bună*, 1822; Molière, *Amfitrion*, 1835; Cervantes, *Don Quişot de la Mancha*), dar şi ca expresie a unor principii teoretice riguroase, fundamentale pentru lipsa noastră de exercițiu literar (Levisac şi Moysant, *Regulile sau grammatica poesiei*, 1831). În acelaşi timp, Heliade operează prin traducerile sale o deschidere sistematică spre (pre)romantism, care atestă preocupările sale pentru sincronizarea culturală prin tălmăciri: *Meditații poetice*

dintr-ale lui A. Dela Martin, traduse şi alăturate cu alte bucăţi originale, 1836; *Julia sau noua Eloisie* de J.-J. Rousseau, 1837, *Din operile lui Lord Byron* (tom I–III, 1837–1839), Dumas, *Din Corricolo*, I–II, 1846–1847, *Speronare*, I–III, 1847–1848. Aceeaşi receptivitate pentru ambele curente este evidentă şi la Asachi, cu înclinaţie netă spre clasicism (prin traducerile din Florian, Boileau, La Fontaine) şi toleranţa pentru romantism (evidentă prin traducerile din Hugo şi Lamartine, mai curând accidentale în activitatea sa).

Listele traducerilor efectuate pentru *Societatea Filarmonică* şi cele proiectate pentru *Început de Bibliotecă Universală* (1844) conţin „oferta“ propusă de Heliade epocii sale. Remarcăm, prin structura celei de-a doua liste (publicată în *Curierul de ambe sexe*, Periodul V, 1844–1847, p. 244–245), diversitatea domeniilor culturale, care îl plasează pe Heliade pe linia enciclopedismului promovat de Şcoala Ardeleană: „historie (autori antici greci şi latini)“ – 13 titluri; „autori francezi moderni: Rollin, Montesquieu, Herbelot, Bossuet, Guizot“, Vico etc.; „philosophie“: Cartesiu, Malebranche, J.-J. Rousseau, Charron, Pascal, La Rochefoucauld, alături de Locke, Leibniz, Kant, Fichte, Hegel, Schelling, Humes; „drepturi“; „politica“; „economie politică“; „şciinţe naturale“; „historie naturale“; „belle arte“; „archetectura“; „musica“; „letteratura“, cu secţiunile „retorica poetică“ şi „eloquinţa“; şi separat, „poesie“ (Profeti. Rapsodi. Bardi. Epopee).

Promovând masiv valorile consacrate probabil că şi această unanimă acceptare a lor explică opţiunea pentru clasicism), preocuparea lui Heliade Rădulescu pentru traduceri nu ne apare – aşa cum o prezintă istoriile literare – ca modalitate de a „umple“ cu „orice“ un vid de carte, ci expresia unui program de *traduceri controlate şi orientate* spre scopuri concrete. În plan lingvistic, traducerile lui Heliade Rădulescu sunt expresia acţiunii sale îndreptate spre crearea unei limbi literare şi structurarea registrelor ei distincte. După mărturia autorului însuşi, pentru Heliade tradu-

cerea este o modalitate de apropriere mai întâi personală a unui conținut, pe care, ulterior, îl oferă colectivității.

Heliade Rădulescu explică astfel, în termenii unui prim program cultural, evoluția propriilor scrieri de gen, de la cele didactice spre cele literare, precizând şi obiectivul său lingvistic major: crearea terminologiilor specifice: „Aşa am vrut mai întâi să-mi fac şi să-mi hotărăsc mie o limbă prin care să mă exprim şi să înțeleg aceea ce gândesc; am vrut să-mi fac vocabularul termenilor tehnici, şi m-am apucat de traducții. Am început mai întâi gramatica [...], pe urmă am făcut sau am cules o geografie, am tradus cursul matematic al lui Francoeur, logica lui Condileac şcl, câteva lecții de literatură sau de poetică şi retorică“[58].

Preocuparea constantă pentru normarea şi unificarea limbii este clar formulată în Prospect de regule ce sunt a se propune întru priimirea şi aprobația de la soți colaboratori ai soțietății pentru tipărirea cărților[59]. Acestei preocupări în plan lingvistic i se adaugă şi atenția acordată ortografiei. Evidentă în prefața Gramaticii, preocuparea lui Heliade pentru ortografie dobândeşte contur practic prin cărțile tipărite în editura sa şi mai ales prin introducerea treptată a alfabetului latin în periodicele scoase sub redacția sa. Analizând (în A doa editio. Bucuresci, 1862) creşterea spectaculoasă a „prenumeranților“ la al V-lea period (în intervalul 1844-1847) al Curierului de ambe sexe, Heliade Rădulescu o explică prin satisfacerea aspirației epocii de a recurge la „adevăratele littere latine sau mai bine strămoşeşti“ (p. XII): „amatori se înscriseră îndată ce li se promise a se publica cu adevăratele littere romane, în cât minimum în capitalele județelor ajunge până la 20, şi maximum până la 60. În 15 județe se făcură până la 900 abonați, în Bucureşci, Kraiova şi Moldavia până la 400, peste tot

58. *Bucăți alese*, Bucureşti, 1909, p. 15–16.
59. „Curierul românesc“, nr. 19/1843, p. 78–79.

1300, de unde mai nainte în timp de opt ani nu se suia până la 300“.

Această creştere spectaculoasă a cititorilor impune, după opinia noastră, presiunea unui public de masă asupra opțiunii redactorului-teoretician. Conjugată cu pierderea de către Heliade Rădulescu a monopolului tipăriturilor, această tendință explică invadarea pieței literare cu traduceri lipsite de valoare şi cu imitații servile ale schemelor melodramei şi prozei sentimentale.

Împotriva acestei direcții se va pronunța în 1840 Mihail Kogălniceanu în *Introducția* la „Dacia literară”. Reacția sa afirmă o nouă etapă în relația spiritualității românești cu aceea occidentală, al cărei reflex este o altă politică culturală. Generația lui Kogălniceanu, formată prin studii în Occident, în contact direct cu spiritul european, beneficiază de cititorul format de Heliade şi Asachi, de exercițiul lingvistic al traducerilor numeroase şi variate din etapa anterioară şi, descoperindu-şi disponibilitățile creatoare, încearcă să se orienteze spre ilustrarea autohtonă a acestui spirit. Momentul paşoptist este cel al intrării în sincronie cu spiritul european asimilat.

Simptomul acestei mutații îl reprezintă conştiința identității noastre naționale, afirmată în „Dacia literară” ca expresie a unității, dar şi a specificului („originalității“), care nu se poate afirma decât prin respingerea „imitației“. „În sfârşit, țelul nostru este realizația dorinții ca românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toți [...]. Mai în toate zilele ies de sub teasc cărți în limba românească. Dar ce folos! că sunt numai traducții din alte limbi şi încă şi acele de-ar fi bune! Traducțiile însă nu fac o literatură. Noi vom prigoni cât vom pute această manie ucigătoare a gustului original, însuşirea cea mai prețioasă a unii literaturi“[60].

Respingând „dorul imitației“, „traducțiile“, „trebuința să ne împrumutăm de la alte nații“ /de opere literare/, Kogălniceanu

60. *Tainele inimei. Scrieri alese*, Minerva, București, 1973, p. 142–143.

refuză în manifestul său căile prin care s-a realizat în etapele anterioare occidentalizarea, sugerând indirect aspectul lor revolut. Analizând literatura timpului reflectată în periodicele românești, el constată că „astăzi se numără cu mândrie între literaturile Europei“[61]. Aparținând repertoriului occidental, sursele pe care le recomandă pentru dezvoltarea literaturii naționale – care conferă *Introducției* esența de manifest romantic – atestă tocmai asimilarea acestui spirit şi încheierea unei spirale a evoluției noastre. De la „duhul franțuzesc“ – aspirație a începutului de secol – la „duhul național“, expresie a mijlocului aceluiaşi veac, s-a produs de fapt procesul de occidentalizare, ca demers al descoperirii de sine a culturii românești prin conştientizarea, asumarea şi dezvoltarea pe coordonate proprii a spiritului nostru european.

3. În istoriile limbii literare

Cu variații nesemnificative, etapa 1780–1860 este, în viziunea istoriilor limbii române literare, interpretată ca o fază a începuturilor modernizării. Periodizările propuse indică sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea drept o epocă de tranziție.

În *Istoria limbii române literare.* I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea* (1971), Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu (p. 443) numesc această perioadă „faza de tranziție spre epoca modernă“. Înscriind a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea pe coordonatele istoriei şi ale culturii, autorii subliniază că „în această perioadă se face trecerea de la limba română literară veche la limba română literară modernă“.

Preocupările filologice ale Şcolii Ardelene sunt puse sub semnul renașterii culturale din Transilvania, care trebuie privită în

61. *Op. cit.,* p. 40.

relație cu „întreaga mișcare intelectuală europeană a veacului al XVIII-lea“. Elaborarea gramaticilor, a proiectului de reformă ortografică și a unor dicționare reprezintă direcțiile prioritare din activitatea Școlii Ardelene, având ca justificare „necesitatea unei norme literare de exprimare“ (p. 450).

Problemei îmbogățirii vocabularului i se consacră un spațiu amplu. Aspectele teoretice din diversele scrieri ale învățaților ardeleni sunt prezentate în relație cu diferitele puncte de vedere exprimate în gramaticile din epocă. Prin descrierea detaliată a *Lexiconului budan*, autorii scot în evidență contribuția Școlii Ardelene la îmbogățirea lexicului românesc, prin elaborarea instrumentului celui mai adecvat scopului urmărit: un dicționar multilingv.

Dintre cărturarii munteni și moldoveni, aparțin acestei perioade Ienăchiță Văcărescu, Iordache Golescu, Dinicu Golescu și Costache Conachi. Este relevată contribuția lui Ienăchiță Văcărescu și a lui Iordache Golescu la formarea terminologiei gramaticale și se face o scurtă prezentare a *Condicii limbii rumâneşti*. Singurul, după știința noastră, care folosește dicționarul lui Golescu ca sursă într-o lucrare dedicată istoriei limbii literare, pentru a ilustra absorbția de împrumuturi latino-romanice în această perioadă, este însă Ion Gheție.

Foarte interesantă este lucrarea *Elemente de istorie a limbii române literare moderne* a Paulei Diaconescu (1975), care urmărește stilul scriitorilor din secolul al XIX-lea, de la Gh. Asachi și Heliade Rădulescu până la Eminescu, și normele limbii literare la scriitorii abordați.

Prezentând activitatea lingvistică a lui Heliade Rădulescu, Paula Diaconescu se ocupă de problema ortografiei și a „desăvârșirii“ limbii din scrierile de până la 1840 ale cărturarului muntean. Referitor la îmbogățirea vocabularului, autoarea insistă asupra procedeelor propuse de Heliade Rădulescu: derivarea, ca mijloc intern, și împrumutul lingvistic (din latină și din limbile romanice).

În *Istoria limbii române literare. Privire sintetică* (1978), poate cea mai interesantă dintre lucrările de specialitate, prin perspectiva teoretică pe care o folosește în stabilirea coordonatelor pe care evoluează limba română literară, Ion Gheție fixează ca reper pentru începuturile epocii moderne anul 1780, așa cum apare și în alte studii. Periodizarea propusă de I. Gheție (p. 32) pentru epoca modernă este însă mai nuanțată, deoarece are în vedere toate detaliile procesului de modernizare a structurilor limbii literare:

a. 1780–1836, o etapă caracterizată prin „diversitatea lingvistică, la capătul căreia unitatea câștigată în veacul precedent este în mare parte pierdută“;

b. 1836–1881; este etapa „de constituire a principalelor norme ale limbii literare unice de astăzi“; autorul propune 1836 ca reper, întrucât în acest an începe corespondența dintre Heliade și C. Negruzzi, „care va permite celui dintâi să exprime o serie de opinii de maximă importanță în unificarea limbii literare“;

c. 1881–1960, când „are loc definitivarea în amănunt a normelor limbii române literare contemporane“.

Pentru perioada de început (1780–1836), I. Gheție pune accentul pe activitatea Școlii Ardelene de cultivare a limbii și de unificare lingvistică. Pentru modernizarea limbii, coriferii Școlii Ardelene propun ca soluție împrumutul din latină, iar unii dintre ei și din limbile romanice, idee pe care o pun în practică prin lucrările pe care le semnează.

I. Gheție (p. 139–140) atrage atenția asupra faptului că în această perioadă sunt împrumutate numeroase elemente lexicale din latină în „terminologii speciale din diverse ramuri ale științei“. Dar efortul de constituire a terminologiilor de specialitate nu se manifestă unitar. Calcurile, împrumuturile din neogreacă – puse în circulație prin traduceri – încetinesc procesul de unificare a terminologiei dintr-un domeniu sau altul.

În perioada 1836–1881 se „continuă și se duce la capăt procesul de modernizare inaugurat în intervalul precedent“ (p. 148).

Pentru Ștefan Munteanu și Vasile D. Țâra (1978), perioada modernă din istoria limbii române literare începe în jurul anului 1780, iar intervalul 1780–1840 este considerat etapa de tranziție. Prezentarea acestei etape începe cu Școala Ardeleană, ai cărei reprezentanți întreprind „o acțiune conștientă“ „pentru unificarea și prelucrarea limbii române literare“ (p. 101).

Cei doi lingviști subliniază ampla implicare a corifeilor ardeleni în rezolvarea problemei limbii literare: au realizat gramatici („cu unicul scop“ de „perfecționare a limbii materne“; Gh. Șincai, 1780), au elaborat un sistem ortografic românesc, pe baza principiului etimologic, și au întocmit dicționare științifice.

În ceea ce privește îmbogățirea vocabularului, Ștefan Munteanu și Vasile D. Țâra scot în evidență meritul Școlii Ardelene „de a fi îndreptat limba românească spre izvoarele ei firești, latino-romanice“ (p. 109) și de a fi contribuit în mod hotărâtor la crearea terminologiei științifice în limba română.

Pentru Principate, sunt amintite inițiativa lui Ienăchiță Văcărescu de a fi redus alfabetul chirilic la 33 de semne și reușita lui Heliade Rădulescu de a fi impus un număr de 30 de litere. De fapt, acesta din urmă propune o reformă radicală a sistemului ortografic. Cele mai însemnate încercări de normare a limbii literare se fac prin intermediul gramaticilor (publicate de Ienăchiță Văcărescu, 1787, la Râmnic și la Viena, și de Heliade Rădulescu, 1828, la Sibiu).

Ideile lui Heliade Rădulescu au ecou și în Moldova, unde sunt susținute de C. Negruzzi.

Anii 1840–1860 reprezintă, în viziunea celor doi lingviști timișoreni, perioada de început din istoria modernă a limbii literare. Dezvoltarea accelerată a diverselor sectoare social-economice favorizează înmulțirea școlilor și perfecționarea sistemului de învățământ, apariția presei, a societăților literare etc., instituții care joacă „un rol însemnat în procesul de răspândire a noilor idei“ (p. 131).

II. Problema cultismelor în limba română

1. Atitudinea față de împrumutul lingvistic la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea

Îmbogățirea vocabularului devine o preocupare constantă, în care se implică marea majoritate a cărturarilor, începând cu sfârşitul veacului al XVIII-lea. Soluțiile propuse sunt derivarea şi împrumutul lingvistic. Sextil Puşcariu (1976, p. 373) observa că „în literatura veche, problema neologismului nu formează o preocupare colectivă, ci fiecare scriitor o rezolvă după cum îi dictează bunul simț. În mare parte, concesiile ce se fac neologismului depind de măsura în care el era primit de clasele sociale cărora scriitorul se adresa...“ Îmbogățirea vocabularului se înscrie, în perioada de modernizare a limbii române, în efortul comun al învățaților din cele trei provincii istorice de realizare a țelului căruia îi va da o expresie grăitoare Mihail Kogălniceanu, în *Introducție* la „Dacia literară“: „țălul nostru este realizația dorinții ca *românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toți*“ (sublin.n.).

Prin urmare, înainte de realizarea unității politice şi administrative a Țărilor Române, cărturarii neamului au luptat pentru a-şi face o patrie comună şi modernă din cultură şi din limbă. Pentru rezolvarea problemelor lexicale, căile recomandate, în general, de învățații timpului sunt două: 1. interne (derivarea); 2. externe (împrumutul lingvistic). Petru Maior mai vede o posibilitate în

reînvierea unor cuvinte din româna veche[62]. Dar, în spiritul Şcolii Ardelene, Petru Maior recomandă, în *Istoria besericei românilor* (Buda, 1813, p. 183), şi împrumuturile din latina clasică („limba lătinească cea corectă"), iar pentru termenii ştiinţifici, „de la surorile limbei noastre".

În *Observaţii de limba rumânească*, apărută la Buda în 1799, Paul Iorgovici deplânge absenţa limbajului ştiinţific, în a cărui constituire încearcă să se implice: „A me pornire este a aduce limba noastră la acea stare a cuvintelor, în care să înceapă odată a scria pentru oamenii cei învăţaţi, ca printr-înşii să se nască dorul ştiinţelor celor înalte. La aceasta se cer cuvinte învăţate, care acuma în limba noastră, în care nici o învăţătură nu floreşte, nu se cuprind şi după judeţul meu mai bine este a împrumuta aşa cuvinte *din limba noastră cea de rădăcină* decât de aiurea" (sublin. n.).

Împrumutul „din limba noastră cea de rădăcină" este necesar pentru că româna este „scurtă de cuvinte". Iorgovici nu este un purist, de aceea ţine să precizeze că împrumutul nu înseamnă o încercare de a elimina din limbă „cuvintele cele streine", din care se găsesc în orice idiom: „Să nu gândească cineva că eu umblu să lapăd din limba noastră cuvintele cele streine, căci mie bine este cunoscut că nici o limbă nu e să nu fie mestecată cu cuvinte streine. Eu am perceput, precum la toţi este cunoscut, că *limba noastră este foarte scurtă de cuvinte*. Deci, eu doresc a înmulţi limba noastră cu cuvinte luate din vorbele de rădăcină a limbei noastre şi aşezate după regulele şi proprietăţile din însa limba noastră trase". Prin urmare, pentru "a înmulţi limba", Iorgovici avansează ca modalitate teoretică derivarea din cuvinte de bază latineşti.

62. Vezi Sextil Puşcariu, *Părerile lui Petru Maior despre limba română*, in „Anuarul Institutului de istorie naţională", I, 1921–1922, Cluj, p. 110.

De fapt, sistemul de derivare propus de Paul Iorgovici, din rădăcini latineşti şi după „aceleaş regule ale gramaticii“,.înseamnă practic a lua din latină, deoarece cuvintele neologice incluse în glosarul din gramatica sa sunt împrumuturi.

Ca traducător, Ioan Molnar recunoaşte, în *Cuvântare înainte* la *Istorie universală adecă de obşte* (Buda, 1800), că a folosit şi cuvinte luate „de la maica noastră limba latinească“ (p. 5).

În structuri cu variații minime, latina este recomandată ca sursă de împrumuturi în toate cele trei provincii. „Maica limbii noastre“ spune moldoveanul Leon Asachi, la 1821, iar „maica latină“ apare la Paris Mumuleanu (1825). Prin urmare, cel puțin în plan teoretic, şi în Principate s-a manifestat interes față de latină, ca sursă pentru neologismele româneşti.

Este important de subliniat că se ajunge la un consens cvasi general nu numai asupra necesității de a împrumuta, ci şi asupra limbilor care trebuie avute în vedere în acest scop.

Ca şi Paul Iorgovici, Budai-Deleanu remarcă lipsa terminologiei ştiințifice din română, de aceea atenția lui se îndreaptă spre limbile clasice. O parte dintre cuvintele-titlu noi din dicționar – recunoaşte Ion Budai-Deleanu – sunt însă elemente deja obişnuite în limba de zi cu zi.

În *Prefație* la *Lexiconul românesc-nemțesc* (1818), Ion Budai-Deleanu recomandă „învățătura limbelor elineşti şi lătineşti“, deoarece „întru aceste doao limbi să cuprinde toată înțelepția şi acolo aflăm temeiul la toată învățătura“ (p. 16^{r}). La p. 31^{r}–32^{r}, Budai-Deleanu justifică introducerea în corpusul dicționarului său a unor împrumuturi neologice: „Pus-am la lexicon şi mai multe cuvinte, nu de mult de cătră cei mai aleşi şi învățați dintru nație întrebuințate, care mai toate cuvinte s-au împrumutat de la greci sau de la latini şi însămnează numiri sau obicinuite numa la învățături sau meşterii. Căci unele ca aceste poporul românesc nu le-au avut acuma în obiceai. O parte dintru aceste cuvinte să află şi la cărțile noastre, iară *o parte să obicinuesc de mult acum,*

în conversațiile de obşte şi la scrisori private [sublin.n.]. Toate acestea le-am însămnat cu o cruciță (+). Lângă aceste am adaus şi eu, însă foarte puține altele, ce să află acum priimite la toate namurile Europii, precum: *allianță, cabinet, echipaj, bagajă, avangardă, modă* etc., căci şi aceste sunt de obşte cunoscute la cei politiciți, apoi neavând noi ale noastre, am socotit că fac un lucru priimit patrioților, puindu-le şi la lexiconul românesc". După cum se poate observa, cuvintele „priimite la toate neamurile Europii" (*echipaj, cabinet, bagajă*) şi adăugate celor de origine latină sau „elinească" sunt elemente de proveniență franceză.

Dar cea mai clară expresie asupra problemelor limbii literare o găsim la Budai-Deleanu în *Dascalul românesc pentru temeiurile gramaticii româneşti* (c. 1815-1820), un manuscris publicat de Mirela Teodorescu în 1970. Scris sub forma unui dialog între *Dascal* şi *Diac*, textul este un comentariu asupra gramaticii românești, în care apar neologisme necesare, folosite cu măsură: *patrie, musă, poetică, regulă, latin, gramatică, pronume, prolog, italian, organ, alfabet, leteră, ortografie, pronunție, theorie, a forma, themă, soțietate.*

O mare parte a dialogului este rezervată ortografiei. Schimbarea alfabetului chirilic este necesară, deoarece, prin natura sa, nu se potriveşte cu esența limbii române: „aceste slove sunt aflate pentru limba slovenească şi nu să pot nici odinioară lovi cu firea limbii noastre. Limba noastră purcede de la limba lătinească şi nu să poate scrie fără numa cu slove lătinești." Dascalul îl îndeanmă pe Diac să învețe „regulele gramaticei", care arată „regulele ce sunt din fire aşezate pentru fieştecare limbă" şi „chipul care trebuie să să grăiască măcar ce limbă."

Subliniind starea necorespunzătoare a limbii literare, Dascalul spune: „Toți care au scris până acum au scris cu adevărat românește, dar puțini foarte sunt care să să fie înălțat oarecum preste gloată cu voroava lor sau, vrând a să depărta de vorba cea de toate zilele, să nu fie trebuințat cuvinte streine fără treabă şi fără

alegere.” Limba literară trebuie să fie altfel decât „cea de toate zilele”, iar împrumuturile să se facă „cu alegere”. Chiar şi atunci când „aflându-ne în vreo soţietate aleasă, unde thema voroavei este asupra osăbite meşterii sau pentru vreo ştiinţă”, „nu putem vorbi cum vorbeşte Oprea cu Bucur în pădure.” Limba „cea de obşte” nu are aceleaşi reguli şi aceleaşi exigenţe cu „limba muselor”, care este „limba întru care să învaţă ştiinţele” şi „să află la toate neamurile politicite, la care floresc învăţăturile”. Limba învăţăturilor „este în sine aceieşi limbă a norodului de obşte, numa cât este mai curată şi curăţită de toate smintelile ce să află la limba de obşte a gloatei, cu un cuvânt, este limba lămurită şi adusă la regule gramaticeşti, apoi înmulţită cu cuvinte obicinuite la învăţături, care nu să află la vorba de obşte.” Prin urmare, este nevoie de sporirea numărului de cuvinte, pentru formarea terminologiilor din domeniul „meşteriilor” şi al ştiinţei.

„Înmulţirea“ cuvintelor nu se poate face altfel decât prin împrumuturi. Opinia exprimată aici de Budai-Deleanu este aceeaşi cu cea din prefaţa sa la dicţionarul românesc-nemţesc şi o vom mai întâlni, ceva mai târziu, formulată – în linii generale – aproape la fel de Heliade Rădulescu: „întru lipsa cuvintelor la meşterii şi ştiinţe, vom împrumuta nume de la elini şi latini, iar neaflându-să unele la aceste doao limbi, vom lua de la italiani şi de la franţozi.”

La sfârşitul secolului al XVIII-lea/ începutul veacului următor se încheagă, în toate cele trei provincii istorice româneşti, un curent de opinie în favoarea împrumuturilor din latină. Convingerea privind necesitatea de a împrumuta cuvinte pentru a rezolva problemele de expresie ale unei societăţi şi ale unei culturi în deschidere spre modernitate este exprimată în prefeţe, în gramatici, dar şi în lucrări fără vreo relaţie cu ştiinţa limbii. „În Transilvania, scrie Sextil Puşcariu (1976, p. 374), o puternică mişcare culturală cerea în mod hotărât o revenire la «maica noastră Roma», iar în

Principate un curent tot mai accentuat voia să ne adăpăm de la izvorul fecund al culturii franceze“.

N. A. Ursu (1969, p. 155–170) semnalează un text interesant pentru atitudinea față de împrumuturile neologice. Textul – datat la 1822 – a fost descoperit în paginile unui „manuscris miscelaneu provenit de la G. Bariț“ şi exprimă poziția autorului (neidentificat) față de problemele limbii literare.

Autorul proscrie cărțile tipărite la Buda, Braşov şi Sibiu din cauza neologismelor şi a cuvintelor regionale, a formelor sau a construcțiilor gramaticale care strică „armonia limbii“. Sunt admise numai împrumuturile necesare, ca *metal, linie, paralelă, atmosferă, atom, comet, compas* etc., dar nu este de acord cu introducerea în limbă a unor neologisme pentru care româna are echivalente *(cinstit, viteaz, lege, pricină* etc., nu *onorat, heros, relighie, cauză).*

După poziția pe care autorul o adoptă față de scrierile ardelenești şi după recomandările pe care le face, N. A. Ursu presupune că textul „atestă atitudinea critică a unui intelectual sau a unui grup de intelectuali munteni față de modul în care evolua limba română literară prin numeroasele scrieri publicate atunci de către ardeleni şi bănățeni“.

Tonul polemic este surprinzător pentru anul 1822. Să nu uităm că Ienăchiță Văcărescu publicase, la 1797, o gramatică în care apar numeroase elemente italienești (*accentu, anomal, ativ, cvalită, concordanță, congiunțione, dipendență, otativă, sostantiv* etc.) şi latinești (*figurat, orthografie, adverbiu*).

„Dar teamă îm ieste pentru frumusețea limbii noastre, care abia acum începuse să înflorească, ca nu cumva peste puțină vreme să cază întru mai rea veştejiciune şi stricăciune decât întâi, pildă având la aceasta pe unii din romanii noştri cei iubitori de învățătură carei au început dă acum a întrebuința la scrisorile lor cuvinte streine, cum: *onorat, sențeretate, cultivire, nobil* şi altele

c-acestea, pe care mai nainte nicidecum nu le cunoştea şi nici n-avea trebuinţă să le cunoască“, spune munteanul de la 1822.

Asemenea atitudini sunt însă izolate în epocă, dar merită a fi amintite ca reacţie la înnoirea masivă pe care o cunoaşte lexicul românesc, în perioada de deschidere a culturii către modelul occidental.

Tot în Muntenia, trei ani mai târziu, Paris Mumuleanu scrie în prefaţa la volumul *Caracteruri* (Bucureşti, 1825): „Nimic să nu ne poprească sărăciia limbii noastre, căci maica ei latină este izvorul de unde s-adapă toate limbile Evropii şi orice idei şi ziceri ne-ar lipsi, nici să ne ruşinăm a o lua, nici să ne sfiim zicând că nu e rumânească, că vremea le va face de obşte în neam, precum s-au făcut multe greceşti şi slavoneşti, în toate cănţelariile noastre“. Ideea că timpul va rezolva problema cunoaşterii şi înţelegerii noilor cuvinte luate din latină apare pentru prima oară – după ştiinţa noastră – la Mumuleanu.

Dacă munteanul din manuscrisul descris de N. A. Ursu respingea împrumuturile „de lux“, Grigorie, episcop al Argeşului, în prefaţa la *Loghică care acum întâi s-a tâlmăcit în limba patriei (*Bucureşti, 1826), protesta împotriva celor care susţineau „că cu neputinţă iaste a să muta filosofia şi în limba rumânească, pentru sărăcia zicerilor şi a numirilor“.

Dar cel care pune cu adevărat bazele teoretice ale împrumutului livresc şi îl converteşte în politică lingvistică în Muntenia este Heliade Rădulescu. Interesul manifestat de Heliade Rădulescu – în *Prefaţa* la *Gramatica românească* publicată în 1828 la Sibiu – pentru problema limbii literare se îndreaptă către mai multe aspecte: adaptarea fonetică şi morfologică a neologismelor, ortografia, îmbogăţirea vocabularului, „desăvârşirea“ limbii etc. În ceea ce priveşte neologismele, Heliade Rădulescu optează pentru împrumutul din latină şi din limbile neolatine. Dar, de fapt, precizează autorul, „noi nu ne împrumutăm, ci luăm cu îndrăzneală

de la maica noastră moştenire, şi de la surorile noastre partea ce ni se cuvine“.

Respingând ideea calcurilor, recomandă împrumutul necesar, făcut cu chibzuinţă: „Trebuie să ne împrumutăm, dar trebuie foarte bine să băgăm seama să nu pătimim ca neguţătorii aceia cari nu îşi iau bine măsurile, şi rămân bancruţi (mofluzi). Trebuie să luăm numai acelea ce ne trebuie şi de acolo de unde trebuie, şi cum trebuie. Unii nu voiesc să se împrumute şi fac vorbe nouă rumâneşti: *cuvintelnic* (dixioner), *cuvintelnică* (loghică) [...]; alţii se împrumută de unde le vine şi cum le vine [...].

Vorbele streine trebuie să se înfăţoşeze în haine rumâneşti şi cu mască de rumân înaintea noastră“.

Activitatea lui Heliade Rădulescu în sprijinul înnoirii vocabularului prin împrumuturi savante este, într-adevăr, demnă de a fi subliniată, deoarece se întinde de-a lungul a mai multor ani şi ia uneori forme autoritare, de campanie care nu admite replică. În această campanie se înscriu şi luările de poziţie din paginile „Curierului românesc”. În numărul 4/1843, Heliade Rădulescu publică un *Prospect de regule*, la care am mai făcut referire în paginile anterioare ale lucrării noastre, în care propune rezolvarea problemei unităţii limbii prin respectarea regulamentului Societăţii pentru tipărirea cărţilor:

„2. ...fiecare din colaboratori va lua asupra-şi traducţia vreunei opere din autorii atât antici, cât şi moderni, după limba în care va fi mai deprins, sau şi autorul întreg, după voinţă.

3. Fiecare va fi dator a urma una şi aceeaşi limbă, una şi aceeaşi ortografie, pe temeiurile următoare:

I. Încât pentru forma limbei se vor lua drept tipi gramaticali [...] limba bisericească care nu s-a scris în dialecte şi a ajuns drept limbă generală a toatei românimei.

II. Încât pentru materie în termenii ştiinţifici ce ne lipsesc, păzindu-se de eterogenie, fiecare va priimi, ca dintr-un tesaur propriu pe cei din latină; va avea însă de normă la modificarea formei

tipii grămaticei românești și pe precedenții noștri italieni ce au cultivat aceeași glosă romană.

III. Cantitatea cea mică de câteva vorbe străine ce se află în gercul (jargonul) popular și care sunt cu totul eterogene trupului cel mare al glosei romane și la limba întreagă a unui dicsionar omogen, să se lepede cu totul, reîmplinindu-se cu vorbele corespunzătoare din limba latină.

IV. Pentru termenii cunoștințelor mai nuoă cu care s-au mai înavuțit dicsionarele limbilor moderne să se priimească cei italieni, iar încât pentru cei ce se ating de locuri, de costume, de legiuiri ale diverselor nații și se țin de partea descriptivă a călătoriilor sau a școalei romantice se vor întrebuința chiar numirile din limbile respective, păzind a li se da tipul românesc" (p. 78-79).

Exeptând accentele puriste din fragmentul de mai sus, subliniem în primul rând caracterul actual al recomandărilor lui Heliade Rădulescu din ultima parte a citatului. Pe de altă parte, indicarea latinei ca sursă firească pentru îmbogățirea lexicului românesc îl plasează pe Heliade Rădulescu alături de reprezentanții Școlii Ardelene. Diferențele sunt doar de natură cronologică, iar nuanța individualizatoare este dată de insistența cu care trimite la italiană, ca model normativ și ca sursă a modernității.

Prin urmare, nevoia de cuvinte nu este negată de nici o personalitate din epocă. Diferențele de atitudine apar numai când se pune problema limbii-sursă și a modului în care se fac împrumuturile. În *Către cetitoriu*, prefața la *Bordeiul indienesc* (Iași, 1821), Leon Asachi recunoaște că, în demersul său de traducător, a folosit împrumuturi pentru cuvintele care lipseau în română: „Drept aceaia, lucrând eu spre mai sus arătatul scopos în traducerea aceaștiia și a altor cărți, cuvintele ce ne lipsesc sau nu sunt legiuite ale noastre, am cercat a le împrumuta de la maica limbii noastre ..."

Un alt moldovean, Costache Conachi, în *Scrisoarea către Mitropolitul Veniamin despre învățăturile în Moldova,* pledează pen-

tru predarea ştiinţelor în limba română, pe care o consideră aptă să exprime idei şi sentimente. Pentru aceasta, este însă nevoie de cuvinte pe care le putem primi de la alte neamuri, dar numai după anumite reguli, „pe teapa limbei noastre". Prin unificarea graiului din Moldova şi din Ţara Românească, s-ar ajunge la „sporire şi întocmirea limbei pe o măsură şi pe o înţelegere".

În favoarea împrumutului livresc se exprimă şi C. Negruzzi în scrisorile sale către Heliade Rădulescu, iar problema neologismelor răzbate în timp, până la Maiorescu.

Este bine cunoscută mărturisirea lui Dinicu Golescu despre „pățania" lui lingvistică din timpul călătoriei rămase celebre în istoria limbii române literare şi a literaturii noastre, grație jurnalului pe care l-a publicat la Buda în 1826: „Plecând de la Braşov, am început să scriu celea ce vedeam în limba națională şi nu după zile multe, ci după puține, am fost silit să scriu în limba grecească; căci foarte des întâmpinam vederi de lucruri ce nu le aveam numite în limba națională, cum *sadârvanul, statuie, cascade* şi altele pentru care ar fi trebuit să zăbovesc ceasuri, socotindu-mă de unde s-ar cuveni să le întrebuințez, şi aşa am fost sălit să las limba națională şi să încep greceaşte" (*Însemnare a călătoriei mele făcută în anul 1824, 1825,* 1826, p. 108).

Dar nu numai Dinicu Golescu resimte lipsa de cuvinte pentru a exprima "vederile de lucruri". Nevoia de termeni ştiințifici sau pentru a desemna elemente/ concepte ale culturii materiale/ spirituale este unanim recunoscută în această perioadă.

Dacă în jurul anului 1800, în Transilvania se cristalizase deja o opinie în favoarea împrumuturilor din latină, opinie pe care învățații din generația Şcolii Ardelene şi urmaşii lor o vor încetățeni în conştiința tuturor intelectualilor transilvăneni, în Muntenia autoritatea care pregăteşte teoretic, dar şi practic terenul pentru absorbirea de elemente latineşti şi romanice este Heliade Rădulescu. Decalajul dintre Transilvania şi Principate se şterge rapid, ajungându-se în jurul anului 1860 la o unitate care poate fi

atribuită nu numai vocabularului de tip livresc, ci şi structurii fonetice a lexemelor neologice şi formelor lor gramaticale. Această unitate este atinsă prin schimbul de idei şi de valori dintre regiuni şi mai ales prin tradiționalul circuit interzonal al cărților, care sunt instrumentul ce asigură larga răpândire a cuvintelor.

Traducerile, şcoala, presa, scrierile originale – în care sunt preluate idei şi valori ale culturii occidentale – se constituie rapid în canale eficiente de eliminare a „sărăciei zicerilor".

Prin acțiunea lor, cărturarii au corectat astfel, peste veacuri, greşeala – condamnată de Gheorghe Şincai şi de Samuil Micu în prefața la gramatica lor din 1780 – a domnitorului Alexandru I al Moldovei, de a fi introdus ca limbă de cult „slavo-ilirica", cu „îndoită pagubă a națiunii întregi, anume cu despărțirea îndelungată de Biserica Latină şi cu cea mai mare stricăciune a propriei ei limbi".

2. Cercetări asupra împrumuturilor livreşti în limba română

Influența exercitată de latină şi de limbile romanice (franceză, italiană) asupra românei a stârnit dintotdeauna interesul cercetătorilor. Fenomenul este cunoscut sub denumirea de *relatinizare*, termen preluat din literatura de specialitate occidentală, unde este folosit în legătură cu împrumuturile savante din latină.

În limba română, modernizarea structurilor lexicale are loc însă prin integrarea în sistem a unui mare număr de elemente latine prin filieră italiană şi, mai ales, franceză. Alături de împrumuturile culte din latină, luate direct de la sursă sau prin filieră, fac parte din clasa elementelor livreşti din română şi cuvintele romanice care *nu au* statut de cultisme în franceză sau italiană: rom. *bancă, bandă, bord* etc. sunt de origine franceză, unde au drept etimon termeni din vechile limbi germanice.

Termenul *relatinizare* este folosit şi în română (vezi Theodor Hristea, 1968, p. 117), dar majoritatea specialiştilor preferă, pentru română, denumirea de *reromanizare*, pusă în circulaţie de Sextil Puşcariu în 1940: „Neologismul de origine latină sau neolatină a produs o *reromanizare a limbii noastre*, îmbogăţind-o cu un număr de elemente romanice, care umpleau golurile iscate prin uzarea firească şi pierderea cuvintelor strămoşeşti, în locul cărora se introduseseră vorbe străine“ (1976[2], p. 375).

Referindu-se la împrumuturile culte din română, Sanda Reinheimer şi Liliane Tasmowski optează tot pentru termenul *reromanizare:* „Cependant au cours des 18e et 19e siècles, le roumain entre graduellement dans le circuit occidental, et via le français surtout (mais également via l'italien ou le latin même), il intègre des formes d'expression qui le rapprochent à nouveau des autres langues romanes. Ici, plutôt que de relatinisation, c'est de reromanisation qu'il est question“[63].

Propunând o perspectivă socioculturală asupra procesului de înnoire şi de îmbogăţire a vocabularului românesc cu împrumuturi latino-romanice, Alexandru Niculescu[64] introduce sintagma „occidentalizare romanică“, folosită cu consecvenţă în toate lucrările de profil pe care le-a publicat până astăzi. Această denumire apare şi în titlul lucrării noastre, dar ţinând cont de esenţa fenomenului. ni se pare adecvată nu numai într-o abordare strict socioculturală. Termenul *occidentalizare* este potrivit pentru procesul pe care îl suferă cultura şi structurile social-economice româneşti în perioada 1750-1840, dar se poate folosi în egală măsură şi pentru a desemna fenomenul de primenire şi de îmbogăţire a lexicului, petrecut în perioada 1780-1860. Dacă avem în vedere ponderea influenţei franceze şi aportul limbii italiene la schimbarea fizionomiei vocabularului românesc, putem admite sintagma *occidenta-*

63. 1997, p. 73.
64. 1976, p. 665–692; 1978, p. 55–98.

lizare romanică, dar se omite astfel contribuția latinei - mai ales în Transilvania - la modernizarea şi îmbogățirea lexicului limbii noastre. (Vezi *Etimologia.)* Cum această schimbare se produce şi prin participarea latinei, preferăm denumirea de *occidentalizare latino-romanică*.

Studiile consacrate fenomenului occidentalizării limbii române sunt diferite ca abordare. O perspectivă complexă asupra acestui proces ne oferă S. Puşcariu (1976, p. 370–415): condiții de realizare a împrumuturilor, căi de pătrundere, reacții față de neologism, adaptarea lor fonetică, morfologică etc.

De adaptarea neologismelor este interesat şi Gh. Adamescu (1938), căruia trebuie să-i alăturăm numele Despinei Ursu (1969) şi al altor doi lingvişti ieşeni, G. Ivănescu şi L. Leonte (1956). Unele dintre cercetări au devenit lucrări de referință în literatura românească de specialitate: N. A. Ursu (1962) este autorul unui studiu riguros despre formarea terminologiei științifice, iar Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru au realizat un dicționar cu atestările latino-romanice (direct de la sursă sau prin filieră nonromanică) din limba română veche (1421–1760). Rodica Bogza-Irimie a publicat în 1979 o cercetare despre T*ermeni politico-sociali în primele periodice româneşti*, completând astfel, în mod fericit, domeniile de referință din studiul lui N. A. Ursu. În istoriile limbii literare sunt rezervate secțiuni însemnate problemei împrumuturilor din latină, din franceză şi din italiană: Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu (1971, p. 442, 464, 467, 509–510, 542–544, 581–584), Ştefan Munteanu, Vasile Țâra (1978, p. 129 şi urm., 185–205), Ion Gheție (1978, p. 139 şi urm.), Paula Diaconescu (1974, p. 21 şi urm.) ş.a.

Se urmăreşte problema neologismelor livreşti şi în studii de tip monografic (Mariana Stănciulescu Cuza, 1992, este autoarea unei lucrări documentate, de peste 500 de pagini, consacrate influenței italieneşti în limba română; Ion Gheție, 1966, se ocupă de *Opera lingvistică a lui Budai Deleanu*, o monografie în care este abordată

şi poziția cărturarului ardelean față de elementele lexicale livreşti, iar Victor Grecu, 1973, studiază *Şcoala Ardeleană şi unitatea limbii române literare*), în prefețe la ediții ştiințifice (Ştefan Munteanu, la Paul Iorgovici, *Observații de limba românească*, 1979), în articole şi studii publicate în diverse periodice de specialitate (vezi *Bibliografia*). Cercetătorii de la Institutul de Lingvistică din Bucureşti au coordonat realizarea, în 1956 şi, respectiv, 1958 şi 1962, a trei volume de *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* şi a altor trei de *Studii de limbă literară şi filologie* în anii 1969, 1972, 1974. Marea majoritate a specialiştilor în probleme de istorie a limbii literare sau în lingvistică romanică s-au implicat în cercetarea fenomenului occidentalizării latino-romanice a românei moderne.

III. Canale de pătrundere a împrumuturilor culte

1. Şcoala, teatrul şi cartea

După contactele sporadice cu Europa romanică occidentală din perioadele anterioare, sfârşitul secolului al XVIII-lea marchează o cotitură în istoria relațiilor dintre Țările Române şi Franța sau Italia. Petru Maior şi Gheorghe Şincai fac studii la Roma (1774), Paul Iorgovici pleacă în 1790 la Paris. La începutul veacului al XIX-lea, Gh. Asachi studiază la Roma (1808–1812). În 1818, C. Aristia este trimis la Paris să studieze arta dramatică a actorului Fr.-J. Talma. La începutul anilor 1830, B. Catargiu pleacă la Paris, pentru a studia Dreptul şi Ştiințele politice, şi revine în țară în 1834. În 1834, Mihail Kogălniceanu, împreună cu fiii lui M. Sturdza, se afla la Lunéville, Franța. Vasile Alecsandri îşi completează studiile la Paris (1835–1837). Gr. Crețeanu (1848) urmează la Paris cursuri de Drept şi de Litere.

Societățile culturale care iau ființă în primele decenii ale veacului al XIX-lea au ca obiectiv, printre altele, şi acordarea de burse de studii în străinătate unor tineri români. Societatea „Transilvania“, de pildă, îi trimite în Franța şi în Belgia pe I. Lăpădatu, M. Străjan, I. C. Drăgescu, I. Bozonceanu (vezi Andrei Radu, 1982, p. 78).

Românii călătoresc mult şi folosesc franceza atât în corespondența cu prietenii lor din Franța, cât şi în cea purtată între ei. Stau mărturie în acest sens cele 194 de scrisori (1848–1895) publicate de Marin Bucur în 1969; dintre acestea, 154 sunt datate între 1848 şi 1858.

Dar românii din Principate n-au putut călători întotdeauna, nici măcar pentru studii, fără permisiunea domnitorului: „Grecii, mult mai iubitori de lucruri noi decât românii, au prins imediat din aer curentul nou pe care l-am prins pe urmă şi noi.

Căci spiritul acesta francez trebuia să-l prindem *noi aici în ţară*, ai noştri neavând voie să circule. Până foarte târziu, pe la 1800, de câte ori pleca vreun tânăr în străinătate, de atâtea ori trebuia să-şi ceară voie de la domn; şi până după aceea domnul supraveghea pe studenţi ca să vadă unde se duc şi ce învaţă, ca să nu-i strice cumva societatea politică unde se duc şi să nu ajungă la păreri pe care cârmuirea nu le îngăduia. Iar acei care îndrăzneau să plece fără de această permisiune, păţeau ca unul dintre cei dintâi studenţi în medicină români, pe care vodă l-a adus înapoi şi l-a bătut la falangă, adecă la tălpile picioarelor, ca să se înveţe a mai merge în locuri unde se poate prăpădi curăţia politică a sufletului cuiva“ (N. Iorga, 1977, p. 164).

Presiunea politicului se exercita însă, până la 1800, asupra individului, dar nu şi asupra spiritului, care caută scotocitor spre Occident. „Rămânând, prin urmare, în ţară, scrie N. Iorga în continuare, tinerii cari doreau să înveţe puteau să primească învăţătură apuseană numai în anumite condiţii, şi anume prin preceptorii de familie. Mulţi francezi au venit în această calitate la noi în secolul al XVIII-lea, la Bucureşti şi la Iaşi, mai târziu şi în provincie [...] Dădeau lecţii de danţ, deprindeau cu moravuri sociale“.

Studii franceze se puteau face aşadar şi acasă, în Ţările Române, cu profesori greci (este cazul lui Iordache Golescu) sau francezi. Aceştia din urmă ajung în Ţările Române ca refugiaţi, mai ales după Revoluţia Franceză de la 1789. Costache Conachi, de pildă, studiază cu Fleury.

Cunoştinţe de franceză se pot dobândi şi în instituţii româneşti. Franceza se studia la colegiul din Braşov (1846) sau la liceul din Beiuş, întemeiat în 1828, iar în Principate, franceza este introdusă ca limbă de studiu mai întâi în şcolile greceşti.

O altă modalitate de apropriere a valorilor culturii franceze o reprezentau trupele de teatru, care ofereau spectacole la curtea domnitorilor din Principate sau în casele boierilor. După ce a fost primită la curtea lui Hangerli-Vodă, pe 29 mai 1798, o trupă de „pehlivani“ şi „comedianţi“ francezi primeşte recomandarea de a da spectacole în ţară (vezi Dimitrie D. Ollănescu, 1982, p. 109). Treptat, trupele franceze vor domina scenele româneşti, în detrimentul celor nemţeşti sau italiene. (O trupă de actori italieni este semnalată de cronicarii timpului în Bucureşti, în perioada 1820–1821.) Au rămas în cronicile vremii spectacolele susţinute la Bucureşti sau la Iaşi de trupele Foureaux-Hette (1831–1841), Victor Filhol (1838–1839), Valéry (1838), Delmary (1850).

Într-unul dintre numerele „Gazetei Teatrului Naţional”, în articolul *Teatrul Bucureştilor,* autorul face o precizare în legătură cu reacţia publicului la spectacolele franţuzeşti, care ni se pare interesantă pentru a completa imaginea asupra consumatorului de cultură franceză din Principate, în prima jumătate a veacului al XIX-lea: „După sosirea trupei franţozeşti de la Iaşi sub direcţia D. B. Furo, s-au reprezentat până acum doă drame, patru vodevile şi o tragedie, *Fiii lui Eduard...* Publicul se îmbulzeşte cu mare curiozitate şi mulţumire a vedea o trupă aşa de bine întocmită şi a auzi *o limbă ce este mai la toţi cunoscută...*” (sublin. n.) (3/1836, p. 30).

Nu se poate închega însă o imagine coerentă despre atmosfera francofilă de la noi fără a ne documenta în legătură cu circulaţia în epocă a cărţilor franceze. Consultând cataloagele conservate în fondul Bibliotecii Academiei, am constatat că numărul de volume în franceză oferite cititorilor români este impresionant pentru perioada la care sunt datate aceste cataloage. O altă remarcă pe care o putem face se referă la varietatea domeniilor cărora le aparţin aceste cărţi: beletristică, ştiinţă, memorialistică, politică etc. Prin urmare, învăţaţii interesaţi de noutăţile din literatura de specialitate apărute în Franţa se puteau documenta la Bucureşti

sau la Iaşi, prin intermediul librăriilor sau al cabinetelor de lectură româneşti.

Catalogul pe 1846 al Cabinetului de lectură Bell (Iaşi) cuprinde: „Littérature I: belles lettres, mémoires, voyages, chimie, physique, diplomatie, politique, géographie, philosophie et morale“ = 1221 de titluri; „Littérature II: contes, nouvelles, romans“ = 2117 titluri.

Catalogul Hennig (Iaşi) dispune pe anul 1852 de 2760 de titluri.

În Catalogul Cabinetului de lectură Librairie Nouvelle (Iaşi) pe 1854 sunt înregistrate 4277 de titluri.

Catalogul librăriei Rosetti/ Winterhalder (Bucureşti) pe 1847 oferă clienţilor săi numere din „France dramatique“, 6 exemplare din J. Hutier, *Beautés de la littérature française ancienne et moderne*, 54 de volume din *Collection portative d'œvres choisies de la littérature française* etc.

Cererea de carte franceză creşte de la an la an, o dată cu numărul cunoscătorilor limbii franceze. Prezenţa scrierilor franţuzeşti în peisajul cultural românesc este semnificativă pentru studiul istoriei împrumuturilor din franceză în română, de aceea am şi amintit-o în cuprinsul acestui capitol.

Cartea, şcoala şi teatrul francez au înrâurit în primul rând ceea ce Puşcariu (1976, p. 387) numea „aşa-zisa *societate bună*“, care este o verigă importantă în încetăţenirea neologismelor de proveniență franţuzească în limba română. (Pentru alte detalii privind cartea, şcoala şi teatrul, dar privite în relaţie cu fenomenul literar de la noi, vezi cap. I.2.)

2. Scrierile româneşti originale

Ne-am întrebat adeseori de ce în textele scrise în româneşte de către corifeii Şcolii Ardelene – a căror instrucţie a fost făcută în colegii cu predarea în latină – sau în cele ale lui Iordache Golescu

ori ale cărturarilor contemporani cu aceştia apar atât de puține neologisme, în raport cu numărul elementelor latino-romanice din dicționarul lui Ioan Bobb, din *Lexiconul budan* sau din *Condică*. Un răspuns la această chestiune ne oferă Sextil Puşcariu, într-o lucrare publicată în 1940 (vezi ediția din 1976, p. 376–378).

Puşcariu atrage atenția că nu Şcolii Ardelene îi datorăm primele împrumuturi din latină şi îi aminteşte, în acest sens, pe Dimitrie Cantemir, pe Dosoftei, pe stolnicul Cantacuzino şi neologismele de origine latino-romanică intrate în română prin filieră slavă (polonă sau rusă), maghiară ori germană.

Înainte de Heliade Rădulescu, influența italiană a cunoscut un moment favorabil la curtea lui Brâncoveanu, iar mai târziu, Ienăchiță Văcărescu întrebuințează în *Gramatica* sa o terminologie de proveniență italienească. „Cei care au programat mai întâi o apropiere voită şi consecventă, cu tendință purificatoare, de limba latină, au fost promotorii Şcolii Ardelene. *Dar mai mult în teorie decât în practică* [sublin.n.] [...] Şi tot astfel contemporanii lor, acei harnici popularizatori de cunoştințe folositoare în masele mari, se sfiesc să introducă cuvinte nouă. Când neologismul li se pare totuşi indispensabil, ei adaugă, în paranteză, explicarea pe înțelesul tuturor...“, precizează Puşcariu (p. 378)[65].

65. Problema împrumuturilor savante în scrierile cărturarilor aparținând Şcolii Ardelene a fost pusă de curând şi de Alexandru Niculescu [*Câtă latină ştiau corifeii Şcolii Ardelene*, în „România literară“, 45, 11–17 noiembrie 1998 (XXXI), p. 15]. Pornind de la constatarea că în lucrările publicate în românește de către reprezentanții Şcolii Ardelene apar sporadic neologisme culte, Alexandru Niculescu pune sub semnul întrebării formația latinistă a acestora: „Aceste confruntări ne permit a pune sub semnul îndoielii latinismul *real*, de fapt, al învățaților prelați ai Şcolii Ardelene. Cât era această cultură latină adânc înrădăcinată în formația intelectuală a acestor valoroşi şi entuziaşti scriitori care frecventaseră şcoli înalte catolice, la Viena, la Roma? Înclinăm a crede că aderențele indestructibile cu Transilvania natală îi determină a fi *autohtoni*, în scrisul lor românesc“. „Frazele românești ale lui Samuil Micu sau ale lui G. Şincai amintesc mai degrabă de scrisul lui Dimitrie Cantemir (din *Hronicul Româno-Moldo-Vlahilor*, descoperit de Inochentie Micu-Kle-

Considerăm însă că explicația lui Pușcariu poate fi nuanțată şi cu alte detalii. Să nu uităm, în primul rând, că destinatarii scrierilor lui I. Golescu sau ale reprezentanților Școlii Ardelene nu erau numai elitele culturale ale timpului. Limba folosită pentru a-şi transmite mesajul trebuia să fie accesibilă unui public cât mai larg

---

in la Viena) decât de o inovatoare stilistică latină.“ Replica la această viziune asupra şcolii latiniste din Transilvania n-a întârziat să apară. În *Câtă latină ştiau corifeii Şcolii Ardelene? Multă!*, publicat în „România literară“ din 9–15 decembrie, 49/1998 (XXXI), p. 10, citând diverse documente din epocă, Maria Someşan respinge ipoteza fragilității cunoştințelor de latină ale promotorilor Școlii Ardelene: „în colegiile în care învățaseră cei din generația Școlii Ardelene, [instrucția] se făcea exclusiv în limba latină. Chiar şi materiile considerate secundare – istoria, geografia, matematica – erau predate în latină. Regulamentele şcolare interziceau sever utilizarea limbii materne atât în clasă, cât şi în internat.“ În răspunsul la intervenția Mariei Someşan (*Despre “latinismul” Şcoalei Ardelene”*, in “România literară”, 4/ 1999, p. 10-11), Al. Niculescu lămureşte cu detalii semnificația pe care o atribuie absenței neologismelor din lucrările învățaților ardeleni. Reproducem două fragmente edificatoare din această amplă “replică la replică”: ”...Învățații ardeleni, oricât de aprofundat ar fi studiat latina în colegii şi în gimnazii teologice catolice, nu aveau deprinderea de a redacta curent, *manu propria*, fără ajutor, texte întregi, într-o latină, gramatical şi stilistic fără eroare.“ “...Intelectualii Şcoalei Ardelene - mai ales cei ce erau în funcții bisericeşti - dispuneau de mai multe registre de limbaj (stilistice): 1. Limba latină oficială, culturală, ecleziastică. 2. Limba română a literaturii scrise în limba română. 3. Limba română vorbită (în corespondență). Bineînțeles, aceste trei ipostaze stilistice se combinau între ele...” În această polemică nu se ține însă seama de *destinatarul*, de *caracterul* scrierilor Şcolii Ardelene şi de stadiul de evoluție a limbii române literare la răscrucea dintre veacurile al XVIII-lea şi al XIX-lea. De fapt, nici în scrierile cărturarilor munteni din primele decenii ale veacului al XIX-lea nu abundă neologismele latino-romanice. În opera literară a lui Iordache Golescu, de pildă, împrumuturile neologice reprezintă o raritate. Referitor la limba în care trebuie scris un text care nu se adresează elitelor timpului, este poate necesar să amintim ce crede Paul Iorgovici în acest sens. Citatul de mai jos este extras din gramatica sa de la 1799: „Deci cel ce trebuie să scrie ceva trebuie să aleagă aşa cuvinte care sunt spre înțelegerea materii ce scrie. *Dacă materia aceea e spre învățătura oamenilor celor proşti, atunci scriitorii trebuie* să întrebuințeze aşa cuvinte cu care vorbind să-l înțeleagă aceia pentru care scrie“ (sublin.n.).

cu putință, după cum se exprimau, în acest sens, chiar învățații ardeleni. Pe de altă parte, referindu-ne îndeosebi la lucrările Şcolii Ardelene, acestea au în general un caracter de popularizare a cunoştinţelor din diferite domenii de activitate.

Urmărind neologismele în diverse scrieri (texte din afara domeniului ştiinţific) de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul veacului al XIX-lea sau rezultatul cercetărilor pe texte din această perioadă, am ajuns la concluzii care confirmă afirmația lui Sextil Puşcariu. Un colectiv de cercetători timişoreni a elaborat un dicționar pe baza cuvintelor şi a ocurenţelor acestora din tipăriturile de la Blaj din secolul al XVIII-lea. În cele 99 de pagini, câte numără *Limba română literară în secolul al XVIII-lea. Lexicul tipăriturilor blăjene din perioada 1750–1760*, III, Universitatea din Timişoara, 1985, care cuprinde secțiunea CA – CHIZĂŞI, apar ca intrări numai neologismele *catolic* < lat. *catholicus* (şi derivatul românesc *catolicesc*) şi *căpitan* (< it. *capitano*, pătruns prin filieră slavă sau maghiară).

Consultând textele autorilor de gramatici şi de dicționare din epocă, am constatat că numărul neologismelor din scrierile care nu se încadrează în stilul ştiinţific este în general redus, iar uneori acestea lipsesc cu desăvârşire.

Absența împrumuturilor latino-romanice se poate pune pe seama mai multor factori. Nu numai conținutul textelor trebuie avut în vedere, ci şi – mai ales – beneficiarii acestora. În *Chiemare la typărirea cărţilor romaneşti şi versuri* (Buda, 1821) a lui C. Diaconovici-Loga, am identificat, în paginile 8–14, un singur neologism cu două ocurențe (*patron*) şi alte trei cu câte o atestare (*prenumerație*, *soțietate* şi *cultură*). Lipsesc împrumuturile latino-romanice prin filieră maghiară sau germană.

Timpul joacă şi el un rol important în preluarea şi integrarea elementelor culte, de origine latino-romanică. După 1830, se atenuează reținerea cărturarilor români în folosirea în scrierile lor a împrumuturilor neologice.

Încercând să verificăm structura etimologică a lexicului folosit de C. Diaconovici-Loga în scrierile de acelaşi tip, datate după 1821, ne-am oprit la *Epistolariul romanesc*...[66], publicat la Buda în 1841, în care am numărat 17 neologisme pe paginile I–II: *onorat, senat, stand, soţietate, agent, naţional, zel, epistolariu, ţivilizaţie, patrie, patriot, prenumeranţi, naţie, catholic, a onora, amic, director*.

Chiar şi textele ştiinţifice elaborate cu scopul de a populariza cunoştinţe din cele mai diferite domenii sunt sărace în neologisme (împrumutate sau derivate pe teren românesc, de la cuvinte latino-romanice). În Gh. Şincai, *Povăţuire către economia de câmp* (Buda, 1806)[67], elementele din această categorie sunt sporadice: *economie, cretos, chylindru*. În *Hronica românilor şi a mai multor neamuri* (Buda, 1808)[68], cuvintele neologice folosite de Gh. Şincai sunt însă mai multe decât în lucrarea anterior menţionată, dar nu numeroase. Numărul acestora creşte pe măsură ce autorul se apropie cu prezentarea istoriei românilor de secolul al XVIII-lea şi face tot mai dese referiri la instituţiile timpului, la dregătorii, la diverse evenimente din viaţa socială sau politică: *senat, triumf, înscripţie, consulariu, colonie, metropolis, legion, magistru, comitat, calvin, catholic, episcop, religie, cler, consiliariu, parolă, director, graţie, unitar* (subst.), *gubernator, stat, reformat, tyrănnie, pretext, commun, ministru, fundaţie, principat, dominiu* etc.

În opera dramatică sau în satirele politice ale lui Iordache Golescu, autor al unui dicţionar bogat în împrumuturi latino-romanice, elementele neologice sunt foarte rare: *căpitan, comandă, milion, patriot, brilant, diamant*, cuvinte devenite obişnuite în limba vremii. La acestea am mai putea adăuga *anarhie*, luat mai degrabă din neogreacă decât din surse romanice.

66. Vezi *Şcoala Ardeleană*, II, 1983, p. 763 şi urm.
67. Vezi *Şcoala Ardeleană*, I, 1983, p. 678 şi urm.
68. Vezi *Şcoala Ardeleană*, II, 1983, p. 5 şi urm.

În ceea ce priveşte *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticeşti*, Mioara Avram (1990) face o observaţie interesantă cu privire la prezenţa împrumuturilor noi în această lucrare: „alături de elementele populare de care m-am ocupat până acum, lexicul ilustrativ pentru tipuri de flexiune sau derivare din gramatica lui I. Golescu cuprinde şi neologisme, de exemplu *comedian, gheneralita, ochean* (instrument), *salată*, respectiv *exportasie, împortarisi, transport"* (p. 406).

Dar *Băgări de seamă...* este un text ştiinţific şi, prin urmare, se situează într-o categorie aparte de scrieri, la care am mai făcut referiri în rândurile anterioare. Alături de presă, de dicţionare şi de traduceri, lucrările ştiinţifice reprezintă modalitatea cea mai sigură şi mai activă de îmbogăţire a lexicului românesc cu elemente latino-romanice, împrumutate direct de la sursă sau prin filieră (neogreacă, rusă, germană sau maghiară). Cum de acest gen de scrieri s-a ocupat N. A. Ursu (*Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, 1962), considerăm că este util să oferim un fragment din concluziile cercetătorului ieşean, privitoare la locul şi la rolul operelor ştiinţifice în întreprinderea de modernizare a structurilor lexicului românesc:

> „În procesul de creare a terminologiei ştiinţifice româneşti se pot distinge, în funcţie de influenţele exercitate asupa limbii române din această perioadă, două etape mari. Prima, care începe în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când se intensifică preocupările de îmbogăţire a limbii române cu termeni noi, şi ţine până în jurul anului 1830, se caracterizează – în Muntenia şi Moldova – prin abundeţa elementelor de provenineţă neogreacă şi rusă, iar în Transilvania prin numărul mare de termeni de origine latină, germană sau italiană. După cum am văzut, unii termeni neogreceşti apar acum chiar în cursurile de matematică ale lui Asachi sau Lazăr, cu toate că amândoi aveau formaţie culturală apuseană şi predau după manuale în limbile franceză, germană sau latină.

O altă caracteristică a terminologiei din această primă etapă este frecvența deosebit de mare a calcurilor lingvistice, care în perioada următoare vor fi înlocuite treptat prin neologismele corespunzătoare.

Pentru că în Transilvania apar în această perioadă un mare număr de manuale şcolare şi diferite alte scrieri de popularizare a ştiinţei, care au trecut adeseori şi dincoace de munți, unde numărul lor era mult mai mic, prioritatea în ceea ce priveşte contribuția la crearea terminologiei ştiințifice româneşti o dețin acum ardelenii. Aportul însemnat al lui Asachi şi Lazăr (care era tot ardelean!) la crearea terminologiei matematice nu poate pune în umbră contribuția lui Şincai şi Maior în domeniul terminologiei matematice, fizico-chimice şi a ştiințelor naturale, a lui Vasilie Popp în domeniul medicinei şi a altor autori sau traducători de scrieri cu conținut ştiințific din Transilvania.

Etapa a doua în procesul de creare a terminologiei ştiințifice româneşti începe după anul 1830 şi se caracterizează printr-un foarte mare număr de împrumuturi din limbile franceză şi latină. Mulți dintre termenii proveniți în etapa anterioară din limbile neogreacă, rusă sau germană şi care păstrau încă ceva din aspectul lor fonetic originar îşi stabilesc acum, pe baza limbii franceze, forma definitivă în limba română.

Contribuția cea mai însemnată la dezvoltarea terminologiei ştiințifice o aduc în această perioadă intelectualii din Muntenia şi Moldova" (p 125).

Într-adevăr, textele ştiințifice reprezintă genul de scrieri cu cele mai bogate atestări pentru neologismele latino-romanice. Fiind vorba de o perioadă de formare şi de cristalizare a terminologiei de specialitate în cele mai variate domenii ale ştiinţei, aceste împrumuturi livreşti au un vădit caracter necesar.

De exemplu, în *Aritmetica matematicească* (1821) a lui Gheorghe Lazăr întâlnim *rombu, poligonu, liniile paralele, figuri regulate* etc. Însemnele etapei de dezvoltare a limbii române li-

terare – între Orient şi Occidentul romanic – sunt încă prezente (*a formarisi, diastemă, cheantru* etc.), dar accesul neologismelor latino-romanice este controlat numai de raţiuni ştiinţifice. Nu trebuie omis faptul că destinatarii acestor texte nu constituie un public larg, ci unul restrâns, de specialişti.

Pe măsură ce ne apropiem de anul 1850, nu numai structurile gramaticale din textele ştiinţifice se modernizează, ci şi terminologia tehnico-ştiinţifică se înnoieşte cu elemente latino-romanice tot mai numeroase. În *Icoana pământului sau Carte de geografie* (1842) apar *poluri*, „*ecuatorul* pământesc/ ceresc", *climele, tropice*, „cercuri *polare*", „cercul *polariu artic/ antartic", zenitul, meridian, solstiţiale, ecuinocţiale* etc., iar în N. A. Kreţulescu, *Manual de anatomie descriptivă* (1843) sunt folosite cuvinte de origine latino-romanică, precum *claviculă, torax, stern, concavă, convexă, plexul bracial, faţetă, omoplat*, „vase *axilare"* etc.

Citind *Proclamaţia de la Izlaz* (1848), găsim enunţuri ca „*egalitatea* drepturilor *politice*", „*responsabilitatea ministrilor* şi a tutulor *foncţionarilor* în *foncţia* ce *ocupă"*, „*libertatea absolută* a tiparului" etc., ceea ce atenuează impresia de exagerare pe care o lasă dicţionarele publicate în jurul anului 1850, pline de cuvinte împrumutate îndeosebi din franceză.

În jurul anului 1850, neologismele devin o prezenţă obişnuită în toate genurile de scrieri. Alexandru Marcu publică în *Omagiu lui I. Bianu* (1927) o scrisoare a ardeleanului Simion Bărnuţiu adresată abatelui Pietro Monti, datată la 22 februarie 1853. Lăsând deoparte detaliile ortografice sau de natură gramaticală, ne-am concentrat atenţia asupra împrumuturilor latino-romanice folosite de Bărnuţiu în scrisoarea sa şi am numărat 24 de astfel de elemente: *abate, autor, diecesă, vocabulariu, dialept, ispan, versat, literatură, profesor, codice, studiat, prefaţiune, a se ocupa, studiu, comparativ, document, distint, librariu, predicaţiune, a compara, fragment, stil, italic, listă*.

Dicționarele publicate între anii 1840 şi 1860 confirmă şi ele expansiunea în diversele stiluri ale limbii române literare a cuvintelor de origine latino-romanică. Referindu-se la schimbările radicale produse în fizionomia lexicului românesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Sextil Puşcariu (1976, p. 375) remarcă: „Prefacerea fu atât de repede, *încât neologismul devine o problemă lingvistică şi literară* care dădu naştere unor discuții interesante în presa de dincoace şi de dincolo de Carpați. Aproape nici unul din scriitorii mai de seamă ai vremii n-a rămas indiferent față de această chestiune, abordată şi reluată de ei în prefețele cărților, în articolele polemice şi în corespondența privată. Explicațiile sunt rare“.

Înainte de a încheia această prezentare a situației neologismelor latino-romanice în scrierile româneşti originale, trebuie să mai facem o precizare. Intenția noastră inițială a fost aceea de a separa textele ştiințifice de celelalte tipuri de scrieri. Dar după ce am consultat numeroasele tipuri de lucrări elaborate în epocă, ne-am dat seama că o asemenea distincție este artificială: există, într-adevăr, oameni de ştiință în Țările Române, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea? Există oameni de cultură, cărturari din rândurile boierimii, apoi ridicați din burghezia care se închega ca clasă. Prelați, medici, dascăli, înalți funcționari în aparatul de stat, toți sunt deopotrivă şi scriitori, şi autori de manuale, de dicționare, de lucrări cu caracter ştiințific sau de popularizare a ştiinței. Iată de ce, credem noi, este greu de stabilit o limită strictă – în ceea ce priveşte introducerea şi difuzarea de împrumuturi latino-romanici - între textele ştiințifice şi celelalte, în condițiile în care cuvintele migrează nu numai de la un autor la altul ori de la o regiune la alta, ci şi la acelaşi autor, de la o scriere la alta.

3. Traducerile

Textele traduse au o contribuție indiscutabilă la introducerea de noi cuvinte în limba română în perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi primele decenii ale veacului al XIX-lea. Pentru a susține această afirmație, am folosit o sursă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Este vorba despre traducerea (parțială) în românește a lucrării *El Criticón* a lui Baltasar Gracián, publicată la Iaşi în 1794, sub titlul *Critil şi Andronius*. Cercetând acest text, Dan Simonescu (*Un roman spaniol în Moldova secolului al XVIII-lea*, în „Anuarul Liceului Național Iaşi", 1942–1945, Iaşi, 1946, p. 45–63) aprecia că traducerea a fost realizată după versiunea grecească, dar tălmăcitorul a avut la dispoziție şi traducerea în franceză a textului lui Gracián, datorată lui Maunroy (1696). Comparând textul românesc cu versiunea franceză a lui Maunroy, putem confirma că ipoteza lui Dan Simonescu este corectă. Elementele romanice din text menționate de Dan Simonescu apar şi în versiunea franceză publicată la 1696.

Citind în întregime traducerea românească a textului *Critil şi Andronius*, 1794, am excerptat împrumuturile neologice latino-romanice pe care le înregistrăm în cele ce urmează. După forma cu care apar în text, unele dintre aceste cuvinte au, evident, un etimon (imediat) grecesc. Am inclus în acest inventar şi derivate românești de la împrumuturi neologice. În paranteză, indicăm numărul paginii, iar la cazurile cu mai multe ocurențe, şi formele gramaticale sau variantele fonetice: *ambre* (p. 9), *anatomie* (20), *andaluzien* (73), *armonii* (8), *balul* (87), *barbare* (28, 92), *a cabinetului* (103), *calabrezilor* (72), *capitalul* (35), *caractir* (5; *caractirul*, 58), *carnavalul* (87), *castilanii* (72), *cavaleri* (63), *capitan* (40; *căpitan*, 53, 84), *comedie* (79), *complimenturi* (91, 93), *conversații* (42; *conversasiia*, 86), *cristal* (13, 86), *curioasă* (20), *curtezan* (79; *curtezani*, 93, 84), *don* (53), *damă* (45), *eclip-*

sis (11, 17), *englez* (66), *element* (1; *elementurile*, 2, 9), *elefant* (9, 62; *elefantul*, 9), *erinie* (91), *favorit* (58; *favoriți*, 32), *figura* (87), *finixului* (63), *flotă* (31; *flota*, 35), *filosof* (4; *filosofii*, 30), *filosofie* (42), *formă* (19), *gardinal* (64), *genovezii* (66), *golfurile* (9), *graf* (63), *harpi[e]* (91), *himera* (90), *iconomie* (20; *iconomii*, 56), *idei* (6), *interesul* (38; *interesuri*, 38), *interesate* (77), *iroi* (53), *iroicească* (53), *istorie* (42), *istrument* (2; *istrumentul*, 62; *istrumenturi*, 79), *italiian* (68; *italieni, italienii*, 74), *lavirinhd* (20), *legumă* (20), *leo-pardoşi* (55), *licornii* (63), *liiotenan* (16), *lustru* (69), *materie* (14, 49, 101; *materii*, 75), *maghistrat* (62), *magnetul* (28), *metalurilor* (27), *malorchen* (73), *ministru* (70, 86; *ministri*, 61, 89; *ministrilor*, 59; *a miniştrilor*, 61), *minut* (38), *modă* (91; *moda*, 86), *monarh* (13; *monarhi*, 92), *monarhie* (93), *moral* (49), *muzică* (79; *muzica*, 22), *narchisi*(!) (72), *ofițeri* (38; *ofițerii*, 63), *organ* (4, 101; *organul*, 4), *parenthesă* (11), *parimiia* (40), *palat* (21, 69; *palaturi*, 76), *patrie* (52), *planetă* (14; *planete*, 17; *planetelor*, 25), *politec* (78), *politica* (59), *polonez* (72), *prens* (59), *privileghiu* (22; *privileghiuri*, 67), *protexuesc* (61), *publică* (subst.; 59), *rangu* (25), *răpublică* (33, 95), *rivali* (37), *simetrie* (21; *simetriia*, 98), *simvol* (105), *sinior* (55), *spaniolii* (25, 66; *spaniolilor*, 73), *teatru* (2; *theatrul*, 51), *tigri* (32, 76), *tirăniia* (40, 92), *tonuri* (22), *tragediei* (12; *traghediea*, 28; *traghedii*, 2), *viţăroa* (84).

Prezența acestor împrumuturi în textul de la 1794 nu trebuie pusă însă obligatoriu pe seama versiunii franceze folosite de către traducător, în paralel cu cea grecească. Multe dintre ele sunt atestate frecvent în scrierile anterioare. Potrivit datelor oferite de Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru în *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, Bucureşti, 1992, *caracter* este atestat pentru prima oară în limba română la 1702, *elefant* şi *labirint* – c. 1700, *sinior* – 1694, *economie* – c. 1734, *capital* – 1759 etc. În schimb,

nu sunt înregistrați în lucrarea amintită termeni ca *legumă, leopard* etc.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, mai sunt traduși, din franceză, Fénelon, Voltaire, Bernardin de Saint-Pierre, iar în primele decenii ale veacului al XIX-lea, Voltaire, Molière, Chateaubriand, Boileau, J.-J. Rousseau ș.a. În 1836, printre tipăriturile Societății Filarmonice, se numără traduceri din Corneille, Racine, Beaumarchais, Crébillon, Molière, Alfieri, Monti, Victor Hugo, Eugène Sue, Balzac, Boccaccio, Cervantes ș.a.

Numărul autorilor traduși și publicați în volum crește după 1840, se diversifică speciile literare propuse cititorilor, unele opere apar în versiunea românească a mai multor traducători. De exemplu, Bernardin de Saint-Pierre vede lumina tiparului în 1821, la Iași, cu *Bordeiul indienesc*, în traducerea lui Leon Asachi. Același roman apare, tradus de Iancu Buznea, tot la Iași, în 1831, sub titlul *Paul și Virghinia*, iar în 1850, la București, *Paul și Virginia* (fără traducător). Se traduc de asemenea și sunt reprezentate piese din dramaturgia franceză; textul acestora, nefiind publicat întotdeauna, circulă în manuscrise.

Faptul că traducerile din franceză domină, într-o ierarhie cantitativă a acestui gen de texte, este evident. Lista autorilor străini traduși în românește întocmită de autorii *Dicționarului literaturii române de la origini până la 1900* (București, 1979, p. 939–954) este grăitoare în acest sens. Important este însă de remarcat că, alături de autorii francezi, pătrund și scriitori italieni (Dante, Alfieri, Manzoni, Petrarca, Ariosto, Casanova ș.a.), mai ales grație lui Gh. Asachi, Heliade Rădulescu și lui G. Barițiu. Cervantes este tradus după versiuni franțuzești.

Din punct de vedere lingvistic, aceste traduceri sunt un prilej de a folosi neologisme deja încetățenite și deseori de a introduce noi cuvinte, sub influența originalelor după care se face traducerea.

Numărul elementelor livreşti creşte constant, ajungându-se ca după 1830 să fie greu de imaginat un text tradus fără cuvinte neologice. La aceasta a avut o contribuție considerabilă şi presa, la al cărei rol ne vom referi în continuare.

Periodicele româneşti (vezi capitolul III.4) publică, începând cu 1829, traduceri din Lamartine, Marmontel, Molière, George Sand, Victor Hugo, J.-J. Rousseau, Béranger, Voltaire, Manzoni ş.a. Unii dintre aceşti autori devin, prin traducerile realizate din opera lor, prezențe obişnuite în publicistica românească a timpului.

Faptul că traducerile sunt căi de introducere a împrumuturilor în limba română a atras atenția specialiştilor români şi au fost studiate formele în care erau puse în evidență asemenea categorii de cuvinte în epocă. M. Seche (1959, p. 106) subliniază că, „în prima jumătate a secolului al XIX-lea, numeroase traduceri româneşti erau însoțite de *glosare* sau de subsoluri care serveau la explicarea neologismelor. Existența acestor glosare şi subsoluri arată că multe împrumuturi recente nu fuseseră încă asimilate de limbă, iar unele nu erau cunoscute bine de traducătorii înşişi, care le explică greşit. *Dar, pe de altă parte, aceste glosare au avut în veacul trecut un mare rol pozitiv:* ele au ajutat enorm la popularizarea neologismelor în limba română, arătând totodată tendința înaintată a traducătorilor, efortul lor de a face accesibilă transpunerea într-o limbă încă nu îndeajuns de «cultivată».”

4. *Presa*

Anul 1830, indicat de N. A. Ursu (1962, p. 125) ca hotar între două atitudini față de împrumuturile latino-romanice, îl putem pune în relație cu observația din 1940 a lui Sextil Puşcariu privitoare la rolul jucat de presă în introducerea şi integrarea neologismelor în limba noastră. Este etapa din istoria limbii române literare în care, într-adevăr, în Principate şi în Transilvania, încep

să apară tot mai multe periodice de informații și de cultură, care satisfac exigențele unei societăți aflate într-un proces rapid de modernizare, de deschidere spre civilizația europeană occidentală.

Canalele de absorbție și de răspândire a împrumuturilor savante sunt, după opinia lui Pușcariu (1976, p. 384 și urm.), scrierile literare și științifice, comerțul, „așa-zisa societate bună", dar „canalul cel mai încăpător prin care s-au scurs la noi neologismele a fost *presa*" (p. 387).

Într-adevăr, între 1830 și 1860 se poate vorbi de o explozie în acest domeniu al vieții culturale românești. Începând cu 1829, când apare primul număr din „Curierul românesc", în Muntenia, și „Novitale de la armie", continuat de „Albina românească", în Moldova, se deschide, în plan lingvistic, un drum nou și eficient către modernitate (vezi și cap. I.2.).

Unele dintre aceste periodice au o viață efemeră, altele mai îndelungată și/sau cu apariții intermitente, iar impactul lor asupra limbii și a societății românești este greu de evaluat cu exactitate. Sigur este faptul că toate au jucat un rol însemnat în formarea mentalității omului modern, de tip occidental, începând cu boierii și continuând cu burghezia, aflată în ascensiune. Din punct de vedere lingvistic, publicațiile periodice sunt cele mai active în transmiterea de împrumuturi noi și în impunerea acestora în limba literară.

După „Curierul românesc" și „Albina românească", publicate din inițiativa lui Heliade Rădulescu și, respectiv, a lui Gh. Asachi, au apărut altele, în toate cele trei provincii istorice românești: „Alăuta românească" (Iași, 1837–1838), „Curierul de ambe sexe" (București, 1837–1847), „Mozaicul" (Craiova, 1838–1839), „Dacia literară" (Iași, 1840). În 1841, presa se îmbogățește cu un hebdomadar bilingv, „Le glaneur moldo-valaque"/ „Spicuitorul moldo-român", iar în 1844 cu „Propășirea", devenită ulterior, sub presiunea cenzurii, „Foaie științifică și literară", sub conducerea lui Ion Ghica, V. Alecsandri și a lui P. Balș. În Transilvania, la

Braşov, Ion Barac scoate „Foaia duminecii“ (1837), iar G. Barițiu, în 1838, publică „Foaia literară“, care devine, şase luni mai târziu, „Foaie pentru minte, inimă şi literatură“. Tot G. Barițiu îşi asumă şi responsabilitatea de a edita „Gazeta de Transilvania“ (1838).

Este important de menționat că, pe lângă diversificarea peisajului publicistic prin apariția de noi periodice, există şi inițiative de mare interes pentru noi. Alături de „Steaua Dunării“ (1855–1856) a lui Mihail Kogălniceanu sau de „România literară“ a lui Vasile Alecsandri, dintre titlurile presei de până la 1860 merită a fi amintite şi „Adaosul literar“ (1830–1832), „Gazeta Teatrului Național“ (1835–1836), conduse de Heliade Rădulescu, „Magazin istoric pentru Dacia“ (1845–1848) al lui N. Bălcescu şi A. Treboniu Laurian, „Album ştiințific şi literar“ (1847), sub autoritatea lui C. N. Brăiloiu etc. Acestea din urmă au meritul de a marca începutul publicațiilor dedicate unui anumit domeniu de activitate culturală sau ştiințifică şi de a contribui la cristalizarea terminologiilor de specialitate. Din numerele „Gazetei Teatrului Național“ consultate, am extras:

– nr. 1 (1835): rolele comice, critica teatrului, parter (p. 8), caricatură, protagonist, aplauze, role galante (p. 9);

– nr. 2 (1835): tragedie, a examina, influență, sentiment (p. 17), teatru (p. 19);

– nr. 3 (1836): reprezentație, (bucăți) dramatice (p. 31), public, dramele şi vodevilele, directorul trupei, direcție “regie”, a se reprezenta (p. 30);

– nr. 4 (1836): *actor, a imita, gesturi* (p. 44);

– nr. 5 (1836): artă sublimă, dialog (p. 46), grație, haracteruri stravagante (p. 49), direcție “conducere” (p. 50);

– nr. 6 (1836): *arta dramatică* (p. 51);

– nr. 13 (1836): diletanți, receta beneficientului (p. 106), opinia publicului, aplauzuri, culise, abonament, conservatoriu (p. 108).

La acestea, se adaugă alte împrumuturi de tip livresc, precum *barbarism, civilizație* (2/1835, p. 17), *societate, insulă, idee*

(2/1835, p. 19), *a contribui* (3/1836, p. 30), (bucăți) *originale, traducții* (3/1836, p. 31), *a medita* (4/1836, p. 44), *monstruoasă* (4/1836, p. 48), *poesia clasică, romantism* (4/1836, p. 49), *idei generoase* (6/1836, p. 51).

Consultând textele publicate în periodicele[69] din jurul anului 1830, se impune lesne constatarea că neologismele sunt mai abundentre în materialele traduse decât în cele originale. În ceea ce privește textele originale, și acestea se pot grupa după conținut. Articolele informative din domeniul științific sunt, de obicei, mai bogate în elemente neologice decât cele de interes general.

Excerptând numerele din primii doi ani de apariție a „Curierului românesc“ (1829–1830), am identificat un număr de 1514 neologisme. Trebuie să menționăm că nu am înregistrat și frecvența acestora (unele împrumuturi au 2–6 ocurențe pe aceeași pagină: *militar, interesant, voiaj* etc.).

Dintre cele 1514 împrumuturi, 712 sunt de proveniență franceză[70] (*curtezan* < fr. *courtisan, curaj* < *courage, șalupă* < *chaloupe* etc.), 41 sunt luate din latină (*fabulă* < *fabula, imperiu* < *imperium, insulă* < *insula*), iar 124 din italiană (*vulcan* < *vulcano, regulament* < *regulamento, canțonetă* < *canzonetta* etc.). La acestea se mai adaugă 527 de împrumuturi cu etimologie dublă și 110 cu etimologie multiplă.

Dintre neologismele cu dublă origine, potrivit lucrărilor lexicografice consultate (DEX și, pentru unele cuvinte, neînregistrate în primul dicționar, DN[3]), 318 provin din franceză și din latină (*educație* < fr. *éducation*, lat. *educatio; monument* < fr. *monument*, lat. *monumentum; decret* < fr. *décret*, lat. *decretum* etc.), 85 din franceză și italiană (*deputat* < fr. *député*, it. *deputato, sonet* < fr. *sonnet*, it. *sonetto; acord* < fr. *accord*, it. *accordo; gazetă* <

69. „Curierul românesc“ (din primii doi ani de apariție, 1829–1830), „Albina românească“ (1830), „Alăuta românească“ (1837).

70. În clasificarea etimologică a acestor împrumuturi, ne-am orientat după datele etimologice oferite de DEX.

fr. *gazette*, it. *gazetta*), iar 24 din italiană şi din latină (*stat* < lat. *status*, it. *stato; ancoră* < lat., it. *ancora*). Dintre cele 110 de elemente neologice cu origine latino-romanică multiplă, menționăm *far* (< fr. *phare*, lat. *pharus*, it. *faro*), *proces* (< it. *processo*, fr. *procès*, lat. *processus).*

În cele 1514 împrumuturi neologice au fost incluse şi elementele cu origine dublă/ multiplă la care unul dintre etimoane este un cuvânt nonromanic (german, neogrecesc sau rusesc). Este vorba de termeni precum *orizont* (< germ. *Horizont*, ngr. *orízon*, it. *orizzonte*, lat., fr. *horizon*), *regiment* (< fr. *régiment*, germ. *Regiment*), *portofel* (< rs. *portofel'*, fr. *portefeuille*), *ofensivă* (< fr. *offensive*, germ. *Offensive*), *episcop* (< ngr. *epískopos*, lat. *episcopus*), *plic* (< ngr. *plíkos*, it. *plico*), *reumatism* (< lat. *rheumatismus*, it. *reumatismo*, germ. *Rheumatismus*), *muză* (< lat., it. *musa*, fr. *muse*, ngr. *músa*, germ. *Muse*), *muzică* (< lat., it. *musica*, fr. *musique*, germ. *Musik*) etc.

În Introducție la „Dacia literară" (1840), Mihial Kogălniceanu se folosea de neologisme obişnuite în epocă (scandal, literatură, național, original, idee, critică, a critica, discuție, realizație, imitație, traducție, nație, redacție, producție, eroic etc.), dar şi de împrumuturi cu atestări sporadice (abnegație, repertoriu, arbitrar).

După această trecere în revistă, se ridică, firesc, întrebarea dacă presa, prin mânuirea unor contingente întregi de împrumuturi latino-romanice, încurajează inițiativa lexicografilor din epocă de a deschide drum şi altor neologisme, anticipând astfel cerințele lingvistice ale unei societăți „en ebulición", după o expresie a lingvistului spaniol Emilio Lorenzo (*El español de hoy, lengua en ebulición*, Gredos, Madrid, 1971), sau preluarea masivă de elemente, mai ales franțuzeşti, nu se poate explica altfel decât ca o modă a lexicografiei româneşti de după 1830.

5. Dicționarele

Tipul de dicționare ale unui idiom, conținutul lor şi concepția lexicografică reflectă stadiul de evoluție a limbii literare.

Istoria lexicografiei româneşti este cunoscută mai ales datorită lucrării lui Mircea Seche, publicată în 1966. Din această carte documentată reiese că dicționarele elaborate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi care ar fi putut prezenta interes pentru lucrarea noastră s-au pierdut, au rămas în faza de început sau sunt lipsite de valoare. *Dicționarul în patru limbi (român–german–francez–latin)* al lui Paul Iorgovici, redactat, se pare, până la litera M, este cunoscut doar din mărturiile contemporanilor autorului (vezi Mircea Seche, I, 1966, p. 18–19). *Dicționarul francez-român*, elaborat către sfârşitul veacului al XVIII-lea şi descoperit de N. Iorga printre manuscrisele lui Gh. A. Sturdza, are doar 203 intrări. *Dicționarul francez-român* atribuit lui C. şi Ilie Kogălniceanu are mai degrabă structura unui proiect de lucrare lexicografică (M. Seche, 1966, p. 19–21).

Meritul de a fi dat primele temeiuri lexicografiei româneşti moderne revine învățaților din Şcoala Ardeleană. Dar cele mai neaşteptate lucrări în domeniu sunt elaborate la Bucureşti, de Iordache Golescu, apoi de J. Vaillant, Poenar, Aaron, Hill, şi, ceva mai târziu, la Iaşi.

Neavând la bază - cu mici excepții: *Lexiconul budan,* dicționarul românesc - nemțesc al lui Budai-Deleanu sau cel semnat de Poenar, Aaron, Hill - o concepție riguroasă, ştiințifică, a unei şcoli lexicografice, dicționarele din prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt expresia inițiativei unor cărturari din epocă şi reprezintă viziunea acestora asupra rolului unor asemenea instrumente în viața socială şi în raport cu cerințele limbii literare a timpului.

Deosebirile de inventar dintre lexicoanele din această perioadă se explică nu numai prin tipul distinct de lucrare lexicografică la care aparține unul sau altul dintre dicționare (explicativ, bilingv,

trilingv, de neologisme etc.), ci şi prin obiectivele urmărite de către cei care se angajează la o asemenea întreprindere, prin nivelul de cunoaştere a limbilor de cultură clasice/ moderne, prin modul în care înţelege fiecare problemele limbii literare.

Dicţionarele din Transilvania conţin un număr important de elemente regionale, mai ales împrumuturi de provenienţă maghiară, în cele din Muntenia şi Moldova abundă grecismele şi turcismele. Vocabularele din această perioadă se mai deosebesc prin gradul de deschidere către împrumuturile savante, de origine latino-romanică. Cele mai bogate lucrări lexicografice în elemente livreşti sunt, în Transilvania, *Lexiconul românesco-nemţesc* al lui Budai-Deleanu şi dicţionarul lui Ioan Bobb, iar în Muntenia, *Condica* lui Iordache Golescu şi apoi dicţionarele bilingve publicate pe domeniul român-francez şi francez-român. Dicţionarele învăţaţilor ardeleni conţin de asemenea un număr important de împrumuturi latino-romanice prin filieră maghiară sau germană, iar cele din Principate înregistrează elemente latine şi neolatine prin intermediar grecesc sau rusesc. La aceste tipuri de cuvinte neologice livreşti se adaugă contingente întregi de derivate pe teren românesc de la împrumuturi latino-romanice, pe care le amintim pentru a da o imagine cât mai cuprinzătoare asupra problemei neologismelor în epocă.

Mai importante decât diferenţele sunt însă elementele comune, neologismele latino-romanice, indiferent de variaţiile cantitative de la o lucrare lexicografică la alta. Aceste împrumuturi se află sub semnul unei atitudini comune tuturor învăţaţilor din această etapă de evoluţie a limbii române literare şi se înscriu în efortul de îmbogăţire a lexicului cu elementele de expresie care să satisfacă cerinţele culturii materiale şi spirituale aflate într-un profund proces de transformare. Dacă, prin raportare la textele din epocă, nu ne este greu să identificăm care dintre neologismele din aceste dicţionare se foloseau în diferitele stiluri ale limbii literare, este dificil însă de stabilit dacă au rămas neînregistrate în lucrările lexi-

cografice studiate împrumuturi latino-romanice întrebuințate în limba literară vorbită sau scrisă şi cu atestări necunoscute (încă).

Prin includerea de elemente de origine latino-romanică, dicționarele din prima jumătate a secolului al XIX-lea se înscriu în tendința de înnoire a tuturor structurilor limbii literare. În acest mod, lexicoanele reflectă, cel puțin parțial, exigențele lingvistice ale vieții sociale, iar în unele situații chiar le anticipează (ne referim la *Condica* lui Iordache Golescu sau la dicționarul bilingv al lui Poenar, Aaron, Hill).

Prin încorporarea de împrumuturi, dicționarele devin totodată instrumente cu autoritate în punerea în circulație a acestei categorii de cuvinte. O dată publicate, ele devin o verigă activă, nu simple depozite de lexeme. Pe de altă parte, circulația dintr-o provincie istorică într-alta a dicționarelor tipărite contribuie la realizarea unității limbii literare.

IV. *Condica limbii rumâneşti* şi alte dicţionare din epocă (1780–1860)

În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm dicţionarul-manuscris al lui Iordache Golescu şi câteva dintre lucrările lexicografice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care au precedat *Condica* sau au fost realizate după 1830. (Pentru lucrările lexicografice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, trimitem la capitolul I.2. şi III.5.) Scopul nostru nu este acela de a le evalua din punct de vedere lexicografic, ci de a le descrie ca arhive de elemente livreşti şi ca instrumente de punere în circulaţie a unui bogat material lexical neologic. În afară de datele înregistrate în dicţionarele excerptate, privitoare la normă şi codificare – probleme ale limbii literare şi de o importanţă majoră în preocupările învăţaţilor din epocă -, pe lângă reperele etimologice pe care le oferă unele dintre lucrările examinate, contribuţia vocabularelor din această etapă de evoluţie a românei la progresul limbii literare constă tocmai în îmbogăţirea lexicului românesc cu elemente de origine latină şi/ sau romanică, prin introducerea a numeroase împrumuturi neologice, atestate pentru prima oară în astfel de lucrări. Prin autoritatea lingvistică pe care o are orice dicţionar, de instrument de comunicare scrisă şi de depozitar al valorilor unei culturi şi ale unei civilizaţii, lexicoanele prezentate au contribuit de asemenea la răspândirea şi consacrarea în română a multora dintre elementele livreşti – împrumutate sau derivate pe teren românesc – atestate în diversele scrieri din această perioadă.

Criteriul adoptat în prezentarea dicţionarelor asupra cărora ne-am oprit este cel geografic: am grupat lucrările de profil pe

care le-am considerat interesante pentru reflectarea procesului de modernizare a lexicului românesc după provincia istorică în care au fost elaborate. Lucrările reunite astfel au fost descrise în funcție de anul realizării/ publicării lor. Dintre aceste lexicoane, ne-am oprit în mod special asupra *Condicii limbii rumâneşti*, care constituie obiectul special al interesului nostru. Diversele aspecte ale limbii române literare au fost puse în discuție în capitolul V, luând ca puncte de plecare materialul neologic din *Condica* lui I. Golescu, iar ca termen de raportare dicționarele ardeleneşti de la 1822-1823 şi 1825. Lexicoanele publicate după 1830 – anul în care se presupune că dicționarul-manuscris al lui Golescu era deja redactat şi despre care aveau cunoştință cărturarii contemporani cu autorul (*Condica* este amintită de Heliade Rădulescu în prefața sa la gramatica din 1828) – vin să confirme tendințele de înnoire a lexicului atestate de lucrarea lui Golescu şi de cele ale învățaților ardeleni şi să dea noi dimensiuni procesului de îmbogățire a vocabularului.

1. Transilvania

Glosar – Paul Iorgovici

La 1799, apare la Buda *Observații de limba rumânească* de Paul Iorgovici. Această gramatică conține un interesant inventar de cuvinte, dintre care aproximativ 300 de intrări sunt neologisme latino-romanice. În cuprinsul gramaticii, numărul total al elementelor livreşti se ridică la 1069, potrivit datelor oferite de autorii ediției ştiințifice (Doina Bogdan-Dascălu şi Crişu Dascălu) a acestei lucrări, publicate de Editura Facla în 1979.

Cuvintele incluse în glosar sunt destinate să dovedească originea latină a limbii noastre şi să ofere exemple pentru modul în care se poate îmbogăți lexicul românesc. Calea propusă de Ior-

govici este derivarea din „vorbele de rădăcină“ şi „după aceleaş regule a gramaticei“.

Fiecare cuvânt-titlu are indicat etimonul latinesc şi echivalentul în germană. Folosind sistemul cuiburilor lexicale, sub cuvântul primitiv sunt inventariate toate elementele considerate de Iorgovici că se află în relaţie etimologică cu acesta. În structura unui articol a cărui intrare este un „derivat“ găsim echivalentul latinesc şi nemţesc al acestuia şi, în mod frecvent, o definiţie, în româneşte, de tip glosă.

În acest glosar sunt incluse cuvinte care, în majoritatea cazurilor, erau deja sau aveau să devenă curente în limba epocii. Ordinea în care le prezentăm nu este aceea din inventarul lui Iorgovici, unde apar dispuse alfabetic – după alfabetul latin – cuvintele primitive. Acolo unde am considerat necesar, am indicat în paranteză echivalentul latinesc din original şi/ sau glosarea în româneşte a cuvintelor-titlu, deoarece sensul înregistrat de Iorgovici nu s-a păstrat întotdeauna în limba actuală (vezi, de pildă, *vizitare, a vizita*). Numărul elementelor noi este impresionant, având în vedere dimensiunile glosarului, dar şi anul (1799) în care a văzut lumina tiparului:

abrogare; abrogaţie (lat. abrogatio “rădicare, casaţie de o lege”); accidente; addiţie, adiţie; admitere; adversariu (lat. adversarius); adversitate (lat. adversitas “întâmplare nenorocoasă”); adversu (lat. adversus “împotrivă, cu faţa întoarsă”); alligaţie (lat. foedus “franţuzeşte allianţie, alliance”); annalii (lat. annales “cărţi în care se scriu faptele ce se întâmplă într-un an”); anticipare; anticipaţie; aplicaţie; applicabile; applicare; aversie (lat. versio “urâciune, întoarce faţa de cătră cineva”); batalion; capace (lat. capax); capacitate; captare; captaţie; captator (lat. captator “cel ce captă”); cazu; circumstanţia; cogniţie (lat. cognitio “noţie, perceperea de ceva”); colligaţie (lat. colligatio “legarea împreună”); commisariu; commisie; commitere (lat. committere “încredinţa ceva cuiva”; “a face ceva

rău”); complicare; complice (lat. complex “cel ce e învăluit într-o fărădelege”); compliciu (lat. complicium “sfat întărit cu jurământ între mai mulț spre rău, complot”); compozit (lat. compositus “împreunat”); compoziție; concepere; conceptu (lat. conceptus); condiție; conductor; consecuție; consecvente (lat. consequens); consecvență (lat. consequentia); constante (lat. constans); constituire; constituție; contact; contaghios (lat. contagiosus); convenienție (lat. convenientia); conversare; conversație; convertire (lat. convertere “a muta, a vârti într-altceva”); dediție (lat. deditio “predare”); demitere; deponere; deportare; derogare; derogație; dimisie; disponere; duplicare (lat. duplicare “îndoire, face de doao vițe”); duplice (lat. duplex “îndoit, de doao vițe”); ecsecuție; ecsperiență; ecsperte (lat. expers); ecsplicare; ecsplicație; ecsponere; ecspoziție; educare; educație; emisariu (lat. emissarius “cel trimis în altă țară să aduc de acolo înștiințare ascunsă”); emisie; emitere; ecsportare; esența (lat. essentia); evidente; evidență; illuminare; illustre; illustrissim; imparțiale; imparțialitate; importare; instanție [dar în glosarea rom. supplica apare inștanție, ca la IB]; interrogare; interrogație; invidie; misie; nație; naționale; nativ; nativitate; natura; narturale(!) (lat. naturalis); nobile; nobilitate; nota; notabile; notare; noție (lat. notio); notiție; obligare; obligație; occazie; occazu (lat. occasus “căzutu soarelui și măcar de fiece”); occidente; occupare; occupație; omisie; omitere; opponere; oppoziție; parțiale (lat. partiale “cel ce ține cu o parte din cele ce sunt în gâlceavă”); parțialitate; particula; particulare (lat. particularis); partiție; percepere; perceptu (lat. perceptus); perdiție; perennale; perennalitate; perenne; periculos; periculu; permisie; permitere; persecuție (“gonirea”); persecutor (“gonitor”); pervers (“stricat de tot”); perversitate (lat. perversitas “răzvrătire”); pervertire (“a strica”); porție; prepoziție; presentație; prodiție (lat. proditio “predarea tainelor cuiva încredințate”); producere; productu (”în aritmetică, suma

ce iese din multiplicație sau adiție"); promisie (lat. promissio); promitere; proporție; propoziție; prostituție; providență (lat. providentia); prudente (lat. prudens); prudență; reducere; reducție; remisie; remitere; repartiție; replica; replicare; restituire; restituție; revizie (lat. revisio); secta (lat. secta "o parte de oameni ce urmează acceaş lege, aceeaş învățătură a legii"); /mult mai bine explicat decât în Condica lui Golescu/; secund; secundare (lat. secundare "a ajuta cuiva"); seducere (lat. seducere "a duce la o parte"); simplicitate; stabile (lat. stabilis); stabilitate; stație ("starea, oprirea"; "ofiția, locul de slujbă a cuiva"); statua; statura; substituire; substitut; substituție; superstiție; supplica ("cerere, inştanție"); supplicare (lat. supplicare "a ruga în genunche"); supplicație; supplice ("rugător cu aplecarea genunchelor"); suppoziție; tradiție; traducere (lat. traducere "a trece, a duce de astă parte, deci", "a scoate de pre o limbă în alta"); transportare; versie (lat. versio "întoarcere de pre o limbă într-alta"); versu (lat. versus "întors cătră ceva"); versu (lat. versus "stih"); vizie (lat. visio "punerea, închipuirea în minte"); vizita (lat. visitatio "cercetare"); vizitare ("a cerceta, a vedea ce face cineva") etc.

După cum s-a întâmplat şi în cazul altor lucrări, nu toate cuvintele livreşti sau formele înregistrate de Iorgovici au supraviețuit în limbă: *duplice, occazu, deponere* etc. Interesant este însă de precizat că, aşa cum vom constata şi la prezentarea IB, LB, IG, în glosarea unor elemente neologice găsim împrumuturi de origine latino-romanică şi în inventarul lui Iorgovici. De exemplu, la *compliciu*, apare *complot*; la *abrogație, casație*; la *productu*, apar *aritmetică, multiplicație* şi *adiție*; la *alligație, allianție*.

O altă obervație care se impune a fi făcută este că elementele latineşti în *-tia* au în română atât forme în *-ție*, ceea ce înseamnă că sunt integrate în sistemul fonetic românesc şi în cel morfologic, cât şi în *-ția*. Astfel, alături de *convenienție* (lat. *convenientia*), de exemplu, se întâlnesc variante ca *esența* (lat. *essen-*

tia), *absenția* (lat. *absentia*), *circumstanția* (lat. *circumstantia*). Această inconsecvență persistă în timp şi o vom putea remarca şi în corpusul dicționarului lui Ioan Bobb. Tot ca în IB, apare în glosarul lui Iorgovici *comisariu*, iar cuvintele cu *ex-* conservă structura grupului consonantic *ks: ecsportare, ecspozitie.*

Elementelor neologice din acest glosar li se adaugă multe altele, folosite de Iorgovici în economia gramaticii sale: *discriminare*, (limbă) *maternă, imperfect, a deriva*, "(timpu) *preterit", ghenul feminin, regule fixe, articulul definit, (cazu) nominativ, a se declina, derivație* etc., cuvinte cu forme moderne, care pot fi întâlnite într-un număr atât de mare numai în lucrările de după 1820. Toate acestea ne determină să subliniem încă o dată contribuția lui Iorgovici la îmbogățirea şi modernizarea structurilor lexicale ale limbii române literare.

Dictionarium valachico-latinum (*1801*)

Dictionarium valachico-latinum este elaborat de Samuel Micu-Klein, iar prima referire la această lucrare lexicografică o aflăm în prefața gramaticii publicate de braşoveanul Radu Tempea în 1797. Dicționarul n-a fost publicat, iar manuscrisul pregătit pentru tipar s-a pierdut. Pierdut este şi dicționarul latin-român al aceluiaşi autor.

În Biblioteca Episcopiei greco-catolice din Oradea s-a păstrat însă „un text transcris" al dicționarului român-latin, „care mai târziu a suferit numeroase modificări. Chiar şi aşa, el constituie pentru noi un document prețios, pentru că recunoaştem în el un text anterior textului definitiv din *Lexiconul budan*, putând astfel urmări procesul elaborării lui". Datele de mai sus sunt oferite de L. Gáldi, în studiul care însoțește ediția pe care romanistul maghiar a publicat-o la Budapesta în 1944 (p. 2).

Cercetând atent dicționarul-manuscris, L. Gáldi a ajuns la concluzia că intervențiile în manuscris aparțin „unei mâini

străine“, iar aceasta îl reprezintă pe I. Molnar, care trebuie considerat coautor al lucrării.

Neobosit traducător, mai ales de texte religioase (a publicat, printre altele, o traducere a Bibliei, în 1791, la Blaj), S. Klein este şi un lingvist care se ridica la înălţimea exigenţelor timpului. Considerând că „este o adevărată ruşine naţională că românii n-au dicţionar“, îi vorbeşte despre proiectul său lui I. Molnar, pe care l-a câştigat de partea sa.

În forma publicată de L. Gáldi după manuscrisul de la Oradea, dicţionarul lui S. Klein (- I. Molnar) cuprinde cuvinte ale limbii comune, dar şi regionalisme, cele mai multe din Transilvania (*copârşeu, dutcă*). Elementele neologice sunt puţine, dar prin ele se deschide drum altora, care vor fi integrate în corpusul *Lexiconului budan: flegmă, hidră, hidropie, latin, militariu, natură, statură, toxică, tutor.*

Lexiconu românescu-nemţescu sau de pre românie, tălmăcit pre nemţie

Ion Budai-Deleanu proiectează mai multe dicţionare, dar nu reuşeşte să ducă la bun sfârşit decât *Lexiconu românescu-nemţescu*, pentru care face demersuri să-l tipărească în 1818. La redactarea acestui dicţionar, Budai-Deleanu s-a folosit de izvoare vechi româneşti, pe care le-a excerptat. Cu migală şi rigoare, Budai-Deleanu a lucrat la acest lexicon vreme de 35 de ani. În prefaţa dicţionarului, autorul mărturiseşte că a început să adune material încă de pe vremea studiilor pe care le-a făcut la Viena.

În afară de această lucrare lexicografică, ne-au mai rămas de la Budai-Deleanu manuscrisele unui lexicon nemţesc-românesc (cotă BA 2421), al unui dicţionar latin-român (BA 2422), amintit de Gh. Şincai în *Praefatio ad lectorem* a lucrării *Elementa liguae daco-romanae sive valachicae* (Buda, 1805), al unui vocabular frâncesc-românesc (BA 2423) şi al unui dicţionar trilingv (latin-german-român, BA 2424). Aceste lucrări nu sunt însă terminate,

după cum nici din *Lexiconul pentru cărturari* n-a elaborat decât litera A.

În dicționarul bilingv terminat la 1818, Budai-Deleanu a adunat „zicerile“ românești, dar – pentru îmbogățirea limbii – a introdus în corpusul lucrării numeroase cuvinte latino-romanice, pe care le-a marcat (după cum ne avertizează în prefață) cu *x*: *academie, alegoric, alianță, a aproba, autorisi, bal, bravură, brigantină, catastrofă, clausulă, colos, conversatie, escadron, galanterie* etc.

Cu o cruciuliță (+) sunt indicate împrumuturile neologice: avangardă, aghent, advocat, admiral, amfibie, analecte, arhipelag, autograf, autoritate, bancă, banchet, cabală, cosmografie, cosmologhie, cosmopolit, simetrie, simpatie, thermometru, galanterie, galant, mapă, mineral, problemă, dar Budai-Deleanu nu este consecvent în acest demers: gală, ghenealoghie, gheneros, gheografie, gheometrie, ministru, prolog, probă, prognostic nu sunt marcate nicicum.

Marcate sau nu, este cert că un mare număr de cuvinte noi înregistrate în cele patru volume ale *Lexiconului românesc-nemțesc* sunt de origine latino-romanică: *absurditate, academic, aderent, bravură, cabală, ideal, idiomă, idiot* etc. Marea lor majoritate se regăsesc şi în dicționarul lui Ioan Bobb şi, mai ales, în *Condică.*

Ca o dovadă a rigorii şi a consecvenței dovedite în activitatea sa, reproducem în cele ce urmează o serie de împrumuturi neologice extrase din *Temeiurile gramaticii româneşti* (1815–1820), care se regăsesc şi în structura *Lexiconului românesc-nemțesc* (1818):

absurd, absurditate, academic, academie, aderent, adorat, adulterin, alianță, aliat, alienat, alterat, alternativ, ambră, aproba, asambla, asasin, azimut, bal, bravură, brigantină, catastrofă, colos, comerț, conversație, critică, diafan, diagonal, dialect, dialog, diametru, dragon, echipaj, elegant, epilepsie, epilog, escadră, escadron, galant, galanterie, grad, iconoclast, ideal, idiom, idiot,

invalid, maiestate, mască, meteor, mineral, observație, omolog, organic, pretenție, problemă, profan, protector, varietate.

Dicționariul rumânesc, lateinesc și unguresc

Publicat la Cluj în anii 1822–1823, în două volume (vol. I, 656 p.; vol. II, 576 p.), îl are ca autor pe Ioan Bobb, episcop de Făgăraș.

„Acest *Lexicon* – spune autorul, în *Cuvânt înnainte* – am voit a-l așeza pentru scolasticii carii se nevoesc a se procopsi în limba lătinească și ungurească cu litere latinești, fiindcă acele le învață în școale, cu care și rumânii mai de mult au treit, pănă ce au luat literele chirilinești, și sunt mai lesne de cetit și învățat. Dintru acesta mult se pot ajuta scolasticii, că s-au pus și *synonime* [subl. n.] latinești...“

Dicționarul este scris cu caractere latine, iar ortografia este etimologizantă. Autorul își face studiile în școlile iezuite din Cluj și manifestă un interes deosebit pentru relația dintre limba română și latină.

Deși este un lexicon trilingv, Ioan Bobb introduce uneori scurte definiții sau explicații ale cuvântului-titlu românesc:

agape “ospeturi de iubire”
athomus “parte mică ce nu se poate imparti”
castellan “capitan ceteti”
chor “de musicasi, cantareti”
dysepsia “cu greu mistuire stomachului”
amicitie “pretinie”.

Ca în marea majoritate a dicționarelor din epocă, și cel al lui Ioan Bobb conține numeroase nume proprii: *America, Adrianopol, Amon, Amonia, Affrica, Aemus*, pentru a cita numai câteva de la litera A.

O caracteristică a acestui dicționar o reprezintă numărul mare de sintagme pe care le înregistrează. Menționăm acest aspect - care ține de fapt de concepția lexicografică a autorului - nu atât

pentru consecvența cu care sunt introduse diferite unități frazeologice în economia dicționarului, cât pentru prezența unor împrumuturi neologice în asemenea structuri: *ceremonie bisericeasca, ceremonie de casatorie,...; de diamant* (lat. a*damantinus*); *compagnie de bautori, compagnie de calareti, compagnie de pedestrasi,...; catalog scurt; gala fac* etc.

În ceea ce privește numărul de împrumuturi latino-romanice, vocabularul lui Ioan Bobb este mult mai deschis decât *Lexiconul budan*. În dicționarul de la 1822-1823 sunt înregistrate serii întregi de elemente livrești pe care nu le conține *Lexiconul budan: agape, analog, archivariu, atestatie, authentic, barbarism* etc. Al. Niculescu (1978, p. 145) interpretează aceste deosebiri prin încercarea lui Ioan Bobb de a crea în Transilvania „o cultură latinizantă şi occidentalizantă *de elită*".

Lista de mai jos, selectivă, poate oferi o imagine asupra stratului de împrumuturi neologice înregistrate în dicționarul lui Ioan Bobb:

abis, acord, acordare, acordatoriu, actor, actricie, actual, admonitie, affrican, alegalui, alegatie, alienare, alteratie, ambrosie, analogie, antipathia, animat, anulat, apocriph, apologie, aprobat, aprobatie, aprobatoriu, architectonic, architectura, archiv, archivariu, arest, arestare, arestelui, argument, aristocratia, armamentariu, as, astmateic, astrologesc, astrologie, astrolog, astronomie, astronom, astut, astutie, atestat, bal, balistariu, baronie, bucolica, calculatie, calende, cancru, canicullariu, colon, dalmatian, decisie, declamatoriu, deliberatie, delibratoriu, delicat, dictat, desperat, desperatie, deisciplina, deiscurs, deispensatie, deispensa, dialog, diadema, diagramma, dialectica, dialecteic, dialect, dialog, diaphan, diaphragma, diarhea, diatriba, dieresis, diphtongus, diploma, diplomateic, dynastia, dysenteric, dysepsia, dogmateic, donatoriu, duplicatie, duplicat, aenigma, aenigmateic, epigramma, epigraphe, epilog, examen, galant, pompa, proba, rație, ruină, respirație, tractat.

Lexiconul budan

După ce a preluat manuscrisul dicționarului lui S. Micu-Klein, tipografia Universității din Buda s-a străduit, din 1806 până în 1814, să obțină numărul de subscripții care să facă posibilă publicarea lucrării. În 1814, lexiconul este preluat de Vasile Coloşi spre „îndreptare“. Contribuția lui Coloşi la închegarea lucrării care va deveni *Lexiconul budan* este recunoscută drept majoră de către cei ce au studiat diversele faze de elaborare a acestui dicționar. Din 1815, după moartea lui V. Coloşi, cel care revizuieşte şi îmbogățește dicționarul, de la litera I, este Ioan Corneli, un canonic din Oradea, trimis la Buda de Samuil Vulcan. După ce revine la Oradea, în 1820, lucrarea este preluată de Petru Maior, care se stinge în 1821. Cei care aveau să definitiveze *Lexiconul budan (Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu*), publicat la Buda în 1825, au fost frații Ioan Teodorovici şi Alexandru Teodori.

Acest dicționar este cea mai riguroasă lucrare lexicografică publicată în primele decenii ale veacului al XIX-lea. În ciuda numeroaselor elemente regionale, *Lexiconul budan* cuprinde şi împrumuturi latino-romanice din domeniul ştiinței sau al culturii spirituale. O bună parte dintre acestea figurează ca prime atestări în DA, DLR sau în lucrarea lui N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiințifice româneşti*.

Cuvântul-titlu este scris atât cu litere latine, cât şi chirilice. În structura articolelor de dicționar apare limpede exprimată noțiunea de polisemie. De exemplu, *recrație* sau *recreație* este articol de trimitere la *regratie*, unde găsim înregistrate trei sensuri: “regazu de la lucru”, “preîmblare” şi “petrecanie”. Tot trei înțelesuri are şi *vârtute*: “putere“, “tărie”, “faptă aleasă”. Din glosarea acestui ultim cuvânt, se înțelege că ne aflăm în fața unei confuzii. Din păcate, acesta nu este singurul caz de ignorare a relației de omonimie dintre doi termeni distincți. La cuvântul-titlu *arie* sunt

notate semnificațiile: “cântare frumoasă şi cu măiestrie”; “locu unde calcă bucatele”.

Deşi absoarbe numeroase împrumuturi latino-romanice, unele devenite obişnuite în limba epocii, altele introduse de către autori, mai ales din latină, *Lexiconul budan* nu acoperă decât parțial secțiunea neologică din dicționarul lui Ioan Bobb:

a visita, acordu, alabastru, andivie, bal, baronie, briliantu, cadet, caducitate, caducu, calmu, calvinu, capitalu, catar, climă, delicatu, deligențiu, dogmatică, eminenție, epilogu, epocă, examen, esamen, execuție, esecuție, galantu, modă, monarchie, moralu, nobilu, numismă, oculistă, olivă, paragrafu, parimie, parlamentu, patriotu, periculu, perspectivu, plan, podagră, poligamie, profondu, sacrilegiu, securitate, simvolu, tacsă, tamarindu, tramă, umbrelă, unitariu, violă, visită.

Este interesant de semnalat că şi în *Lexiconul budan* apar, după cuvântul-titlu, definiții sau explicații; **uneori,** acestea au elemente neologice în componență, ceea ce vom putea constata şi în *Condica* lui Iordache Golescu:

eminenție “titulu quăruiva cardinal”

profesoru “învățătoriu, *instructoru*, dascălu”

şpitaiu “casa de bolnavi”

zefiru “vântu de quătră apusu”.

Articolele de trimitere, obişnuite în toate dicționarele din epocă, sunt numeroase în LB. Trimiterile sunt însă făcute deseori la cuvinte regionale, de cele mai multe ori de origine maghiară. De exemplu, la *prismă,* structura articolului este următoarea:

prisma’, f. pl. *-me*. V. *Podmolu;* iar la *podmolu*: m. subst. *prisma’*; echivalentul maghiar este *padmaly*.

Dacă în *Condica* lui Golescu creațiile lexicale, cu diverse afixe, ale autorului constituie o prezență obişnuită, inclusiv derivatele negative cu prefixul *ne-*, asemenea atestări sunt de neimaginat în LB, dată fiind rigurozitatea cu care s-a lucrat la elaborarea *Lexi-*

conului budan. Pare surprinzător, dar şi în LB există totuşi un mare număr de formaţii cu *ne-*, fapt pe care îl semnalăm pentru simplul motiv că unele dintre acestea au ca punct de plecare elemente neologice: *nearmatu, neintrarmatu,* alături de *nepropriu (=* lat. *improprius*), *nematerialnicu* etc.

Vocabular româno-german

Acest dicţionar, „compus şi întocmit cu privire la trebuinţele vieţii practice“, după cum se precizează pe foaia de titlu, se datoreşte lui G. A. Polizu şi a fost publicat la Braşov, în 1857. „Înavuţit“ de G. Bariţ, cu circa 2.200 de cuvinte, acest lexicon bilingv se distinge prin abundenţa de elemente noi, situaţie comparabilă cu aceea din dicţionarele bilingve ale timpului, pe domeniul francez-român: *a abdica, abdicatie, abona, abonament, absolut, absolutism, absorbţie, absurd, abuz, avangardă, avanpost, a avansa, avantaj, aventurier, aventură, aventuros, aviz, a aviza, avizare, avocat, agonie, agricol, agricultură, agronom, agronomie, a administra, administrativ, administraţie, admiral, adnota, adnotaţie, adopta, adoptare, adoptiv, adorabil, aeriform, aerometru, aerometrie, aeronaut, aeronautică, aerostat, azil, azur, academie, academic, academist, a acomoda, a acompania, acord, a acorda, actual, a acuza, acţent, accent, a acepta, acuarelă, acuzaţie, alianţă, aliat, alabastru, album, alegorie, alegoric, alibiu, aligator, alcool, alfabet, alfabetic, alchimie* v. *alşimie, alşimic, alşimist, amabil, amabilitate, amazoană, amalgam, amator, ambasador, ambasadă, ambiţie, ambiţios, ambigen, ambră, ambulant, amic, amical, amiral, anagramă,anale, analiză, analitic, analog, analogie, antipod, antiteză, a anula, anual, anorganic, apel, apelativ, apetit, anticameră, a aplauda, arbitrar, arbitriu* etc.

Subliniem numărul mare, pentru jumătatea secolului al XIX-lea, de formaţii cu *aero-*. *Alchimie*, frecvent în epocă, este aici articol de trimitere la *alşimie*, cu o structură fonetică adaptată după

pronunția în franceză. După cum se poate observa, am inclus în această listă bogată, dar incompletă, de la litera A, şi cuvântul *antipod*, care la IB apare cu forma latinească *antepodes*. Multe dintre elementele livreşti din dicționarul lui Polizu sunt incluse în *Condică* şi în alte lucrări lexicografice anterioare: *album, alabastru, aviz, absurd, anagramă* etc.

Pe anumite secțiuni, dicționarul lui Polizu se poate raporta doar la DN[3].

2. Țara Românească

Iordache Golescu

Omul. Cărturar ridicat din rândul marii boierimi din Țara Românească, Iordache Golescu se plasează, prin activitatea sa, la răscrucea dintre două lumi: una care apune, dominată de cultura grecească, şi alta care se ridică sub semnul Occidentului european. Aportul lui Iordache Golescu la deschiderea şi consolidarea unei noi ere în cultura, limba şi literatura română ocupă un loc aparte în istoria acestor domenii. Cunoscător al mai multor limbi de cultură (greacă, latină, franceză, italiană), el capătă astfel o largă perspectivă asupra unei lumi în plină schimbare.

În orientarea sa culturală spre Europa, s-a preocupat să dea – în primul rând învățământului – o structură stabilă şi diversificată, încurajând în acelaşi timp accesul în şcolile din Bucureşti al unor profesori din Ardeal. Prin aceasta, se înfăptuia atât înlocuirea – de mult dorită – a profesorilor greci cu dascăli români, cât şi o mai strânsă apropiere de Transilvania, regiune care luase față de Principate – prin Şcoala Ardeleană – un avans apreciabil în procesul de integrare în comunitatea spirituală a Romaniei apusene, de care istoria i-a separat pe români secole de-a rândul. În acest sens trebuie înțeles şi sprijinul pe care îl acorda lui Gheorghe Lazăr, şi convingerea cu care Iordache Golescu susținea trimiterea „a

patru ucenici români la şcoalele din Pisa“, în Italia, „ţara de care se legau originile neamului nostru“[71].

Ca „efor al şcoalelor“, Iordache Golescu s-a interesat nu numai de deschiderea unui număr considerabil de şcoli, de organizarea la diferite niveluri a învăţământului, ci şi de dotarea acestuia cu manuale, ocupându-se de elaborarea unor instrumente de maximă necesitate, cum ar fi gramaticile sau dicţionarele.

Referindu-se la Iordache Golescu, N. Bănescu îl plasează alături de Dinicu Golescu, fratele său, ca fiind unul dintre „fruntaşii renaşterii noastre culturale din prima jumătate a secolului al XIX-lea“. La ieşirea din veacul fanariot, „altul era drumul ce se deschidea dinaintea viitorului nostru“, iar Iordache Golescu s-a angajat pe această nouă cale prin „lumina cărţii“. Golescu „putuse constata două mari lipsuri în care se afla învăţământul limbii româneşti. Acesta n-avea o gramatică, «unealta» cea mai trebuincioasă, [...] N-avea apoi un dicţionar, un «lexicon», cum îl numeşte dânsul, care să-i strângă la un loc zicerile şi să dea şi cuvinte «de toate ştiinţele».“

Spirit de o largă deschidere, scriitor şi traducător, Iordache Golescu sesizează valoarea estetică şi morală deosebită a creaţiilor populare, dovedind, prin culegerile de proverbe pe care le lasă moştenire, că nu era străin de curentele folclorice care mişcau conştiinţa artistică a Occidentului, mai ales în Franţa şi Germania. De altfel, chiar unii golescologi nu exclud posibilitatea ca Iordache Golescu, „cel dintâi român care a cules şi comentat proverbe“, să fi folosit ca model *Histoire générale des proverbes* (Paris, 1828–1829), datorată lui M. C. De Méry.

Afirmaţia că literatura franceză îi era familiară nu este deloc lipsită de temei. Însuşi Iordache Golescu o confirmă, prin traducerile pe care le realizează, în greacă, în special după scrierile lui Montesquieu şi Bernardin de Saint-Pierre.

71. N. Bănescu, în *Omagiu lui I. Bianu*, Bucureşti, 1927, p. 43–44.

Dicționarul. Cea mai importantă operă a lui Iordache Golescu este, fără îndoială, *Condica limbii rumâneşti*, un dicționar explicativ, enciclopedic şi etimologic, rămas până astăzi în manuscris. Redactată din dorința firească de a întocmi un „dicsioner... cu cuvinte dă toate ştiințele, pentru care dă trebuință iaste a alerga şi la alte limbi străine“ (din *Cuvântul înainte*), *Condica* lui Iordache Golescu dobândeşte, prin calitățile sale, semnificațiile unei valoroase şi originale realizări. Această contribuție se înscrie de fapt în linia unor preocupări mai largi ale epocii, de cultivare şi de fixare a normelor limbii române literare.

Deşi n-a fost publicat, acest dicționar n-a rămas cu totul necunoscut în epocă. Heliade Rădulescu îl aminteşte în prefața la gramatica sa din 1828: „ostenelile cele nepregetătoare ale Dumnealui Marelui Vornic Gheorghie Golescu va mai desăvârşi şi lumina limba şi mai bine în grămatica şi dixionerul său prin cercetarea cu de amăruntul ce face părților cuvântului“.

Dicționarul este „gata, în româneşte“ (N. Bănescu), în jur de 1830, când Golescu urma să-l traducă în greceşte (ceea ce şi face, dar numai parțial[72]) şi să termine dicționarul grec-român. Lucrarea este dedicată lui Alexandru-Vodă Ghica şi are un motto care explică titlul: „ce nu ții minte pe dinafară aleargă la *Condică* şi îndată le poți afla“. Golescu a optat pentru termenul *condică*, gândindu-se la „asemănarea“ cu „condicile ce coprind câte sunt de trebuință, spre aducere aminte“.

În *Către iubitorii de învățătură*, prefața la dicționarul de care ne ocupăm, Iordache Golescu mărturiseşte că a avut inițiativa de a-şi traduce *Condica* în neogreacă „spre înlesnirea celor ce nu se vor lenevi a tălmăci cărțile elineşti pe limba noastră.

72. Acest fapt îi determină pe unii lingvişti să considere *Condica* lui Golescu drept un dicționar bilingv. În acest sens s-a exprimat, de exemplu, într-o discuție despre Iordache Golescu, colega noastră Florentina Zgraon, cercetătoare la Institutul de Lingvistică “Iorgu Iordan” al Academiei Române.

Iar cine va avea pe deplină ştiinţă de celelalte limbi, cum de cea lătinească, italinească, franţozească şi c.l.l., acela lesne va putea într-aduce această *Condică* şi într-acele limbi spre înlesnirea celor iubitori de streine limbi".

Repartizat în şapte volume in-folio[73] şi acoperind un spaţiu de circa 5000 de pagini, materialul lexical înregistrat de Iordache Golescu în *Condica* sa rezervă surpriza de a descoperi o abundenţă şi o varietate de fapte nebănuite pentru posibilităţile limbii române din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cercetarea noastră porneşte de la convingerea că examinarea atentă a dicţionaruluimanuscris poate oferi, printre altele, noi surse de evaluare a structurii etimologice a lexicului neologic al limbii române din această perioadă. De altfel, încă din 1910, N. Bănescu îşi avertiza cititorii, în micromonografia închinată lui Iordache Golescu, că acest preţios tezaur lexical „ar putea fi cercetat cu mult folos de cine se ocupă cu lucrări de filologie, iar alcătuitorii noului dicţionar al limbii româneşti ar găsi, suntem siguri, în vasta lucrare cu totul uitată a Vornicului Golescu, o bogăţie de material ce ar răsplăti toate ostenelile".

Condica limbii rumâneşti, considerată de M. Seche „cel dintâi dicţionar explicativ complet al limbii române", cuprinde „cuvinte ale limbii comune, cuvinte arhaice, regionale şi neologice". În ceea ce urmează, ne propunem să examinăm doar câteva aspecte relevate prin luarea în consideraţie a unei anumite categorii dintre elementele lexicale care au intrat în componenţa *CondiciI:* termenii de origine latino-romanică al căror etimon este indicat – destul de frecvent – chiar de autor.

Prezenţa masivă a elementelor de proveniență italiană, franceză şi latină (dar într-o măsură mai mică pentru aceasta din urmă) se explică prin cunoaşterea de către Iordache Golescu a limbi-

73. Volumul **I** cuprinde literele A, E, I, Î, O, U, adică vocalele; **II** – G, J, V, Z; **III** – C, L; **IV** – M, N; **V** – P, R; **VI** – S, T, Þ; **VII** – B, D, F, H, Ş.

lor respective (se ştie că tatăl său a căutat să-i asigure o educaţie corespunzătoare, încredinţându-l celor mai buni profesori de limbi străine ai epocii). Trebuie să reamintim însă aici şi faptul că Occidentul romanic se afla, încă de la începutul secolului al XIX-lea, în plină expansiune lingvistică în Ţările Române.

O primă caracteristică, pe care o reţinem din parcurgerea corpusului de cuvinte latineşti şi neolatine menţionate în dicţionarul lui Iordache Golescu, se referă la semnificaţia acestor unităţi lexicale. Termenii de origine latino-romanică atestaţi în *Condica* lui Golescu aparţin, din punct de vedere semantic, unor sfere variate: artă, tehnică, ştiinţă, armată, administraţie etc. Unii definesc diferite noţiuni abstracte. Alţii indică instrumente, ocupaţii, atitudini şi trăsături umane. În marea lor majoritate, termenii înregistraţi de Golescu desemnează însă elemente din domeniul culturii materiale şi spirituale. Reproducem mai jos selectiv cuvinte din toate sferele deja menţionate:

a abona, abonament, abordator, abstract, acord, armoniie, a abdica, abdicator, absolut, absoluţiie, absolutor, abstracţiie, absurd, absurditate, acuarelă, adamist, adiacent, adio, adiţiie, a adopta, a adora, a adresa, alarmă, alegaţiie, ambiguitate, amendă, amfiteatru, ambulanţă, anagramă, anapest, analis, analog, analogic, anarhiie, analist, analitic, a analiza, anarhist, aprobaţiie, apropo, arbitrar, as, auditor, bibliotecar, bigot, bordel, bordură, camizolă, carat, carnavale, comod, comoditate, comunitate, comunicaţiie, comitat, comitet, comision, companiie, comisar, contrast, a concentra, a confrunta, corolă, corect, corelaţiie, corelativ, a consulta, constituţiie, coridor, condiţiie, condiţionat, corporaţiie, a băporta, a dejuna, a dezaproba, dezinenţă, edict (şi edit), efectiv, edificaţiie, electrofor, electrizaţiie, emigrant, eminenţă, a esporta (exporta), escluziie, escomunicaţiie, eşafod, etnograf, etnografă, etnografic, a (să) ecsprima/ exprima, a evapora, fantasmă, ipnotic, laxativ, lietenant, omisiie, optimism, origină, ornament, placaj, ploton (şi

peloton), pluralitate, pluș, promenadă, preambul (preambulă), a preecsista, a proclama, procură, publicitate, puriform, rentă, a repara, repertoriu, secțiie, solidar, somnifer, somnolent, teritorial, terminologie, testament, tradițiie, transit, transcripțiie, transmigrațiie, tribut, vanitate, a vaporiza, varietate, velină, ventriloc, a verifica, vestală, vicariat, vicarial, vinificațiie, virgină, virginal, virtualitate, virtuos.

Dar împrumuturile neologice nu apar în *Condică* numai ca intrări. Numeroase sunt cazurile în care elementele livreşti sunt folosite în structura definițiilor de dicționar. Acestea sunt de obicei de tip perifrastic, mai rar glosarea se realizează printr-un sinonim sau serii sinonimice:

absant "adică cel ce nu este dă față, i să împotriveşte *prezent*, cel ce iaste dă față" [a se observa faptul că autorul introduce, cu termenii săi, noțiunea de relație antonimică între cuvinte];

contradițiie "adică contrazicere";

conetabilitate "puterea celui conetabil";

absurditate "lucrarea, ființa celui *absurd"*;

amfiteatru "adică un *teatr* rătund, ca să vadă toți, din toate părțile";

vocabulist "cel ce face, scrie vocabulare";

varometr "adică *instrumentul* care ne arată greotatea aerului, a *atmosferii"*;

transcripțiie "adică prescriere, copiie";

somnifer "din cuv. ital. *somnifero*; şi *ipnotic*, adică cela ce aduce, pricinuieşte somnul";

pluş "din cuv. fr. *pelouche*; *materiie* ca dă puf, ca catifeaua, însă cu peri mai mari şî mai moi";

naturalism "caracterul celui natural";

erotomanie "din grec, adică râvnă, poftă piste fire dă *amor*, înverşunare oarbă dă *amor*, dă dragoste";

eminență "din cuv. ital. *eminenza*, un *titl* călugăresc ce să dă la cei mai mari călugări, cum mitropoliți şi episcopi";

edificațiie “din cuv. ital. *edificazione*, adică zidire dă *templuri*, dă biserici”;

a conspira “din cuv. ital. *conspirare*, adică a unelti *comploturi*, vânzări, răscoli, împreună cu alții”;

constanță “ființa celui constant”;

canibal “din cuv. ital. *cannibale*, adică *antropofag* dă America”;

contractual “dă contract”;

solubilitate “puterea celui solubil”.

Elementele livreşti sunt întrebuințate frecvent şi pentru a indica domeniul terminologic în care se foloseşte cuvântul-titlu:

solo “din cuv. ital. *solo* ce însemnează singur; cuvânt dă *muzică* ce însemnează o cântare ce să cântă dă unul singur”;

eccentric “din cuv. ital. *eccentrico*, cercuri *escentrice*, adică cele ce au deosebite *centruri;* cuvânt dă *matematică”;*

clarinetă “din cuv. franț. clarinette, un instrument dă muzică”;

adiție “din cuv. ital. *addizione*, adică adăogire, adunare la *artimetică”;*

zenit şî ***nadir*** “cuvinte arăpeşti, dă *astronomiie*...”.

Există de asemenea termeni împrumutați (sau sintagme cu neologisme în structură) care apar ca articole de trimitere la alte elemente livreşti:

zero din cuv. ital. *zero*; vezi *nulă;*

comic vezi *comedie*;

cai de ***remont*** vezi *remont*;

concherant vezi *concuistă*.

Mircea Seche (I, 1966, p. 70) remarca în lucrarea sa că Iordache Golescu „adoptă *sistemul de redactare a cuvintelor pe «cuiburi» lexicale*, sistem în care primitivul şi derivatele lui sunt concentrate sub un articol unic, derivatele nemaicomportând uneori definiții independente”. Aceste „cuiburi“ au, de cele mai multe ori, un caracter artificial, deoarece autorul creează cuvinte, cu afixele productive în limbă, după o grilă pe care o respectă cu rigurozitate. Acest sistem pare a fi mai degrabă o modă a timpu-

lui, pentru că derivate – mai ales adjectivale şi adverbiale – de la împrumuturi neologice se întâlnesc şi în dicţionarele învăţaţilor ardeleni.

Dar, prin raportare la cărturarii transilvăneni, deosebirea este în această privinţă în defavoarea lui Iordache Golescu, deoarece acesta exagerează în mod curent. Exagerările nu se referă numai la cuvinte vechi în limbă (moştenite sau împrumutate), ci şi la cele noi, de origine latino-romanică. Dacă la *caleaşcă*, pe care Golescu îl consideră împrumutat din fr. *calèche*, mai apare, alături de *căleşcuţă*, şi *căleşcime* "adică mulţime dă calești", iată ce indică autorul *Condicii* sub intrarea *controlor:*

controloricească, controloriceşte, controlărie "adică cinul, slujba controlorului", controloreasă, controloraş, controlorel, controloriţă, controloricesc.

Pentru a avea un termen de comparaţie, reproducem şi familia lexicală creată de Iordache Golescu, pornind de la un alt împrumut livresc:

comisar, comisăraş, comisărel, comisăreasă, comisăriţă, comisăresc, comisărească, comisăreşte, comisăriie "adică cinul, slujba comisarului".

Dacă nu este vorba de o modă, nu putem interpreta acest zel al lui Golescu în fabricarea de noi cuvinte decât ca o cale de îmbogăţire a vocabularului şi prin mijloace interne, nu numai prin împrumuturi latino-romanice, care abundă în *Condică*.

Multe dintre faptele cuprinse în dicţionar – cum ar fi numărul mare de cuvinte neolatine, forma acestora – ar căpăta o justificare şi o semnificaţie aparte dacă s-ar cunoaşte modelele folosite de Golescu pentru structurarea materialului, pentru adaptarea împrumuturilor incluse în *Condică*. Existenţa unor surse consultate în vederea elaborării *Condicii*, cel puţin în ceea ce priveşte neologismele, este neîndoielnică; în textul gramaticii sau al pieselor sale de teatru, împrumuturile lexicale de origine romanică apar mai rar sau chiar extrem de rar. În examinarea manuscrisului-dicţionar,

trebuie să ținem seama în primul rând de faptul că, fără să beneficieze de un contact direct cu Occidentul romanic – Iordache Golescu nereușind să treacă de limitele Transilvaniei sudice -, el realizează totuși, prin această *Condică,* o operă bogată în date, a căror însemnătate pentru istoria limbii române literare nu a fost încă evaluată.

Neologismele din dicționarul lui Iordache Golescu pot fi folosite pentru cercetări a căror contribuție ar confirma rezultate obținute pe baza altor materiale, pornindu-se de la posibilitatea pe care o oferă această *Condică* de a fi un loc neinvestigat. S-ar infirma, de exemplu, afirmația că sufixele *-ism, -ist* (vezi Jana Albin, 1959; Iorgu Iordan, 1939 şi 1964) sunt exclusiv de origine romanică, utilizând ca argument unități indicate de Golescu ca fiind de origine greacă. Sau s-ar confirma, de pildă, concluzia lui I. Gheție, exprimată în studiul *Glosare de neologisme la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea* („Limba română“, nr. 6/1961), şi anume că „penetrarea neologismelor începe concomitent în cele trei țări române, dar că sursele de unde se împrumutau noii termeni nu erau întotdeauna aceleaşi: limba latină – în Ardeal, franceză în Principate“.

Cercetarea comparată a lexicului neologic din *Condică,* prin raportarea materialului excerptat la alte izvoare, poate aduce informații noi privind data de intrare în limba română a unor cuvinte de origine latino-romanică, circulația interzonală a elementelor livreşti, originea lor etc. Interpretarea acestui material – rămas în manuscris şi deci fără urmări directe în epocă – impune însă o riguroasă confruntare cu împrumuturile neologice înregistrate în dicționarele care au circulat în acea perioadă. Acesta este lucrul pe care ne propunem să-l facem în capitolul următor, prin compararea cuvintelor livreşti din *Condică* cu cele din dicționarul lui Ioan Bobb şi din *Lexiconul budan*, cele mai cunoscute lucrări lexicografice din epocă, publicate în anii 1822-1823 (Ioan Bobb), 1825 (*Lexiconul budan).*

Deşi nu a înrâurit limba română a epocii, *Condica* este totuşi pentru noi un preţios document lingvistic, care reflectă capacitatea limbii române de a absorbi împrumuturi latino-romanice, ne oferă numeroase date privitoare la concepţia asupra acestei categorii de neologisme şi despre multiplele preocupări privind limba literară.

Realizare de un mare interes, care depăşeşte scopul didactic mărturisit de autor în prefaţă, *Condica limbii rumâneşti* poate contribui de asemenea la completarea imaginii asupra dimensiunilor şi preocupărilor social-politice şi culturale ale unei epoci deschise spre o profundă schimbare.

J. A. Vaillant

Prin *Vocabular purtăreţ rumănesc-franţozescu şi franţozescu-rumănesc urmat de un mic vocabular de omonime,* Bucureşti, 1839, J. A. Vaillant pune bazele lexicografiei bilingve franco-române şi româno-franceze.

Dicţionarul lui Vaillant, urmat de altele de acelaşi tip, dar mai bogate în intrări, consolidează statutul unor elemente franceze intrate deja în limbă pe alte căi şi deschide drum altora, „probabil puse pentru prima dată în circulaţie prin el“ (Mircea Seche, 1966, p. 44).

Vocabularul lui Vaillant este publicat în două volume, de dimensiuni aproximativ egale – circa 10000 de cuvinte-titlu fiecare. Primul, român-francez, are 180 de pagini, iar cel de-al doilea, francez-român, 190 de pagini. Neologismele, în număr mare, apar mai ales ca intrări: *abona, abonat, abonament, abeţedar, absorbi, abuz, avantpost, avocat, agronom, agronomie, administrativ, administrator, a adopta, aerologie, aerografie, academie, academic, acord, a acorda, acţent, alabastru, album, alegorie, alegoric, alee, a alia, aliaj, alizeu, alcool, alcalie, ambasador, anacreontic, anatomic, anecdotă, anexă, anomalie, antipatie, anual, apologie, argument, atlet, atletic, atmosferă, atmosferic* etc. După cum se

poate constata, sunt multe cuvintele care apar şi în *Condica* lui Golescu sau care sunt deja atestate în diverse texte.

Neologisme se găsesc însă şi în definiţii de tip explicativ (*a apostrofa* <—> *apostropher* "a pune *apostrof*") sau în precizările privitoare la domeniul în care se întrebuinţează unii termeni: la *a acompaniarisi* sau *bemol*, Vaillant adaugă „vorbă de muzică", ceea ce ne aminteşte de sistemul practicat şi de I. Golescu.

Volumul francez-român, mai puţin generos cu neologismele, are meritul de a fi oferit – îndeosebi publicului şcolar – cuvinte franţuzeşti dintre cele mai uzuale şi echivalentele lor româneşti mai cunoscute în epocă.

Poenar, Aaron, Hill

În 1840, la un an după dicţionarul lui Vaillant, apare la Bucureşti, în Tipografia Colegiului Sf. Sava, primul volum dintr-un Vocabular franţezo-românesc după cea din urmă ediţie a dicţionarului de Academia franţozească, cu adăogare de multe ziceri, culese din deosebite dicţionare. Tomul întâi cuprinde literele A–H şi un număr de 824 de pagini. Volumul al doilea (I–Z), publicat în 1841, are 836 de pagini. Autorii – P. Poenar, director al Şcoalelor Naţionale, F. Aaron şi G. Hill, profesori la Colegiul Sf. Sava – au elaborat astfel primul mare dicţionar din istoria lexicografiei bilingve, pentru domeniul francez-român, cu peste 45000 de intrări şi numeroase structuri frazeologice franţuzeşti (passer en revue, partager le différend, prendre parti pour quelqu'un, chercher midi à quatorze heures etc.).

Pe lângă rolul de instrument de studiu al limbii franceze, dicţionarul lui Poenar, Aaron şi Hill mai are două merite deosebite. În primul rând, fiind realizat după exigenţele lexicografiei franceze a timpului, *Vocabular franţezo-românesc* devine un model incontestabil pentru lucrările de gen. În al doilea rând, această lucrare devine o sursă demnă de încredere pentru răspândirea unor contingente întregi de termeni de origine franceză: *abona-*

ment, academic, academie, acatalepsie, acataleptic, accesoriu, accident, accent, a acompania, agresiv, agresor, ambig, ambră, ambrosie, a ambiționa, ambiție etc., unele fiind înregistrate cu forme atestate şi în alte surse lexicografice sau scrieri ale epocii (*ambig* – IG, *ambrosie* – IB etc., dar *accent*, nu *acțent*, ca în dicționarul lui Vaillant). Definițiile sunt exacte şi ample; deseori, echivalarea cuvântului-titlu francez se face şi prin neologisme sau numai prin elemente de origine latino-romanică: *milicien* "militar, soldat de miliție"; *mythologie* "mitologie, istorie fabuloasă a zeilor şi a eroilor din vechime; ştiința care esplică tainele şi faptele păgânătăți"; *mythologique* "mitologic, care privește la mitologie"; *libertin* "libertin, desfrânat, care nu păzește regulile moralului"; *liberal* "liberal, darnic, slobod la mână, căruia îi place să dea, să dăruiască"; *éducation libérale* "educație prin care se formează duhul şi sufletul"; *arts libéraux* "arte liberale, precum sunt zugrăvia, sculptura ş.c.l.; liberal, părtinitor al slobozenii civile şi politice"; *bigamie* "bigamie, nelegiuire ce face cineva când ia în căsătorie doă persoane într-aceeaş vreme..."

Conform obiceiului din epocă, dicționarul lui Poenar, Aaron şi Hill include de asemenea nume proprii: *Scaramouche* "Scaramuce, bufon, caraghios din vechea comedie italiană"; *Jupiter* "zeul Jupiter sau Joe".

Ca şi în *Condica* lui Iordache Golescu sau în *Vocabularul* lui Vaillant, şi în acest dicționar apar indicații referitoare la domeniul în care se întrebuințează un termen sau altul. Articolul dedicat lui Jupiter continuă cu următoarele precizări: „*t. d'astron.* planeta Jupiter ce se află între Palas şi între Saturn şi care se învârteşte în jurul Soarelui în 4333 zile; "*t. de chim.* cositor"; „*alcool t. de chim.* alcool, licuid uşor şi volatil care este cel dintâi rezultat al fermentații zaharului, ..."

Apărut într-o perioadă de prefaceri profunde în diversele sfere ale vieții sociale româneşti, *Vocabularul franțezo-român* s-a bucurat de o primire entuziastă. Susținut de numeroasele traduceri

din franceză, publicate în volume sau în periodice, şi de extinderea studiului limbii franceze în şcolile timpului, acest dicţionar a avut o contribuţie majoră la răspândirea elementelor de origine franceză în română şi la fixarea lor în conştiinţa publicului. Autorul unei recenzii publicate în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură“, după apariţia celui de-al doilea volum, în 1841, notează: „Redacţia acestei foi se simte strâns îndatorată pe acest *Vocabular* ce în vara acestui an esi întreg de sub tipar în două tomuri groase a-l recomanda tuturor românilor“ (ap. Teodora Cristea, 1961, p. 638). Un alt argument despre ecoul pe care l-a avut în epocă lucrarea lui Poenar, Aaron şi Hill îl constituie preluarea *Vocabularului* de către Teodor Codrescu în *Dicţionarul francesoromanu*, Iaşi, 1859.

Ion Heliade Rădulescu

Deşi nu se încadrează în tipul clasic de dicţionare sau de glosare, amintim aici şi o lucrare cu un caracter aparte. Este vorba despre un *Vocabular de vorbe streine în limba română* al lui Ion Heliade Rădulescu. De fapt, pentru secţiunea „Transilvania” am procedat la fel, punând în discuţie un glosar bogat în elemente livreşti, elaborat de Iorgovici şi inclus în gramatica sa.

Lucrare cu un evident caracter purist, *Vocabularul* lui Heliade Rădulescu este o listă de cuvinte „slavone, ungureşti, turceşti, nemţeşti, greceşti“ şi a fost publicat la Bucureşti în 1847.

Fiecare cuvânt este glosat prin sinonime sau perifraze. Or tocmai această parte prezintă interes pentru cercetarea noastră: sunt puţin numeroase cazurile la care să lipsească neologismele latino-romanice din definiţie (v. *adăstare, artan, baş, belea, blajin, brici, vel, gazdă, denie* etc.). Glosarea termenilor proscrişi se face printr-unul sau prin mai multe cuvinte, toate de origine latino-romanică, propuse astfel ca substitute ale „vorbelor strei-

ne“: ***adânc***[74] *“profund”*, ***betegos*** *“maladiv”*, ***binà*** *“edifiţiu, bastiment”*, ***braslă*** *“corporaţie”*, ***bucoavnă*** *“abecedar”*, ***băjănire*** *“emigrare”*, ***băjănie*** *“emigraţie”*, ***bălan*** *“blond”*, ***basn*** *“fabulă”*, ***veac*** *“secol”*, ***vecinic*** *“etern”*, ***viclean*** *“perfid, artificios, astuţ”*, ***viteaz*** *“brav, valoros; erou”*, ***vrednicie*** *“dignitate, demnitate”*, ***vârstă*** *“etate”*, ***gol*** *“nud”*, ***grabă*** *“celeritate, promtitudine”*, ***graniţă*** *“confini, frontieră”*, ***grozăvie*** *“abominaţie”*, ***derbedeu*** *“vagabond”*, ***dobitocesc*** *“bestial, brutal”*, ***dobitocie*** *“abrutisment, bestialitate”*, ***jivină*** *“animal”*, ***trupesc*** *“corporal”*, ***tulumbagiu*** *“pompier”*, ***tâlmaciu*** *“interpret”* etc. Alteori, împrumutul latino-romanic apare într-o serie sinonimică, alături de cuvinte moştenite din latină, formate în română sau provenind din limbile pe care autorul nu le recomandă ca sursă: ***trebuinţă*** “nevoie, *necesitate”;* ***sfânt*** “sant, sânt, *sacru”;* ***potop*** *“diluviu* sau *deluviu”;* ***pricină*** *“cauză; chestiune; contestaţie*, lucru de pricină, lucru *contestat;* e pricină la mijloc: *dispută*, ceartă; om de pricină, om *fatal”;* ***obşte*** *“comună*, *comunătate*; *public”;* ***jalbă*** “plângere, *petiţie, suplică”;* ***grozav*** *“teribil, oribil; abominabil* (grozav de urât)”; ***greşală*** *“culpă; defect;* păcat; *delit; eroare;* rătăcire, amăgire”; ***vinovat*** “păcătos, *criminal, culpabil*. E în *uz* între alţi români vorba culpaş”; ***vesel*** “voios, *alegru, jovial”;* ***vicleşug*** “viclenie, *perfiditate, astuţie”*.

3. Moldova

T. Stamati

În *Precuvântare* la *Disionăraşu românescu de cuvinte tehnice şi altele greu de înţelesu* (Iaşi, 1851), T. Stamati încearcă să-şi motiveze demersul: „Lăţindu-se cercul cunoştinţilor noastre, ni-

74. Nu toate cuvintele din inventarul lui Heliade Rădulescu sunt, într-adevăr, “vorbe streine.” Rom. *adânc*, de exemplu, este moştenit din lat. *aduncus*.

au trebuit cuvinte ca să le rostimu, să le împărtăşimu şi altora“ (p. I).

Acest dicționar, de format mic, cu 308 pagini, prezintă interes în primul rând ca vocabular de neologisme: infernalu, infernu, infinitivu, infinitu, influență, in folio, inhoativu, incestu, incestuosu, irigație, iritație, ironie, ironicu, isolatu, isolație, isometrie, imponderabilu, isometricu, isoscelu, itinerariu, istmu, iubileu, iurisdicție, iurisconsultu etc. Sunt însă înregistrate şi cuvinte care nu au nici o legătură cu titlul: io “eu”, îmormântezu, fauru, împoporare, numărătoriu etc.

În al doilea rând, lucrarea este interesantă prin intenția autorului de a-i conferi un caracter normativ, prin precizările – destul de frecvente – făcute în paranteză cu privire la domeniul în care trebuie folosit un cuvânt/ sens: *nuanse* “umbrire, nourime (de văpsele); în orânduirea umbrilor unei zugrăveli”; *ocultu* “ascunsu (ştiințe)”; *orbitu, orbită* “rătundul, roata unui trupu cerescu (mai ales a unui planetu), în care se mişcă“.

T. Stamati oferă în lucrare şi sugestii etimologice. După cuvîntul-titlu, urmează o abreviere care „înseamnă că acel cuvântu se trage din lătineşte, greceşte, este vechiu românescu, franțuzescu, englezescu, italienescu, turcescu, nemțescu, rusescu“ (p. IX). Sunt puține cuvintele neînsoțite de asemenea precizări: *aortă, puntu, rachetă, reacție, fiacru, flotă, batalion.*

Sunt, după opinia autorului, de origine latină: apariție, pulsu, publicitate, pupilă, erudiție, esaltație, esențialu, enormitate, cantaride, capabilu, filială etc.; franceză: eşantilon, cancanu, capitulație, capotu, redută, acuzație, baricadă, barieră, frontonu etc.; italiană: fresco, avisu, alarmă, belă etc.; grecească: anomalie, anonimu, enciclopedicu, epidemie, cangrenă, abisu, genitalu etc.

La cuvinte „vechi românești“ apar *erezie, capitală, capitanu...*

Un regres față de momentul Poenar, Aaron şi Hill îl reprezintă şi variantele mai răspândite în epocă ale unor neologisme latino-

romanice, variante care apar la Stamati ca intrări, alături de care înregistrează de obicei şi forma mai nouă, modernă: *cvadrupedu, patrupedu; cvadrantu, cvadratu; cvalificaţie, calificăciune;* la împrumuturile cu *ghe-* (*ghenerație, ghenu, ghesticulație*) face însă trimitere la *ge-*.

Verbul este înregistrat la forma de persoana întâi, ca în lexicoanele Şcolii Ardelene. De fapt aceasta nu este singura asemănare cu IB, LB sau cu IG. Cea mai importantă o reprezintă materialul neologic comun cu dicționarele amintite: *aviz, apariție, alarmă, cantaridă* etc. sunt atestate de pildă, şi în *Condica* lui Golescu. În ciuda scăderilor sale, *Disionăraşu* ocupă în epocă un loc meritoriu printre instrumentele lingvistice elaborate pentru explicarea şi răspândirea neologismelor.

Vocabulariu de limba germană şi română

Această lucrare lexicografică bilingvă a apărut la Iaşi, în 1852, şi este datorată tot lui T. Stamati. Conține un număr impresionant de intrări pentru un dicționar bilingv: peste 40.000. Cuvântul-titlu german are drept corespondent românesc un element, o serie sinonimică, uneori şi perifraze:

Abenduhr = ornicu, cadranu de seară
Abdrünig = revoltatu, rebelu, resculatu, hainu
Abtrünigkeit = apostasie, revoltă, hainire
Alarmiren = alarma, spăriea
Asthma = astmă
Dom = domu (turnu, cupolă de biserică); catedrală, biserică
Domäne = dominiu, moşie domnească, a coroanei
Duelliren = a se duela, a se bate la duelu
Duett = duetu.

Este important de semnalat faptul că, fiind vorba de un dicționar german-român, apar, în partea românească, numeroase împrumuturi livreşti, elemente intrate deja, la jumătatea veacului al XIX-lea, în limbajul culturii materiale şi spirituale.

T. Codrescu

Theodoru Codresco, *Dictionariu franceso-romanu*, dupre editiunea domniloru P. Poienaru, F. Aron şi G. Hill, sporitu şi adaugitu cu latineste de pe dictionarulu lui Boïste, Iaşi, 1859.

Este un dicționar publicat în două volume: **Volumenulu I**, A–H, 1216 p. **Volumenulu II**, J–Z, 1324 p.

Autorul foloseşte o ortografie greoaie, chirilică pentru partea românească, pe alocuri latino-chirilică. Între cuvântul-titlu şi echivalentul românesc, T. Codrescu intercalează traducerea în latină, dar inconsecvent, iar când o face, adoptă un sistem nefuncțional. De exemplu:

[fr.] *imprudence*, s.f. [lat. *impru*]-*dentia*, lipsă de prudență, nejudecare, nesocotință, tonție; lucrare, faptă împrotiva prudenții, înțelepciunei;

[fr.] *impudent, -ente*, [lat. *impu]-dens*, adj. şi s., neruşinatu, obraznicu, sumețu, dârzu, se zice şi de vorbe şi de fapte;

[fr.] *pierrée*, s.f. canalu, şanțu făcutu cu pietre, ca să slujească pentru scurgerea apei;

[fr.] *prominence*, s.f. starea unui lucru care esti mai susu, mai înălțatu decâtu objectele ce se află împrejurulu lui, înnalțare

[fr.] *sociabilité*, s.f. sociabilitate, destoinicie, aplecare de a trăi în societate.

Definițiile în română sunt lungi, după tehnica „boule de neige“, dar merită să fie subliniat faptul că deseori în structura acestora – fie că sunt perifraze, fie că sunt serii sinonimice – sunt folosite şi elemente livreşti. Din păcate, autorul moldovenizează frecvent lexicul şi fonetica din partea românească:

[fr.] *abaisser*, v.a. a îngiosi, a pleca, a scădea, a micşura; fig. a umili, a degrada, a despreți;...

[fr.] *allier*, v.a. [lat.] alligare, a alia; a amesteca, a combina; fig. a uni, a împreuna lucruri deosebite, împrotivitoare, nepotrivite; a uni prinți, staturi, particulari, pentru ale loru comune interesuri;

[fr.] *chou*, s.m. [lat.] brassica; varză, curechiu, ...

[fr.] *mais*(!) s.m. [lat.] sesamum; porumbu, cucuruzu, popuşoiu, (maïs).

V. Dicționarele şi problemele limbii române literare

1. Îmbogățirea vocabularului

Unul dintre obiectivele declarate ale autorilor de dicționare îl reprezintă îmbogățirea lexicului cu noi elemente, care să permită „a să muta filosofia“ şi pe limba românească.

În atitudinea față de împrumuturile latino-romanice, sunt evidente două manifestări. Cea mai la îndemână constatare, pentru cunoscătorii acestei perioade din evoluția limbii române literare, este că în dicționarele din prima jumătate a secolului al XIX-lea apar elemente livreşti atestate şi în alte scrieri, anterioare acestor lucrări lexicografice. Cea de a doua expresie a poziției autorilor de dicționare din perioada menționată este grija de a introduce noi elemente, care să contribuie la formarea unei terminologii a culturii spirituale şi a ştiinței. O mărturisire în acest sens găsim în prefața dicționarului românesc-nemțesc al lui Budai-Deleanu. Pe de altă parte, conținutul însuşi al acestor lucrări ne confirmă responsabilitatea pe care şi-o asumă autorii de dicționare în momentul redactării lor. În *Formarea terminologiei ştiințifice româneşti*, N. A. Ursu indică drept primă atestare pentru unii termeni ştiințifici *Lexiconul budan*. Dar antedatate față de DA/ DLR/ TRDW sunt numeroase cuvinte – din domeniul ştiinței, tehnicii, culturii etc. – din IB, LB sau IG.

După originea lor, elementele livreşti din cele trei dicționare examinate în detaliu provin din latină sau din limbile romanice:

IB	LB	IG
acuariu	acuariu	absurd
assessor	adagiu	a cita
baionet	amigdală	calcar
baronie	atlas	camarad
brigada	baronie	optimism
aenigmateic	paragrafu	omisiie
examen	parimie	ruină
galant	patriotu	solidar
galanterie	periculu	tradiţiie
literat	poetă	terminal
tractat	ruină	vanitate

Altele vin prin intermediar nonromanic (maghiară, neogreacă, rusă, polonă, germană). Forma însăşi a acestor atestări indică sursa din care provin. În IG, sunt înregistrate verbe romanice în *-isi*, ceea ce indică o filieră grecească (*a agitarisi*). Dar, tot în IG, alături de *a adresarisi* este atestat şi *a adresa*.

În lexicoanele din Transilvania apar verbe în *-ălui*, care îşi trădează originea imediată maghiară: ele provin din verbe care în maghiară se termină în *-álni: comendeluesc* din IB avea infinitivul (atestat în epocă) *a comendălui* < magh. *comendálni*. În LB este atestat *regulareşu* < magh. *reguláris*. Tot aici apare *tituluşu* < magh. *titulus*, alături de *titulă* şi de *titul*.

Referitor la verbele latino-romanice intrate în română prin filieră neogrecească sau maghiară, N. A. Ursu (1964) atrăgea atenţia că nu toate infinitivele livreşti în *-isi* sau *-ălui* trebuie considerate ca având un etimon imediat grecesc şi, respectiv, maghiar. Sunt numeroase verbe în *-isi/ -ălui* care sunt de origine latino-romanică şi au forme analogice la infinitiv şi în flexiune. Argumentul pe care îl oferă N. A. Ursu în acest sens este absenţa din neogreacă a unor împrumuturi latino-romanice din care s-ar putea explica atestările pentru rom. *a abonarisi, a avansarisi, a definarisi, a publicarisi, a refusarisi* etc., şi, respectiv, absenţa din dicţionarele maghiare

a unor elemente care ar justifica etimologic rom. *a aplicălui, a duplicălui, a educălui, a observălui, a recomăndălui* etc.

Din această ultimă categorie fac parte şi *duplicaluesc* (IB), *aprobaluesc* (IB). În dicționarul realizat de Chivu, Buză, Roman-Moraru este înregistrat *a aprobalui*, pentru care este indicat ca etimon, în mod corect, lat. *approbare*, dar cu formă analogică de infinitiv.

Ne oprim aici cu considerațiile etimologice, deoarece discuțiilor pe această temă le-am rezervat o secțiune aparte. Am abordat problema elementelor latino-romanice intrate în română prin filieră pentru a sublinia bogăția de fapte înregistrate în dicționarele prezentate.

Pentru a nu folosi spre ilustrare aceleaşi cuvinte în diversele aspecte abordate – spre care a fost dirijată discuția de materialul excerptat –, subliniem ideea de contribuție a IB, LB, IG la îmbogățirea lexicului limbii române literare printr-o listă de elemente care au atestări anterioare față de cele din dicționarele cercetate. Este vorba de împrumuturi latino-romanice (directe sau prin filieră) încetățenite în limbă sau devenite relativ obişnuite în scrierile timpului. În acest scop, am folosit ca termen de raportare datările din Chivu, Buză, Roman Moraru (= DILR)/ Ursu (1962)/ DA:

– *acord* /IG/ (1715, DILR)
– *actuariu* /IB/ (1689, DILR)
– *adagiu* /LB/ *(adaghiu*, 1667–1669, DILR)
– *administrație* /IB/ (1722, DILR)
– *adresa (a)* /IG/ (1776, DA)
– *african* /*affrican*, IB/ (1726, DILR)
– *alabastru* /IB, LB/ (1648, DILR)
– *alchimista* /IB, IG/ (*alhimista*, 1705, DILR)
– *alegorie* /IB/ (1776, DA)
– *alfavită* /LB/ (Cantemir, DA; din neogreacă)
– *ambră* /IG/ (*amvră, amberă*, 1700, DILR)

– *analog* /IB, IG/ (Ursu, 1821; în DA, la Odobescu)
– *analogie* /IB/ (Ursu, 1790; DA, 1897: sub forma *analoghie*, din neogreacă, prima atestare în DA, la 1818)
– *anatomic* /IB/ (1705, DILR)
– *anatomie* /IB, IG/ (1790, Ursu; în DA, fără datare)
– *andivie* /LB/ (1790, DA)
– *anglicesc* /LB/ (Şincai, DA)
– *antimonie* /IB/ (c. 1760, DILR)
– *antipatie /antipathia*, IB/ (Cantemir, DA)
– *antipodes* /IB/ (1780, Ursu)
– *apelălui* /IB/ (*apelăluit*, participiu cu valoare de adjectiv, 1742, DILR)
– *apelație* (*apellatie* – IB) (1733, DILR)
– *apetit* /LB/ (1816, Ursu)
– *apocalips* /IB/ (1688, DA)
– *apocrif /apocriph*, IB/ (1717, DILR)
– *apoplexie /apoplesie*, LB; *apoplexia*, IB/ (1726, DILR)
– *aprobălui* /IB/ (1742, DILR)
– *aprobat* /IB/ (1817, DA)
– *aprobator /aprobatoriu*, IB/ (c. 1700, DILR)
– *arest* /IB/ (1728, DILR)
– *arete, ariete* /LB/ (1544, DA)
– *argilă* /LB/ (1810, Ursu)
– *argument* /IB/ (c. 1700, DILR)
– *argumentui* /IB/ (1705, DILR)
– *arhivă /archiv*, IB/ (1820, DA)
– *arie* (muz.) /LB, IG/ (1781, DA)
– *aritmetic /arithmetic*, IB/ (1678, DILR)
– *aritmetică* /LB; *arithmetica*, IB/ (1705, DILR)
– *armonie /harmonie*, IB, LB/ (1694, DILR)
– *aromatic* /IB/ (1749, DILR)
– *articul /arthiculus*, IB/ (1691, DILR)
– *asesor /assessor*, IB/ (*aşîşor*, secolul al XVII-lea, DILR)

– *astmă* /IB/ (în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Ursu)
– *astrolog* /IB/ (1682, DILR)
– *astronom* /IB/ (1693, DILR)
– *astronomie* /IB/ (1790, Ursu)
– *atestație* /IB/ (*atiştație*, 1724, DILR)
– *atlas* /IB, LB/ (1795, Ursu)
– *atom /athomus*, IB/ (1694, DILR)
– *auditor* /IG/ (1715, DILR)
– *august* adj. /IG/ (1694, DILR)
– *automat* /IG/ (1829, Ursu)
– *aviz /avizo*, IG/ (Axinte Uricariul, DA)
– *bagatelă /bagatella*, IB/ (*bagatelu*, 1728, DILR)
– *baionetă /baionet*, IB/ (*baghiunetă*, 1715, DILR)
– *bal* /IB, LB/ (Ienăchiță Văcărescu, DA)
– *balistă* /IB/ (Şincai, DA)
– *balsam* /IG/ (1642, DILR)
– *barbar* /IB/ (1717, DILR)
– *barbarie* /IB/ (S. Clain, DA)
– *baron* /LB; *baro*, IB/ (1716-1742, DILR)
– *baston* /LB, IG/ (1726, DILR)
– *bibliotecă /bibliotheca*, IB/ (1717, DILR)
– *bibliotecar* /IG/ (1803, DA)
– *bismut /bizmut*, IG/ (1790, Ursu)
– *bomba* /IB/ (1644, DILR)
– *bombardă* /IB/ (Şincai, DA)
– *borax* /IG/ (1790, Ursu)
– *botanică* /IG/ (1829, Ursu)
– *brigadeir* /IB/ (*bregadir*, 1715, DILR)
– *bucolic* /IB, IG/ (derivat, *bucolicesc*, 1757, DILR)
– *cabală* /LB/ (1705, DILR)
– *cabalist cabalistă*, LB/ (1705, DILR)
– *cabinet* /LB/ (*gabinet*, 1694, DILR)
– *cadavru* /LB/ (1816, Ursu)

– *calcul* /IB, IG/ (*calculuş*, 1748, DILR)
– *calendar calendariu*, IB/ (1655, DILR)
– *cameleon* /IG/ (Cantemir, DA)
– *cameră* /“odaie”, IG/ (1810, sens medical, Ursu)
– *campanie* /IG/ (1693, DILR)
– *canal* /LB/ (1783, Ursu)
– *canapea /canapeu*, LB/ (Şincai, DA)
– *canar /canarie*, LB/ (1793, DA)
– *cancelar /cănçelariu*, LB; *cancellariu*, IB/ (1599, DILR)
– *cancelarie /cănçelarie*, LB/ (*cănţălarie*, 1593–1594, DILR)
– *cancelista /cănçelista*, LB/ (1729–1730, DILR)
– *canevas /canavas*, LB/ (Neculce, DA)
– *cangrenă /gangrenă*, IB/ (1648, DILR)
– *caniculă* /IB; *canicolă*, IG/ (1810, Ursu)
– *canonic* /IB, LB/ (derivat *canonicesc*, 1700, DILR)
– *canonier* /IG/ (*canonir*, 1715, DILR)
– *cantor* /LB/ (c. 1700, DILR)
– *capelan* /IG; *capelanu*, LB; *capellan*, IB/ (*caplan*, 1702, DILR)
– *capital* /IB, LB/ (1715, DILR)
– *capitol* /IB/ (*capitul*, 1505, DILR)
– *capricorn* /IB/ (1705, DILR)
– *carabinu* /LB/ (1745, DILR)
– *caracter / character*, IB/ (1702, DILR)
– *carmin* /LB/ (c. 1700, DILR)
– *carnaval* /IG/ (1693, DILR)
– *castel* /IB/ (1667–1669, DILR)
– *castelan /castellan*, IB/ (caştelean, 1710, DILR)
– *catalog /cathalog*, IB/ (1667–1669, DILR)
– *catar* /IB, LB/ (c. 1760, DILR)
– *cataractă* /IB/ (1705, DILR)
– *catedră /cathedra*, IB/ (c. 1700, DILR)
– *categorie /cathegorie*, IB/ (1705, DILR)
– *catehism* /IB/ (*catichizmuş*, 1645, DILR)

– *catolic /catholic*, IB; LB/ (1691, DILR)
– *cauză /causa*, IB/ (1682, DILR)
– *cazarmă /căsarmă*, LB/ (1736, DILR)
– *căpitan* /IB, LB/ (1563, DILR)
– *căpitănie* /LB/ (1696, DILR)
– *cedru, chedru* /IB/ (*ţedruş*, c. 1660, DILR)
– *centaur* /IB/ (*ţentauruş*, c. 1700, DILR)
– *centru* /IB/ (*ţentron*, 1702, DILR)
– *ceremonie* /IB, LB/ (1648, DILR)
– *chimie* /IB/ (1790, Ursu)
– *chirurg* /IB, LB/ (*ţirulic*, 1705, DILR)
– *cicatrice /cicatrix*, IB/ (1816, Ursu)
– *ciclop /cyclops*, IB/ (1820, DA)
– *cifră /çifră*, LB/ (1777, Ursu)
– *cilindru /cylindru*, IB/ (1813, Ursu)
– *clasă /clasisu*, IB/ (1805, Ursu)
– *cler* /LB, IB/ (1742, DILR)
– *climă* /LB, IB/ (*climate*, 1717, DILR)
– *climateric* /IB/ (*climacteric*, 1717, DILR)
– *coeficient* /IG/ (1780, Ursu)
– *colega* /IB/ (*collega*, 1717, DILR)
– *colegiu /collegium*, IB/ (coleghiom, 1702, DILR)
– *coleric /choleric*, IB/ (1815, Ursu)
– *coloană /colona*, IB/ (1691, DILR)
– *colonie /colonia*, IB/ (1682, DILR)
– *comandant /comendat*, IB/ (1682, DILR)
– *comedie* /IB, LB/ (c. 1700, DILR)
– *comendator* /IB/ (*comendatoriu*, 1702, DILR)
– *cometă* /IB/ (1672–1673, DILR)
– *comisar /comisariu*, LB; *comiseriu*, IB/ (1698, DILR)
– *comisie* /IB, LB/ (1716–1742, DILR)
– *companie* /LB; şi *compagnie*, IB/ (1656, DILR)
– *complement* /IB, LB/ (1814, Ursu)

– *concret* /IB/ (1818, Ursu)
– *condiție* /IG/ (1773, DA)
– *conductor* /IB/ (1810, Ursu)
– *confuzie /confusie*, IB/ (1717, DILR)
– *considerație* /IG/ (1817, DA)
– *consilier /consiliariu*, LB/ (1723, DILR)
– *consilium* /LB/ (1718, DILR)
– *consistoriu* /LB/ (*conjiştorium*, 1752, DILR)
– *constelație* /IG/ (1694, DILR)
– *constant* /IG/ 1814, Ursu)
– *constitui* (a) /IG/ (*conştitălui*, 1742, DILR)
– *consul* /IB, LB/ (1682–1686, DILR)
– *consulat* /IB/ (1717, DILR)
– *contagios* /LB/ (1816, Ursu)
– *contagiune /contagiu*, LB/ (1816, Ursu)
– *contamina (a)* /LB/ (1816, Ursu)
– *contract* /IB, LB/ (1758, DILR)
– *contribui (a)* /IB/ (1817, DA)
– *contribuție* /IB/ (*contribuțion*, 1729–1730, DILR)
– *controlor* /LB/ (1793, DA)
– *copie* /IB, LB/ (1700, DILR)
– *cor /chor*, IB/ (*coriu*, 1643, DILR)
– *cordovan* /LB/ (1651–1700, DILR)
– *corector* /IB/ (1680, DILR)
– *corifeu* /IB/ (1717, DILR)
– *coroană* /LB/ (1642, DILR)
– *cosmografie /cosmographia*, IB/ (*cozmografie*, 1703, DILR)
– *creditor(iu)* /IB, LB/ (1750, DILR)
– *creditoare* /IB/ (1814, DA)
– *cretă* /IB/ (c. 1700, DILR)
– *cristal /crystall*, IB/ (1620, DILR)
– *cronică* /IB, LB/ (1656, DILR)
– *curaj / coragie*, LB/ (1774, DA)

– *curator* /IG/ (1780, DA)
– *dac* /IB/ (1673, DILR)
– *damă* /LB/ (1699, DILR)
– *danț* /LB/ (sfârşitul secolului al XVI-lea - începutul veacului al XVII-lea, DILR)
– *dănțui* /LB/ (1643, DILR)
– *dănțuire* /LB/ (1643, DILR)
– *declamație* /IB/ (c. 1700, DILR)
– *declinație* /IB/ (c. 1700, DILR)
– *definiție* /IB/ (1814, Ursu)
– *delfin* /IB/ (1701, DILR)
– *deliberat* /IB/ (1716–1742, DILR)
– *democrație* /IB/ (1678, DILR)
– *dialectică* /IB/ (1682, DILR)
– *dictator* /IB/ (c. 1700, DILR)
– *disenterie /dysenterie*, IB/ (1694, DILR)
– *disputa* /LB/ (*dişputului*, c. 1700, DILR)
– *disputație* /IB, LB/ (c. 1650, DILR)
– *district* /IB/ (1724, DILR)
– *doctor* /IB/ (1535–1546, DILR)
– *donație* /IB/ (1709, DILR)
– *eclipsă /eclipsis*, IB/ (1790, Ursu)
– *eclogă* /IB/ (1736–1738, DILR)
– *economie /iconomie*, LB/ (c. 1734, DILR)
– *ecou /echo*, IB/ (1810, Ursu)
– *efect* /IG – 1830/ (1825, Ursu)
– *elector* /IG/ (1721–1739, DILR)
– *electric* /IG/ (1790, Ursu)
– *elefant* /IB, LB/ (c. 1700, DILR)
– *element* /IB, LB/ (c. 1700, DILR)
– *elogie* /IB/ (*eloghiu*, 1667–1669, DILR)
– *emisferiu /hemispherium*, IB/ (1701–1750, DILR)
– *emplastru* /IB/ (*emplastră*, (c. 1700, DILR)

– *epilepsie* /IB/ (la jumătatea secolului al XVIII-lea, Ursu)
– *epistolă* /IB; *epistolie*, LB/ (1648, DILR)
– *etic /ethic*, IB/ (derivat *eticesc*, 1705, DILR)
– *etică /ethica*, IB/ (1736–1738, DILR)
– *etimologie* /IG/ (*etimologhie*, 1701–1750, DILR)
– *excentric /eccentric*, IG/ (1801–1804, Ursu)
– *executor* /IB/ (*ecjecutor*, 1742, DILR)
– *execuție* /IB; şi *esecuție*, LB/ (*ecjecuție*, 1742, DILR)
– *exemplu* /şi *esemplu*, LB/ (1801, Ursu)
– *exorcista* /IB/ (*ecjorțișta*, 1702, DILR)
– *experiență /experiențiă*, *esperiența*, LB; *esperiență*, IG/ (*experienție*, 1705, DILR)
– *extraordinar /estraordinar*, IG/ (*straordinariu*, 1730, DILR)
– *fabrică* /IB/ (1785, Ursu)
– *fabulă* /IB, LB, IG/ (1698, DILR)
– *familie* /IB, LB/ (1696, DILR)
– *fantasie* /LB/ (1705, DILR)
– *fantastic* /IG/ (1705, DILR)
– *figură* /IB, LB/ (1684, DILR)
– *figurație* /IB/ (1694, DILR)
– *filosof* /LB/ (1680, DILR)
– *filosofie* /LB/ (1667–1669, DILR)
– *firmament* /IG/ (1680, DILR)
– *fisc* /IB, IG/ (*fişcuş*, 1733, DILR)
– *flegmă* /IB/ (c. 1700, DILR)
– *flegmatic* /IB/ (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Ursu)
– *flotă /flotta*, IB/ (1694, DILR)
– *for* /IB/ (1717, DILR)
– *formă* /IB, LB/ (1582, DILR)
– *fortună* /IB, LB/ (1698, DILR)
– *fundament* /IB, LB/ (1648, DILR)
– *fundație* /IB, LB/ (1742, DILR)
– *gazetă* /LB/ (*gazet*, 1742, DILR)

– *genealogie /ghenealogia*, IB/ (Cantemir, DA)
– *generație /gheneratie*, IB/ (1816, Ursu)
– *geologie /gheologhiie*, IG/ (1790, Ursu)
– *geometru /gheometra*, IB/ (1795, Ursu)
– *gheneralis* /IB/ (1705, DILR)
– *ghenerariu*, *generariu* /LB/ (1600, DILR)
– *gheneros* /IB; *generosu*, LB/ (1682, DILR)
– *gheograf* /IB/ (c. 1700, DILR)
– *gheografie* /IB, LB/ (1717, DILR)
– *gheometrie* /IB/ (1667–1669, DILR)
– *ghipsu*, *gyps* /IB, LB/ (c. 1700, DILR)
– *glob* /IB, LB/ (1780, Ursu)
– *gramatic* /LB; *grammateic*, IB/ (1667–1669, DILR)
– *gramatică* /LB; *grammateica*, IB/ (c. 1700, DILR)
– *grammatista* /IB/ (1757, DILR)
– *granat* /IB, LB/ (1747, DILR)
– *gratie* /IB/ (1695, DILR)
– *gubernator* /IB, LB/ (1600, DILR)
– *gubernie* /LB/ (1716–1742, DILR)
– *haos /chaos*, IB/ (1793, Ursu)
– *hiațint /hyatint*, IB/ (1678, DILR)
– *hidră /hydra*, IB/ (*idră*, 1694, DILR)
– *hidraulic /hydraulic*, IB/ (1790, Ursu)
– *hişpan /hispan*, IB/ (1700, DILR)
– *holeră /cholera*, IB/ (1815, Ursu)
– *idee* /IB/ (1788–1794, DA)
– *idiom /ideoma*, IB/ (1709-1716, DA)
– *idolatrie* /IB/ (Cantemir, DA)
– *idolatru* /IB/ (Dosoftei, DA)
– *ierarhie* /IB/ (1766, DA)
– *ilustru /ilustr*, IG/ (*illustrie*, 1682, DILR)
– *informa* /IB/ (*înformui*, 1681, DILR)
– *inştanție* /IB/ (1724, DILR)

– *instala (a)* /IB/ (1808, DA)
– *instrucție* /IB/ (1723, DILR)
– *instrument* /IB/ (1801–1814, Ursu)
– *invenție* /LB/ (1701, DILR)
– *ipostatic /hypostateic*, IB/ (1776, DA)
– *ipostază /hypostas*, IB/ (1776, DA)
– *istoric* /IB/ (1667–1669, DILR)
– *istorie* /IB/ (1648, DILR)
– *italian /tălianu*, LB/ (1694, DILR)
– *italienesc /tălienescu*, LB/ (c. 1685, DILR)
– *labirint* /IB; *labyrinthu*, LB/ (c. 1700, DILR)
– *lectică /lecteica*, IB/ (c. 1700, DILR)
– *leopard* /IB/ (la Dosoftei, DA)
– *letargie /letarghia*, IB// (1651, *letargus*)
– *linie* /IB, LB/ (1656, DILR)
– *literă* /LB, IB/ (S. Micu, P. Maior, DA)
– *loghică* /IB/ (Dosoftei, DA)
– *lusitan* /IB/ (1736–1738, DILR)
– *lustru* /IB/ (c. 1700, DILR)
– *luteranu* /LB/ (1600, DILR)
– *magazin /măgăzina, magazinu*, LB/ (1733, DILR)
– *maghistrat* /LB/ (1717, DILR)
– *matematic* /*mathemateic*, IB/ (1678, DILR)
– *materialnic* /LB/; și *nematerialnic* /LB/ (1811, Ursu)
– *materie* /IB, LB, IG/ (1651, DILR)
– *medicină /mediçină*, LB; IG/ (1715, DILR)
– *melancolic /melancholicu*, LB/ (derivat *melancolicesc*, c. 1700, DILR)
– *melancolie /melancholie*, IB, LB/ (la jumătatea secolului al XVIII-lea, Ursu)
– *metal* /LB/ (1705, DILR)
– *milion* /LB/ (1701–1750, DILR)
– *mină* /IG/ (1785, Ursu)

– *mod* /LB, IG/ (1632, DILR)
– *monarcu /monarchu*, LB/ (1703, DILR)
– *multiplicație* /LB/ (1777, Ursu)
– *muză /musă*, LB/ (1682, DILR)
– *muzică /musică*, LB/ (1682, DILR)
– *muzicaş /musicaşu*, LB/ (c. 1700, DILR)
– *muzicesc /musicescu*, LB/ (1683, DILR)
– *nadir* /IG/ (1780, Ursu)
– *nație* /LB/ (1750, DILR)
– *națion* /LB/ (1716–1742, DILR)
– *natură* /LB/ (1733, DILR)
– *natural* /IG/ (1813, Ursu)
– *notă* /LB/ (c. 1700, DILR)
– *notar /notariu, notăreşu*, LB/ (1652, DILR)
– *novel* /pl. *novele*, LB/ (1693, DILR)
– *nulă /nullă*, LB/ (1777, Ursu)
– *obstenație /obstinațiie*, IG/ (1693, DILR)
– *orator* /IG/ (1678, DILR)
– *organ* /LB/ (1785, Ursu)
– *orizont /horizon*, IB/ (1780, Ursu)
– *palat /pălatu*, LB/ (1667–1669, DILR)
– *palestră* /IB/ (1705, DILR)
– *paradigmă* /LB/ (1705, DILR)
– *parentesie /parentesu*, LB/ (1651, DILR)
– *parie* /LB/ (1660, DILR)
– *paroh* /LB/ (*parohuş*, 1702, DILR)
– *parolă* /IB, LB/ (1705, DILR)
– *patrie* /LB/ (1680, DILR)
– *patron* /LB/ (1682, DILR)
– *pelican* /LB/ (c. 1600, DILR)
– *pergament /pergamentu*, LB/ (c. 1700, DILR)
– *persoană /personă*, LB/ (1681, DILR)
– *piaț /piațiu*, LB/ (1651–1700, DILR)

– *pilulă* /IB, LB/ (1705, DILR)
– *pistol /piştolu*, LB/ (1715, DILR)
– *planetă* /LB, IG/ (1672–1673, DILR)
– *plantă* /LB/ (1812, Ursu)
– *plebanuş /plebanu*, LB/ (1702, DILR)
– *pneumatic /pnevmatic*, IG/ (1790, Ursu)
– *podagră* /LB/ (c. 1700, DILR)
– *poetică* /LB/ (1699, DILR)
– *poeticesc* /LB/ (1682, DILR)
– *politic* /LB, IG/ (1694, DILR)
– *pompă* /IB, LB/ (c. 1700, DILR)
– *pompos* /LB/ (c. 1700, DILR)
– *porție* /LB/ (sfârşitul secolului al XVII-lea, DILR)
– *practică* /IG/ (1676, DILR)
– *predicație* /LB/ (1714–1716, DILR)
– *prefație* /LB/ (1717, DILR)
– *pretext* /LB/ (1701, DILR)
– *prismă* /LB/ (1810, Ursu)
– *probă* /LB, IB/ (1651–1700, DILR)
– *procurator* /LB/ (1694, DILR)
– *produs* /LB/ (1777, Ursu)
– *profund /profondu*, LB/ (1816, Ursu)
– *prolog* /IG/ (1701–1750, DILR)
– *propagație* /IG/ (1816, Ursu)
– *proprietate* /LB/ (1682, DILR)
– *propriu* /LB/ (*proprium*, 1682–1686, DILR)
– *protocol* /LB/ (1716–1742, DILR)
– *provințial /provinçialu*, LB/ (1736, DILR)
– *provinție /provinçie*, LB/ (1715, DILR)
– *punct, punt* /LB, IB, IG/ (1694, DILR)
– *purgație* /LB, IG/ (1610–1640, DILR)
– *purgatoriu* /IG/ (1677, DILR)
– *reghiment /reghementu*, LB/ (1699, DILR)

– *respirație* /LB/ (1816, Ursu)
– *rețetă* /IG/ (1705, DILR)
– *retor /ritor*, LB/ (1697, DILR)
– *retorică /ritorică*, LB/ (1682, DILR)
– *retoricesc /ritoricescu*, LB/ (c. 1700, DILR)
– *roman* /LB/ (1684, DILR)
– *sacrament* /LB/ (1684, DILR)
– *salvie* /LB/ (1651–1700, DILR)
– *sasafrasă /sasafrasu*, LB/ (c. 1760, DILR)
– *satelit* /IG/ (1790, Ursu)
– *satisfacție* /IG/ (*sădesfacție*, 1749, DILR)
– *scală* /LB/ (1590–1591, DILR)
– scolastic /şcolasticu, LB/ (c. 1700, DILR)
– *secret* /LB/ (*sicret*, 1736, DILR)
– *secretar /secretariu*, LB/ (1593, DILR)
– *sectă* /LB, IB/ (c. 1700, DILR)
– *secundă* /IG/ (1748, DILR)
– *seminariu* /LB/ (*seminarium*, 1742, DILR)
– *senat* /LB/ (1682, DILR)
– *senator* /LB/ (1682–1686, DILR)
– *siloghism* (şi *siloțism*, *silogism*, IG/ (1699, DILR)
– *smaragd* /LB/ (c. 1700, DILR)
– *solid* /IG/ (1820–1830, Ursu)
– *solstițiu /solstițiie*, IG/ (1829, Ursu)
– *soțietate /soçietate*, LB/ (1733, DILR)
– *spital /şpitaiu*, LB; *ispital*, IB/ (1785, Ursu)
– *statură* /LB/ (DLR, 1799)
– *strofă* /LB/ (DLR, 1818)
– *sumă* /LB/ (1643, DILR)
– *supă* /LB/ (1749, DILR)
– *ştație* /LB/ (1748, DILR)
– *tablă* /LB/ (1599, DILR)
– *teatru* /IB, LB/ (1648, DILR)

– *teologhie /theologie*, LB/ (1682, DILR)
– *terepentină* /LB/ (c. 1760, DILR)
– *teritoriu* /IG/ (1816, Ursu)
– *tinctură /tentură, tintură*, IG/ (1803, Ursu)
– *tintă* /LB/ (1651–1700, DILR)
– *tip /typu*, IB, LB/ (1692, DILR)
– *tiran /tyran*, IB, LB/ (1682, DILR)
– *tirăneaşte /tyrănesce*, LB/ (c. 1700, DILR)
– *tirănesc /tyrănesc*, IB, LB/ (1703, DILR)
– *titlu /titulă, titul, tituluşu*, LB/ (1600, DILR)
– *titor /tutoru, titoru*, LB/ (1651–1700, DILR)
– *topaz /topazie*, LB/ (1790, Ursu)
– *transpirație* /IG/ (1816, Ursu)
– *tribun* /IG/ (1682, DILR)
– *trombă* /IG/ (1829, Ursu)
– *urină* /LB/ (1790, Ursu)
– *vandali* /IG/ (1620, DILR)
– *vapor* /IG/ (1790, Ursu)
– *veneric* /IG/ (1815, Ursu)
– *verb* /IG/ (*verbum*, c. 1700, DILR)
– *verş* /LB; *vers*, IG/ (1648, DILR)
– *vertical* /IG/ (1814–1818, Ursu)
– *veteran* /IG/ (1717, DILR)
– *vicareş* /LB; *vicariu*, LB, IG/ (1726, DILR)
– *vicariatuş /vicariat*, IG/ (1742, DILR)
– *viță /vice*, IG/ (1726, DILR)
– *vivipar* /IG/ (1790, Ursu)
– *volatil* /IG/ (1829, Ursu)
– *volonter /volentir, volontir*, IG/ (1715, DILR)
– *vulcan* /IG/ (1790, Ursu)
– *zefir* /LB/ (1682, DILR)
– *zenit* /IG/ (1790, Ursu)

2. *Datarea*

Una dintre problemele majore ale cercetătorilor români din domeniul ştiinţei limbii este d a t a r e a. Singurele dicţionare care oferă datări ale termenilor înregistraţi sunt DA (incomplet), DLR (publicat parţial), *Dicţionar al limbii române vechi* elaborat de G. Mihăilă (1974), DCR, o lucrare lexicografică elaborată pe baza atestărilor din presă, în perioada 1960-1997, şi *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche*, realizat de o echipă de specialişti de la Institutul de Lingvistică din Bucureşti. La aceste lucrări, putem adăuga N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti* (1962), care cuprinde o secţiune importantă de elemente datate (p. 131-300), cele mai numeroase fiind împrumuturi livreşti din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea. Pentru datarea neologismelor, recomandăm de asemenea folosirea cu încredere a TRDW, mai ales pentru intrările unde anul primei atestări provine din fişierele soţilor Ursu de la Iaşi.

Dicţionarele şi glosarele româneşti elaborate anterior redactării DA şi DLR sunt întrebuinţate de lexicografii români în mod obişnuit pentru datarea unor cuvinte şi sensuri. Procedeul este larg răspândit în lexicografia contemporană pentru dicţionarele etimologice sau pentru dicţionarele tezaur ale limbilor moderne de cultură. În acest sens, citǎm, de exemplu, Juan Corominas, José A. Pascual, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, I-VI, Gredos, Madrid, 1991, pentru a cărui realizare sunt folosite atestări din glosarele şi dicţionarele elaborate în diversele etape de evoluţie a limbii spaniole.

În DA şi DLR, sunt utilizate pentru datare *Lexiconul budan* şi dicţionarele publicate după 1840, semnate de I. D. Negulici, T. Stamati etc. Dicţionarul lui Ioan Bobb nu apare în bibliografia DLR, iar *Condica* lui Iordache Golescu este citată sporadic. Deoarece “d a t a r e a cuvintelor, a formelor reprezintă pentru limba noastră o cerinţă acută în stadiul actual al cercetărilor, când

nu avem încă un dicționar *datat* al limbii române”[75], subliniem în mod deosebit bogăția de fapte lingvistice înregistrate – până la noi cercetări – pentru prima oară în IB, LB, IG şi alte lucrări lexicografice din epocă şi semnificația acestora pentru istoria limbii române literare.

În această întreprindere de datare am folosit ca termen de raportare două tipuri de repere. Primul este reprezentat de o cercetare lingvistică, *Formarea terminologiei ştiințifice româneşti,* citată mai sus. Comparând materialul fişat din IB, LB, IG etc., am întocmit o listă de termeni ştiințifici care apar şi în inventarul lui N. A. Ursu şi pentru care dicționarele examinate de noi oferă atestări anterioare celor indicate de către cercetătorul ieşean.

Al doilea reper în demersul nostru de datare au fost lucrările lexicografice moderne: DA/ DLR şi TRDW. Urmărind data la care sunt atestate în DA diversele cuvinte de origine latino-romanică extrase de noi, am ajuns la un bogat catalog de elemente neologice cu mențiuni în DA/ DLR sau în TRDW ulterioare celor din IB, LB, IG... Printre acestea, se află şi cuvinte aparținând terminologiei ştiințifice, nesemnalate de N. A. Ursu în lucrarea sa.

2.1.Cuvinte cu atestări anterioare în IB, LB, IG față de cele indicate de N. A. Ursu (1962, p. 131-300)

Sunt anterioare față de datările din N. A. Ursu (notate între paranteze) următoarele cuvinte:

absolut /IG/ (1836); *abstracție* /IG/ (1836); *actual* /IB/ (1852); *adiacent* /IG/ (1837); *administra* /IG/ (1852); *alchimie* /IB/ (1844); *amigdală* /LB/ (1848); *amplificație* /IG/ (*amplificațiune*, 1857); *analitic* /IG/ (1843); *analiza (a)* /IG/ (1837); *apoplectic* /IB/ (1849); *arbitrar* /IG/ (1848); *ardezie /ardoază*, IG/ (1841); *argumentație* /IB/ (1848); *arhitravă* /IB/ (1836); *articular /arthicolariu*, IB/ (1843); *articulat* /IB/ (1830); *austral* /IB/ (1832);

75. Florica Dimitrescu, 1973, p. 7.

bandă /IB, LB/ (1842); *bastard* /IB/ (1844); *bestie /besthia*, IB/ (1857); *botanist* /IG/ (1848); *butelie* /IB/ (1852); *calcar* /IG/ (1836); *calcinație* /IG/ (1850); *calcula (a)* /IG/ (1834); *caloric* /IG/ (1840); *cambiu* /IG/ (1856); *cancru* /IB/ (1849); *canicular /canicullariu*, IB/ (1845); *capacitate* /IG/ (1841); *capsular /capsulariu*, IB/ (1843); *caracteriza (a)* /IB/ (1850); *carat* /IG/ (1837); *carnivor* /IG/ (1841); *carotidă* /IG/ (1843); *castrat* /IB/ (1838); *cervical /cerbical*, IB/ (1843); *ciment /cement*, IB/ (1852); *circular /circulariu*, LB/ (1835); *coincidență* /IG/ (1838); *compoziție /composiție*, IB/ (1842); *constanță* /IG/ (1848); *construcție* /IG/ (1838); *contact* /IG/ (1837); *declina (a)* /IB/ (1857); *declinatoriu* /IB/ (1852); *defini (a)* /IB/ (1838); *definit* /IB/ (1848); *diurn* /IB/ (1833); *domeniu /dominiu*, LB; *domen, domin*, IG/ (1835); *dublu /duplu*, IB/ (1830-1840); *electriza (a)* /IG/ (1849); *electrometru* /IG/ (1848); *epileptic* /IB/ (1838); *eter /aether*, IB/ (1827); *eterogen* /IG/ (1833); *etiologie /aethiologie*, IB/ (1846); *exact /esact*, IG/ (1832); *excentricitate /eccentricitate*, IG/ (1851); *excepție / eccepție*, IG/ (1834); *expirație /espiratiie, ecspirației*, IG/ (1838); *extern /estern*, IG/ (1837); *extrem /estrem*, IG/ (1836); *fabrica (a)* /IB/ (1841); *formație* /IB/ (1830); *galvanism* /IG/ (1842); *geodezie /gheodesia*, IB/ (1848); *gripă* /IG/ (1837); *hemoroizi /hemorhoides*, IB/ (1825); *hiperbolă* /IB/ (1852); *inunda (a)* /IB/ (1848); *naturaliza (a)* /IG/ (1835); *nazal /nasal*, IG/ (1843); *ocean / oçean*, LB/ (*ochian*, 1703; *oțian*, 1829; *oțean*, 1837); *olivă* /LB/ (1825); *orient* /IG/ (1834); *plastic* /IG/ (1830); *pneumatic* /IG/ (1840–1841); *pneumonie* /și *pnevmonie, plămânie*, IG/ (1845); *poligamie* /LB/ (1825/Ursu); *pomadă /pomade*, LB/ (1825); *practica (a)* /IG/ (1837); *precipita (a)* (chim.) /IG/ (1846); *produce (a)* /LB/ (1832); *purgativ* /IG/ (1847); *solubil* /IG/ (1848); *solubilitate* /IG/ (1848); *soluție* /IG/ (1837); *somnambulism, somnabulism* /IG/ (1832); *somnolență* /IG/ (1857); *sondă* /IG/ (1851); *stil* /IG/ (1842); *toxică* (s.f.) /LB/ (1852); *transparent* /IG/ (1839); *transparență* /IG/ (1852); *transpira (a)* /IG/ (1838); *variabil* /IG/

(1844); *variație* /IG/ (1836); *vegeta (a)* /IG/ (1844); *vegetal* /IG/ (1844); *verifica (a)* /IG/ (1848); *vertebral* /IG/ (1843); *vibrație* /IG/ (1848); *virtual* /IG/ (1849); *zero* /IG/ (1843).

După cum se poate observa, în lista de mai sus am inclus şi câteva cuvinte datate în acelaşi an la Ursu şi în sursele noastre (*olivă, plastic, poligamie);* celelalte sunt însă elemente cu atestări anterioare față de cele menționate în *Formarea terminologiei ştiințifice românești*. Diferențele sunt de câțiva ani (*hemoroizi, somnambulism)* sau de câteva decenii *(actual, a administra, amplificație, bestie, ciment, hiperbolă, transpirație* etc.).

2.2. Cuvinte cu atestări anterioare în IB, LB, IG etc. față de cele indicate în DA/ DLR sau TRDW

Cuvintele din inventarul de mai jos nu sunt înregistrate în cele mai riguroase lucrări consacrate împrumuturilor latino-romanice (N. A. Ursu, 1962; Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, 1992), dar apar în dicționarele uzuale consultate de noi (DA/ DLR, TRDW, DEX, DN). Aceste elemente, prezente în lucrările lexicografice pe care le-am excerptat, reprezintă datări anterioare celor din DA/ DLR sau TRDW.

Am amintit aici şi studiul lui N. A. Ursu, deoarece în lista noastră apar şi cuvinte aparținând terminologiei ştiințifice (*a aliena, ambulanță, amendament* etc.). Unitățile lexicale din inventarul de mai jos nu apar în lucrarea semnată de către cercetătorii de la Institutul de Lingvistică: sunt lexeme neatestate în sursele folosite de autori pentru împrumuturile latino-romanice din româna veche.

TRDW este, față de ediția princeps, un dicționar îmbogățit cu numeroase elemente neologice, toate datate. O parte dintre aceste prime atestări – care apar ca atare în noua ediție a lucrării lui Tiktin – au fost puse de noi la dispoziția editorului. De exemplu, apar în TRDW cu prime atestări în IG: *abonament, aerian, ambulanță, amendament, amendă, amical, amplificație, anarhist, asortiment, aureolă, auspiciu, autenticitate, autonom, avar, bigam, bizon,*

bomboană, calorifer, cantonal, caricatură, carnet, a conspira, girant, grimasă, idealist etc.; prime atestări din IB: *abis, agapă, a alega, a aliena, alienare, alienat, alterație, amiciție, bigam, centenar, compozitor, concesie, conversiune, copios, a corupe, corupt* etc. La acestea se pot adăuga alte situații, de pildă cuvinte datate la 1830, din alte surse, la care se poate adăuga IG (*a abona, a aborda, absolutism, acuarelă, coexistență, a consola, fantasmagorie, a garnisi, iluzie* etc.) sau IB, pentru cele atestate la 1822 (*capitalist, gimnaziu* etc.).

Sunt anterior atestate, față de datele propuse în TRDW: *abecedar* (IB)/ 1825 – TRDW; *absint* (IB)/ 1848 – TRDW; *aderent* (Budai-Deleanu)/ 1857 – TRDW; *adiacent* (IG)/ 1837 - TRDW; *adorat* (Budai- Deleanu)/ 1854 – TRDW; *adversar* (Iorgovici)/ 1832 – TRDW; *a agita* (IG)/ 1846 – TRDW; *anormal* (Ienăchiță Văcărescu)/ 1841 – TRDW; *cambial* (IG)/ 1851 – TRDW; *clepsidră* (IB)/ 1830 – TRDW; *coafură* (IG)/ 1840 – TRDW; *conformație* (IB)/ 1830; *criptă* (IB)/ 1825 – TRDW; *grav* (IB)/ 1836 – TRDW; *listă* (IB, IG)/ 1854 – TRDW; *literar* (IB, IG)/ 1833 - TRDW; etc.

Termenii de mai jos nu apar în TRDW, iar unii dintre ei nici în DA; cei care sunt înregistrați în DA au atestări posterioare celor din sursele noastre sau nu sunt datați:

– *abjurație* /IG/; nu apare în DA, nici în DEX; apare în DN, care la secțiunea etimologică notează: cf. fr. *abjuration*, lat. *abiuratio*; la IG apare ca împrumut din franceză;
– *acordare* /IB/; în DA, nedatat;
– *actriță* /IB/; în DA, la C. Negruzzi;
– *alantoidă* /IG/; în DA, nedatat;
– *alegație* /IB, IG/; în DA, la Odobescu;
– *ambiguitate* /IG/; în DA, la 1894;
– *ambiguu /ambig*, IG/; în DA, nedatat;

– *amică* /IB/; în DA, nedatat;
– *anapest* /IG/; în DA, nedatat;
- *anulat* /IB/; în DA, la Maiorescu;
– *arestare* /IB/; în DA, la Alecsandri;
– arhitectonie /architectonie, IB/; în DA, la 1835;
– *asediare* /IB/; verbul *a asedia*, în DA este atestat pentru prima oară în opera lui C. Negruzzi; substantivul *asediare* (DA) /= *asediere*, DOOM/ nu este datat în DA;
– *atacabil* /IG/; în DA, la Maiorescu;
– *caduc* /LB/; în DA, la 1897;
– *calvinesc* /LB/; în DA, la Slavici;
– calvineşte /calvinesce, LB/; în DA, nedatat;
– *calvinist* /IG/; în DA, la Russo;
– *conformat* /IB/; în DA, nedatat;
– confruntare /confrontare, IB/; în DA, nedatat;
– confruntat /confrontat, IB/; în DA, nedatat;
– *contaminaţie* /LB/; în DA, la 1921;
– *corupere /corrumpere*, IB/; în DA, la N. Iorga;
– *dalmată* /IB/; în DA, nedatat;
– *dalmatică /dalmatica*, IB/; în DA, nedatat;
– *fabricat* /IB/; în DA, la Odobescu;
– *fabricaţie* /IB/; în DA, articol de trimitere;
- *familiar /familiariu*, IB/; în DA, la 1839;
– *geneză /ghenesis*, IB/; în DA, la Odobescu;
– *gimnast /gymnastes*, IB/; în DA, la 1910;
– *gimnastic /gymnasteic*, IB/; în DA, după 1871;
– *gir* /IG/; în DA, la Caragiale;
– glosator /glossatoriu, IB/; în DA, nedatat;
– *glosă* /IB/; în DA, la Eminescu;
– *importare /impurtare*, IB/; în DA, nedatat;
– *importat /impurtat* adj., s.n., IB/; în DA, nedatat;
– *informare* /IB/; în DA, nedatat;
– informator /informatoriu, IB/; în DA, la Hasdeu;

- *inundare* /IB/; în DA, nedatat;
– *invitare* /LB/; în DA, nedatat;
– *laconism* /IB/; în DA, la C. Negruzzi;
– *laic* /IB/; în DA, la 1851;
– *laureat* /IB/; în DA, nedatat;
- *limitat* /IB/; în DA, la 1896;
– *limitrof /limitroph*, IB/; în DA, după 1871.

După cum se poate constata, şi în această secțiune de datări diferențele între sursele examinate de noi şi cele folosite pentru elaborarea TRDW/ DA variază de la câțiva ani (*abecedar, conformație, criptă)* la mai multe decenii sau chiar un secol (*adversar, ambiguitate, anormal, contaminație, gimnast, limitat, listă, limitrof* etc.). Această situație se perpetuează, din păcate şi în DLR, continuatorul DA.

Dacă *Vocabularul român* al lui I. D. Negulici sau *Disionăraşul românesc* al lui T. Stamati şi alte lucrări lexicografice apărute după acestea sunt folosite cu consecvență la datarea cuvintelor înregistrate în DLR, nu acelaşi lucru se întâmplă cu materialul lexical din IB, LB sau IG. *Condica* lui Iordache Golescu apare, de pildă, ca primă atestare la *stadion* ori la *stereotip*. În *Condică* sunt însă înregistrate şi cuvintele *stabil* (datat în DLR la 1851), *stil* (1834), *stenografic* (1862), *stenograf* (1838); în LB: *statuă* (DLR: *statuie*, 1834).

2.3. Împrumuturi „reînviate“

În lucrarea dedicată cultismelor din spaniola medievală, Bustos Tovar semnalează istoria neobişnuită a unor împrumuturi culte din latină. Urmărind situația împrumuturilor savante din spaniolă, de la origini până în secolul al XIII-lea, Bustos Tovar subliniază faptul că în veacul al XIII-lea sunt atestate contingente întregi de cuvinte, care nu mai apar în textele din secolul următor. Aceste elemente sunt însă reintroduse, în marea majoritate a cazurilor, în

veacul al XV-lea, iar unele dintre ele mai sunt atestate de-abia în secolul al XVII-lea.

Asemenea situații întâlnim și în istoria elementelor livrești din limba română. Există cuvinte de origine latină sau de proveniență latină și romanică, atestate în IB, LB și IG, dar care nu sunt înregistrate în DA și care reapar în dicționarele uzuale actuale: DEX, DOOM și, mai ales, DN:

– *alemandă* /< fr. *allemande*, IG/; neatestat în DEX, apare în DN: *allemandă* (< fr.) și în DOOM: *alemandă*;
– *alumn* /IB/; nu apare în DEX; înregistrat în DN (< lat. *alumnus*, germ. *Alumnus*, it. *alunno)*;
– *anaforic* /IG/; DEX (< fr. *anaphorique*), DN (< fr.);
– *astuție* /IB/; nu apare în DEX; înregistrat în DN (< it. *astuzia*) și în DOOM;
– *atelan* /< it. *attelane*, IG/; nu apare în DEX; înregistrat în DN: *atelană* (< fr. *atellanes*, lat. *atellana*);
– *aproxima (a)* /IG/; inclus în DEX (< lat. *approximare*) și în DN (< fr. *approximer*, lat.);
– *aubadă* /și *obadă* < fr. *aubade*, IG/; nu apare în DEX, dar este înregistrat în DN (< fr., prov.);
– *bibliograf* /*bibliograph*, IB/; inclus în DEX (< fr. *bibliographe*) și în DN (< fr.);
– *boston* /"un joc dă cărți" < fr. *boston*, IG/; inclus în corpusul DEX, nu apare în DN cu sensul din IG;
– *cardiografic* /< gr., IG/; reapare în DEX (< fr. *cardiographique*) și în DN (< fr.);
– *cardiografie* /< gr., IG/; inclus în DEX (< fr. *cardiographie*) și în DN (< fr.);
– *carmaniolă* /IG/; figurează în DEX (< fr. *carmagnole*) și în DN (< fr.);
– *fabulație* /IG/; apare în DEX (< fr. *fabulation*, lat. *fabulatio*) și în DN (< fr., lat.);

– *falenă* /< fr. *phalène*, IG/; neatestat în DEX, înregistrat în DN (< fr., gr. *phalaina*);
– *februarie* /IB, LB/; notat în DEX (< lat. *februarius*) şi în DN (< lat.);
– *galenic* /IG/; înregistrat în DEX (< fr. *galénique)* şi în DN (< fr.);
– *galenism* /IG/; introdus în DEX (< fr. *galénisme*) şi în DN (< fr.);
– *gasconism* /IG/; nu figurează în DEX, este însă introdus în DN (< fr. *gasconisme*);
– *generator* /*gheneratoriu*, IB/; figurează în DEX (< fr. *générateur*, lat. *generator*) şi în DN (< fr., germ. *Generator)*;
– *gimnaziarh* /*gymnasiarcha*, IB/; nu apare în DEX, dar este înregistrat în DN (< lat. *gymnasiarchus*, cf. it. *gimnasiarca*);
– *gimnosofist* /IB, IG/; neînregistrat în DEX, nici în DN, dar apare în... DOOM şi în TRDW, ca element de origine grecească şi atestat pentru prima oară în opera lui Cantemir, la 1705;
– *girovag* /şi *ghirovag, girovagă, ghirovagă* < it. *girovage*, IG/; neinclus în DEX, înregistrat în DN (< fr. *gyrovague*, lat. *gyrovagus*);
– gratificaţie /grateificatie, IB/; înregistrat în DEX (< fr. gratification, lat. gratificatio) şi în DN (< it. gratificazione, germ. Gratifikation, fr.);
– *grilă* /< fr. *grille*, IG/; introdus în DEX (< fr.) şi în DN (< fr.);
– *harpie* /IB, LB/; apare în DEX (< fr. *harpie*) şi în DN (cf. fr.; lat., gr. *harpya*);
– *inundat* /IB/; mai apare în DEX (format din rom. *a inunda)*, nu este înregistrat în DN.

Aceste cuvinte nu au toate aceeaşi însemnătate în limbă, dar pentru cercetarea istoriei împrumuturilor neologice este greu de stabilit ierarhii după un criteriu sau altul şi, prin urmare, fiecare termen prezintă interes. Absenţa acestor elemente din (unele) dicţionare uzuale actuale nu trebuie înţeleasă ca o dispariţie a lor din limbă într-o anumită perioadă de timp, ci ca o absenţă din dicţionare, adică din tipul de lucrări care au constituit obiectul atenţiei noastre.

Înainte de a încheia aceste rânduri, mai amintim două situații neobișnuite.

1. *Atestație* /IB/ apare în DA datat la 1737 şi este înregistrat ca învechit. Acest cuvânt reapare însă în DN ca sinonim pentru *atestare* şi având drept etimon fr. *attestation*, it. *attestazione.*

2. Există cuvinte ca *generat* /adj., IB/ sau *gascon* /IG/ care nu figurează în DEX, DN sau DOOM, dar le putem găsi în dicționare bilingve (vezi *Dicționar francez-român*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1967), iar pentru altele (*galenist,* IG) nu am mai identificat nici o lucrare lexicografică care să le includă (pentru acest din urmă caz, vezi V.6.).

3. Normă şi codificare

Pentru descrierea limbii literare pe tranşe cronologice sunt necesare, în primul rând, cunoaşterea normei standard şi apoi a sistemului de codificare a acesteia, pentru fiecare etapă de evoluție. După cum se ştie, mai ales din cercetările realizate în perspectivă sociolingvistică, conceptul de normă se aplică atât limbii literare, cât şi diverselor varietăți sociale sau regionale. Norma unei varietăți neliterare, numită şi „normă parțială", poate fi descrisă în scopuri ştiințifice şi are de obicei ca termen de raporatre norma limbii literare şi mai rar norma altei varietăți nonstandard. Definind norma ca un model sau un ansamblu de reguli ori de prescripții alese dintr-un număr de realizări şi impuse în folosirea unei limbi de către o entitate tuturor vorbitorilor acelui idiom, rezultă că norma este un fenomen lingvistic, bine structurat, în a cărui constituire intervin şi diverşi factori socioculturali.

Prin codificare se înțelege stabilirea unui cod de reguli cu caracter normativ pentru folosirea corectă a limbii standard, reguli impuse vorbitorilor ca obligatorii şi acceptate de către aceştia ca atare. În timp ce norma „se caracterizează printr-o stabilitate flexibilă şi prin dinamism interior, codificarea are caracter sta-

tic”[76]. Ceea ce înseamnă că, atâta timp cât este în vigoare, codificarea nu cunoaşte aceeaşi mobilitate care caracterizează norma. Codificarea se face însă întotdeauna avându-se în vedere şi fenomene de evoluţie previzibilă, fenomene care se manifestă în limbă în momentul elaborării sistemului de reguli, ceea ce presupune că şi codificarea poate determina schimbări în ansamblul de reguli ale unei limbi, în folosirea acesteia. Astfel ne putem explica, de pildă, includerea în DOOM a unor variante sau dublete, prima dintre acestea fiind cea recomandată, iar cealaltă reprezentând „fenomenul de evoluţie previzibilă”.

În sociolingvistică, codificarea este „descrierea explicită a codului în forma unei ortografii, a unei gramatici şi a unui lexicon, deci formularea explicită a regulilor unui cod. Codificarea este considerată drept trăsătură specifică limbilor standard, dar se realizează diferit, după cum presupune descrierea unei norme acceptate (în literatură sau în vorbirea îngrijită) sau crearea acelei norme”[77].

În ceea ce priveşte limba română literară, codificarea înseamnă astăzi reflectarea şi fixarea normei existente. Pentru perioadele anterioare de evoluţie, codificarea constituie însă „un factor auxiliar de a forma sau de a perfecţiona norma standard reală”[78]. Despre modul cum se manifestă problema codificării limbii noastre în dicţionarele din perioada abordată ne propunem să prezentăm câteva aspecte în cele ce urmează, oprindu-ne la lucrările lexicografice mai importante pentru istoria limbii române literare: *Lexiconul budan*, 1825, care cuprinde date de natură gramaticală şi indică locul accentului, *Lexiconul* (1818) al lui Budai-Deleanu şi *Condica limbii rumâneşti* a lui Iordache Golescu (dicţionar elaborat în jurul anului 1830).

76. Bohumil Zavadil, 1986, p. 289.
77. Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chiţoran, *Sociolingvistica. Orientări actuale*, 1975, p. 280.
78. Bohumil Zavadil, 1986, p. 298.

După cum au spus-o, în repetate rânduri, în lucrările dedicate istoriei limbii române literare, reputați specialişti ca Ion Gheție (1982), Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu (1971), Paula Diconescu (1974), Mihaela Mancaş (1974), interesul pentru codificarea principaleleor norme de vorbire corectă era major în epoca menționată. Dacă Transilvania avea, la un moment dat, un avantaj însemnat în domeniu, prin scrierile reprezentanților Şcolii Ardelene, care au beneficiat şi de o tradiție ale cărei baze au fost puse de gramaticile lui Ioan Molnar (1788), Radu Tempea (1797), Paul Iorgovici (1799), Țara Românească va recupera acest handicap îndeosebi prin Ion Heliade Rădulescu, dar şi prin alte personalități ale vremii, cum ar fi Iordache Golescu însuşi, autor şi el al unei gramatici publicate în 1840, dar cunoscute încă din manuscris şi apreciate de Heliade Rădulescu.

Având în vedere definițiile amintite ale normei şi codificării, am urmărit modul cum se manifestă interesul pentru norma limbii literare şi codificarea acesteia în L*exiconul românesc-nemțesc* al lui Budai-Deleanu (1818), în *Lexiconul budan* şi în *Condica* lui Iordache Golescu, descriind deci, cu acest prilej, şi partea de gramatică, ortografie şi ortoepie, nu numai structura vocabularului din aceste lucrări lexicografice.

Preocuparea pentru norma şi codificarea limbii literare este pentru prima oară prezentă într-un dicționar românesc în *Lexiconul* lui Budai-Deleanu. Autorul marchează – dar cu inconsecvență – locul accentului (*prológ, prognóstic),* iar uneori indică şi aria de răspândire (la cuvintele cu circulație regională): *agúd (*mold.). La substantiv notează genul (masculin sau feminin): *ministru,* s.m.; *proprietate,* s.f., iar la adjectiv este înregistrată şi forma de feminin (*propriu, -ă).* Verbul apare ca intrare cu forma de indicativ prezent (model impus de Şcoala Ardeleană, după dicționarele latineşti, şi folosit de asemenea de Ioan Bobb, de autorii *Lexiconului budan* etc.), dar este indicat şi infinitivul lung; verbul mai este însoțit de precizări privitoare la diateză: *dorm,* v. a. inf. *adormire.*

După cum se ştie, *Lexiconul budan* este un dicţionar plurilingv (românesc – latinesc – unguresc – nemţesc). Cuvântul-titlu românesc este tipărit în caractere latine, cu adaptări la specificul limbii noastre: *ts* este notat prin *ç* sau *ţ*, africata palatală surdă prin *ş*, prin, iar *ă* prin *e'* sau *a'* (*mediçina', naţie, musicaşu, musica', ţese'tura').* Accentul tonic este marcat grafic de obicei pe scrierea chirilică a cuvântului, uneori şi pe cea latinească (*monarchíe, novéle, musicésca'*).

Este notată de asemenea clasa morfologică la care aparţine fiecare cuvânt-titlu (substantiv, adjectiv, verb) şi categoria gramaticală (gen, număr etc.); la verb apar şi formele de infinitiv lung şi de participiu.

În ceea ce priveşte sistemul folosit de Iordache Golescu, acesta este foarte simplu şi poate fi lesne de înţeles prin ilustrarea lui cu câteva exemple (nu numai din categoria neologismelor): "*cofetă, -uri (*făm. ca *dijmă*)"; "*comedie, -i* (făm. ca *datorie*)"; "*conac, -ce (*neutru ca *ac)*"; "*a conăci* (gr. nereg. la conj. III ca *a vorbi*)"; "*mască, măsci* (făm. ca *platcă*)"; "*mascara, -ale* (făm. ca *oca*)"; "*mihalţ, -i* (bărb. ca *ban*)"; "*a maglisi, a să maglisi* (gr. nereg. la conj. III ca *a vorbi*)"; "*nadă, năzi* (făm. ca *ladă*), *nadă, nade* (ipac ca *casă)*"; "*nicovan, -e* (neutru ca *lemn*) şi *nigovan* şi *nicovală*"; "*nevră, -e* (făm. ca *casă)* şi *nervă, nevru*", "*efect, -e* şî *efect, -uri", "purism, -uri,* şî *purism, -e."*

Aşadar, Iordache Golescu înregistrează frecvent şi variantele fonetice sau variaţiile de natură gramaticală, substantivul are în *Condica* sa trei genuri, iar la verb apare şi diateza reflexivă *(a să maglisi)*, iar prin trimiteri, de tipul celor de la substantiv sau verb, sunt oferite şi modele flexionare.

Iată acum şi câteva exemplificări pentru *Lexiconul budan*: "*adagiu,* m. pl. *-giuri* f. subst."; "*aritmetica',* f. pl. *-tice* subst."; "*danţu,* m. pl. *-uri* f. subst."; "*da'nţuescu, -ire, -itu,* verb act."; "*da'nţuire,* f. pl. *-iri,* subst."; "*diamantu,* m. pl. *-ţi* subst."; "*disputu, -tare, -tatu,* verb recipr. *me disputu*"; "*materie,* f. pl. *-rii*

subst.”; “*metalu,* m. pl. *-luri* f. subst.”; “*nobilu,* m. pl. *-li,* subst.”; “*nota’,* f. pl. *-te,* subst.”; “*oliva’,* f. pl. *-ve,* subst.”; “*pompa’,* f. subst.”; “*pomposu,* f. *-pósa’,* pl. *-şi,* f. *-se,* adj.”.

Dacă este mai târziu şi a apărut, în general, în urma preocupărilor teoretice din domeniu – ilustrate îndeosebi de gramaticile vremii -, interesul pentru norma românei literare manifestat în dicţionare nu este lipsit de însemnătate. Trebuie să ţinem seama, în judecarea – din acest punct de vedere – a dicţionarelor din prima jumătate a secolului al XIX-lea şi de exigenţele lexicografice ale epocii şi mai ales de scopul cu care acestea erau elaborate. Lucrările de gen erau fie bi- ori plurilingve, fie dicţionare explicative, redactate totodată cu scopul mărturisit de a îmbogăţi limba cu noi elemente lexicale, îndeosebi de origine latino-romanică, cum e cazul *Condicii limbii rumâneşti* a lui Iordache Golescu. Codificarea nu constituie preocuparea principală în dicţionarele amintite, dar având în vedere structura articoleleor din aceste lucrări, ea dobândeşte o semnificaţie aparte, ca ilustrare practică a dezbaterilor teoretice din epocă.

Într-o asemenea analiză, importante sunt în primul rând elementele comune ale celor trei dicţionare. Diferenţele sunt uşor explicabile şi se datoresc poate mai ales tipului distinct de lucrare lexicografică în care se încadrează *Lexiconul românesc-nemţesc*, *Lexiconul budan* şi *Condica* lui Iordache Golescu. Pe de altă parte, reprezentanţii Şcolii Ardelene aveau formaţie de filologi şi de lingvişti, deasupra exigenţelor vremii în acest domeniu, în timp ce Iordache Golescu a fost un autodidact foarte disciplinat, un spirit enciclopedic, un adevărat cărturar deschis spre problemele epocii sale, dar a fost totodată şi un diletant. Însă un diletant cu foarte mult bun-simţ şi cu intuiţii confirmate în bună parte de evoluţia ulterioară a limbii române literare.

4. Etimologia

Cercetarea dicționarelor românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în perspectivă etimologică, prezintă o însemnătate deosebită pentru istoria limbii, dat fiind faptul că unele lucrări lexicografice cuprind date privind originea unor împrumuturi sau oferă sugestii în acest sens.

Singurul dicționar cu adevărat interesant din punct de vedere etimologic – în perioada abordată – este *Condica limbii rumâneşti* a lui Iordache Golescu. Reproducem, mai jos, selectiv, cuvinte din diverse sfere de activitate, care apar în *Condică* cu etimonul indicat chiar de autor. Între bare, am dat ca reper soluția etimologică propusă în DEX şi DN. În cazul în care etimonul apare o dată (la Golescu/ DEX), am evitat rescrierea lui, menționând numai limba din care provine cuvântul, potrivit datelor din DEX sau DN. Am păstrat glosările din original numai la câteva cuvinte, pe care le-am considerat necesare. De asemenea am indicat forma din limba literară actuală în situațiile în care există deosebiri față de *Condică:*

absurd < fr. *absurde* /< fr.; lat. *absurdus*, DEX; cf. fr., lat., DN/

acord < fr. *accord* /< fr.; it. *accordo*, DEX; cf. fr., it., DN/

alemandă < fr. *allemande* "un joc, un danț nemțesc..." /nu este înregistrat în DEX; *allemandă* < fr., DN./

ambră < it. *ambra* /< fr. *ambre*, DEX; < fr., cf. ar. *anbar*, DN/

arbaletă < fr. *arbalète* /< fr., DEX; < fr., DN/

arhitravă < it. architrave /< fr. architrave, DEX; < fr.; it. architrave, DN/

ariie < it. *aria* /*arie* < it., DEX; < it.; cf. germ. *Arie*, DN/

asortiment < it. assortimento /< fr. assortiment, DEX; < fr., DN/

atelaj < fr. *attelage* /< fr., DEX; < fr., DN/

aureolă < it. *aureola* /< fr. *auréole*, lat. *aureola*, DEX; < fr.; it. *aureola*, DN/

autoriza (a) < it. *autorizzare* /< fr. *autoriser*, DEX; cf. fr.; it., DN/

aval < fr. *aval* /< fr., DEX; < fr., DN/

avariie < fr. *avarie* /*avarie* < fr., DEX; < fr.; it. *avaria*, DN/

azur < it. *azzuro* /< fr. *azur*, lat. *azzurum*, DEX; fr.; cf. it. *azzuro*, pers. *azur*, DN/

calcul < fr. *calcul* /< fr.; lat. *calculus*, DEX; cf. fr., lat., DN/

calibru < it. *calibro* /< fr. *calibre*, DEX; < fr., it., DN/

calitate şî *cualitate* < it. *qualità* /*calitate* < fr. *qualité*, lat. *qualitas*, DEX; < lat.; cf. fr., it., DN/

caloric < fr. *calorique* /< fr., DEX; < fr., DN/

cambiu < it. *cambio* /< germ. *Kambium*, fr. *cambium*, DEX; *cambium* < fr., DN/

canibal < it. *cannibale* /< fr. *cannibale*, DEX; < fr., it.; sp. *canibal*, DN/

canonier < it. *canoniere* "adică tunar" /neînregistrat în DEX, nici în DN/

canton < fr. *canton* /< fr., DEX; < fr., DN/

caricatură < it. *caricatura* /< fr. *caricature*, DEX; < fr.; cf. it., DN/

carieră < it. *carriera* /< fr. *carrière*, DEX; < fr.; cf. it., DN/

carmaniolă < fr. *carmagnole* "cântec şi joc ţărănesc, dă slobozeniie" /< fr., DEX; < fr., DN/

carnivor < fr. *carnivore* /< fr.; lat. *carnivorus*, DEX; < fr., DN/

cartuş < fr. *cartouche* /< fr., DEX; < fr., DN/

coafiură < fr. *coiffure* /*coafură* < fr. *coiffure*, DEX; < fr., DN/

coexistenţă < fr. *coexistence* /< fr., DEX; cf. fr., DN/

coincidenţă < it. *coincidenza* /< fr. *coïncidence*, DEX; cf. fr., it., DN/

concuistă < it. conquista /conchistă < it., DEX; < it., sp. conquista, DN/

conetabil < fr. *connétable* /< fr., DEX; < fr.; cf. lat. *comes stabulis*, DN/

conferenţă < it. *conferenza* /*conferinţă* < fr. *conférence*, lat. *conferentia*, DEX; cf. fr., it., lat., DN/

confirmaţiie < it. confirmazione /confirmaţie < fr. confirmation, DEX; < fr.; lat. confirmatio, DN/

consecuent < fr. *conséquent* /*consecvent* < fr.; lat. *consequens*; < fr.; cf. lat., DN/

consola (a) < it. *consolare* /< fr. *consoler*, lat. *consolare*, DEX; < fr.; cf. it., lat., DN/

conspira (a) < it. conspirare /< fr. conspirer, lat. conspirare, DEX; < fr., DN/

constant < fr. *constant* /< fr.; lat. *constans*, DEX; cf. fr., lat., DN/

constelaţiie < fr. constellation /constelaţie < fr.; lat. constellatio, DEX; cf.fr., lat., DN/

constitui (a) < it. *constituire* /< fr. *constituer*, lat. *constituere*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/

contracţiie < fr. *contraction* /*contracţie* < fr.; lat. *contractio*, DEX; cf. fr., lat., DN/

controversă < fr. *controverse* /< fr., DEX; cf. fr.; lat. *controversia*, DN/

corelaţiie < it. correlazione /corelaţie < fr. corrélation, DEX; cf. fr., DN/

coridor < fr. *corridor* /< fr.; germ. *Korridor*, DEX; < fr.; it. *corridore*, DN/

corolă < fr. *corolle* /< fr., DEX; < fr.; cf. lat. *corolla*, DN/

ecstravagant < fr. extravagant /extravagant < fr., DEX; < fr., DN/

elegant < it. *elegante* /< fr. *élégant*, lat. *elegans*, DEX; cf. fr., lat., DN/

emigrant < fr. *émigrant* /< fr., DEX; cf. fr.; it. *emigrante*, DN/

eminenţă < it. *eminenza* /< fr. *éminence*, lat. *eminentia*, DEX; cf. it., fr., lat., DN/

eşec < fr. *échec* /< fr., DEX; < fr., DN/

escrimă < fr. *escrime* /*scrimă* < fr.; cf. it. *scrima*, DEX; cf. fr.; it. *scherma*, DN/

estraordinar < it. estraordinario /extraordinar < fr. extraordinaire, lat. extraordinarius, DEX; cf. fr., lat., DN/

etamin < fr. *etamine* (!) /*etamină* < fr. *étamine*, DEX; < fr., DN/

galop < it. *galoppo* /< fr. *galop*; it., DEX; < fr., it., DN/

galvanism < fr. *galvanism* (!) /< fr. *galvanisme*, DEX; < fr., DN/

gamă < fr. *gamme* /< fr., DEX; < fr.; it. *gamma*, DN/

garnizon < fr. *garnison* /*garnizoană* < fr., DEX; < fr., DN/
grilă < fr. *grille* /< fr., DEX; < fr., DN/
grimas < fr. *grimace* /*grimasă* < fr., DEX; < fr., DN/
gută < fr. *goutte* /< fr.; lat. *gutta*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/
ilusiie < it. *illusione* /*iluzie* < fr.*illusion*, lat. *illusione*, DEX; cf. lat. *illusio*, fr., DN/
mină < it. *mina* /< fr. *mine*, germ. *Mine*, DEX; < fr., it., germ., DN/
obstinațiie < fr. *obstination* /*obstinație* < lat. *obstinatio*, fr., DEX; < fr.; cf. lat., DN/
orient < it. *oriente* /< fr. *orient*, lat. *oriens*, germ. *Orient*, DEX; < fr.; cf. it., lat., DN/
ornament < it. *ornamento* /< fr. *ornement*, it.; lat. *ornamentum*, DEX; < lat.; cf. fr., it., DN/
purist < fr. *puriste* /< fr., DEX; < fr.; cf. germ *Purist*, DN/
ren < fr. *renne* /< fr., DEX; < fr., DN/
renegat < fr. *renégat* /< fr.; germ. *Renegat*, DEX; < fr.; cf. rs. *renegat*, DN/
reviziie < it. *revisione* /*revizie* < fr. *révision*, lat. *revisio*, DEX; cf. fr., it., lat., DN/
solo < it. *solo* /< it., DEX; < it., fr. *solo*, DN/
solstițiie < it. *solstizio* /*solstițiu* < lat. *solstitium*, fr. *solstice*, DEX; cf. fr., it., lat., DN/
solubil < it. *solubile* /< fr. *soluble*, lat. *solubilis*, DEX; cf. fr., lat., DN/
tramontană < it. *tramontana* /nu apare în DEX; < it., DN/
transit < fr. *transit* /*tranzit* < fr., DEX; < fr.; it. *transito*; cf. lat. *transitus*, DN/
tribună < fr. *tribune* /< fr., DEX; < fr.; cf. it., lat. *tribuna*, DN/
vaniliie < it. vaniglia /vanilie < ngr. vanílli, cf. it. vaniglia, vainiglia, fr. vanille, DEX; cf. fr., it.; lat. vanilia, DN/
vapor < it. vapore /< ngr. vapóri, DEX; < fr. vapeur, lat, vapori, DN/
variia (a) < it. *variare* /*a varia* < fr. *varier*, lat. *variare*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/

vegeta (a) < it. *vegetare* /< fr.*végéter,* lat. *vegetare*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/

venal < it. *venale* /< fr. *vénal*, lat. *venalis*, DEX; cf. fr., lat., DN/

vers < it. *verso* /< fr. *vers*, lat. *versus*, DEX; < lat.; cf. fr., it., DN/

vertebră < it. *vertebra* /< fr. *vertèbre*, lat. *vertebra*, DEX; < fr.; cf. it., lat., DN/

vestibul < fr. *vestibule* /< fr. *vestibule,* lat. *vestibulum*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/

veterinar < fr. *veterinaire* (!) /< fr. *vétérinaire*, lat. *veterinarius*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/

vibrațiie < it. *vibrazione* /*vibrație* < fr. *vibration*, lat. *vibratio*, DEX; cf. fr., lat., DN/

vicariu < it. *vicario* /*vicar* < fr. *vicaire*, lat. *vicarius*, DEX; < fr., it., DN/

vicisitudă < fr. *vicissitude* /*vicisitudine* < fr.; lat. *vicissitudo*, DEX; cf. fr., lat., DN/

virulență < it. *virulenza* /< fr. *virulence*, lat. *virulentia*, DEX; cf. fr., lat., DN/

vitrifica (a) < it. *vetrificare* /< fr. *vitrifier*, it. *vitrificare*, DEX; < it.; cf. lat., DN; după Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli, *Dizionario della lingua italiana*, Le Monnier, Firenze, 1987, forma italienească din *Condica* lui Iordache Golescu este cea corectă: deci *vetrificare*, nu *vitrificare*, cum apare în DEX şi DN/

vivipar < it. *viviparo* /< fr. *vivipare*, lat. *viviparus*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/

vocabular < fr. *vocabulaire* /< fr.; lat. *vocabularium*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/

vocațiie < it. *vocazione* /*vocație* < fr. *vocation*, lat. *vocatio*, DEX; cf. fr., lat., DN/

volatil < it. *volatile* /< fr. *volatil*, lat. *volatilis*, DEX; < fr.; cf. lat., DN/

zinc < fr. *zinc* /< fr., DEX; <fr.; cf. germ. *Zink*, DN/.

Iordache Golescu a intuit cu o deosebită perspicatitate posibilitatea unor căi duble de pătrundere a neologismelor în limba română şi a anticipat, practic, teoria originii multiple susținută de acad. Al. Graur (1963, p. 11–18). Dacă ne îndoim că elementele romanice care apar în structura unor articole din LB au valoare etimologică, putem în schimb că afirmăm că dicționarul lui Iordache Golescu este prima lucrare din lexicografia românească în care apar doi termeni de referință pentru a explica originea unor neologisme. Deşi în acea perioadă era mult mai uşor de depistat sursa care a furnizat limbii române un anumit element, I. Golescu, prudent, indică două etimoane ori de câte ori se află în încurcătură:

august... „Din cuv. fr. *auguste* sau din cel latin *augustus*“, (I–24^{v});

/în DEX, apare ca împrumut din latină/

adiacent < it. *adiacente* sau... fr. *adiacent* (I–126^{r});

/în DEX, împrumut din fr. *adjacent*, lat. *adjacens*/

allantoidă este considerat ca element grecesc sau italienesc (< *allantoide*; I–43^{v});

/în DEX, împrumut din fr. *allantoïde*/.

Preocuparea lui I. Golescu de a indica etimonul unui cuvânt conferă dicționarului său un caracter aparte, de un real interes ştiințific, datele etimologice fiind necesare pentru a justifica atât structura fonetică a unui termen, cât şi semnificația lui.

Autorul *Condicii* valorifică reperele etimologice de ordin semantic raportând, după cum se poate constata mai jos, elementele cu o circulație probabil restrânsă în acea epocă, la sinonime mai cunoscute: *camizolă* < fr. *camisole*; vez. „pieptar“ (III–23^{r}) /în DEX: *camizol* < fr. *camisole*/; *camizolă* “adică pieptar, ilec, anteriu scurt fără mâneci” (III–24^{r}); *vizieră* < it. *visiera* /în DEX: din fr. *visière*/. Vezi „cozoroc“ (II–44^{v}); *tribună*, *-e*, „Din cuv. fr. *tribune*. V. *amvon*“ (VI–311^{v}) /în DEX: din fr./; *farfală* < it. *farfalla*, vezi „falenă“ (VII–4^{v}) /nu apare în DEX, nici în DN/.

Cele mai multe dintre trimiterile pe care le descoperim în dicționar subliniază însă existența unor variații la nivel fonetic, pentru același cuvânt. I. Golescu rezolvă această situație, când este posibil, indicând pentru fiecare variantă un etimon: *ecspirațiie* < fr. *expiration;* „... şî *espirațiie*, adică răsuflare...“ (I–142[r]); *espirațiie* < it. *espirazione* (I–155[v]).

Referitor la structura etimologică a lexicului de proveniență latino-romanică, înregistrat în *Condica* lui Golescu, remarcăm numărul relativ mare de unități lexicale italieneşti. Dintre cele 1082 de neologisme extrase din *Condică* şi incluse în ANEXĂ, 254 au etimon italienesc, iar de origine franceză sunt, potrivit datelor din dicționarul-manuscris, 203 de lexeme. Impresia de abundență a cuvintelor de origine italiană față de cele de origine franceză nu se bazează doar pe comparația cu situația din limba română contemporană, unde raportul este favorabil elementelor de proveniență franceză. Lipsit de o cultură lingvistică riguroasă, aşa cum reiese din datele oferite de *Condică*, în special în domeniul istoriei limbii române, I. Golescu este deseori înclinat să pună pe seama limbii italiene nu numai termeni care s-ar putea explica, uneori, în egală măsură şi din franceză, dar şi elemente *moştenite* din latină (care sunt notate de cele mai multe ori fără a li se preciza etimonul). Pentru a ilustra cele afirmate mai sus, neam oprit la câteva exemple semnficiative: *a veni,* „din cuv. ital. *venire“* (II–21[r]); *a vinde*, „din cuv. ital. *vendere“* (II–50[v]); *minte,* „din cuv. ital. *mente“* (IV–30[r]); *vargă* ital. *verga* (II–12[v]).

În ceea ce priveşte numărul elementelor de origine latină, înregistrate în dicționar cu statut de neologisme, acesta este extrem de redus; din categoria elementelor latineşti culte, citățm: *elector* < lat. *elector* (I–140[v]) /în DEX: < fr. *électeur,* lat. *elector/*; *orator* < lat. *orator* (I–238[v]) /DEX: < lat. *orator*, fr. *orateur/*; „*verso*... cuv. lat.; vezi *recto“* (II–24[r]) /DEX: rom. *recto* < fr., lat. *recto;* rom. *verso* < fr., lat. *verso*/; „*veto*... cuv. lat.“ (II–29[v]) /DEX: rom.

veto < fr., lat. *veto*/; *prospect* < lat. *prospectus* /DEX: < fr. lat., fr. *prospectus*, germ. *Prospekt*/.

Dintre sugestiile etimologice pe care le conține *Condica*, reținem de asemenea prezența unor cuvinte pe care I. Golescu le socotește de proveniență neogreacă. După indicațiile autorului, sunt împrumuturi din această categorie: *ateu* (< fr. *athée*, lat. *atheus*, DEX), *caligrafie* (< ngr. *kalligraphis*, fr. *caligrapfie*, DEX), *caligraf* (<fr. *caligraphe*, DEX), *erotomanie* (< *érotomanie*, DEX), *esoteric* (*ezoteric* < fr. *ésotérique*, DEX), *farmacie* (< fr. *pharmacie*, lat. *pharmacia*, DEX), *pragmatic* (< fr. *pragmatique*, DEX), *proselit* (*prozelit* < fr. *prosélyte*, DEX), *stenograf* (< fr. *sténographe*, DEX), *stenografie* (< fr. *sténographie*, DEX), *stereotip* (< fr. *stéréotype*, DEX) etc. Considerăm că precizările lui Golescu privind originea unor termeni nu trebuie să fie ignorate de specialiştii în etimologie, autorul *Condicii* fiind cel mai îndreptățit să știe, în condițiile care caracterizau limba română din prima jumătate a veacului trecut, proveniența elementelor pe care le folosea. Informațiile din *Condică* trebuie utilizate însă cu maximă prudență, deoarece Golescu era un mare cărturar, dar nu un autentic lingvist. Pentru termeni ca: *orchestră* (I–242^{v}), *escrocheriie* (I–155^{r}), *cardiografie* (III–50^{r}), *cantaridă* (III–26^{v}), socotiți de Golescu ca fiind împrumuturi din neogreacă, DN indică numai etimoane latino-romanice. Aceleaşi informații le găsim şi în DEX, cu precizarea că, pentru *orchestră*, alături de franceză şi de italiană, mai apar ca surse germana şi rusa. Descoperirea unor date etimologice de această natură contribuie la îmbogățirea seriei de argumente care susțin ideea originii multiple a unor termeni.

Semnalăm de asemenea existența, printre împrumuturile neologice atestate în *Condică*, a unor elemente al căror etimon nu este indicat de autor, dar a căror origine romanică este indiscutabilă, cum ar fi cazul cuvântului *statistică* („adică știința de a cunoaște – dă a descri toate ale unui stat – ale unei țări“) sau *concherant, condiționat, contractual, terminologie, terminal* etc.

Se ridică, firesc, întrebarea ce rămâne astăzi din secțiunea etimologică a lexiconului lui Iordache Golescu. ANEXA noastră cuprinde 2417 termeni, dintre care 1082 apar numai în sau şi în *Condică*. Dintre cele 1082 de intrări, au etimon indicat de autor 563 de elemente. Adoptând metoda cuiburilor lexicale, Golescu notează etimonul numai la termenul bază; există rare excepții de la acest principiu (vezi *stenograf, stenografic, stenografie; a varia, variație; a vegeta, vegetal*).

Din punct de vedere etimologic, cele 563 de cuvinte se repartizează astfel: 254 (45,13%) sunt de origine italiană, 203 (36,05%) provin din franceză, 88 (15,63%) din greacă, 9 din latină, 4 din italiană şi greacă, 3 din italiană şi franceză, 1 din franceză şi greacă, 1 din franceză şi latină. Prin raportare la datele din DEX, sunt confirmate 116 (20,60%) dintre cele 563 de etimoane din *Condică*. La acestea se mai adaugă încă 9 elemente atestate în DN.

Dintre cei 254 de termeni considerați de către Iordache Golescu a fi de proveniență italienească, au aceeaşi origine în DEX numai 6: *arie, baston, conchistă, soldiu, solo, tratament*; în DN se înregistrează *tramontana*. Au origine franceză atât în *Condică,* cât şi în DEX 109 termeni: *abonament, a aborda, acuarelă, agrafă, alarmă, alee, ambulanță, amendament, apropo, arbaletă, atelaj, aval, avangardă, avanpost, avarie, bigot, bomboană, borax, bordură, boston, cabrioletă, cadastru, cadavru, cadran, cadril, calomel, caloric, calorifer, camarad, camizol, canton, caramel, carmaniolă, carnet, caro, carotidă, cart, cartuş, cavalcadă, cazuist, clauză, clavecin, coafură, cocardă, cochet, coexistență, colonel, competent, complezent, complot, a concentra, concentrație, conduită, conetabil, conexitate, contabilitate, controversă, cordon, corolă, corporație, corsaj, corset, corvetă, cotilion, cuirasă, curb, a dejuna, deviză, a dezaproba, domeniu, emigrant, escrocherie, eşafod, eşec, etamină, extravagant, galvanism, gamă, a garnisi, garnizoană, grilă, grimasă, larvă, laxativ, levată, oranje-*

rie, placaj, preeminenţă, promenadă, purist, ren, rentă, repercusiune, rodiu, scrimă, seanţă, sondă, şicană, tradiţie, transcripţie, tranzit, tribună, velină, ventriloc, virgulă, vizavi, voiaj, vot, zinc. După IG şi DN, provin din franceză: *alemandă, colaţiune, cvadrinom, cvadruman, falenă, oraj, purificaţie, renons.* Potrivit indicaţiilor etimologice din IG şi DEX, *august* are o dublă origine: franceză şi latină.

Dintre neologismele care apar în Condică cu etimon italienesc, cele mai multe sunt, după DEX, împrumuturi din franceză: augur, bismut, carnaval, compas, a complica, compliment, conclav, condiţie, contrast, cordial, ghirlandă, lavandă, livrea, preambul, secantă, tangentă, a transpira, transpiraţie, vasal etc. În DEX figurează ca elemente împrumutate din franceză, dar **după forma cu care sunt atestate în IG**, sunt într-adevăr de origine italienească: concurenţă (IG: concorenţă < it. concorenza), compromis (compromes < it. compromesso), contrabandă (contraband < it. contrabando) etc. La consilier (< fr., DEX), pare a avea dreptate mai degrabă IG decât autorii secţiunii de etimologie din DEX, pentru că, fonetic, acest cuvânt are o structură mai apropiată de it. consigliere decât de fr. conseiller. Ceilalţi termeni, italieneşti în Condică, sunt - după DEX – împrumuturi din latină (castel, cretă, efect, fabulă, stabil,...), din neogreacă (vanilie, vapor), rusă (cavaler) ori au dublă etimologie (franceză şi germană: cambiu; franceză şi rusă: cadet; italiană şi latină: fals, purgatoriu; etc.).

Cele mai semnificative deosebiri dintre datele etimologice din *Condică* şi cele din DEX apar în cazul cuvintelor pe care Golescu le consideră a proveni din greacă. Nici unul dintre cele 88 de elemente de origine grecească în IG, incluse în ANEXĂ, nu are etimon confirmat şi în DEX. După DEX, cele 88 de neologisme sunt de origine franceză (44: *anagramă, analiză, anarhie, cacografie, caligraf, cameleon, cotiledon, crater, critică, elastic, electric, exorcism, ezoteric, eterogen, gastric, grafie. litografie, logaritm, pragmatic, prolog, prozelitism, stenograf, stereotip* etc.), franceză

şi latină (27: *catalog, cataplasmă, cataractă, catastrofă, categorie, crocodil, anapest, analog, amfiteatru, prozelit* etc.), latină, germană, italiană şi franceză, italiană şi latină...

La termenii de origine franţuzească din Condică, în DEX franceza apare în general ca sursă alături de latină (bizon, calcar, calcul, a calcula, contact, cultură, a exprima, exces, exact, longevitate, obstinaţie, satisfacţie, transparent, veterinar, vocabular etc.), italiană (pluton,...), germană şi rusă (pluş), rusă (secţie) etc. Numai 8 dintre cuvintele de proveniență franceză la IG nu vin din această sursă, după datele din DEX: 5 sunt împrumutate eclusiv din latină (purpură, tinctură,...), iar 3 din italiană (revistă,...).

Nefiind un dicţionar etimologic, IB nu se poate raporta, din acest punct de vedere, la *Condica* lui Golescu. Şi totuşi găsim şi în acest dicţionar românesc - latinesc - unguresc date care par a fi de natură etimologică, iar alteori simple glosări într-o altă limbă. De pildă, după cuvântul-titlu *companie* apare it. *compagnia*; imediat după rom. *capitan* este notat it. *capitano*; alături de *caramida* este înregistrat gr. *caramis*. Dar echivalentele italieneşti apar nu numai la cuvinte neologice, de aceea este greu de acceptat ideea că pentru termeni precum *căpitan, companie* etc. am putea atribui valoare de etimon it. *capitano, compagnia*; după rom. *groapa* este notat it. *grotta*; la rom. *gutta* apare it. *goccia*; rom. *bumb* este însoţit de it. *botune*; după rom. *bale* urmează it. *bava,* după rom. *cep* apare it. *zipo, zipolo,* după rom. *botez* - it. *battezare, battizare* etc. La litera D sunt înregistrate mai multe cuvinte cu precizarea că sunt greceşti (*diadema, dialog, diagramma* etc.).

Inovaţia introdusă de Corneli în LB, etimologia, a suferit modificări operate de către cei care i-au continuat munca la *Lexiconul budan*. Indicaţiile etimologice care au rămas în versiunea definitivă nu sunt toate demne de luat în consideraţie, de aceea am preferat să ne mărginim doar la a semnala acest aspect din LB. La sfârşitul mai multor articole din LB există trimiteri la elemente din diverse limbi romanice, dar este dificil de preci-

zat dacă aceste referințe sunt într-adevăr de natură etimologică sau reprezintă doar simple repere, o deschidere pentru română realizată prin înregistrarea echivalentelor din alte idiomuri neolatine, de mare prestigiu în Europa culturală. Dacă aceste date au realmente valoare etimologică, atunci avem a face cu o primă atestare practică a ceea ce, în zilele noastre, avea să devină teoria originii multiple a neologismelor românești. De exemplu, pentru *contagiosu* sunt notate, la finele acestui articol din LB, it. *contagioso* și gall. (= fr.) *contagieux;* pentru *cadetu*, se înregistrează gall. *cadet*; la *harmonescu, harmoniescu, armonescu, armoniescu* apare it. *armonizzare;* la *harmonie, armonie* - it. *armonia*, gall. *harmonie*, hisp. (= sp.) *harmonia(!)*; la *harmonizezu, armonizezu* - it. *armoneggiare*, fr. *harmoniser*; la *cabală* - it., hisp. *cabala*, gall. *cabale*; la *cabalistă* - it., hisp. *cabalista*, gall. *cabaliste*; la *cabalisticu* - it., hisp. *cabalistico*, gall. *cabalistique;* la *cabinetu* - it. *gabinetto*, hisp. *cabinete(!)*, gall. *cabinet*. (Pentru alte date de aceeași natură, vezi *ANEXA*. Informațiile privitoare la "originea" unor cuvinte incluse în LB sau IB le-am păstrat în secțiunea finală a fiecărui articol din *ANEXĂ*. De altfel, tot aici, se vor găsi toate detaliile etimologice transcrise din *Condica* lui Golescu, pe care nu le-am folosit în această secțiune.)

Dacă avem rezerve față de intențiile autorilor de a oferi date etimologice în IB și LB, orientându-ne după echivalentul latinesc indicat pentru fiecare cuvântul-titlu putem vorbi însă de sugestii etimologice în aceste lucrări lexicografice. Cuvintele din lista de mai jos înregistrate în DEX au (și) etimon latinesc sau ar trebui să aibă (și) etimon latinesc, dacă ținem seama de reperele din IB/LB:

abis lat. *abissus* (IB) /< fr. *abysse*; lat., DEX/

absinthiu lat. absynthium (IB) /< fr. absinthe, DEX/

acuariu lat. *artifex acuarius* (LB) lat. *acuarius* (IB) /nu apare în DEX, nici în DN/

aromatoriu lat. *aromatorius* (IB) /nu este înregistrat în DEX, nici în DN/
arthicularіu lat. arthicularius (IB) /articular < fr. articulaire, lat. articularis, DEX; în DN, cf. fr.; lat. articularius/
bigamie lat. bigamia (IB) /< fr. bigamie, DEX/
calculatie lat. calculatio (IB) /calculație < lat. calculatio, DEX/
candelabru lat. candelabrum (IB) /< fr. candélabre, lat., DEX/
chiromanthia lat. chiromanthia (IB) /< it. chiromanzia, fr. chiromancie, DEX/
comitat lat. *comitatus* (IB) /< germ. *Komitat*, DEX; în DN: germ.; cf. lat. med./
compositie lat. compositio (IB) /< fr. composition, lat., DEX/
harpie (LB), *harpia* (IB) lat. *harpia* /< fr. *harpie*, DEX/
pilulă lat. *pilula* (LB, IB) /< fr. *pilule*, DEX/
poligamie lat. *polygamia* (LB) /< *polygamie*, DEX/.

Din punct de vedere etimologic, elementele livreşti din ANEXĂ se pot grupa după cum urmează:

1. cuvinte împrumutate din latină;
2. împrumuturi din latină şi dintr-o limbă romanică (franceză sau italiană; sporadic, spaniolă), din două limbi romanice (franceză şi italiană);
3. termeni care provin din latină, dintr-o limbă romanică şi una nonromanică;
4. împrumuturi din latină şi dintr-o limbă nonromanică;
5. împrumuturi din franceză şi/sau italiană;
6. elemente împrumutate dintr-o limbă neolatină şi una nonromanică;
7. elemente latino-romanice intrate prin filieră nonromanică;
8. împrumuturi dintr-o limbă nonromanică;
9. derivate pe teren românesc din împrumuturi latino-romanice;
10. derivate româneşti de la împrumuturi nonromanice;
11. derivate româneşti cu sufixe neologice de la cuvinte moştenite din latină sau de la împrumuturi vechi (a contraface, a contrapune,...).

Operând cu o asemenea clasificare, devine posibilă evaluarea, din punct de vedere etimologic, a contribuției limbii latine și a limbilor romanice la schimbarea și îmbogățirea structurilor lexicului românesc. Această evaluare cantitativă ne este folositoare pentru a justifica denumirea de *occidentalizare latino-romanică* pentru care am optat în vederea desemnării unui fenomen deosebit de complex.

În sprijinul acestei opțiuni vine deci statistica pe care am realizat-o pornind de la originea cuvintelor din *ANEXA* care însoțește această lucrare. Cele 2417 elemente lexicale incluse în *ANEXĂ* au fost excerptate din sursele folosite pentru elaborarea lucrării noastre. Din punct de vedere etimologic, aceste cuvinte se repartizează după cum urmează:

I. a. Împrumuturi dintr-o singură limbă: 1075 (44,48%) de neologisme, dintre care 109 sunt înregistrate numai în DN:

– din latină: 98 (96 de atestări în DEX; 2 cuvânte de origine latină înregistrate numai în DN);
– din franceză: 784 (685/ DEX, 99/ DN);
– din italiană: 45 (41/ DEX, 4/ DN);
– din germană: 22 (DEX);
– din neogreacă: 14 (DEX);
– din spaniolă: 2 (1/ DEX, 1/ DN);
– din rusă: 5 (DEX);
– din engleză: 1 (DN);
– din arabă: 1 (DN).

b. Formate în română: 103 (102/ DEX, 1/ DN).

TOTAL: 1075 termeni neologici, dintre care 109 atestați numai în DN.

II. Împrumuturi din două idiomuri: 1002 (41,05%) cuvinte, dintre care 16 apar numai în DN:

– din latină şi franceză: 809 (799/ DEX, 10/ DN);
– latină şi italiană: 35 (DEX);
– latină şi germană: 19 (DEX);
– latină şi neogreacă: 5 (DEX);
– latină şi slavonă: 2 (DEX);
– latină şi polonă: 1 (DEX);
– latină şi rusă: 1 (DEX);
– franceză şi italiană: 48 (47/ DEX, 1/ DN);
– franceză şi germană: 37 (35/ DEX, 2/ DN);
– franceză şi engleză: 5 (DEX);
– franceză şi neogreacă: 8 (DEX);
– franceză şi spaniolă: 1 (DN);
– franceză şi provensală: 1 (DN);
– franceză şi rusă: 13 (DEX);
– italiană şi neogreacă: 3 (DEX);
– italiană şi germană: 7 (DEX);
– italiană şi rusă: 1 (DN);
– germană şi neogreacă: 3 (DEX);
– germană şi polonă: 1 (DEX);
– rusă şi polonă: 1 (DEX);
– germană şi rusă: 1 (DEX)

———————————————————-

TOTAL: 986 + 16 = 1002 împrumuturi.

III. Împrumuturi din trei limbi: 75 (3,10%) de elemente, dintre care 4 sunt înregistrate doar în DN:
– latină, franceză, italiană: 24 (22/ DEX, 2/ DN);
– latină, franceză, germană: 20 (DEX);
– latină, franceză, rusă: 4 (DEX);
– latină, franceză, neogreacă: 4 (DEX);
– latină, franceză, polonă: 1 (DEX);
– latină, italiană, germană: 2 (1/ DEX, 1/ DN);
– latină, italiană, polonă: 1 (DEX);

– latină, germană, rusă: 1 (DEX);
– latină, germană, neogreacă: 1 (DEX);
– latină, neogreacă, ucraineană: 1 (DEX);
– franceză, italiană, germană: 4 (DEX);
– franceză, italiană, neogreacă: 2 (1/ DEX, 1/ DN);
– franceză, italiană, rusă: 1 (DEX);
– franceză, italiană, engleză: 1 (DEX);
– franceză, germană, rusă: 3 (DEX);
– franceză, germană, neogreacă: 1 (DEX);
– franceză, germană, slavonă: 2 (DEX);
– italiană, germană, rusă: 1 (DEX);
– franceză, rusă, polonă: 1 (DEX)

TOTAL: 71 + 4 = 75 de împrumuturi neologice.

IV. Împrumuturi din patru idiomuri: 15 cuvinte:
– latină, franceză, italiană, germană: 6 (DEX);
– latină, franceză, italiană, neogreacă: 2 (DEX);
– latină, franceză, italiană, rusă: 1 (DEX);
– latină, franceză, germană, neogreacă: 1 (DEX);
– latină, italiană, germană, rusă: 1 (DEX);
– latină, italiană, germană, neogreacă: 1 (DEX);
– latină, italiană, neogreacă, slavonă: 1 (DEX);
– franceză, italiană, germană, rusă: 2 (DEX).

TOTAL: 15 elemente.

V. Împrumuturi din cinci limbi: 2 termeni:
– latină, franceză, italiană, germană, neogreacă: 2 (DEX).

TOTAL: 2 cuvinte.

Total general:	I.	1075
	II.	1002
	III.	75
	IV.	15
	V.	2

2169 elemente, dintre care 129 sunt atestate numai în DN.

Diferența de la 2169 la 2417, câte cuprinde ANEXA, este de 248 (1,02%), ceea ce înseamnă cuvinte neatestate în DEX/ DN. Din punct de vedere etimologic, acestea sunt împrumuturi din latină (84), franceză (21), italiană (7), engleză (1), maghiară (2), franceză şi italiană (3), iar 71 reprezintă formații interne; restul, până la 248, este un grup de 59 de cuvinte asupra cărora ne rezervăm dreptul de a nu ne pronunța în ceea ce privește originea lor.

În categoria elementelor neînregistrate în dicționarele uzuale de azi intră deci şi 71 de termeni derivați în română (adverbe: *fabuleşte, famoseşte, galanteşte* etc., IB; adjective: *anglicesc*, LB; *atleticesc, caniculesc, elefantesc, fabricesc, ierarhicesc*, IB; substantive: *dantelist*, IG; *controloriță*, LB, IG; *camaraziie*, IG; verbe: *a desventra*, IB; *a delegitima*, IG). Nu apar în DEX/ DN cuvinte devenite obişnuite în diferitele stiluri ale limbii literare, atestate în dicționare româneşti din prima jumătate a veacului al XIX-lea: *eclogă* (IB), *genealog* (IB), *castrat* (IB), *castilian* (Gracián, 1794), *gascon* (IG), *versus* (Iorgovici) etc. Este interesant de semnalat cazul substantivului *gimnosofist* (IB, IG), neinclus în DEX/ DN, dar care apare în DOOM şi în TRDW, ca atestat în opera lui Cantemir, la 1705.

Nu apar în DEX/ DN nici diverse împrumuturi din franceză (*puriform, satirist*, IG), din latină *(cicatricos, cicatricula, centros*, IB), din neogreacă (*logomah*, IG, neînregistrat în dicționarele uzuale de azi, dar *logomahie*, IG, este atestat în DEX ca împru-

mut din fr. *logomachie*; *leptograf*, IG). Am adăugat la lista cuvintelor neatestate în DEX/ DN şi câteva derivate diminutivale de la împrumuturi neologice (*versuleț*, IG; *piştolaşu, piştoluțu*, LB).

Printre cuvintele neincluse în DEX/ DN se numără câteva care apar însoțite de indicații/ sugestii etimologice în dicționare din prima jumătate a secolului al XIX-lea; aceste elemente nu s-au păstrat însă în limba română literară: *căpară* "arvună" < it. *caparra* (LB); *firmă* "semnătură" < it. *firma* (IG); *grup* "pungă de bani" < fr. *group* (IG); *expert* < lat. *expers, –tis* "care nu participă (la), exclus (de la)" (Iorgovici) etc.

Descrierea acestui ansamblu de cuvinte - atestate în dicționare din prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar neincluse în DEX/ DN – nu ar fi completă fără menționarea unei întregi serii de elemente care necesită o atentă cercetare a originii lor: împrumuturi (*satirism, satirograf, leptologie, litotomist*) sau formate în română *(electrism, pravilist, galenist, cancelist, a republicaniza*)? Iar pentru termenii împrumutați, care este limba de proveniență a acestora? Franceza, latina sau neogreaca?

4.1. Precizări terminologice

Revenind la cele 2169 de elemente din *ANEXA* noastră, care apar în DEX/ DN, putem adăuga, din punct de vedere etimologic, următoarele observații:

I. Dintre cei 1075 termeni înregistrați la I., 98 provin din latină, iar 831 dintr-o limbă romanică; 43 sunt de origine nonlatină, iar 103 sunt creații pe teren românesc;

II. Dintre cele 1002 intrări de la secțiunea etimologică II, 844 sunt împrumuturi din latină şi dintr-o limbă neolatină; 28 provin din latină şi dintr-un idiom nonromanic; 50, din două limbi romanice, iar 74 dintr-o limbă romanică şi una nonromanică; 6 au origine nonlatină;

III. Cei 75 de termeni cu trei surse etimologice se grupează astfel:

– 24 provin din latină + două limbi romanice;

– 32 sunt împrumutați din latină + o limbă romanică + un idiom nonromanic;

– 3 împrumuturi din latină + două limbi nonromanice;

– 8 cuvinte provin din două limbi romanice + un idiom nonromanic;

– 8 îşi au originea într-un idiom neolatin + două limbi nonromanice;

IV. Sunt împrumutați din patru limbi 15 termeni, dintre care:

– 9 din latină + două limbi neolatine + un idiom nonromanic;

3 din latină + o limbă romanică + două limbi nonromanice;

3 din două limbi neolatine şi din două nonromanice.

V. Cele două cuvinte din această categorie provin din latină, din două limbi neolatine şi din două idiomuri nonromanice.

Latina este sursă etimologică unică sau alături de alt (alte) idiom(uri) pentru un număr de 1046 (48,22%) de cuvinte din 2169; 971 (44,76%) de termeni sunt împrumutați dintr-o limbă romanică/ două limbi romanice +/ - un idiom nonromanic; 103 sunt formații interne, iar 49 au proveniență nonlatină.. Ceea ce înseamnă că, dintre cele 2169 de elemente cu etimon în DEX/ DN, 2017 (92,99%) au o proveniență latino-romanică sau **şi** latino-romanică.

Datele statistice obținute pe baza cuvintelor din *ANEXA* la lucrarea noastră confirmă astfel faptul că denumirea cea mai potrivită pentru a desemna procesul de îmbogățire şi de înnoire a structurilor lexicului românesc este sintagma ***occidentalizare latino-romanică***; preluăm astfel denumirea propusă de Alexandru Niculescu, aceea de *occidentalizare romanică*, la care adăugăm şi latina, în calitate de componentă majoră a acestui fenomen. Trebuie să precizăm însă că acceptarea acestei denumiri nu înseamnă omiterea contribuției limbilor nonromanice la schimbarea fizionomiei vocabularului românesc. Ca filiere, la începutul procesului de modernizare a lexicului românesc, sau ca surse livreşti

permanente – alături de latină, franceză sau italiană -, maghiara, polona şi mai ales germana, neogreaca sau rusa reprezintă o componentă etimologică semnficativă a vocabularului neologic al limbii noastre.

Dintre cele 2169 cuvinte cu etimon în DEX/ DN, 103, reamintim, sunt formate în română (prin derivare sau prin conversiune), iar 49 sunt împrumuturi exclusiv nonromanice (din germană, neogreacă, rusă, engleză etc.), dar aceste idiomuri europene apar alături de latină şi/ sau de limbile romanice ca surse pentru un număr însemnat de elemente neologice cu origine dublă/ multiplă.

Dacă folosim indicaţiile etimologice din alte dicţionare, aceste date pot suferi modificări în ceea ce priveşte numărul de cuvinte care provin dintr-un idiom sau din două surse, se poate răsturna raportul dintre împrumuturile din latină şi cele din franceză/ italiană, dar nu se pot înregistra schimbări majore în ceea ce priveşte contribuţia, în ansamblu, a latinei şi a limbilor romanice la occidentalizarea vocabularului românei moderne. Consultând dicţionarele ardeleneşti, am rămas cu convingerea că influenţa limbii latine este mult mai puternică decât se bănuieşte. /Incluzând *bigamie* în dicţionarul său, este evident că Ioan Bobb l-a preluat din latină. Acest cuvânt apare în DEX ca provenind exclusiv din franceză, criteriul fiind, probabil, accentul. În ce măsură acest criteriu poate fi invocat cu siguranţă în asemenea situaţii rămâne însă de dovedit./ Dar cât de mare este această influenţă, nu vom şti probabil niciodată. În faza actuală a cercetărilor etimologice, orice evaluare cantitativă a acestei influenţe este un mare risc.

4.2. Formarea cuvintelor

Nu sunt mai puţin demne de luat în consideraţie împrumuturile neologice atestate în IB, LB, IG care au în structura lor diverse afixe devenite productive în româna actuală. Sufixul verbal *-iza*,

de exemplu, apare în *Condica* lui Golescu în cuvinte ca *a naturaliza, a dănaturaliza, a naționaliza, a republicaniza, a satiriza*.

Numeroase sunt în IG și formațiile cu sufixul de agent sau adjectival -ist: adamist, analist, anarhist, botanist, calvinist, capitalist, criminalist, dantelist, deist, elenist, galenist, gimnosofist, idealist, latinist, legist, litotomist, optimist, pravilist, publicist, purist, satirist, vocabulist. Dar formațiile în -ist apar și în LB (oculistă, psalmist) sau în IB (exorcista / lat. exorcista, catechista), (gimnosofist).

În IG sunt prezente de asemenea cuvinte în *-bil*, dar într-un număr mai redus (*atacabil, comunicabil, confiscabil, lăudabil, practicabil, transpirabil, variabil, invariabil, reparabil*). Mult mai numeroase sunt abstractele cu *-ism* în structura formativă: *absolutism, analism, ateism, deism, electrism, ecsorcism, elenism, galenism, galvanism, gasconism, idealism, laconism, latinism, naturalism, optimism, proselitism, purism, republicanism, satirism, siloghism* și *silogism, somnambulism, vandalism.* Rom. *exorcism* apare și în IB, pentru care autorul indică drept echivalent lat. *exorcismus*. I. Golescu indică, după *exorcism*, că este un cuvânt grecesc. Tot astfel procedează și cu *adamist*. Se ridică astfel întrebarea dacă au într-adevăr dreptate cei care susțin că *-ism/ -ist* sunt, în română, sufixe de origine romanică, la care se adaugă și elemente în *-ism/ -ist* de origine nonromanică (vezi Jana Albin, 1959, p. 124, potrivit căreia acești formanți lexicali au pătruns în română o dată cu împrumuturile de origine franceză și italiană, iar uneori de proveniență germană și rusă). Poate că datele din dicționarele examinate de noi ar trebui luate în considerație și pentru a repune în discuție statutul etimologic al acestor afixe.

Dar în lexicoanele din prima jumătate a veacului al XIX-lea există atestări interesante pentru istoria mai multor afixe neologice din română. De exemplu, în *Condica* lui Golescu, alături de *confederal, confederativ, confederațiie, coexistență* etc., apar și *conșcolar, confrățiie* etc. Tot aici sunt înregistrate derivate ca *a*

contraface, a contrapune, a contrazice etc. Sunt incluse împrumuturi cu prefixul negativ *in-* în structură, ca *incomod, incomoditate, incomunicabil, invariabil* etc.

În legătură cu afixele neologice din română şi atestările din dicţionarele examinate, merită să punem în discuţie încă un fapt: este vorba de cuvintele cu *ex-* la iniţială. În IG apar cuvinte ca *escrocheriie* (< fr., IG), *escrimă* şi *scrimă* (< fr.), *escortă* şi *scortă* (< fr.), alături de *escluziie* < it. *esclusione, escomunicaţiie* vezi *excomunicaţiie, a esporta* vezi *a exporta, a espatria* vezi *a ecspatria, estravagant* vezi *ecstravagant* < fr. *extravagant, esact* < fr. *exact, esperienţă* < it. *esperienza, espiraţiie* < it. *espirazione, ecspiraţiie* < fr. *expiration, esterior* < it. *esteriore, esclamaţiie* < it. *esclamazione, estern* < it. *esterno, estrem* < it. *estremo, a ecsprima, a să exprima* etc. Oscilaţia între *es-* şi *ex-* are, deci, la IG, de cele mai multe ori, o justificare etimologică: cuvântul provine din italiană şi/sau franceză. Asemenea situaţii am notat şi în dicţionarele ardeleneşti, dar aici numărul de atestări este mai mic decât în IG, care conţine, în ansamblu, o mai mare cantitate de împrumuturi livreşti: *execuţie* (LB, IB), *esecuţie* (LB), *examen* (LB, IB), *esamen* (LB), *experienţiă* (LB, IB), *esperienţiă* (LB).

În glosarea rom. *eccentric* < it. *eccentrico* „cercuri escentrice, adică cele ce au deosebite centruri“, Golescu foloseşte varianta *escentric* pentru *excentric* < fr. *excentrique*, care de altfel s-a şi impus în limba română. În ceea ce priveşte forma *es-* a prefixului *ex-*, notăm că este vorba de un fenomen foarte răspândit chiar şi astăzi, explicabil prin faptul că „pronunţarea a trei consoane una după alta prezintă dificultăţi“ (Iorgu Iordan, 1947, p. 40).

Atestările de tip *escentric, esperienţă* etc. par fireşti, dacă ţinem seama de prezenţa în limba română a unui mare număr de împrumuturi lexicale care au în structura lor prefixul *ex-*. I. Rizescu (1962, p. 5 şi urm.), de exemplu, semnalează existenţa unor asemenea unităţi lexicale în vocabularul românesc încă de la sfârşitul veacului al XVIII-lea.

Un alt aspect asupra căruia dorim să atragem atenția se referă la împrumuturile latino-romanice în *-(ț)ie/ -(ț)iune*. Acest tip de neologisme a fost studiat în repetate rânduri (vezi R. Todoran, 1959, p. 211–213; Al. Niculescu, 1978, p. 116–122, și bibliografia de specialitate citată de către cei doi autori). Concluzia celor doi lingviști menționați mai sus este că tipul *-(ț)iune* este mai târziu, a apărut „în mare parte după 1830 și, cu intensitate deosebită, după 1840–1850“ (Al. Niculescu, 1978, p. 121). Într-adevăr, căutând în materialul excerptat din IB, LB, IG, nu am identificat nici un element livresc în *-(ț)iune:*

abjurației < fr. abjuration (IG)
absoluției (IG)
abstracției < fr. abstraction (IG)
actie lat. *actio* (IB)
adiției < it. addizione (IG)
administrație lat. administratio (IB)
admoniție lat. admonitio (IB)
alegației < it. allegazione (IG)
alegatie lat. allegatio (IB)
alteratie lat. alteratio (IB)
amplificației < it. amplificazione (IG)
argumentatie lat. argumentatio (IB)
atestatie lat. attestatio (IB)
calcinației < it. calcinazione (IG)
conceptie lat. conceptio (IB)
concesie lat. concessio (IB)
confirmației < it. confirmazione (IG)
conformatie lat. conformatio (IB)
contestatie lat. contestatio (IB)
contracției < fr. contraction (IG)
cirelației < it. correlazione (IG)
decisie lat. decisio (IB)
definitie lat. definitio (IB)

deliberatie lat. deliberatio (IB)
dispensatie lat. dispensatio (IB)
edificație < it. edificazione (IG)
fabulatiie lat. fabulatio (IB)
gheneratie lat. generatio (IB)
grateificatie lat. gratificatio (IB)
insurectie lat. insurectio (IB)
obsecvație < fr. obsecation(!) (IG)
promoție < it. promozione (IG)
promulgație < it. promulgazione (IG)
propagație < it. propagazione (IG)

De subliniat că, în IB, nu toate elementele latineşti în *-tio* la nominativ sunt echivalente pentru cuvinte-titlu româneşti în *-ție:*
confrontare lat. confrontatio (IB)
decolare lat. decollatio (IB)
defformare lat. defformatio (IB)
implantare lat. implantatio (IB).
impurtare lat. importatio (IB)
inundare lat. innundatio (IB).

După ce s-a ocupat, împreună cu Jana Balacciu-Matei (în „Studii şi cercetări lingvistice“, 1983, p. 311–313), de problema *cuvânt moştenit din latină vs. derivat pe teren românesc*, Marius Sala (într-o lucrarea publicată împreună cu I. Coteanu, 1987, p. 97 şi urm.) revine asupra aspectului menționat, dând o amplă deschidere teoretică şi practică cercetării în această direcție. Discuția poate fi extinsă însă şi pe relația *cuvânt împrumutat* (din latină) *vs. derivat pe teren romanic*. Această sugestie are, firește, ca punct de plecare materialul publicat de M. Sala şi de Jana Balacciu-Matei, dar a fost orientată în această direcție de cercetarea cultismelor din limba spaniolă. Am constatat că mai multe cuvinte care

au în celelalte limbi romanice statut de împrumuturi savante, în dicționarele etimologice spaniole figurează ca derivate.

/Pentru a inventaria cultismele din spaniolă – împrumuturile savante din latină -, am folosit două dicționare etimologice (DCECH, ca sursă principală, şi EI) şi un dicționar explicativ, DRAE, care are în structura articolelor pe care le conține şi o secțiune cu date despre proveniența cuvintelor-titlu. Deşi DCECH şi EI au în titlu precizarea că sunt lucrări lexicografice *etimologice*, totuşi la un număr important de elemente lipsesc indicațiile de această natură. În plus, termeni care apar ca împrumuturi savante în dicționarele etimologice ale altor limbi romanice literare, în DCECH şi în EI sunt înregistrați ca derivate, formate de la cuvinte spaniole sau latineşti. Pentru a ilustra această constatare, dăm mai jos câteva exemple:

– lat. *BENEFICIARE* > cat. *beneficiar*, fr. *bénéficier*, it. *beneficiare, benefiziare*; sp. *beneficiar* apare fără etimon în DCECH şi ca derivat din sp. *beneficio* în EI, DRAE;
– lat. *BESTIALITAS* > fr. *bestialité,* it. *bestialità,* rom. *bestialitate*; sp. *bestialidad* este înregistrat fără etimon în DCECH, ca derivat din sp. *bestial* în EI, DRAE;
– lat. *DECISIVUS* > fr. *décisif*, rom. *decisiv*; sp. *decisivo* nu are etimon în DCECH, este un derivat din sp. *decisión* în EI, format de la lat. *decisus* în DRAE;
– lat. *DECISORIUS* > fr. *décisoire;* sp. *decisorio* apare fără etimon în DCECH şi ca derivat cult de la lat. *decisus* în EI şi în DRAE;
– lat. *DEFECTUOSUS* > fr. *défectueux*, it. *difettuoso*, rom. *defectuos*; sp. *defectuoso* este un derivat format după modelul sp. *afectuoso* în DCECH, un derivat cult din lat. *defectus* în EI, DRAE;
– lat. *DEFENSIVUS* > cat. *defensiu,* fr. *défensif*, it. *defensivo*; sp. *defensivo* nu are etimon în DCECH, este derivat din sp. *defensa* în EI, DRAE;

– lat. *DEPUTATUS* > pg. *deputado*, fr. *député*, it. *deputato*, rom. *deputat*; sp. *diputado* nu are etimon în DCECH şi în EI, provine din vb. sp. *diputar*, prin conversiune, după DRAE;
– lat. *DESINENTIA* > pg. *desinência*, cat. *desinencia*, fr. *désinence*, it. *desinenza*; sp. *desinencia* este un derivat cult din lat. *desinens* în toate cele trei dicţionare spaniole consultate;
– lat. *DISCURSIVUS* > fr. *discursif*, rom. *discursiv*; sp. *discursivo* nu are etimonul indicat în nici una dintre cele trei lucrări lexicografice menţionate;
– lat. *DISSERTATOR* > fr. *dissertateur*, it. *dissertatore*; sp. *disertador* apare fără etimon în DCECH, EI, DRAE;
– lat. *DOCTORALIS* > fr. *doctoral*; sp. *doctoral* nu are etimonul indicat în nici unul dintre dicţionarele consultate;
– lat. *DURABILITAS* > pg. *durabilidade*, rom. *durabilitate;* sp. *durabilidad* nu are etimon în sursele indicate;
– lat. *FRIGORIFICUS* > cat. *frigorífic*, fr. *frigorifique*, rom. *frigorific*; sp. *frigorífico* este împrumut cult din latină numai după DRAE; în ceea ce priveşte dicţionarele etimologice folosite, situaţia este următoarea: este considerat drept derivat cult din lat. *frigus* în EI, nu se indică proveniența în DCECH;
– lat. *FUNGIBILIS* > pg. *fungível*, fr. *fongible*, it. *fungibile*, rom. *fungibil*; sp. *fungible* este derivat cult din lat. *fungi* după DCECH şi DRAE, din lat. *fungere* după EI;
– lat. *HETEROGENEITAS* > fr. *hétérogénéité*, it. *eterogeneità*; sp. *heterogeneidad* apare în cele trei dicţionare menţionate fără date de natură etimologică;
– lat. *HISTORIOGRAPHIA* > fr. *historiographie*; sp. *historiografía* nu are etimon în DCECH, apare ca derivat din sp. *historiógrafo* în EI, DRAE;
– lat. *HYPOTHECARIUS* > pg. *hipotecário*, fr. *hypothécaire*, it. *ipotecario*; sp. *hipotecario* nu are etimon în DCECH, EI, DRAE;
– lat. *LABORATORIUM* > it. *laboratorio*; sp. *laboratorio* este derivat din sp. *laborar* în Ei şi DRAE, nu are date etimologice în DCECH;

– lat. *LANCINANS* > it., pg. *lancinante*, fr. *lancinant*; sp. *lancinante* este înregistrat în DCECH fără etimon şi este considerat derivat din sp. *lancinar* în EI, DRAE;
– lat. *LAUREATUS* > pg. *laureado*, fr. *lauréat*, it. *laureato*; sp. *laureado* nu are date etimologice în DCECH şi în EI, este derivat din sp. *laurear* după DRAE;
– lat. *LEGALITAS* > pg. *legalidade*, fr. *légalité*, it. *legalità;* sp. *legalidad* nu are etimon în DCECH, este derivat din sp. *legal* după EI, DRAE;
– lat. *LEGISTA* > pg., it. *legista*, fr. *légiste*; sp. *legista* este înregistrat fără etimon în DCECH, apare ca derivat cult din lat. *lex, legis* în EI, DRAE;
– lat. *LICENTIATUS* > pg. *licenciado*, fr. *licencié*, it. *licenziato*; sp. *licenciado* nu are etimon în DCECH, EI, iar în DRAE este considerat drept derivat din sp. *licenciar*;
– lat. *LINGUALIS* > fr. *lingual*, it. *linguale;* sp. *lingual* nu are etimon în DCECH, iar în EI şi DRAE apare ca derivat cult din lat. *lingua*;
– lat. *MANUTENTIO* > cat. *manutenció*, fr. *manutention*; sp. *manutención* apare fără date etimologice în DCECH, iar în EI şi în DRAE este descris ca derivat din sp. *manutener*;
– lat. *MARCIDUS* > pg., it. *marcido*; sp. *marcido* nu este atestat în DCECH, iar în DRAE şi în EI este înregistrat ca provenind din sp. *marcir*;
– lat. *MATERNITAS* > fr. *maternité*, it. *maternità*; sp. *maternidad* este prezentat ca element cult, dar fără etimon, în DCECH, iar în EI, DRAE este considerat drept derivat din sp. *materno*;
– lat. *MEDIALIS* > pg. *medial*, fr. *médial*; sp. *medial* nu are etimon în DCECH, iar în EI şi în DRAE apare ca derivat din sp. *medio*;
– lat. *MINERALIS* > fr. *minéral*, it. *minerale*, rom. *mineral*; sp. *mineral* nu este însoțit de date etimologice în DCECH, iar după EI şi DRAE este derivat din sp. *minero*;

– lat. *MISERICORDIOSUS* > fr. *miséricordieux*, it. *misericordioso*; sp. *misericordioso* este atestat în DCECH şi în DRAE fără etimon, iar în EI ca derivat din lat. *misericordia*./

Urmărind acest aspect şi la elementele excerptate de noi, am observat că problema poate fi pusă în discuţie şi pentru unele cuvinte româneşti: derivate sau împrumuturi livreşti?! Ridicăm această problemă – care ni se pare interesantă şi care oferă, în perspectivă romanică, un bogat material de studiu – fără intenţia de a da aici un răspuns.

În acest scop, am întocmit o listă de elemente care figurează în IB şi care au drept echivalente latineşti termeni ce *pot fi* consideraţi etimoane ale cuvintelor-titlu. Am adăugat alături indicaţiile etimologice din DEX:

alienat / alienatus (IB) /< fr. *aliéné*, lat.; DEX/
arthiculat / arthiculatus (IB) /din rom. articula, DEX/
castrat/ castratus (IB) /neînregistrat în DEX, nici în DN/
conformat / conformatus (IB) /din rom. *a conforma*, DEX/
confrontat / confrontatus (IB) /*confruntat*; nu apare în DEX/
corrupt / corruptus (IB) /din rom. *a corupe*, DEX/
declinat / declinatus (IB) /neînregistrat în DEX/
defformat / defformatus (IB) /din rom. *a deforma*, DEX/
definit / definitus (IB) /din rom. *a defini*, DEX/
deliberat / deliberatus (IB) /din rom. *a delibera*; cf. fr. *délibéré*, DEX/
duplicat / duplicatus (IB) /< germ. *Duplikat*, DEX/
inundat / inundatus (IB) /din rom. *a inunda*, DEX/.

Cele mai numeroase derivate atestate în IB, LB, IG sunt însă adjectivele în *-esc* şi adverbele în -eşte, de la cuvinte împrumutate din latină sau din limbile romanice: *athleteiceste, athleteicesc* (IB), *calvinesce, calvinescu* (LB), *fabuleste, famoseste, ierarhicesc* (IB), *poeticesce, poeticescu* (LB) etc. Unele dintre derivatele de la cuvinte latino-romanice, înregistrate în dicţionarele menţionate, sunt şi astăzi în uz (*a revizui* < *revizie* + *-ui*, *exprimare* < *a exprima* + *-re*, IG), iar altele, deşi sunt formate în spiritul lim-

bii române, au doar valoare documentară: *revizuitor, exprimător* (IG), *nepropriu, materialnicu* (LB) etc.

Considerăm că nu este lipsit de interes să semnalăm existența în IG şi a unor compuse: împrumutate (*viceamiral* < fr. *vice-amiral)* sau formate în română, după model romanic (*vicecancelar,* după fr. *vice-chancelier*). Amintim aici faptul că şi în textul tradus din Gracián şi publicat la Iaşi la sfârşitul secolului al XVIII-lea apărea *viţăroa (*din fr. *vice-roi*).

Frecvente sunt de asemenea formațiile cu -graf(ie) sau cu -log(ie) în structură, de tipul: satirograf, stenograf, cardiografie, litograf, litografie, litolog, leptograf, leptografie, leptolog, leptologie, lexicograf, lexicografie, lexicolog, lexicologie, viograf, viografie, cristalograf, cristalografie, etnograf, etnografie, geologie, (IG), epigraphe, cosmographia, bibliograph, genealog, genealogie (IB), geograf, geografie (IB, LB) etc., dintre care multe vor deveni obişnuite în lexicul românei contemporane.

5. Cuvinte, forme şi sensuri care nu s-au conservat

Ca urmare a interesului autorilor de dicționare de a înregistra cuvintele noi, puse în circulație în timpul vieții lor sau în perioadele anterioare, și grație efortului acestora de a introduce şi alte împrumuturi latino-romanice, necunoscute încă sau cu o frecvență redusă, în lexicoanele studiate apar şi unele elemente care nu s-au încetățenit în limba română.

Vorbind despre cultisme în general, care sunt numai împrumuturile luate prin limba scrisă din idiomurile clasice (greacă veche şi latină), şi referindu-se în mod special la elementele savante latineşti din spaniolă, Rutilio Martínez Otero (1959) propune distincția între cuvintele de origine latină “ad libitum” sau “fac simile” şi cele adapatate la fizionomia limbii spaniole. Pentru cele care sunt folosite cu forma originară, Américo Castro (*Glosarios latino-españoles*) foloseşte sintagma “latinismos crudos”.

Această grilă nu poate fi însă folosită şi pentru latinismele din română, date fiind particularităţile specifice istoriei împrumuturilor livreşti din limba noastră. Latinisme „fac simile" se pot întâlni, în perioada care ne interesează, numai în dicţionarele transilvănene cu ortografie etimologică şi mai ales la IB: rom. *aënobarbus* "cu barba roşie" / lat. *aënobarbus* (IB); rom. *agape* "ospeturi de iubire" / lat. *agape* (IB); rom. *alphabeta* / lat. *alphabeta* (IB); rom. *athomus* "parte mica ce nu se poate imparti" / lat. *athomus* (IB); rom. *aether* / lat. *aether* (IB); rom. *gymnasium* / lat. *gymnasium* (IB); rom. *gymnastes* / lat. *gymnastes* (IB); rom. *gymnasiarcha* / lat. g*ymnasiarcha* (IB) etc. Dar, după cum se poate oberva, nu toate intră în categoria termenilor neîncetăţeniţi în română.

Pentru elementele din dicţionarele examinate care nu s-au păstrat în româna literară, propunem următoarea clasificare:

5.1. Împrumuturi şi derivate de la acestea

Marea majoritate a elementelor de mai jos au forme adaptate la sistemul fonetic şi morfologic al românei literare din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Cauzele care pot explica dispariţia acestor cuvinte sunt statutul lor de împrumuturi de lux (*cygn, farfală, orzată*), eliminarea lor de către cuvinte mai vechi în limbă (*canon/ tun*), de către derivate româneşti (*farmacian/ farmacist, gubernator/ guvernator*) sau de către lexeme tot livreşti, dar cu o mai mare arie de răspândire şi cu o frecvenţă ridicată (*actricie,* IB*/ actriţă, cadavros,* LB/ *cadaveric*). „Neologismul e ca împrumutul extern, absolut necesar în epoci de mari prefaceri; dar pentru ca împrumutul să fie folositor, el trebuie să fie întrebuinţat spre punerea în valoare a bogăţiei naţionale" (Sextil Puşcariu, 1976, p. 398).

Ilustrăm această categorie de împrumuturi, atestate în IB, LB, IG, cu o listă selectivă de cuvinte care nu apar în dicţionarele uzuale ale limbii române actuale (DA, DEX, DN): *abdicator* /IG/; *abordator* /IG/; *acordatoriu* /IB/; *actricie* /IB; lat. *actrix*/; *ada-*

mist, adamistă “cei ce iubesc să umble goli, dăspueți ca Adam” / IG/; *aënobarbus* /IB/; *alienetoriu* /IB; lat. *alienator/; alm* /IB; lat. *almus/; argumentetoriu* /IB; lat. *argumentator/*; *armamentariu* “casa de tinut arme” /IB; lat. *armamentarium*/; *aromatoriu* /IB; lat. *aromatorius*/; *astut* /IB; lat. *astutus*/; *bandera* /IB/ “steag”; *banderariu* /IB; lat. *banderarius/; canon* “tun” /IG/; *cygn* /IB/; *dantelist* /IG/ “cel ce lucrează, face, vinde dantele”; *ecclesie* /IB/; *fărfală* /LB/, *farfală* /IG/; *farmaciian* /IG/; *figuratoriu* /IB/; *firmă* /IG/ “adecă semnul iscăliturii şî însuş iscălitura în care să încrede negoțul”, cuvânt luat din it. *firma*; rom. *firmă* “inscripție/ entitate economică” provine din germană; *imputatoriu* /IB/; *limitație* /IB/; *livrezon* /IG/; *orzată* /IG/ “adică o băutură răcoritoare dă migdale, dă semințe pisate cu zahăr”; *satirograf* /IG/.

La acestea se adaugă, firește, multe altele, precum: *cadavrosu, grup (*< fr. *group*), *electrizațiie, galerat, centros, galenist* etc. (vezi A**NEXA**).

Derivatele atestate în IB, LB, IG sunt în general adjective în *-esc* şi adverbe în *-eşte*. De obicei apar alături de termenul împrumutat de la care sunt formate în română şi de alte elemente din aceeaşi familie cu cuvântul de la care se obține derivatul:

– athleteiceste şi athleteicesc /IB/, alături de athleta şi athleteica;
– fabricesc /IB/, alături de fabrica, fabricatie, fabricat, ...
– fabuleste /IB/, alături de fabulatie, fabulatoriu, fabulos, ...
– famoseste /IB/, alături de famos, famă, faimă;
– figuresc /IB; lat. mysticus/, alături de figură, figurat, figuratie;
– *gheometriceste* /IB/, alături de *gheometrie, gheometra* ...; apare în DA ca adverb, nu mai este înregistrat în DEX, DN;
– harmonicesc /IB/, alături de harmonie, harmonic;
– hierarchicesc /IB/, alături de hierarchie;
– ritoricesce, ritoricescu /LB/, alături de ritoru, ritorică;
– şcolasticesce, şcolasticescu /LB/, alături de şcolă, şcolasticu.

Substantivele formate în română de la împrumuturi livreşti sunt mai puține la număr decât adjectivele şi adverbele. Cele mai frecvente cazuri se înregistrează la Iordache Golescu, ceea ce este lesne de înțeles, dacă ținem cont de multiplele creații analogice ale acestuia şi de modalitatea adoptată de autor de a grupa cuvintele pe cuiburi lexicale:

– controloriță /LB, IG/, alături de controloru;
– invitătoriu, invitătură /LB/, alături de invitare, a invita (invitu); invitătoriu mai apare numai în DA;
– *clavirist* /IG/ "cel ce cântă cu claviru" (învechit, în DA);
– *gypsare* /IB/, alături de *gyps, gypsat*; nu apare în DA, DEX, DN.

5.2. Variante ale unor cuvinte, neintegrate în sistemul fonetic şi morfologic al limbii române

În *Condica* lui I. Golescu există şi câteva împrumuturi directe din franceză, unele obişnuite în epocă (*seanță, soarea*), altele atestate sporadic: *obadă*, dar şi *aubadă* (< fr. *aubade* "adecă conțert, cântare ce să dă în revărsatul zorilor, la uşa sau ferestrele cuiva, ce să aseamănă cu cântecul dă zori"), *reviu*. Faptul că avem a face cu împrumuturi directe este indicat de însăşi forma acestor cuvinte: *absant, agraf, amandament, ardoază, bonbon, coafiură, livrezon* etc.

Structura fonetică a multor cuvinte înregistrate în cele trei dicționare este un reper însemnat privind sursa acestor împrumuturi: *ştatie*, *ştpion* /LB/, *gheologhiie* /IG/, *ghenealog*, *ghenealoghie* /IB/ etc.

La exemplele de mai sus, mai adăugăm câteva, subliniind prezența în această listă selectivă a împrumuturilor în *-ție:*

– *absolutor* /IG/; neînregistrat în DA, unde apare *absolutoriu*, ca şi în DEX, DN, DOOM;
– *absoluție* /IG/; ca multe alte neologisme în *-ție*, şi acesta este înlocuit de forma în *-țiune: absoluțiune*, care apare în DA, DEX, DN, DOOM;

– *actie* /IB; lat. *actio/*; nu apare în DA, nici în DEX, DN, DOOM, care înregistrează forma *acțiune;*
– *actuariu* /IB; lat. *actuarius/*; nu apare în DA; cu forma *actuar* apare în DEX, DN, DOOM;
– *admoniție* /IB; lat. *admonitio/*; apare în DA ca articol de trimitere la *admonițiune*, singura formă notată în DEX, DN, DOOM;
– *rodiomă* /< fr. *rhodium*, IG/ "un metal foarte tare şî anevoie dă topit, ce s-a găsit amestecat cu platina"; în DN, apare *rodiu;*
– *augură* /IG/, *garnizon* /IG/, *variațion* /IG/, *vigonă* /IG/, *vicisitudă* /IG/, *viție, vițiu* /IG/ au fost înlocuite de *augur, garnizoană, variație, vigonie, vicisitudine, viciu*, ceea ce, pentru unele dintre ele, a însemnat şi schimbarea genului gramatical.

5.3. Sensuri neconservate

Am inclus în această categorie cuvinte atestate în dicționarele uzuale ale limbii române actuale, dar cu alte sensuri decât cele care apar în lexicoanele studiate de noi. La unele dintre cuvintele de mai jos, diferența dintre sensul semnalat de noi şi cel de azi este de nuanță (vezi *sectă*), la altele deosebirile sunt semnificative (vezi *importanție, statistică*):
– *deispensa* /IB/ "camara de tinut una alta"; echivalentul latinesc din dicționar este *despensa*;
– *flauta* are în IB drept echivalente lat. *tibia, fistula;*
– *importanție* este glosat în IB "folos", cu *importantia* ca echivalent latinesc;
– *oranjeriie* /IG/ "florăriie dă flori, dă pomi", din fr. *orangerie*; în DEX: "seră în care se cultivă portocali";
– *pardonu* /LB/, ale cărui echivalențe latineşti sunt (în LB) *gratia, venia*, se foloseşte în româna actuală ca interjecție: *pardon!* "scuzați!" (DEX);
– *secretă* "pustie" s.f. /LB/; în latină, substantivul neutru *secretum* înseamnă şi "izolare, singurătate, loc retras" /adj. *săcret* "pustiu" l-am găsit în volumul *Poveşti, snoave, legende*, Bucureşti, 1967, p.

77: „Sus în sus în cei munți săcreți, trăia odată, demult, un sihastru alb ca oaia de bătrân...”/;

– *sectă*; apare în LB şi IG, dar şi în alte glosare sau dicționare; în IG se indică şi originea termenului: „din cuv. franț. *secte*“; în ceea ce priveşte sensul, IG precizează: “adică părere, învățătură dă un filosof”, în vreme ce, după DEX, înțelesul este acela de *grup de adepți* ai “unei doctrine (filosofice, politice)”, şi nu doctrina însăşi;

– *statistică* “adecă ştiința dă a cunoaşte, dă a descri toate ale unui stat, ale unei țări” /IG/; această accepție este înregistrată în DLR ca învechită.

Dar cuvinte/ forme ieşite din uz în româna literară de azi mai apar şi în dicționarele publicate după 1840. Astfel, în vocabularul lui T. Stamati sunt înregistrate elemente ca *țesantu, cesantu, felicitate, novitate, puniție (punițiune* în DN) etc.

6. Adaptarea neologismelor

Pe lângă faptele deja menționate, IB, LB şi IG conțin şi atestări interesante pentru a urmări adaptarea neologismelor la structura fonetică/ morfologică a limbii române.

Multe dintre exemplele citate anterior au, în *Condica* lui Golescu şi în cele două dicționare transilvănene luate ca termen de referință, forme care sunt şi ale limbii literare actuale: *camarad, carnivor, firmament, adio, apropo, fantasmagorie, pragmatic* (IG), *argument, austral* (IB), *februarie* (IB, LB), *violă, adagiu* “disă, pildă, parimie” (LB).

Unele dintre aceste cuvinte cu structură fonetică modernă înlocuiesc forme care au dispărut din limba literară: *vice* (IG) în loc de *viță* (apare, de exemplu, la 1794, *viță̆roa* “vicerege”, în traducerea publicată la Iaşi a cărții lui Gracián); *vicariat* (IG) în loc de *viacariatuş*, intrat prin filieră maghiară şi atestat de DILR în 1742.

În *Condică* sunt înregistrate însă şi împrumuturi directe din franceză: *absant*, înlocuit în limba literară de livrescul *absent*; *ardoază* < fr. *ardoise* este eliminat de *ardezie* < it. *ardesia* (DEX). Tot în *Condică* apar şi oscilaţii între forma livrescă şi cea de tip popular (*aubadă* şi *obadă* < fr. *aubade*) sau între cea de origine latină şi cea pătrunsă prin filieră (*abecedar* şi *abeţedar*).

Sub influenţa limbii latine, grupul *ct* este conservat ca atare în împrumuturile din Transilvania atestate în IB şi LB: *contract* (IB, LB), *tractat* (IB). Forma *contract* (şi *contractual*) este atestată şi la IG, dar în *Condică* găsim şi oscilaţii de tipul *adjetiv* şi *adjectiv.* Notate cu o deosebită fidelitate, variaţiile de natură fonetică sau dubletele morfologice dovedesc existenţa unui sistem „in fieri“ de încadrare a elementelor neologice în limba noastră.

În ciuda ortografiei etimologizante din IB, am constatat variaţii şi la împrumuturile din acest dicţionar. Pentru elementele livreşti terminate în *-ia*, Ioan Bobb propune cuvinte-titlu româneşti uneori în *-ie*, alteori în *-ia*:

capellanie / lat. capellania
comedie / lat. comedia
avariţie / lat. avaritia
dictatorie / lat. dictatoria
alături de:
dynastia / lat. dynastia
besthia / lat. besthia
dysepsia / lat. dysepsia.

În timp ce în IB cuvintele în *ex-* apar invariabil scrise ca în latină (*examen, execuţie, exorcism*), în LB se înregistrează serii duble, de tipul *exemplu* şi *esemplu, examen* şi *esamen, execuţie* şi *esecuţie*. Oscilaţiile din IG pot avea o explicaţie în etimonul pe care îl propune autorul însuşi: *estrem* < it. *estremo, escluziie* < it. *esclusione*, dar la *esact* < fr. *exact* justificarea nu mai este etimologică şi trebuie căutată în situaţia pe care o au în general în română lexemele cu *ex-* la iniţială. Există însă şi opţiuni în IG pen-

tru *x* (scris uneori şi *ks*), la cuvinte ca *ecsorchism, escomunicaţiie* vezi *excomunicaţiie*.

Surprinzătoare sunt în IG şi atestări de tipul *ambig* < fr. *ambigu*, care nu se pot explica etimologic, sau *teatr, ilustr* (*ilustră*, la feminin), care pot fi considerate reflexe ale francezei vorbite. Dar *teatr* apare alături de *amfiteatru!*

Inconsecvenţe apar în IG şi în integrarea unor împrumuturi din italiană: *abuz* < it. *abuso*, dar it. *confuso*, menţionat de autor ca etimon, devine în română *confus*.

Asemenea cazuri sunt însă rare în *Condică*, dacă ţinem cont de contingentele de împrumuturi conţinute de acest dicţionar.

În afară de formele duble de tipul *ex- / es-*, în LB sunt înregistrate şi cuvinte-titlu de tipul *ghelosie* sau *gelosie, ghelosu* sau *gelosu*, unde oclusiva palatală urmată de o vocală anterioară alternează cu africata palatală sonoră + *e / i*. În scrierea cu litere chirilice este notată însă numai forma cu oclusivă în structură. *Magie*, scris cu caractere latine, devine *maghie* în chirilice.

Comparând între ele cele trei dicţionare – IB, LB şi IG –, concluzia noastră este că, din punct de vedere fonetic, împrumuturile atestate în *Condică* au, în general, forme identice cu cele din româna literară actuală:

comiseriu (IB), comisariu (LB), comisar (IG)
donatoriu (IB), donator (IG
caniculariu (IB), canicular (IG
eminenţie (LB), eminenţă (IG)
mediţină (LB), medicină (IG)
elinist, idealist, publicist, deist (IG)
balista, capitalista, exorcista, catechista (IB)
cabalista, cănçelista (LB).

Cu această ultimă serie de exemple, formaţii cu *-ist / -istă*, inviariabile după gen (*-ista*) în dicţionarele transilvănene, deschidem o paranteză despre integrarea împrumuturilor livreşti în sistemul morfologic al limbii române.

Cele mai numeroase variații de natură morfologică se întâlnesc în *Condica* lui Golescu la neologismele terminate în consoană: *public, -ci / -uri; oraj, -uri / -e*. Este posibil ca asemenea situații, frecvente la IG, să fie creații analogice ale autorului, realizate însă în spiritul limbii.

Oscilații la nivel fonetic se înregistrează şi după 1840, când încep să vadă lumina tiparului tot mai multe dicționare bilingve, de neologisme, de termeni de specialitate etc. De exemplu, alături de *alchimie*, apare şi *alhimie*, mai vechi în limbă, sau *alşimie* (la Polizu). Împrumuturile cu *ex-* la inițială sunt scrise cu *ex-*, uneori cu *ecs-*, dar persistă încă formele cu *es-*, unele justificate etimologic (în cazul în care autorii lucrărilor în care sunt atestate le împrumută din italiană).

VI. Concluzii

Începuturile lexicografiei din țara noastră datează din secolul al XVI-lea, când sunt consemnate şi primele texte româneşti. Pentru a înțelege locul dicționarului lui Ioan Bobb, al *Lexiconului Budan* şi, mai ales, al *Condicii limbii rumâneşti* – a cărei prezentare constituie obiectivul central al investigației noastre – în raport cu celelalte lucrări lexicografice româneşti realizate până la începutul secolului al XIX-lea, am folosit ca punct de plecare informațiile culese din cartea lui Mircea Seche, 1966, I. Pentru dicționarele de la începutul secolului al XIX-lea şi pentru lexicoanele care au apărut după IB, LB, IG, am optat pentru prezentări în care am insistat asupra sectorului neologic al acestor vocabulare.

Ca o caracteristică general valabilă pentru glosarele şi dicționarele elaborate din secolul al XVI-lea şi până la 1830 (când Iordache Golescu termină *Condica limbii rumâneşti*, primul dicționar unilingv din istoria lexicografiei româneşti), reținem mai întâi faptul că toate sunt bi- sau plurilingve. Majoritatea lucrărilor lexicografice realizate în secolele XVI–XVIII corespund – prin materialul lexicografic inventariat, prin modul de organizare a acestuia etc. – condițiilor cultural-istorice ale fiecărei mari provincii româneşti şi răspund unor nevoi practice, imediate: din secolul al XVI-lea datează două fragmente de vocabular slavo-românesc, iar din secolul al XVII-lea, opt glosare slavo-române, redactate cu scopul de a facilita mai ales traducerea în română a unor lucrări cu caracter ecleziastic. La acestea se adaugă nenumărate glose interlineare şi marginale la unele texte româneşti traduse din slavonă (spre exemplificare, amintim *Noul Testament de la Bălgrad*, 1648, al lui Simeon Ştefan; de pildă cuvântul *statir*, preluat din originalul slav, este glosat pe margine prin *aspru*, termen monetar de largă circulație – la acea dată – în Țările Române) sau ale

unor texte slave foarte folosite de clerul românesc[79]. Când începe să piardă teren, îndeosebi în administrație, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul veacului următor, slavona este înlocuită de latină (în jurul anului 1700 este redactat un *Dicționar latin-român-maghiar* de Luigi Ferdinando Marsigli, publicat de Carlo Tagliavini sub numele *Il Lexicon Marsilianum*, București, 1930, și un *Dicționar latinesc-românesc* de Teodor Corbea), greacă (primul vocabular grec-român este elaborat la sfârșitul secolului al XVII-lea, dar numărul dicționarelor greco-românești sporește după 1750). Ienăchiță Văcărescu proiectează un dicționar român-turc și unul turco-român[80].

Cele mai multe dintre realizările lexicografice dintre secolul al XVI-lea – începutul secolului al XIX-lea au ca limbă-bază slavona, latina și greaca, adică limbile de cultură cu cea mai mare răspîndire în Țările Române în acest interval. Scopul urmărit era acela de a pune la îndemâna celor interesați un instrument util, care să ajute la înțelegerea/ traducerea unor opere religioase sau laice de largă circulație în epocă. Româna este folosită sporadic ca limbă-bază, până la întâiul pătrar al veacului al XIX-lea (prima lucrare de acest fel este *Anonymus Caransebesiensis*, un dicționar român-latin de la 1700).

Important ni se pare a fi însă un alt aspect al lexicografiei românești: până la 1800, limbile moderne de cultură din Occident sunt folosite rar, alături de română; pe la 1700, stolnicul Constantin Cantacuzino redactează un *Lexicon italian-român*, iar în 1719 călugărul franciscan Silvestro Amelio încropește un *Breve vocabulario italiano-muldavo*; către sfârșitul secolului al XVIII-lea,

79. V., de exemplu, Liviu Onu, *Glose românești din secolul al XVII-lea gravate cu condei de os pe un manuscris slavon*, în vol. colectiv *Studii de limbă literară și filologie*, II, București, 1972, p. 347–392.

80. V. Andrei Nestorescu, *Dicționarele lui Ienăchiță Văcărescu și limba română literară la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în vol. colectiv *Studii de limbă literară și filologie*, I, București, 1969, p. 51–63.

ardeleanul Aurelius Antoninus Praedetis elaborează un mare *Dictionarii trium lingvarum germano-latina et daco-romana*; de la Ienăchiță Văcărescu au rămas un dicționar român-german și unul german-român, iar Paul Iorgovici a conceput un dicționar în patru limbi (român-german-francez-latin); lui C. și Ilie Kogălniceanu li se atribuie un *Dicționar francez-român*, iar N. Iorga semnalează manuscrisul unui *Dicționar francez-grec-român* din aceeași epocă (v. Mircea Seche, 1966, I, p. 18–21).

Această particularitate, explicabilă prin istoria cultural-politică a Țărilor Române, indică însă sugestiv cronologia etapelor occidentalizării românei, înainte de secolul al XIX-lea, când sunt asimilate numeroase împrumuturi în vocabularul românesc. De fapt, cuvintele pătrunse pe cale livrescă sunt expresia condițiilor sociale și a conjuncturii istorice în care se dezvoltă și evoluează cultura românească.

Orientarea spre Occident, ale cărei temeiuri sunt puse treptat în secolul al XVIII-lea, se realizează în ritmuri diferite și cu motivații distincte de la o provincie istorică la alta. Transilvănenii, prin cultura de expresie germană sau maghiară, prin latină și prin Biserica greco-catolică, ajung să capete conștiința identității lor naționale; căutându-și rădăcinile istorice; ei descoperă astfel Occidentul romanic și se orientează către limba și cultura italiană și franceză și deschid drum modernizării structurilor lexicului românesc. Românii din Principate iau cunoștință de valorile culturii și ale civilizației occidentale tot mediat, mai întâi prin greci, apoi prin intermediul rușilor. Întoarcerea spre Occidentul romanic se produce aici spontan și numai după ce muntenii și moldovenii descoperă confortul oferit de cultura materială occidentală. Procesul de îmbogățire a vocabularului cu elemente romanice își are originea în ambiția lor de sincronizare culturală și economică. „Orientarea spre popoarele neolatine – care coincide cu introducerea romantismului în literatură – n-a fost, la început, în Principate, o mișcare programatică, ci corespundea unei porniri

firești. De la școlile din Franța se întorceau tinerii români, aducând cu ei, ca medici, juriști, profesori, tehnicieni, artiști etc., nu numai cunoștințele de specialitate ce aveau să schimbe atât de mult înfățișarea țării, ci și terminologia specialității lor" (Sextil Pușcariu, 1976, p. 374-375).

Dar acestea reprezintă doar câteva dintre datele pe care istoria le adună pentru a pregăti ceea ce Paul Cornea – referindu-se la anul 1821 – numește „prag de epocă"[81], moment de cotitură în evoluția limbii, culturii și a politicii moderne românești.

Dintre autorii menționați mai sus, personalitatea lui Ienăchiță Văcărescu – format în mediul cultural oriental și șlefuit de valorile civilizației occidentale – ilustrează semnificativ răscrucea dintre un secol care pleacă, al XVIII-lea, și unul care vine încărcat de înnoiri, al XIX-lea. Referindu-se la dicționarele lui I. Văcărescu (român-german, german-român, român-turc și turc-român), Andrei Nestorescu (*cit. supra*) notează: „Faptul merită a fi subliniat din cel puțin două motive. Mai întâi, pentru că dovedește, încă o dată, cultura multilaterală a autorului lor, deschis atât valorilor spirituale ale Occidentului cât și celor orientale. Apoi, lucru deosebit de important, pentru că ne aflăm în fața primului dicționar bilingv muntenesc [...] în care, alături de limba română, este folosită o limbă apuseană vie, și nu slavona, greaca sau latina. Cele două dicționare ale lui Ienăchiță Văcărescu sintetizează astfel tendințele momentului cultural respectiv – sfârșitul secolului al XVIII-lea – din Țara Românească: pe de o parte, puternica influență turcească (și neogreacă) impusă de realitatea istorică a domniilor fanariote, iar pe de alta, orientarea tot mai puțin timidă către luminile civilizației moderne, occidentale".

Interesul pentru lexicografie dovedit de Ienăchiță Văcărescu, Paul Iorgovici, Ion Budai-Deleanu (care a realizat un lexicon românesc-nemțesc și a proiectat unul latin-român, unul francez-

81. *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p. 172.

român şi un altul latin-german-român) sau de ceilalți promotori ai Şcolii Ardelene nu îmbracă forma unei oarecare îndeletniciri cărturăreşti, ci se manifestă ca o activitate care se încadrează în politica culturală de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi din primele trei decenii ale veacului următor.

Cărturari din generații diferite, dar cu o largă perspectivă asupra unei lumi în plină schimbare şi adânc preocupați de destinele culturii româneşti, se unesc în efortul de a recupera handicapul față de Occident. Pentru a înțelege conştiințele frământate să găsească drumul de ieşire dintr-un spațiu devenit prea rigid, nimic nu este poate mai convingător decât mărturisirea pe care Ion Budai-Deleanu o face în a sa *prefație* la *Lexiconul românesc-nemțesc* (1818): „Treizăci şi cinci de ani au trecut de când am luat asupra mea osteneala alcătuirii unui lexicon românesc. *Pricina* mi-au fost lipsa unei cărți ca aceasta în limba noastră, *îndemnul* – iubirea de neam, *scoposul* – folosire de obşte. Adevărat că o apucare de acest feliu era prè nesocotită, dară ce nu face îndrăzneala tinăreților, mai vârtos când se încinde cu focul patrio[ti]cesc, arzând pururе cu dorință de a vedè cândva şi întru poporul românesc încai răsărind bunele învățături. *Văzând că toate neamurile Europiei* au de mult acum lexicoanele sale, numai la neamul nostru lipseşte o carte ce să poate zice spița cè de întâi a culturii, mă sâmțeam răpit cu totul spre acest scopos înalt“[82].

Întoarcerea către Europa, de care istoria i-a separat pe români secole de-a rândul, urmează, într-adevăr, un drum diferit de la o regiune istorică la alta, dar țelul este acelaşi: integrarea în comunitatea etnico-spirituală a Romaniei apusene. Protestul împotriva rămânerii în urmă şi a închiderii într-o geografie sufocată de interesele politice ale altor nații cunoaşte forme variate de expresie. Enciclopedişti şi realizatori de lexicoane, gramatici, traduceri,

82. Ion Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*, text stabilit şi glosar de Mirela Teodorescu, introducere şi note de Ion Gheție, Bucureşti, 1970, p. 163.

cărți de popularizare a științei, de beletristică, filologie, teologie, istorie şi folclor, reprezentanții Școlii Ardelene şi cărturarii moldoveni sau valahi lasă posterității o bogată moştenire. Căutători de adevăruri, ei se întâlnesc cu toții, la cumpăna dintre veacurile al XVIII-lea şi al XIX-lea, în interesul pentru „la synchronie de la culture roumaine avec l'Europe romane occidentale!" (Alexandru Niculescu, 1976, p. 685).

În contextul unui acelaşi efort – dirijat către emanciparea şi unitatea culturală a românilor – al unor dascăli şi cărturari din toate provinciile româneşti, sunt elaborate, în al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, trei mari dicționare: Ioan Bobb, *Dictionariu rumanesc, lateinesc si unguresc*, I–II, Cluj 1822–1823; *Lexiconul budan (Lexicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu)*, Buda, 1825; Iordache Golescu, *Condica limbii rumâneşti* (1830, manuscris).

Considerând drept cunoscute unele aspecte ale occidentalizării romanice a limbii române în Transilvania, Țara Românească şi Moldova (cum ar fi prioritatea primei regiuni în acest domeniu, sursele indirecte/ directe ale modernizării structurilor vocabularului românesc, poziția diferită de la provincie la alta față de problema latinității, deosebirile socio-culturale de la o zonă la alta etc.; v. Alexandru Niculescu, 1976, 1978), am optat pentru o prezentare a *Condicii limbii rumâneşti* în comparație cu *Dicționarul* lui Ioan Bobb şi cu *Lexiconul budan.* Am încercat de asemenea să raportăm datele din IB, LB şi IG la situația împrumuturilor livreşti atestate în diverse scrieri româneşti şi în alte dicționare/ glosare anterioare (de la sfârşitul veacului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea: Paul Iorgovici, Budai-Deleanu, Samuel Micu-Clain) sau realizate după 1830, pentru a putea oferi o imagine amplă asupra locului acestor lucrări în istoria împrumuturilor livreşti din română şi asupra posibilităților şi schimbărilor din limba noastră, în perioada abordată.

În al treilea deceniu al secolului trecut, problemele prioritare ale cultivării limbii române literare erau încă fixarea normelor limbii literare şi îmbogăţirea românei cu noi elemente de expresie, care să satisfacă exigenţele unei societăţi deschise către modernitate. În planul istoriei sociale, acest moment din evoluţia limbii române literare corespunde cu perioada de ascensiune a burgheziei, de dezvoltare a învăţământului în limba naţională, a ştiinţei. Este epoca de pionierat a presei şi a teatrului românesc (B. Cazacu, 1962). La îmbogăţirea cu noi date a conţinutului social, economic şi cultural al civilizaţiei româneşti, limba română răspunde prin împrumuturi masive din lexicul limbilor de cultură vechi sau moderne (latină, italiană, franceză, germană). Împrumutul lexical devine în acest „prag de epocă“ o necesitate mărturisită. „Pus-am la lexicon – recunoaşte Ion Budai-Deleanu – şi mai multe cuvinte nu de mult de cătră cei mai aleşi şi învăţaţi dintru naţie întrebuinţate, care mai toate cuvinte s-au împrumutat de la greci sau de la latini şi însămnează numiri obicinuite numai la învăţături sau meşterii. Căci unele ca aceste poporul român nu le-au avut până acum în obiceai. O parte dintru aceste cuvinte se află şi la cărţile noastre, iară o parte să obicinuiesc de mult acum în conversaţiile de obşte şi la scrisori private [...]“.

Absenţa din vocabularul românesc a unor termeni necesari îl determină pe Leon Asachi, traducător al lui Bernardin de Saint-Pierre, să facă apel la împrumuturi, pe care le reuneşte într-un glosar adăugat la sfârşitul *Bordeiului indienesc* (Iaşi, 1821), iar Barbu Paris Mumuleanu ataşează, la finele volumului *Caracteruri*, o listă cu *zicerile cele streine*.

Acut simţită era însă nu numai lipsa elementelor lexicale, ci şi aceea a unor dicţionare cuprinzătoare. Rostul acestora nu era interpretat unilateral, fiindcă lexicoanele „nu numa hotăresc noimele cuvintelor şi le fac stătătoare, [...] dară pun şi întâiul temei învăţăturilor [...]“ (Ion Budai-Deleanu). Şi cum dicţionarele înseamnă – potrivit aceluiaşi Budai-Deleanu – însuşi „temeiul

culturii“, pe care reprezentanții Școlii Ardelene s-au străduit nu numai să-l pună, ci şi să-l desăvârşească, de la ei a rămas o bogată zestre lexicografică.

Două dintre realizările în domeniul lexicografiei, *Dicționarul* lui Ioan Bobb (1822–1823) şi *Lexiconul* de la Buda (1825; a cunoscut mai multe redactări şi a fost elaborat în echipă) se disting prin importanța pe care au avut-o pentru dezvoltarea ulterioară a „producției“ lexicografice din țara noastră şi, în primul rând, prin influența pe care au exercitat-o asupra limbii române literare. Prin numărul ridicat de împrumuturi neologice pe care le introduc în cele două dicționare, autorii lor oferă astfel „mijloace practice de cunoaştere şi de cultivare a limbii române“. *Lexiconul budan* se înscrie însă complet „în sensul celor două mari tendințe ale dezvoltării limbii literare: îmbogățirea cu elemente noi şi codificarea principalelor norme de vorbire corectă“ (Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, 1971, p. 469). Preocuparea pentru normarea materialului catalogat este, în *Lexiconul budan*, evidentă în raport cu *Dicționarul* lui Bobb: este notat frecvent locul accentului în cuvânt: *cadavrós, çerimoníe, crústă* etc.; sunt indicate de asemenea genul şi numărul substantivelor (ca şi în gramatica lui Micu şi Şincai, *Elemente lingvae daco-romane sive valachicae*, în *Lexicon* figurează doar două genuri), formele de feminin, de singular şi plural ale adjectivelor, alternanțele vocalice şi consonantice (unde este cazul): *element*, m.; pl. *-turi*; f.; *diamant*, m.; pl. *-ți*; *contagios*, m.; *-ósă*, f.; pl. *-oşi, -óse*; *frățănătáte*, f.; pl. *-tăți*; la verbe se menționează forma de persoana I a indicativului prezent, infinitivul lung şi participiul: *contagesc* séu *contagiesc, -ire, -itu*.

Deşi diferite din punctul de vedere al importanței lor pentru lexicografie şi al rolului jucat în evoluția limbii literare, cele două dicționare sunt rezultatul unui îndelungat efort şi reprezintă o mărturie expresivă a interesului dovedit de realizatori pentru îmbogățirea lexicului limbii române, prin împrumuturi latino-ro-

manice. Inventarul de neologisme – ales cu mai multă exigență în *Lexiconul budan* – acoperă sfere dintre cele mai variate din domeniul culturii materiale și spirituale: *actual, alterație, avangard, canicule, calculație, confrunt, confusie, confiscație, conformație, concepție, concesie, companie, comisie, contract, contribuție, declamație, donație, elogie, evocație, execuție, grație, fundament, fundație, harmonie, importanție, installație, insteitut, instrucție, insurecție, laconic, laic, limitroph, metallurgie, multiplicat, normă, pompă, proprietate* etc., în *Dicționarul* lui Ioan Bobb; *caducitate, companie, convenție, conversație, comisie, execuție, eminenție, fantasie, fundament, fundație, invenție, proclamație, rebellie, reformație, reparație* etc., în *Lexiconul budan*.

Alături de elementele luate direct din latină sau din italiană și franceză, *Dicționarul* lui Bobb și *Lexiconul* de la Buda cuprind și împrumuturi romanice prin filieră germană și mai ales maghiară, „limbă – după cum precizează Romulus Todoran, 1962, p. 124 – cu o mare putere de circulație în Transilvania și cu un pronunțat caracter oficial".

Datorită grafiei etimologizante folosite de Ioan Bobb în dicționarul său, neologismele latino-romanice pătrunse prin filieră germană sau maghiară sunt mai greu de deosebit aici decât în *Lexiconul* de la Buda, unde fiecare cuvânt este notat și cu caractere chirilice, conform scrierii oficiale din Moldova și Țara Românească. Din această categorie, amintim: *çerimonie, conçept, çifră, inştanție* și (de remarcat formele duble) *ghelosie* sau *gelosie, ghenerariu* sau *generariu* (LB); *gheograf, gheometra, loghica, letarghie* etc., la Ioan Bobb. Unele dintre elementele citate mai sus sunt semnalate de Romulus Todoran ca atestate în Transilvania încă de la începutul secolului al XIX-lea, iar la Ion Molnar, *Vocabularium nemțăsc şi romănăsc*, Sibiu, 1822, sunt menționați termeni ca *leghion* (indicat drept corespondent al germ. *Legion*), *leghitimălui, maghistrat* etc.

O parte dintre neologismele incluse în dicționarele amintite, cum ar fi *cygn* "lebădă" (IB) sau *fărfală* (LB) au o importanță doar documentară, fără a se putea certifica circulația lor în epocă – fie și efemeră –, deși sporadic sunt atestate și în alte lucrări lexicografice de proporții, de pildă în *Condica limbii rumâneşti* a lui Iordache Golescu. De fapt, raportate la întregul ansamblu de lexeme neologice inventariat de autorii celor două vocabulare, latinismele care nu s-au conservat în limba română sunt puține: *administră, cancru, cotignație* "schelă" (IB), *ariete, columb* etc. (LB).

Din bogatul contingent de neologisme puse în circulație de cele două dicționare, marea lor majoritate a rezistat timpului, care le-a confirmat astfel statutul de împrumuturi necesare,.utilitatea. Dintre elementele introduse aici, unele au dispărut cu totul, cum sunt cele citate mai sus sau diverse derivate, mai ales adjectivale și adverbiale, altele și-au schimbat sensul (*rație* "socoteală", *grație* "grațiere", *deliberație* "sentință" etc.), iar altele au fost integrate în limba română sub o altă formă: *acție, aministrație, contaminu* "contaminez", *experienție, elogie, evocație, importanție, rebellie* etc.

În Țara Românească, Iordache Golescu își elaborează lucrările într-o perioadă în care ruptura de Orient nu se produsese încă, fapt dovedit de numeroasele grecisme pe care cărturarul muntean le folosește în scrierile sale. Este necesar însă să ne reamintim că, în același timp, Occidentul romanic se afla în plină expansiune lingvistică în Muntenia, pe drumul deschis de Ienăchiță Văcărescu. Mărturii asupra acestui moment de răscruce găsim în *Condica limbii rumâneşti*, cea mai importantă realizare a lui Iordache Golescu.

Condica limbii rumâneşti este un dicționar explicativ, enciclopedic și etimologic, rămas până astăzi în manuscris. Redactată din dorința firească de a întocmi „un dicsionar [...] cu cuvinte dă toate științele, pentru care dă trebuință iaste a alerga și la alte

limbi străine“ (din „Cuvântul înainte“), *Condica* lui Golescu dobândeşte însă, prin calităţile sale, semnificaţiile unei valoroase şi originale contribuţii.

Acest „cel dintâi dicţionar explicativ complet al limbii române“ cuprinde „cuvinte ale limbii comune, cuvinte arhaice, regionale şi neologice“ (Mircea Seche, 1966, p. 69). Golescu a folosit deci un material lexical variat şi bogat, care acoperă peste 5000 de pagini, repartizate în 7 volume in-folio.

Prin expresia pe care o capătă în *Condică*, preocupările lui Iordache Golescu în domeniul limbii literare se încadrează în linia unui interes, larg manifestat în epocă, pentru cultivarea şi fixarea normelor românei literare. Dicţionarul-manuscris cuprinde, de pildă, indicaţii ortoepice (accentul este notat aproape cu regularitate: *absolút, canicólă, eccés, venál, vaníliie, variiá, vasál* etc.) sau indicaţii referitoare la pluralul substantivelor şi al adjectivelor, la gen, alternanţe vocalice şi consonantice: „*sondă, -e* (f. ca *casă*). Din cuv. fr. *sonde“*; *ghimnosofist,* pl. *-şti* “adică filosofii indieni ce petrecea goli, dăspuieţi prin pustiietăţi”; *rentă, -e; transpiraţiie, -răţii; voiaj, -uri; vocal, -i; vocală, -e; volum, -uri* etc.

Normarea nu trebuie înţeleasă în sensul că Golescu recomandă o anumită formă şi proscrie o alta, considerând-o incorectă; opţiunea pentru o formă, în orice dicţionar, implică deja o recomandare. În cazul în care un cuvânt are două sau mai multe forme de singular şi plural, Golescu le notează cu consecvenţă, dând însă prioritate celor care în epocă se bucurau de o circulaţie mai mare: „*somnambulism, -uri* (n., ca *deal*) şî *somnambulism, -e* (ca *lemn*), “starea, boala celui somnambul”. Recomandarea unei forme în locul alteia este însă clar exprimată când sunt folosite trimiterile de tipul: *stadion, -oane,* v. *stadiie;* articolul *stadiie* este lucrat astfel: „*stadiie, stadii;* şî *stadiu;* [...] “locul dă dăprindere la alergătură [...]”“.

Faptul că în limba română contemporană unele substantive sunt utilizate cu alte forme decât cele care sunt menţionate de

Golescu trebuie pus pe seama oscilațiilor caracteristice momentului. Adaptarea morfologică sau fonetică a neologismelor în limba română era încă în căutarea unui sistem.

În cazul unor cuvinte care prezintă variații de natură fonetică (*esperiență*, v. *exprienţă; escomunicaţiie*, v. *excomunicaţiie; avtonom*, v. *autonom*), recomandarea funcționează explicit. O asemenea intenție este formulată şi în cazul în care autorul încearcă să impună în circulație un cuvânt neologic, literar, în locul unuia popular sau regional.

În raport cu alte dicționare ale vremii, şi în primul rând cu acela al lui Ioan Bobb, care se adresa în mod deosebit elitei timpului, *Condica* lui Iordache Golescu cuprinde un inventar de lexeme mult mai bogat. Adunate laolată, împrumuturile neologice reprezintă un dicționar în dicționar.

O primă caracteristică, pe care o reținem din parcurgerea corpusului de cuvinte neolatine menționate în dicționarul lui Iordache Golescu, se referă la semnificația acestor unități lexicale. Termeni de origine latino-romanică atestați în *Condică* aparțin, din punct de vedere semantic, unor sfere variate de activitate: artă, tehnică, ştiință, armată, administrație; unii definesc diferite noțiuni abstracte, alții indică ocupații, atitudini şi trăsături umane: *a abdica, abonament, abstracţiie, absurd, abuz, a administra, agraf, alegaţiie, arbaletă, aval, avariie, azur, cartuş, coincidență, a consola, a conspira, constelaţiie, a constitui, ecstravagant, emigrant, eşec, galvanism, gumă, garnizon, grimas, grilă, gută, ilusiie, mină, obstinaţiie, orient, ornament, reviziie, vaniliie, vapor, vestibul, vocaţiie, volatil* etc.

Uneori, pe lângă definiția care însoțește aproape fiecare cuvânt-titlu, autorul indică şi domeniul în care este folosit termenul respectiv: *adiţiie* < it. *adizione*, "adică adăogire, adunare, la *aritmetică"; solo* < it. *solo*, "ce însemnează singur; cuv. dă *muzică* ce însemnează o cântare ce să cântă dă unul singur"; *solstiţiie* < it.

solstizio, "cuv. dă *astronomiie* ce însemnează întoarcerea soarelui spre vară sau spre iarnă [...]" etc.

Alături de elementele lexicale, a căror prezență devenise relativ „tradițională" în limba română, semnalăm de asemenea existența în *Condică* a unui mare număr de împrumuturi neolatine sau variante fonetice ale acestora, care pot fi considerate, până la noi cercetări în această privință, ca prime atestări în lexicul românesc.

Datat cu aproximație la 1830, dicționarul-manuscris al boierului cărturar Iordache Golescu este elaborat într-o perioadă în care prioritatea în domeniul lexicografiei este preluată de la transilvăneni de către cărturarii din Țara Românească. Începutul este marcat pertinent de însăşi *Condica* lui Iordache Golescu. De dimensiuni impresionante, *Condica limbii rumâneşti* se deosebeşte fundamental de cele două dicționare din Transilvania, menționate mai sus. Deşi pare imposibil ca Iordache Golescu să nu fi cunoscut realizările lexicografice ale Școlii Ardelene, este totuşi dificil de sesizat un raport de filiație între *Condică* şi dicționarele transilvănene. Contingentul foarte bogat de neologisme latino-romanice consemnate de I. Golescu în dicționarul său prezintă un număr redus de concordanțe cu materialul lexical folosit de autorii *Lexiconului budan* sau de Ioan Bobb. Cazurile de similitudine sau de coincidență dintre manuscrisul lui Golescu şi dicționarele de la 1822 şi 1825 nu confirmă utilizarea acestora din urmă ca surse principale pentru redactarea *Condicii*. Considerăm că elementele comune din sectorul neologic al dicționarelor muntean şi ardeleneşti menționate se justifică prin faptul că termenii respectivi erau deja consacrați în limbă de lucrări anterioare, cu o largă circulație de la o regiune românească la alta. De exemplu: *alegațiie* (IB, IG), *acord* (LB, IG), *arie* (IB, LB, IG), *astronomie* (IB, IG), *aritmetică* (IB, LB, IG), *baston* (LB, IG), *cacao(ă)* (LB, IG), *calcul* (IB, IG), *dominiu, domen, domin* (LB, IG), *elefant* (IB, LB, IG). Termeni ca *auspiciu, canibal, canonier, venal,*

virulență, şerif, prosperitate, a naturaliza, grilă, a republicaniza, reparabil, atestați în *Condică*, sau existența – la anumite elemente lexicale – a unor diferențe de structură fonetică: *ecsorchism, canicolă, eminență* (IG); *exorcism* (IB), *canicula, eminenție* (LB) în dicționarele din Ardeal, subliniază convingător faptul că identificarea izvoarelor utilizate de lexicograful muntean rămâne încă o problemă deschisă viitorului.

Demn de reținut în atitudinea lui Golescu este de asemenea faptul că acesta, străin de preocupările puriste ale confraților săi ardeleni, nu elimină din corpusul lexical al dicționarului cuvintele nelatinești. În concepția lui I. Golescu, îmbogățirea vocabularului românesc nu presupune, de pildă, o degrecizare a limbii române, ci dimpotrivă, alături de termeni moşteniți din latină sau de proveniență latino-romanică, în *Condică* apar numeroase cuvinte de origine grecească, ieşite din uz sau folosite numai de elita grecofonă a Munteniei. Prin structura sa, *Condica* reflectă situația lexicului românesc şi, în general, a limbii române din primele decenii ale veacului al XIX-lea: între Orient şi Occident.

Numărul considerabil de neologisme latino-romanice înregistrate în *Condică*, caracterul său explicativ şi enciclopedic fac din dicționarul lui I. Golescu un instrument care depăşeşte scopul didactic propus. Dar, din păcate, *Condica* nefiind publicată, efortul lui I. Golescu a rămas fără ecou în epocă. Ca şi dicționarele de la Cluj şi, respectiv, de la Buda, *Condica* lui Golescu conține însă date referitoare la existența unui sistem încă „in fieri“ de adaptare a împrumuturilor în limba română şi oferă o imagine asupra posibilităților limbii române de absorbție a unui bogat contingent de împrumuturi neologice latino-romanice.

Privite în ansamblu, *Dicționarul* lui Ioan Bobb, *Lexiconul budan* şi *Condica limbii rumâneşti* reprezintă (alături de *Lexiconul* de la 1818 al lui Budai-Deleanu), în deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, primele realizări lexicografice moderne din limba română. „Le trait d'union“ al celor trei dicționare este preocupa-

rea autorilor lor de a face din ele instrumente de cunoaştere a limbii române; instrumente care, când sunt publicate, au menirea să asigure totodată şi răspândirea unor împrumuturi latino-romanice, necesare conținutului nou al vieții social-politice, economice şi culturale din Țările Române.

Privite comparativ, cele trei dicționare prezintă însă numeroase deosebiri. Fiecare lexicon poartă amprenta spațiului în care este redactat (în *Dicționarul* lui Ioan Bobb şi în *Lexiconul* de la Buda sunt cuprinse neologisme latino-romanice pătrunse în română prin filieră maghiară şi germană; în *Condică*, multe grecisme) şi reprezintă un anumit tip de orientare: *Dicționarul* lui Bobb şi *Lexiconul budan* sunt expresia „dublei structuri socio-culturale a procesului de occidentalizare latino-romanică a limbii culturii româneşti din Transilvania". Numărul mai mic de neologisme din *Lexiconul* de la Buda este interpretat de Alexandru Niculescu (1978, p. 146), în termeni socio-lingvistici, ca o dovadă a faptului că reprezentanții Şcolii Ardelene urmăreau constituirea unei limbi literare solidare cu poporul, simbol al identității şi al prestigiului național al românilor. Îmbogățirea şi apropierea de celelalte limbi romanice urmăreau să asigure „coeziunea în interiorul comunității româneşti şi delimitarea față de celelalte grupuri naționale". Tot în termenii socio-lingvisticii, de cealaltă parte, „episcopul Ioan Bobb încerca să-şi constituie o limbă a puterii, pentru elitele eclezziastice oficiale ale puterii". *Condica limbii rumâneşti* este rezultatul unui efort uriaş, al unui spirit deschis, lipsit de prejudecăți, care a sesizat capacitatea de asimilare a limbii române.

Prestigiul *Lexiconului* de la Buda şi proba pe care o oferă *Condica* lui Golescu asupra posibilităților limbii române de la începutul secolului al XIX-lea de a încorpora un număr impresionant de neologisme constituie două puncte de reper de importanță majoră nu numai pentru lexicografia din țara noastră, ci şi pentru evoluția limbii române literare. Împrumuturile atestate în aceste dicționare pot furniza, de exemplu, date asupra tendințelor din

limba română de la din începutul veacului al XIX-lea şi servesc ca punte de orientare în delimitarea trăsăturilor şi a sectoarelor în care se produce cu precădere occidentalizarea latino-romanică a românei literare. Efortul autorilor dicţionarelor de la 1822–1823, 1825 şi 1830 de a acoperi prin împrumuturi latineşti şi romanice absenţa unor termeni care să desemneze noţiuni abstracte sau elemente ale culturii spirituale şi materiale face dovada unei atitudini conştiente, pornite din necesitatea de a contribui la emanciparea limbii şi a culturii româneşti. Orientarea spre latină şi mai ales spre limbile romanice înseamnă pasul decisiv în procesul de modernizare a limbii române şi contribuie la stabilirea normelor literare şi la internaţionalizarea lexicului românesc cu împrumututuri de origine latino-romanică.

Perspectiva latino-romanică, care îi reuneşte pe cărturarii români de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul veacului următor, devine – de la această epocă – o dimensiune permanentă a culturii şi a civilizaţiei din spaţiul carpato-dunărean. Acest fapt este confirmat în primul rând de structura dicţionarelor publicate după *Condica* lui Golescu. Drumul deschis de învăţaţii ardeleni şi de Golescu este continuat/ valorificat de Vaillant/ Poenar, Aaron, Hill/ T. Stamati/ etc., care, alături de elementele atestate în dicţionarele anterior realizate sau în alte tipuri de scrieri, introduc în lucrările lor lexicografice noi împrumuturi, mai ales de origine franceză.

Împrumuturile livreşti din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea pun bazele unei prime etape de tranziţie spre modernitate. Dicţionarele/ glosarele de la sfârşitul secolului al XVIII-lea până la *Condica* lui Golescu sunt, prin structura lor, expresia dualităţii semnalate de istoriile limbii literare, între limba tradiţională a cărţilor şi cea de origine livrescă. După 1830, în atitudinea faţă de împrumuturile latino-romanice – manifestată în dicţionarele prezentate – distingem două tendinţe: (1) de îmbogăţire a lexicului românesc cu elemente necesare, cerute de schimbările produse în

diversele sfere ale vieții sociale, şi (2) de absorbție a unui număr tot mai mare de împrumuturi de lux – dintre care, cu timpul, multe vor deveni necesare -, ceea ce deschide calea folosirii cuvintelor de proveniență latino-romanică în scopuri expresive.

Ca obiect cultural, dicționarul înregistrează cuvinte. Dar lexiconul nu trebuie privit ca o simplă arhivă de termeni. El este un document lingvistic, dar şi o expresie a culturii şi a mentalității epocii în care a fost elaborat. Prin elementele latino-romanice încorporate în structura lexicoanelor examinate, acestea sunt, pentru noi, semnificative pentru problemele limbii literare din acea perioadă, dar şi pentru mentalitatea timpului, deschisă spre Occident.

BIBLIOGRAFIE

SIGLE

CR = "Curierul românesc" (1829-1830), Bucureşti.

DA = *Dicţionarul limbii române*. Tomul I (A-*de*), tomul II (F-*lojniţă*), Bucureşti, 1913-1937 [Academia Română].

DCECH = Joan COROMINAS, José A. PASCUAL, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, I-VI, Madrid, Gredos, 1991.

DCR = Florica DIMITRESCU, *Dicţionar de cuvinte recente*, Logos, Bucureşti, 1997[2].

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1975.

DILR = Gheorghe CHIVU, Emanuela BUZÃ, Alexandra ROMAN MORARU, *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421-1760)*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1992.

DLR = *Dicţionarul limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1965-.

DN = Florin MARCU, Constant MANECA, *Dicţionar de neologisme*, Editura Academiei, Bucureşti, 1978[3].

DOOM = Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române, Editura Academiei, Bucureşti, 1982.

DRAE = *Diccionario de la lengua española*, I-II, Madrid, Real Academia Española, 1992.

EI = Martín ALONSO, Enciclopedia del idioma. Diccionario histórico y moderno de la lengua española (siglos XII - XX). Etimológico, tecnológico, regional e hispanoamericano, I-III, Madrid, Aguilar, 1958.

GNT = "Gazeta Teatrului Naţional", 1836-1838.

IB = Ioan BOBB, Dictionariu rumânesc, lateinesc si unguresc, I-II, Cluj, 1822-1823.

IG = Iordache GOLESCU, *Condica limbii rumâneşti* (1830) (cotă BA 844-850).

IHR = Ion Heliade Rădulescu, Vocabular de vorbe streine în limba română

LB= Lexiconul budan (Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemţescu), Buda, 1825.

PAH = P. POENAR, F. AARON, G. HILL, *Vocabular franţezo-românesc* după cea din urmă ediţie a dicţionarului de Academia franţozească, cu adăogare de multe ziceri, culese din deosebite dicţionare, I-II, Bucureşti, 1840-1841.

TRDW = H. TIKTIN, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I-III, ediție de Paul MIRON, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1986.

I. Surse

Ion BUDAI-DELEANU, *Lexiconu românescu-nemțescu* (1818) (cota BA 3728 – 3731).

Ion BUDAI-DELEANU, *Scrieri lingvistice*. Text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu. Introducere și note de Ion Gheție, Editura Științifică, București, 1970.

Theodoru CODRESCU, *Dictionariu franceso-romanu*, dupre editiunea domnilor P. Poienaru, F. Aron și G. Hill, sporitu și adaugitu cu latineste de pe dictionariulu lui Boïste, Iași, 1859.

Ion HELIADE RĂDULESCU, *Scrieri lingvistice*. Ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu, Editura Științifică, București, 1973.

Paul IORGOVICI, *Observații de limba rumănească*. Prefață de Ștefan Munteanu, ediție critică, studiu introductiv, tabel cronologic, note bibliografie de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, Facla, Timișoara, 1979.

Samuelis KLEIN, *Dictionarium valachico-latinum* (1801/ 1805), ediție de GÁLDI László, Budapesta, 1944.

Șt. MUNTEANU, D. DAVID, Ileana OANCEA, V. D. ȚÂRA, *Crestomație românească. Texte de limbă literară*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.

G. A. POLIZU, *Vocabular româno-german*, Brașov, 1857.

T. STAMATI, Disionărașu românescu de cuvinte tehnice și altele greu de înțelesu, Iași 1851.

T. STAMATI, Vocabulariu de limba germană și română, Iași, 1852.

Școala Ardeleană, I-II. Ediție critică, note, bibliografie și glosar de Florea Fugariu. Introducere de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, Minerva, București, 1983.

J. A. VAILLANT, Vocabular purtăreț rumănesc-franțozescu și franțozescu-rumănesc urmat de un mic vocabular de omonime, București, 1839.

II. Lucrări de referință

Gh. ADAMESCU, Adaptarea neologismelor la mediu, București, 1938.

Jana ALBIN, Sufixele **-ism** și **-ist**, in Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, Editura Academiei, București, 1959, p. 123-131.

Mioara AVRAM, Despre gramatica lui Iordache Golescu, in Iordache Golescu, Scrieri alese, Cartea Românească, București, 1990, p. 396-407.

N. BĂNESCU, Viața și scrierile marelui vornic Iordache Golescu, Vălenii-de-Munte, 1910.
N. BĂNESCU, Marele vornic Iordache Golescu**,** București, 1910.
***Bibliografia analitică a limbii române literare (1780–1866), Editura Academiei, București, 1972.
Cornelia C. BODEA, Preocupări economice și culturale în literatura transilvană dintre anii 1786–1830, in „Studii. Revistă de istorie", 3, IX (1956), p. 87-106.
Rodica BOGZA-IRIMIE, Termeni politico-sociali în primele periodice românești, Universitatea din București, 1974.
Marin BUCUR, Documente inedite din arhivele franceze privitoare la români în secolul al XIX-lea, I, Editura Academiei, București, 1969.
Ileana BUCURENCIU, Coman LUPU, La première traduction roumaine de "El Criticón" de Baltasar Gracián, in Etudes romanes. III. „Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane", XIII (1978). Hommage à Iorgu Iordan à l'occasion de son quatre-vingt-dixième anniversaire, Bucarest, 1978, p. 73-82.
Ion BULEI, Scurtă istorie a românilor, Meronia, București, 1996.
José Jesús de BUSTOS TOVAR, Contribución al estudio del cultismo léxico medieval, Madrid, 1974 [BRAE].
B. CAZACU, Probleme ale studierii lexicului limbii române literare în secolul al XX-lea, in „Studii și cercetări lingvistice", 3, XIII (1962), p. 479-490.
G. CĂLINESCU, Material documentar: Iordache Golescu, in „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", 4, IX (1960), p. 740-742.
G. CĂLINESCU, Istoria literaturii române de la origini până în prezent, Minerva, București, 1982.
Elizabeth CLOSE, The Development of Modern Rumanian. Linguistic Theory and Practice in Muntenia. 1821-1838, Oxford University Press, 1974.
***Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea, I-II, Editura Academiei, București, 1956, 1958.
Paul CORNEA, Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840, Minerva, București, 1972.
Mariana COSTINESCU, Normele limbii literare în gramaticile românești, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979.
Ion COTEANU, Marius SALA, Etimologia și limba română. Principii, probleme, Editura Academiei, București, 1987.
Teodora CRISTEA, Dicționarele francezo-române și româno-franceze din prima jumătate a secolului al XIX-lea, in „Analele Universității București". Seria Științe Sociale. Filologie, 23, X (1961), p. 631-639.
Doina DAVID, Limbă și cultură. (Româna literară între 1880 și 1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat), Facla, Timișoara, 1880.

Ovid DENSUSIANU, Literatura română modernă, Editura Eminescu, Bucureşti, 1985.
Paula DIACONESCU, Elemente de istorie a limbii române literare moderne. Partea I. Probleme de normare a limbii literare moderne (1830-1880), Universitatea din Bucureşti, 1974.
*** Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900, Editura Academiei, Bucureşti, 1979.
Florica DIMITRESCU, Contribuții la istoria limbii române vechi, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1973.
Neagu DJUVARA, Le Pays Roumain entre Orient et Occident. Les Principautés danubiennes au début du XIXe siècle, Publications Orientalistes de France, 1989.
Jean DUBOIS, Claude DUBOIS, Introduction à la lexicographie. Le dictionnaire, Langue et langage, Larousse, Paris, 1971.
Alexandru DUȚU, Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII (1700-1821). Studii şi texte, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968.
Alexandru DUȚU, Cultura română în civilizația europeană modernă, Minerva, Bucureşti, 1978.
Pompiliu ELIADE, Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile, Univers, Bucureşti, 1982.
Vlad GEORGESCU, Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre, Humanitas, Bucureşti, 1992.
Ion GHEȚIE, Glosare de neologisme la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, in „Limba română", X (1961), 6, p. 557–566.
Ion GHEȚIE, Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu, Editura Academiei, Bucureşti, 1966.
Ion GHEȚIE, Istoria limbii române literare. Privire sintetică, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.
Ion GHEȚIE, Introducere în studiul limbii române literare, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982.
Constantin C. GIURESCU, Dinu C. GIURESCU, Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi, Albatros, Bucureşti, 1975[2].
Iordache GOLESCU, Scrieri alese. Teatru. Pamflete. Versuri. Proverbe. Traduceri. Excerpte din **Condica limbii rumâneşti** şi din **Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticeşti.** Ediție şi comentarii de Mihai Moraru. Tabel biobibliografic şi repere critice de Coman Lupu. Cuvânt înainte şi coordonare de acad. Al. Rosetti, Cartea Românească, Bucureşti, 1990.
Al. GRAUR, Etimologii româneşti, Editura Academiei, Bucureşti, 1963.
Victor GRECU, Şcoala Ardeleană şi unitatea limbii române literare, Facla, Timişoara, 1973.

Elena GRIGORIU, Zorii teatrului cult în Țara Românească, Albatros, București, 1983.
P. V. HANEȘ, Studii de istorie literară, Minerva, București, 1970.
I. HELIADE RĂDULESCU, Bucăți alese, Universala, București, 1909.
Ion HELIADE RĂDULESCU, Gramatică românească, ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, Editura Eminescu, București, 1980.
Theodor HRISTEA, Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note, Editura Științifică, București, 1968.
Theodor HRISTEA (coordonator), Sinteze de limba română, Albatros, București, 1984[3].
Liliana IONESCU-RUXĂNDOIU, Dumitru CHIȚORAN, Sociolingvistica. Orientări actuale, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.
Anastasie IORDACHE, Goleștii. Locul și rolul lor în istoria României, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.
Iorgu IORDAN, Sufixe românești de origine recentă, in „Buletinul Institutului de Filologie «Alexandru Philippide»", VI (1939), p. 22 urm.
Iorgu IORDAN, Limba română actuală. O gramatică a greșelilor, Socec & Co., București, 1947[2].
Iorgu IORDAN, Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală, in „Studii și cercetări lingvistice", XV (1964), 4, p. 407 urm.
N. IORGA, Istoria literaturii românești. Introducere sintetică, Minerva, București, 1977.
***Istoria literaturii române. II. De la Școala Ardeleană la Junimea, Editura Academiei, București, 1968.
***Istoria literaturii române. Studii, Editura Academiei, București, 1979.
G. IVĂNESCU, Studii de istoria limbii române literare. Ediție îngrijită și postfață de Al. Andriescu, Junimea, Iași, 1989.
G. IVĂNESCU, L. LEONTE, Fonetica și morfologia neologismelor române de origine latină și romanică, in „Studii și cercetări științifice", Iași, VII (1956), fasc. 2 – Filologie.
Mihail KOGĂLNICEANU, Tainele inimei. Scrieri alese, Minerva, București, 1973.
René LAGANE, Jacqueline PINCHON, La norme, in „Langue française", 16/1972, Larousse, Paris.
Maurice LE ROY, Les grands courants de la linguistique moderne, Editions de l'Université de Bruxelles, 1971[2].
*** Limba română literară în secolul al XVIII-lea. I. Lexicul tipăriturilor blăjene din perioada 1750-1780, III, Universitatea din Timișoara, 1985.
Coman LUPU, Le lexique d'origine latino-romane dans la „Condica" de Golescu, in „Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane", Bucarest, X (1974), p. 11-116.

Coman LUPU, Iordache Golescu şi Romania, in Cercetări actuale în domeniul limbilor şi literaturilor străine, A.S.E., Bucureşti, 1975, p. 126-131.
Coman LUPU, Lexicul romanic din „Condica limbii rumâneşti" a lui Iordache Golescu in Unitate şi diversitate în Romania, Universitatea din Bucureşti, 1976, p. 151-167.
Coman LUPU, Normă şi codificare în dicţionare româneşti din prima jumătate a secolului al XIX-lea, in "Studii şi cercetări lingvistice", 1, XLIII (1992), p. 51-53.
Mihaela MANCAŞ, Istoria limbii române literare. Perioada modernă (secolul al XIX-lea), Universitatea din Bucureşti, 1974.
N. MANOLESCU, Istoria critică a literaturii române, I, Minerva, Bucureşti, 1991.
Alexandru MARCU, Simion Bărnuţiu şi Pietro Monti cu o scrisoare inedită, in Omagiu lui I. Bianu din partea colegilor şi foştilor săi elevi, Bucureşti, 1927, p. 251-256.
Rutilio MARTINEZ OTERO, Cultismos, in „Archivum", IX (1959), 1-2, p. 189-215.
Samuil MICU, Gheorghe ŞINCAI, Elementa linguae daco-romanae sive valachicae. Studiu introductiv, traducerea textelor şi note de Mircea Zdrenghea, Dacia, Cluj-Napoca, 1980.
G. MIHĂILĂ, Dicţionar al limbii române vechi (sfârşitul sec. X – începutul sec. XVI), Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1974.
Ştefan MUNTEANU, Vasile V. ŢÂRA, Istoria limbii române literare, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.
D. MURĂRAŞU, Istoria literaturii românei, Cartea Românească, Bucureşti, 1946.
I. NEGOIŢESCU, Istoria literaturii române. I (1800-1945), Minerva, Bucureşti, 1991.
Aurel NICOLESCU, Şcoala Ardeleană şi limba română, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971.
Alexandru NICULESCU, L'occidentalisation romane du roumain moderne. Une analyse socio-culturelle, in Mélanges offerts à Carl Theodor Gossen, Francke Verlag – Marche Romane, Bern – Liège, 1976, p. 665-669.
Alexandru NICULESCU, Individualitatea limbii române între limbile romanice. II. Contribuţii socioculturale, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1978.
Dimitrie C. OLLĂNESCU, Teatrul la români, Editura Eminescu, Bucureşti, 1981.
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS, Iordache Golescu, lexicolog, folclorist şi scriitor, in „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", III (1954), p. 27-38.

Cornelia PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, Lidia DEMÉNY, Carte şi tipar în societatea românească şi sud-est europeană (secolele XVII–XIX), Editura Eminescu, Bucureşti, 1985.
Iosif PERVAIN, Ana CIURDARIU, Aurel SASU, Românii în periodicele germane din Transilvania, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977.
Al. PIRU, Istoria literaturii române de la origini până la 1830, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977.
N. POPA, Şcoala din Moldova ca instrument de difuzare a ştiinţei. 1829–1848, in „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, V (1954), 3–4, p. 529–564.
D. POPOVICI, Cercetări de literatură română, Cartea Românească, Sibiu, 1944.
D. POPOVICI, Romantismul românesc (1829-1840), Editura Tineretului, Bucureşti, 1969.
Sextil PUŞCARIU, Limba română. I. Privire generală. Prefaţă de G. Istrate, note, bibliografie de Ilie Dan, Minerva, Bucureşti, 1976.
Andrei RADU, Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire, Dacia, Cluj-Napoca, 1982.
Sanda REINHEIMER, Liliane TASMOWSKI, Pratique des langues romanes. Espagnol, français, italien, portugais, roumain, L'Harmattan, Paris – Montréal, 1997.
Sanda REINHEIMER RÎPEANU, Oana SĂLIŞTEANU, Fonetismo semidotto o semipopolare nelle lingue romanze occidentali, in „Revue roumaine de linguistique", XXXII (1987), 3, p. 271–276.
I. RIZESCU, Sufixele noi neproductive şi puţin productive, in Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, III, Editura Academiei, Bucureşti, 1962.
Al. ROSETTI, B. CAZACU, L. ONU, Istoria limbii române literare. I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea, Minerva, Bucureşti, 1971[2].
Marius SALA, Jana BALACCIU-MATEI, Derivate sau moştenite?, in "Studii şi cercetări lingvistice", 4, XXXIV (1983), p. 311-313.
Marius SALA, Lenguas en contacto, Gredos, Madrid, 1998.
Luiza SECHE**,** Mircea SECHE, Despre adaptarea neologismelor în limba română literară, in „Limba română", XIV (1965), 6, p. 677-687.
Mircea SECHE, Câteva păreri despre limba literară în prima jumătate a secolului al XIX-lea, in „Limba română", 2, VII (1958), p. 93–95, şi 1, VIII (1959), p. 102–106.
Mircea SECHE, Schiţă de istorie a lexicografiei române, I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1962.
Mariana STĂNCIULESCU CUZA, Italienism şi italienisme în perioada de formare a limbii române literare, Universitatea din Bucureşti, 1992.

***Studii de limbă literară şi filologie, I-III, Editura Academiei, Bucureşti, 1969, 1972, 1974.
Lazăr ŞĂINEANU, Istoria filologiei române. Studii critice, Bucureşti, 1892², p. 125–141, 227.
Lazăr ŞĂINEANU, Doi gramatici munteni. Ienăchiță Văcărescu şi Iordache Golescu, in „Revista nouă", Bucureşti, IV (1892), p. 11–12.
Romulus TODORAN, Contribuții la studiul terminologiei juridic-administrative româneşti din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea in Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea, Editura Academiei, Bucureşti, 1962, p. 103-136.
Mircea TOMESCU, Calendarele româneşti (1733-1830). Studiu şi bibliografie, Bucureşti, 1957.
Despina URSU, Din istoria terminologiei româneşti privitoare la teatru, in „Studii şi cercetări ştiințifice", Iaşi, XI (1960), p. 89-98.
Despina URSU, Din istoria terminologiei privitoare la arhitectură şi sculptură, in "Studii şi cercetări ştiințifice", XII (1961), p. 85-97.
Despina URSU, Rolul accentului în stabilirea etimologiei unor neologisme ale limbii române, in "Studii şi cercetări ştiințifice", XIII (1962), p. 7-20.
Despina URSU, Încadrarea morfologică a substantivelor neologice, în limba română din perioada 1760-1860, in „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, XVI (1965), p. 113-121.
Despina URSU, Adaptarea adjectivelor neologice în limba română literară din perioada 1760-1860, in Studii de limbă literară şi filologie, I, Editura Academiei, Bucureşti, 1969, p. 131-154.
N. A. URSU, Formarea terminologiei ştiințifice româneşti, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1962.
N. A. URSU, Le problème de l'étymologie des néologismes du roumain, Conférence Nationale de Linguistique Roumaine, Bucarest, 1964, p.1-13.
N. A. URSU, Problema etimologiei neologismelor limbii române, in „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, XVI (1965), p. 105–111.
N. A. URSU, O disertație necunoscută de la 1822 privitoare la limba română literară, in Studii de limbă literară şi filologie, I, Editura Academiei, Bucureşti, 1969, p. 155-170.
Lucia WALD (redactor responsabil), Istoria gândirii lingvistice româneşti. Texte comentate, I, Universitatea din Bucureşti, 1987.
Mihai Zamfir, Emil BOLDAN, Şt. CAZIMIR, Gh. CIOMPEC, Istoria literaturii române de la origini până la sfârşitul secolului al XIX-lea I-II, Universitatea din Bucureşti, 1971-1972.
Bohumil ZAVADIL, Por una teoría de la codificación de la norma estándard en los países hispanoamericanos, in „Revista de Filología Románica" (Madrid), IV (1986), p. 295-299.

ANEXÃ

Această secțiune cuprinde două părți:

I. o listă de elemente livreşti;

II. cuvinte ce au, în dicționarele cercetate de noi (IG, LB), indicații etimologice care nu satisfac exigențele ştiințifice de astăzi în acest domeniu.

În primul inventar am inclus cuvintele care apar menționate în lucrarea noastră - cu indicații (în paranteză) privitoare la izvor - şi care sunt excerptate din dicționarele sau scrierile din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea - prima jumătate a veacului al XIX-lea, consultate de noi. Am menținut în lista noastră şi elemente extrase din IB, LB şi IG, pe care nu le-am folosit pentru a ilustra diversele aspecte puse în discuție. Am semnalat de asemenea cazurile când forma unui cuvânt atestat în izvoarele noastre diferă de cea din limba actuală. Cuvântul-titlu are forma din sursă în cazul în care nu este atestat de dicționarele uzuale actuale (DEX, DN).

În câteva situații, am păstrat glosările din original, din două motive: 1. am considerat că pot prezenta interes (vezi *antipodes*) ca tip de definiție lexicografică; 2. pentru a evita eventualele dificultăți în identificarea/ înțelegerea cuvintelor atestate în sursele noastre, dar inexistente în dicționarele uzuale de astăzi (vezi *antipoarta*).

Toate lexemele catalogate mai jos fac parte din clasa elementelor livreşti, în sensul larg al termenului (împrumuturi, dar şi derivate de la acestea). Precizările etimologice notate între paranteze drepte sunt cele care apar în DEX. Am folosit reperele etimologice din DN numai pentru termenii neatestați în DEX. La cuvintele neînregistrate în DEX sau DN şi care sunt formate pe teren românesc, cu afixe productive şi astăzi, am făcut mențiunea

derivat/ creat pe teren românesc etc. După parantezele drepte am notat echivalentele latineşti ale intrărilor, aşa cum apar în IB, LB, Iorgovici - ca posibile sugestii etimologice, dar şi semantice, pentru anumite elemente româneşti -, şi, unde este atestat în sursă, etimonul indicat de autorii LB sau de Golescu în *Condică.*

La câteva dintre cuvinte am păstrat şi datele de natură morfologică, pentru a completa informaţiile privitoare la normă şi codificare oferite în lucrarea noastră.

Pentru termenii din *Condica* lui Golescu, am folosit sigla IG, aceeaşi din lucrarea noastră. Pe cei atestaţi în alte scrieri golesciene, i-am înregistrat cu menţiunea I. Golescu.

Optând pentru DEX, considerăm că am făcut cea mai bună alegere posibilă pentru soluţiile etimologice la care să raportăm termenii din inventarul nostru. Singurul dicţionar care ar mai putea fi luat în discuţie pentru secţiunea etimologică este TRDW, dar... Unele propuneri etimologice din TRDW coincid cu cele din DEX: *a adnota* < lat. DEX/ lat. TRDW; *absint* < fr. DEX/ fr. TRDW; *aliaj* < fr./ fr.; *a alia* < fr./ fr.; *album* < fr./ fr.; *a ambiţiona* < fr./ fr.; *abstract* < lat., germ., fr./ lat., germ., fr. În alte cazuri, coincidenţa este parţială: *ambulanţă* < fr., lat. DEX/ fr., it. TRDW; *a agita* < fr., lat./ fr.; *adversar* < fr., lat./ fr.; *adiacent* < fr., lat./ fr., it. Există însă şi situaţii în care soluţiile etimologice din cele două dicţionare diferă total: *academie* < fr., lat. DEX/ it. TRDW; *analiză* < fr./ gr., lat. Dar nu deosebirile de felul celor semnalate ne-au determinat să evităm TRDW.

Faţă de prima ediţie, TRDW publicat în 1986 prezintă două avantaje pentru sectorul neologic: 1. inventarul a fost substanţial îmbogăţit, dar nu se poate raporta la DEX; 2. toate împrumuturile livreşti sunt datate. Deci un motiv pentru care am renunţat în mod deliberat la folosirea TRDW a fost absenţa din această lucrare lexicografică a unui număr însemnat de lexeme care apar în ANEXA noastră. În schimb, acestea sunt incluse în DEX: *abominabil, absolutoriu, acatalepsie, acordare, acta, actuar, administrat,*

adulterin, adversitate, aerografie, aerologie, aerometrie, alantoidă, alegație, alfabetic, alibi, alterat, ambigen, ambiguitate, ambiguu, amică, amigdală, anacreontic, anaforic, analogic, anapest, atacabil etc. Pe de altă parte, dacă datările fac din TRDW o lucrare de referință, modul în care s-au rezolvat problemele ridicate de originea cuvintelor neologice ridică multe semne de întrebare. De exemplu, la *abecedar,* secțiunea etimologică ne indică *abc*. Pentru *a analiza*, datat la 1795, se face trimitere la *analiză* (< gr., lat.), atestat la 1799. Iată de ce recomandăm ca, pentru proveniența elementelor livreşti, TRDW să fie folosit cu prudența cuvenită.

I.

1. **abate** (Bărnuțiu) [< it. *ab(b)ate*, DEX];
2. **abație** (*abbatie*, IB; *avație*, LB) [< din it. *ab(b)azia*, DEX]; lat. *abbatia*, LB, IB;
3. **abdica (a**) (IG, Polizu) [< fr. *abdiquer,* lat. *abdicare*, DEX] < fr. *abdiquer*, IG;
4. **abdicator** (IG) [nu este înregistrat în DEX, nici în DN; este probabil o creație a lui I. Golescu, din *(a) abdica* + *-tor*];
5. **abdicație** (Polizu) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *abdication*];
6. **abecedar** (şi *abețedar,* IG; *abecedari*, IB; *abecedă, abețedă,* LB; *abețedar,* Vaillant; IHR) [< lat. *abecedarius*, fr. *abécédaire*, DEX] lat. *abecedarium*, IB, LB;
7. **abis** (IB; *abisu,* Stamati) [< fr. *abysse*, lat. *abyssus*, DEX] lat. *abissus*, IB;
8. **abjurație** (*abjurațiie* "adică tăgăduire, lepădare dă lege, dă oarece", IG) [nu apare în DEX; DN: cf. fr. *abjuration*, lat. *abjuratio*] < fr. abjuration, IG;
9. **abnegație** (Kogălniceanu) [< fr. *abnégation*, DEX];
10. **abominabil** (IHR) [< fr. *abominable*, lat. *abominabilis*, DEX];
11. **abominație** (IHR) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *abomination* sau din it. *abominazione*];
12. **abona (a**) ("adică a tocmi la teatr o lojă sau a să tocmi pentru oarece la noroc", IG; Polizu, Vaillant) [< fr. *abonner*, DEX]; Şi derivate în IG: *abonător, abonătoare, abonat, abonată, abonare, abonătură, abonăcios, abonăcioasă, abonelnic, abonelnică, abonatic, abonatică, neabonat...*

13. **abonament** (“adică plată, tocmeală pentru un loc la un teatru sau pentru oarece la noroc”, IG; GTN, Polizu, Vaillant, PAH) [< fr. *abonnement*, DEX] < fr. *abonnement*, IG;
14. **abonat** (IG, Vaillant) [din *(a) abona*, prin conversiune, DEX];
15. **aborda (a**) (IG) [< fr. *aborder*, DEX] < fr. *aborder*, IG;
16. **abordator** (IG) [nu există în DEX, nici în DN; este probabil o creație a lui I. Golescu, din *(a) aborda + -tor*];
17. **abroga (a**) (Iorgovici) [< lat. *abrogare*, fr. *abroger*, DEX] lat. *abrogare*, Iorgovici;
18. **abrogație** (Iorgovici) [< lat. *abrogatio*, fr. *abrogation*, DEX] lat. *abrogatio*, Iorgovici;
19. **abrutisment** (IHR) [nu este înregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *abrutissement*];
20. **absent** (*absant* “adică cel ce nu este dă față, i să împotrivește *prezent*, cel ce iaste dă față”, IG) [< fr. *absent*, lat. *absens*, DEX] < fr. *absent*, IG;
21. **absență** (*absența*, Iorgovici) [< fr. *absence*, lat. *absentia*, DEX] lat. *absentia*, Iorgovici;
22. **absint** (*absinthiu*, IB) [< fr. *absinthe*, DEX] lat. *absynthium*, IB;
23. **absolut** (IG, *Proclamația de la Izlaz*, Polizu) [< lat. *absolutus*, DEX] < fr. *absolu*, IG;
24. **absolutism** (IG, Polizu) [< fr. *absolutisme*, DEX];
25. **absolutoriu** (*absolutor* “care dă slbozeniie, dă iertare...”, IG) [< lat. *absolutorius*, germ. *Absolutorium*, DEX];
26. **absoluțiune** (*absoluției*, IG) [< fr. *absolution*, lat. *absolutio*, DEX];
27. **absorbi (a**) (Vaillant) [< fr. *absorber*, DEX];
28. **absorbție** (Polizu) [< fr. *absorption*, lat. *absorptio*, DEX];
29. **abstract** (IG) [< lat. *abstractus*, germ. *abstrakt*, fr. *abstrait*, DEX];
30. **abstracție** (*abstracției*, IG) [< fr. *abstraction*, lat. *abstractio*, DEX] < fr. *abstraction*, IG;
31. **absurd** (IG, Budai-Deleanu, Polizu) [< fr. *absurde*, lat. *absurdus*, DEX] < fr. *absurde*, IG;
32. **absurditate** (“lucrarea, ființa celui absurd”, IG; Budai-Deleanu) [< fr. *absurdité*, lat. *absurditas*, DEX];
33. **abuz** (IG, Polizu, Vaillant) [< fr. *abus*, lat. *abusus*, DEX] < it. *abuso*, IG;
34. **academic** (Budai-Deleanu, Polizu, Vaillant, PAH) [< fr. *académique*, lat. *academicus*, DEX];
35. **academie** (Budai-Deleanu, Polizu, Vaillant, PAH) [< fr. *académie*, lat. *academia*, DEX];
36. **academist** (Polizu) [nu apare în DEX; DN: < fr. *académiste*];
37. **acatalepsie** (PAH) [< fr. *acatalepsie*, DEX];
38. **acataleptic** (PAH) [nu apare în DEX; DN: < fr. *acataleptique*];

39. **accent** (*accentu*, Ienăchiță Văcărescu; și *acțent*, Polizu; *acțent*, Vaillant; PAH) [< fr. *accent*, lat. *accentus*, DEX];
40. **accepta (a)** (Polizu) [< fr. *accepter*, lat. *acceptare*, DEX];
41. **acces** (IG) [< fr. *accès*, lat. *accessus*, DEX];
42. **accesoriu** (PAH) [< fr. *accessoire*, lat. *accesssorius*, DEX];
43. **accident** (*accidente*, Iorgovici; PAH) [< fr. *accident*, lat. *accidens*, DEX] lat. *accidens*, Iorgovici;
44. **acomoda (a)** (Polizu, PAH) [< fr. *accommoder*, lat. *accommodare*, DEX];
45. **acompania (a)** (Polizu, PAH; *a acompaniarisi*, Vaillant) [< fr. *accompagner*, DEX];
46. **acord** (*acordu*, LB; *accorda*, IB; IG, CR, Polizu, Vaillant) [< fr. *accord*, it. *accordo*, DEX] < fr. *accord*, IG; lat. *conventio*, IB;
47. **acorda (a)** (*accord* "impac", IB; Polizu, Vaillant) [< fr. *accorder*, DEX] lat. *paco*, IB;
48. **acordare** (*accordare*, IB) [din *(a) acorda* + *-re*, DEX] lat. *compositio*, IB;
49. **acordator** (*accordatoriu*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română, din (*a) acorda* + *-tor*] lat. *pacificator*, IB;
50. **acta** (*acte*, IB) [< lat. *acta*, DEX] lat. *acta*, IB;
51. **activ** (*acteiv*, IB; *ativ*, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *actif*, lat. *activus*, rs. *aktiv;* la I. Văcărescu, din it. *attivo*] lat. *activus*, IB;
52. **actor** (IB, GTN) [< fr. *acteur*, lat. *actor*, DEX] lat. *actor*, IB;
53. **actricie** (IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumutat din lat. *actrix*, înlocuit în limba literară de *actriță* < fr. *actrice*, DEX] lat. *actrix*, IB;
54. **actual** (IB, Polizu) [< fr. *actuel*, lat. *actualis*, DEX] lat. *actualis*, IB;
55. **actuar** (*actuariu*, IB) [< fr. *actuaire*, lat. *actuarius*, DEX] lat. *actuarius*, IB;
56. **acțiune** (*actie*, IB) [< fr. *action*, lat. *actio*, DEX] lat. *actio*, IB;
57. **acuarelă** ("adică zugrăveala cu cele mai frumoase, mai luminoase, mai strălucitoare văpseli dă China", IG; Polizu) [< fr. *aquarelle*, DEX] < fr. *aquarelle*, IG;
58. **acuariu** (IB, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină];
59. **acuza (a)** (Polizu) [< fr. *accuser*, lat. *accusare*, DEX];
60. **acuzație** (Polizu, Stamati) [< fr. *accusation*, lat. *accusatio*, DEX];
61. **adagiu** ("disă, pildă, parimie", LB) [< lat. *adagium*, fr. *adage*, DEX] lat. *adagium, proverbium*, LB;
62. **adamist, -ă** ("cei ce iubesc să umble goli, dăspuieți ca Adam", IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN];
63. **aderent** (Budai-Deleanu) [< fr. *adhérent*, lat. *adherens*, DEX];
64. **adiacent** (și *adjiacent*, IG) [< fr. *adjacent*, lat. *adiacens*, DEX] < it. *adiacente*, fr. *adiacent(!)*, IG;

65. **adio** (“adică cu Domnul, rămâi sănătos”, IG) [< it. *addio*, fr. *adieu*, DEX] < it. *addio*, IG;
66. **adiție** (și *addiție*, Iorgovici; *adițiie* “adică adăogire, adunare la aritmetică”, IG) [< fr. *addition*, lat. *additio*, DEX] lat. *additio*, Iorgovici; < it. *addizione*, IG;
67. **adjectiv** (și *adjetiv*, IG) [< fr. *adjectif*, lat. *adjectivum*, DEX] < fr. *adjectif*, IG;
68. **administra (a)** (IG, Polizu) [< fr. *administrer*, lat. *administrare*, DEX] < fr. *administrer*, IG; În IG, alte cuvinte notate de autor sub intrarea *a administra: administretoare, administrată, administrativă, administrătură, administrăcios, administrăcioasă, administrelnic, administratic, administratnică, neadministrat...*
69. **administrare** (IG) [în DEX, derivat din (*a) administra* + *-re*];
70. **administrat** (IG) [în DEX, din (*a) administra*, prin conversiune];
71. **administrativ** (IG, Polizu, Vaillant) [< fr. *administratif*, lat. *administrativus*, DEX];
72. **administrator** (*administretor*, IG; IB, Vaillant) [< fr. *administrateur*, lat. *administrator*, DEX] lat. *administrator*, IB;
73. **administrație** (*administrații*e, IG; *administratie*, IB; Polizu) [< fr. *administration*, lat. *administratio*, rs. *administrația*, DEX] lat. *administratio*, IB;
74. **administră** (*administra*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *administra, -ae*, IB;
75. **administru** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *administer*, IB;
76. **admite (a)** (*admitere*, Iorgovici) [< fr. *admettre*, lat. *admittere*, DEX] lat. *admittere*, Iorgovici;
77. **admonițiune** (*admoniție*, IB) [< fr. *admonition*, lat. *admonitio*, DEX] lat. *admonitio*, IB;
78. **adnota (a)** (Polizu) [< lat. *adnotare, annotare*, DEX];
79. **adnotație** (Polizu) [< lat. *adnotatio, annotatio*, DEX];
80. **adopta (a)** (IG, Polizu, Vaillant) [< fr. *adopter*, lat. *adoptare*, DEX] < fr. *adopter*, IG;
81. **adoptare** (Polizu) [< *(a) adopta* + *-re*, DEX];
82. **adoptiv** (Polizu) [< fr. *adoptif*, lat. *adoptivus*, DEX];
83. **adora (a)** (IG) [< fr. *adorer*, lat. *adorare*, DEX] < it. *adorare*, IG;
84. **adorabil** (Polizu) [< fr. *adorable*, lat. *adorabilis*, DEX];
85. **adorat** (Budai-Deleanu) [din (*a) adora*, prin conversiune, DEX];
86. **adresa (a)** (și *a adresarisi*, IG) [< fr. *adresser*, DEX];
87. **adulterin** (Budai-Deleanu) [< fr. *adultérin*, lat. *adulterinus*, DEX];

88. **adverb** (*adverbiu*, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *adverbe*, lat. *adverbium*, DEX];
89. **advers** (*adversu*, Iorgovici) [< fr. *adverse*, lat. *adversus*, DEX] lat. *adversus*, Iorgovici;
90. **adversar** (*adversariu*, Iorgovici) [< fr. *adversaire*, lat. *adversarius*, DEX] lat. *adversarius*, Iorgovici;
91. **adversitate** (Iorgovici) [< fr. *adversité*, lat. *adversitas*, DEX] lat. *adversitas*, Iorgovici;
92. **aënobarbus** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *aënobarbus*, IB;
93. **aerian** (IG) [< fr. *aérien*, DEX];
94. **aeriform** (Polizu) [< fr. *aériforme*, DEX];
95. **aerografie** (Vaillant) [< fr. *aérographie*, DEX];
96. **aerologie** (Vaillant) [< fr. *aérologie*, DEX];
97. **aerometrie** (Polizu) [< fr. *aérométrie*, DEX];
98. **aerometru** (Polizu) [< fr. *aéromètre*, DEX];
99. **aeronaut** (Polizu) [< fr. *aéronaute*, DEX];
100. **aeronautică** (Polizu) [< fr. *aéronautique*, DEX];
101. **aerostat** (IG, Polizu) [< fr. *aérostat*, DEX];
102. **african** (*affrican*, IB; şi "*affrican* vent" = lat. *affricus*, IB) [< *Africa* + *-an;* cf. lat. *africanus*, it. *africano*, fr. *africain*, DEX] lat. *affricanus*, IB;
103. **agapă** (*agape*, IB) [< fr., lat. *agape*, DEX] lat. *agape*, IB;
104. **agent** (Diaconovici-Loga; *aghent*, Budai-Deleanu) [< fr. *agent*, lat. *agens*, rs. *aghent*, DEX];
105. **agita (a)** (*a agitarisi*, IG) [< fr. *agiter*, lat. *agitare*, DEX];
106. **agonie** (Polizu) [< fr. *agonie*, lat. *agonia*, DEX];
107. **agrafă** (*agraf*, IG) [< fr. *agrafe*, DEX] < fr. *agrafe*, IG;
108. **agresiv** (PAH) [< fr. *agressif*, DEX];
109. **agresor** (PAH) [< fr. *agresseur*, lat. *agressor*, DEX];
110. **agricol** (Polizu) [< fr. *agricole*, DEX];
111. **agricultură** (Polizu) [< fr. *agriculture*, lat. *agricultura*, DEX];
112. **agronom** (Polizu, Vaillant) [< fr. *agronome*, DEX];
113. **agronomie** (Polizu, Vaillant) [< fr. *agronomie*, DEX];
114. **alabastru** (LB, IB, Polizu, Vaillant) [< it. *alabastro*, lat. *alabastrum*, DEX] lat. *alabastrum*, LB, IB;
115. **alantoidă** (*allantoidă*, IG) [< fr. *allantoïde*, DEX] < it. *allantoide* sau gr. *allatoides*, IG;
116. **alarma (a)** (Stamati, 1852) [< fr. *alarmer*, DEX];
117. **alarmă** (IG, Stamati) [< fr. *alarme*, DEX] < fr. *alarme*, IG;
118. **album** (Polizu, Vaillant) [< fr., lat. *album*, DEX];

119. **alcali-** (*alcalie*, Vaillant) [nu apare în DEX; DN: < ar. *al-kali;* în Vaillant, împrumut sigur din fr. *alcali*];
120. **alchimic** (*alşimic*, Polizu) [neînregistrat în DEX; DN: < fr. *alchimique*];
121. **alchimie** (IB; şi *alşimie*, Polizu) [< fr. *alchimie*, lat. *alchemia*, DEX] lat. *alchymia*, IB;
122. **alchimist** (*alchimista*, IB; *alşmist*, Polizu) [< fr. *alchimiste*, DEX] lat. *alchymista*, IB;
123. **alcool** (Polizu, Vaillant, PAH) [< fr. *alcool*, DEX];
124. **alee** ("adică un drum dă plimbare", IG; Vaillant) [< fr. *allée*, DEX] < fr. *allée*, IG;
125. **alega (a**) "a invoca ceva în sprijinul unei idei sau ca justificare a unei acțiuni" (*alegaluesc* "in causa cuiva", IB) [< fr. *alléguer*, lat. *allegare*, DEX];
126. **alegație** (IB; *alegațiie*, IG) [< fr. *allégation*, lat. *allegatio*, DEX] < it. *allegazione*, IG; lat. *allegatio*, IB;
127. **alegoric** (Budai-Deleanu, Polizu, Vaillant) [< fr. *allégorique*, DEX];
128. **alegorie** (*alegoria* "alta-i disa alta intielesu", IB; Polizu, Vaillant) [< fr. *allégorie*, lat. *allegoria*, DEX] lat. *allegoria*, IB;
129. **alegru** (*alegr, -ă* "adică vesel", IG; IHR) [< fr. *allègre*, DEX] < it. *allegro*, IG;
130. **alemandă** ("un joc, un danț nemțesc și cântecul, viersul după care să joacă acest joc", IG) [neatestat în DEX; în DN: < fr. *allemande*] < fr. *allemande*, IG;
131. **alfabet** (*alfabetu, alfavitu, alfavita*, LB; *alphabeta*, IB; Budai-Deleanu, Polizu) [< fr. *alphabet*, lat. *alphabetum*, DEX] lat. *alphabeta*, IB;
132. **alfabetic** (Polizu) [< fr. *alphabétique*, DEX];
133. **alia (a**) (Vaillant, Codrescu) [< fr. *allier*, DEX];
134. **aliaj** (Vaillant) [< fr. *alliage*, DEX];
135. **alianță** (*allianță*, Budai-Deleanu; *allianție*, Iorgovici; Polizu) [< fr. *alliance*, DEX]; fr. *alliance*, Iorgovici;
136. **aliat** (Budai-Deleanu, Polizu) [din (*a) alia*, prin conversiune, DEX];
137. **alibi** (*alibiu*, Polizu) [< fr. *alibi*, DEX];
138. **aliena (a**) (*alienez*, IB) [< fr. *aliéner*, lat. *alienare*, DEX] lat. *alieno*, IB;
139. **alienare** (IB) [derivat din (*a) aliena* + *-re*, DEX] lat. *alienatio*, IB;
140. **alienat** (Budai-Deleanu, IB) [< fr. *aliéné*, lat. *alienatus*, DEX] lat. *alienatus*, IB;
141. **alienator** (*alienetoriu*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *alienator*, IB;
142. **aligator** (Polizu) [< fr. *alligator*, DEX];
143. **aligație** (*alligație*, Iorgovici) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din lat. *alligatio*] lat. *foedus*, Iorgovici;

144. **alizee** (*alizeu*, Vaillant) [< fr. *alizés*, DEX];
145. **alm** (IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *almus* "hrănitor, rodnic; binefăcător", IB;
146. **alterat** (Budai-Deleanu) [din (*a*) *altera*, prin conversiune, DEX];
147. **alterație** (*alteratie*, IB) [< fr. *altération*, DEX] lat. *alteratio*, IB;
148. **alternativ** (Budai-Deleanu) [< fr. *alternatif*, DEX];
149. **alumn** (IB) [neatestat în DEX; DN: cf. lat. *alumnus*, it. *alunno*, germ. *Alumnus*] lat. *alumnus*, IB;
150. **amabil** (Polizu) [< fr. *aimable*, lat. *amabilis*, DEX];
151. **amabilitate** (Polizu) [< fr. *amabilité*, lat. *amabilitas*, DEX];
152. **amalgam** (Polizu) [< fr. *amalgame*, lat. *amalgama*, DEX];
153. **amator** (Polizu) [< fr. *amateur*, lat. *amator*, DEX];
154. **amazoană** (Polizu) [< fr. *amazone*, DEX];
155. **ambasadă** (Polizu) [< fr. *ambassade*, DEX];
156. **ambasador** (Polizu, Vaillant) [< fr. *ambassadeur*, DEX];
157. **ambigen** (Polizu) [< lat. *ambigenus*, DEX];
158. **ambiguitate** (IG) [< fr. *ambiguïté*, lat. *ambiguitas*, DEX];
159. **ambiguu** (*ambig*, *-ă*, IG; *ambig*, PAH) [< lat. *ambiguus*, DEX] < fr. *ambigu*, IG;
160. **ambiție** (Polizu, PAH) [< fr. *ambition*, lat. *ambitio*, DEX];
161. **ambiționa (a**) (PAH) [< fr. *ambitionner*, DEX];
162. **ambițios** (Polizu) [< fr. *ambitieux*, lat. *ambitiosus*, DEX];
163. **ambră** (IG, Gracián, Budai-Deleanu, Polizu, PAH) [< fr. *ambre*, DEX] < it. *ambra*, IG;
164. **ambrozie** (*ambrosie*, LB, PAH; şi *ambrosia*, IB) [< fr. *ambroisie*, lat. *ambrosia*, DEX] lat. *ambrosius*, *ambrus*, IB;
165. **ambulant** (Polizu) [< fr. *ambulant*, lat. *ambulans*, DEX];
166. **ambulanță** ("adică spital umblător", IG) [< fr. *ambulance*, DEX] < fr. *ambulance*, IG;
167. **amendament** (*amandament* "adică îndreptare, schimbare spre mai bine", IG) [< fr. *amendement*, DEX] < fr. *amendement*, IG;
168. **amendă** (IG) [< fr. *amende*, DEX];
169. **amfibiu, -ie** (*amfibie*, Budai-Deleanu) [< fr. *amphibie*, DEX];
170. **amfiteatru** ("adică un teatr rătund, ca să vadă toți, din toate părțile", IG) [< fr. *amphithéâtre*, lat. *amphitheatrum*, DEX] < gr., IG;
171. **amic** ("pretin", IB; Diaconovici-Loga, Polizu) [< lat. *amicus*, it. *amico*, DEX] lat. *amicus*, IB;
172. **amical** (Polizu) [< fr. *amical*, lat. *amicalis*, DEX];
173. **amică** (*amica*, IB) [< lat., it. *amica*, DEX] lat. *amica*, IB;
174. **amiciție** (*amicitie* "pretinie", IB) [< lat. *amicitia*, it. *amicizia*, DEX] lat. *amicitia*, IB;

175. **amigdală** (“migdală, mandulă”, LB) [< fr. *amygdale*, DEX] lat. *amygdala, amygdalum*, LB;
176. **amiral** (*admiral*, Budai-Deleanu; *admirant* “capitan de mare”, *admiral, almirant* “capitan de mare”, IB; și *admiral*, Polizu) [< fr. *amiral*, DEX]; lat. *praefectus classis marinae*, IB;
177. **amor** (IG) [< lat. *amor*, it. *amore*, DEX];
178. **amplificație** (*amplificațiie*, IG) [neatestat în DEX; DN: < fr. *amplification*] < it. *amplificazione*, IG;
179. **anacreontic** (Vaillant) [< fr. *anacréontique*, DEX];
180. **anacreontism** (Vaillant) [nu apare în DEX; DN: < fr. *anacréontisme*];
181. **anaforic** (IG) [< fr. *anaphorique*, DEX];
182. **anagramă** (IG, Polizu) [< fr. *anagramme*, DEX] < gr., IG;
183. **anale** (*annalii* “cărți în care se scriu faptele ce se întâmplă într-un an”, Iorgovici; Polizu) [< fr., lat. *annales*, DEX] lat. *annales*, Iorgovici;
184. **analecte** (Budai-Deleanu) [< fr. *analectes*, lat. *analecta*, DEX];
185. **analism** (IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN; este probabil o formație a lui Golescu; în DEX apare *analitism* < *analitic* + *-ism*, considerat în DN un împrumut din fr. *analytisme*, pe care nu l-am găsit atestat în dicționarele franțuzești consultate];
186. **analist, -ă** (“cel ce analizează”, IG) [< fr. *analyste*, DEX];
187. **analitic, -ă** (IG; Polizu) [< fr. *analytique*, lat. *analyticus*, DEX];
188. **analiza (a)** (IG) [< fr. *analyser*, DEX];
189. **analiză** (*analis*, IG; Polizu) [< fr. *analyse*, DEX] < gr., IG;
190. **analog** (IB, IG, Polizu) [< fr. *analogue*, lat *analogus*, DEX] < gr., IG; lat. *analogus*, IB;
191. **analogic** (IG) [< fr. *analogique*, lat. *analogicus*, DEX] < gr., IG;
192. **analogie** (*analogia*, IB; Polizu) [< fr. *analogie*, lat. *analogia*, DEX] lat. *analogia*, IB;
193. **anapest** (IG) [< fr. *anapeste*, lat. *anapestus*, DEX] < gr., IG;
194. **anarhie** (*anarhiie*, IG, I. Golescu) [< fr. *anarchie*, DEX] < gr., IG;
195. **anarhist, -ă** (“cel ce urmează anarhiia”, IG) [< fr. *anarchiste*, rs. *anarhist*, germ. *Anarchist*, DEX];
196. **anatomic** (“maestru de taiet trupu”, IB; Vaillant) [< fr. *anatomique*, lat. *anatomicus*, DEX] lat. *anatomicus*, IB;
197. **anatomie** (*anatomiie*, IG; IB, Gracián, Kreţulescu) [< fr. *anatomie*, lat. *anatomia*, DEX] < gr., IG; lat. *anatomia*, IB;
198. **ancoră** (CR) [< lat., it. *ancora*, DEX];
199. **andaluzien** (Gracián) [neatestat în DEX, nici în DN; pare a fi un derivat din sp. *andaluz* + *-ien*, sufix francez; în franceza actuală, *andalou*];
200. **andivă** (*andivie*, LB) [< fr. *endive*, DEX] lat. *Cichorium endivia*, LB;
201. **anecdotă** (Vaillant) [< fr. *anecdote*, DEX];

202. **anexă** (Vaillant) [< fr. *annexe*, DEX];
203. **anghină** (*angina* "durere de gât", IB) [< fr. *angine*, lat. *angina*, DEX] lat. *angina*, IB;
204. **anglicesc** (*anglicescu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern din *anglu* + *-icesc*] lat. *anglicus*, LB;
205. **anglu** (LB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *anglus*, LB;
206. **animal** (IHR) [< fr. *animal*, lat. *animalis*, DEX];
207. **animat** (IB) [din (*a) anima*, prin conversiune, DEX] lat. *animatus*, IB;
208. **anomalie** (Vaillant, Stamati) [< fr. *anomalie*, DEX];
209. **anonim** (*anonimu*, Stamati) [< fr. *anonyme*, lat. *anonymus*, DEX];
210. **anorganic** (Polizu) [< fr. *anorganique*, DEX];
211. **anormal** (*anomal*, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *anormal*, lat. *anormalis*, DEX];
212. **antarctic** (*Carte de geografie*) [< fr. *antarctique*, lat. *antarcticus*, DEX];
213. **anticameră** (Polizu) [< it. *anticamera*; cf. fr. *antichambre*, DEX];
214. **anticipa (a**) (*anticipare*, Iorgovici) [< fr. *anticiper*, lat. *anticipare*, DEX] lat. *antechepare*, *anticipare*, Iorgovici;
215. **anticipație** (Iorgovici) [< fr. *anticipation*, lat. *anticipatio*, DEX] lat. *anticipatio*, Iorgovici;
216. **antimoniu** (*antimonie*, IB) [< fr. *antomoine*, lat. *antimonium*, DEX] lat. *antimonium*, IB;
217. **antipatie** (Vaillant; *antipathia*, IB) [< fr. *antipathie*, lat. *antipathia*, DEX] lat. *antipathia*, IB;
218. **antepoartă** (*antipoarta* "inainte porti", IB) [nu apare în DEX, nici în DN; este probabil o formație a lui Ioan Bobb din *anti-* + *poartă*] lat. *atrium*, IB;
219. **antipod** (Polizu; *antipodes* "cu pessoarele la noi intorsi oameni", IB) [< fr. *antipode*, DEX] lat. *antipodes*, IB;
220. **antiteză** (Polizu) [< fr. *antithèse*, DEX[;
221. **antropofag** (IG) [< fr. *anthropophage*, lat. *anthropophagus*, DEX];
222. **anual** (Polizu, Vaillant) [< fr. *annuel*, lat. *annualis*, DEX];
223. **anula (a**) (Polizu) [< fr. *annuler*, lat. *annullare*, DEX];
224. **anulat** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *anulatus*, IB;
225. **aortă** (Stamati) [< fr. *aorte*, DEX];
226. **apariție** (Stamati) [< fr. *apparition*, lat. *apparitio*, DEX];
227. **apel** (Polizu) [< fr. *appel*, DEX];
228. **apelativ** (Polizu) [< fr. *appellatif*, lat. *appelativus*, DEX];
229. **apelațiune** *(apellatie*, IB) [neatestat în DEX; DN: cf. fr. *appellation*, lat. *appellatio*] lat. *apellatio(!)*, IB;

230. **apelălui (a)** (*apelleluesc* “mut judecata mai in sus”, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; înregistrat în DILR din magh. *apellálni* < lat. *appellare*];
231. **apelăluit** (*apelluit*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; în DILR, din *apelălui*, prin conversiune] lat. *apellatus*, IB;
232. **apetit** (*apetitu*, LB; Polizu) [< fr. *appétit*, DEX]; lat. *adpetitus*, *appetitus*, LB;
233. **aplauda (a)** (Polizu) [< fr. *applaudir*, lat. *applaudere*, DEX];
234. **aplauze** (și *aplauzuri*, GTN) [< lat. *applausus*, it. *applauso*, DEX];
235. **aplica (a)** (*applicare*, Iorgovici) [< fr. *appliquer*, lat. *applicare*, DEX] lat. *applicare*, Iorgovici;
236. **aplicabil** (*applicabile*, Iorgovici) [< fr. *applicable*, DEX] lat. *applicabilis*, Iorgovici;
237. **aplicație** (Iorgovici) [< fr. *application*, DEX] lat. *applicatio*, Iorgovici;
238. **apocalips** (IB) [< fr. *apocalypse*, lat. *apocalypsis*, DEX] lat. *apocalipsis*, IB;
239. **apocrif** (*apocriph*, IB) [< fr. *apocryphe*, lat. *apocryphus*, DEX] lat. *apocriphus*, IB;
240. **apologie** (“respuns de mantuire”, IB; Vaillant) [< fr. *apologie*, lat. *apologia*, DEX] lat. *apologia*, IB;
241. **apoplectic** (*apoplecteic*, IB) [< fr. *apoplectique*, DEX];
242. **apoplexie** (*apoplésie*, LB; *apoplexia*, IB; IG) [< fr. *apoplexie*, lat. *apoplexia*, DEX] lat. *apoplexia*, LB, IB;
243. **apostazie** (*apostasie*, Stamati, 1852) [< ngr. *apostasia*, fr. *apostasie*, DEX];
244. **apostrof** (Vaillant) [< fr. *apostrophe*, lat. *apostrophus*, DEX];
245. **apostrofa (a)** (Vaillant) [< fr. *apostropher*, DEX];
246. **aproba (a)** (Budai-Deleanu) [< lat. *approbare*, DEX];
247. **aprobat** (IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; format prin conversiune din (*a) aproba*; în IB, împrumut din latină] lat. *approbatus*, IB;
248. **aprobator** (*aprobatoriu*, IB) [< fr. *approbateur*, lat. *approbator*, DEX] lat. *approbator*, IB;
249. **aprobație** (*aprobatie*, IB; *aprobației*, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; în IG, împrumutat din fr. *approbation*] < fr. *approbation*, IG; lat. *approbatio*, IB;
250. **aprobălui (a)** (*aprobaluesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; în DILR, din lat. *approbare* + *-ălui*, de origine maghiară] lat. *approbo*, IB;
251. **apropo** (*a propo* “adică la vreme, la vremea cea potrivită”, IG) [< fr. *à-propos*, DEX] < fr. *a propos(!)*, IG;
252. **aproxima (a)** (“adică a aduce, a fi aproape dă adăvăr”, IG) [< lat. *approximare*, DEX] < fr. *approximer*, IG;
253. **arab** (IB) [< fr. *arabe*, lat. *arabus*, DEX] lat. *arabus*, IB;

254. **arbaletă** (IG) [< fr. *arbalète*, DEX] < fr. *arbalète*, IG;
255. **arbitrar** (IG, Kogălniceanu, Polizu) [< fr. *arbitraire*, lat. *arbitrarius*, DEX] < it. *arbitrario*, IG;
256. **arbitrație** (*arbitrațiie*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumutat probabil din fr. *arbitration*];
257. **arbitru** (*arbitriu*, Polizu) [< fr. *arbitre*, DEX];
258. **arctic** (*Carte de geografie*) [< fr. *arctique*, lat. *arcticus*, DEX];
259. **ardezie** (*ardoază* "adică o tablă dă piatră pă care să poate scri şî cu care să pot învăli case", IG) [< it. *ardesia*, DEX] < fr. *ardoise*, IG;
260. **areopag** ("casa de svat la athineni", IB) [< fr. *aréopage*, lat. *areopagus*, DEX] lat. *areopagus*, IB;
261. **arest** (IB) [< germ. *Arrest*, it. *arresto*, DEX] lat. *arestum*(!), IB;
262. **arestare** (IB) [din (*a) aresta* + *-re*, DEX] lat. *comprehensio*, IB;
263. **arestelui (a**) (*aresteluesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN] lat. *comprehendo*, it. *arestare*, IB;
264. **aresteluit** (IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; din (*a) arestelui*, prin conversiune] lat. *captus*, IB;
265. **argilă** (LB) [< fr. *argile*, lat. *argilla*, DEX] lat. *argilla*, LB;
266. **argument** (IB, Vaillant) [< fr. *argument*, lat. *argumentum*, DEX] lat. *argumentum*, IB;
267. **argumenta (a**) (*argumentesc*, IB) [< fr. *argumenter*, lat. *argumentari*, DEX] lat. *argumentor*, IB;
268. **argumentație** (*argumentatie*, IB) [< fr. *argumentation*, lat. *argumentatio*, DEX] lat. *argumentatio*, IB;
269. **argumentetoriu** (IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *argumentator*, IB;
270. **arhipelag** (Budai-Deleanu) [< ngr. *arhipélagos*, DEX];
271. **arhitectonicesc** (*architectonicesc*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; format în română] lat. *architector*, IB;
272. **arhitectonie** (*architectonie* "mesterie de lucrat", IB) [nu apare în DEX, nici în DN] lat. *architectonica*, IB;
273. **arhitector** (*architector*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *architector*, IB;
274. **arhitectură** (*architectura*, IB) [< fr. *architecture*, lat. *architectura*, DEX] lat. *architectura*, IB;
275. **arhitravă** ("adică grinda ce să pune dasupra coloanelor", IG) [< fr. *architrave*, DEX] < it. *architrave*, IG;
276. **arhivar** (*archivariu*, IB) [< *arhivă* + *-ar*, DEX] lat. *archivarius*, IB;
277. **arhivă** (*archiv*, IB) [< fr. *archives*, DEX] lat. *archivum*, IB;
278. **arie** ("cântare frumoasă şi cu măiestrie"; II. "locu unde calcă bucatele", LB; *ariie* "adică viersul, tonul cântecului", IG) [< it. *aria*, DEX; confuzie,

în LB, între *arie* < it. *aria* şi *arie* - vezi sensul II din LB -, moştenit din lat. *area*] < it. *aria*, IG;
279. **ariete** (LB) [nu apare în DEX, nici în DN; în LB, împrumut din latină] lat. *aries*, LB;
280. **aristocraţie** (*aristocratia*, IB) [< fr. *aristocratie*, DEX] lat. *aristocratia*, IB;
281. **aritmetic** (*arithmeteic*, IB) [< fr. *arithmétique*, lat. *arithmeticus*, DEX] lat. *arithmeticus*, IB;
282. **aritmetică** (Iorgovici, IG, LB; *arithmetica*, IB) [< fr. *arithmétique*, lat. *arithmetica*, DEX] lat. *arithmetica*, IB, LB;
283. **armamentariu** ("casa de tinut arme", IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *armamentarium*, IB;
284. **armonic** (*harmonic*, IB; *harmonicu, armonicu*, LB) [< fr. *harmonique*, lat. *harmonicus*, DEX] lat. *harmonicus*, IB;
285. **armonicesc** (*harmonicesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat românesc din *armonic* + *-esc*] lat. *harmonicus*, IB;
286. **armoniceşte** (*harmoniceste*, IB) [< *armonic* + *-eşte;* nu apare în DEX, nici în DN] lat. *harmonice*, IB;
287. **armonie** (*harmonie*, IB; şi *harmonie*, LB; IG, Graciàn) [< fr. *harmonie*, lat. *harmonia*, DEX] lat. *harmonia*, IB; lat. *harmonia, concordia, cointelligentia,* it. *armonia*, fr. *harmonie*, sp. *harmonia*, LB;
288. **armonios** (*harmoniosu, armoniosu*, LB) [< fr. *harmonieux*, DEX];
289. **armoniza/ armoni (a**) (*harmonizezu, armonizezu, harmonescu, harmoniescu, armonescu, armoniescu*, LB) [< fr. *harmoniser*, DEX; varianta *(a) armoni - armon(i)escu* nu apare în DEX, nici în DN; este probabil o creaţie analogică a autorilor LB] lat. *harmoniam efficio, harmonicum edo sonum, concordo in sono*, it. *armonizzare, armoneggiare,* fr. *harmoniser,* LB;
290. **aromatic** ("mirositoriu", IB) [< fr. *aromatique*, lat. *aromaticus*, DEX] lat. *aromaticus*, IB;
291. **aromatoriu** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *aromatorius*, IB;
292. **aromă** (*aroma*, IB) [< fr. *arôme*, lat. *aroma,* DEX] lat. *aroma*, IB;
293. **artă** (GTN, PAH) [< fr. *art*, lat. *ars*, DEX];
294. **articol** (*articul*, Iorgovici; *arthiculus*, IB) [< fr. *article*, lat. *articulus*, DEX] lat. *articulus*, IB;
295. **articular** (*arthicularіu*, IB) [< fr. *articulaire*, lat. *articularis*, DEX; DN face trimitere la lat. *articularius*] lat. *articularius*, IB;
296. **articulat** (*arthiculat*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; la IB, împrumut din latină] lat. *articulatus*, IB;
297. **articulos** (*arthiculos*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; la IB, împrumut din latină] lat. *articulosus*, IB;

298. **artificios** (IHR) [< lat. *artificiosus*, DEX];
299. **as** (“tot ce e intreg si se poate imparti in 12 parti”, IB; “adică carte dă joc”, IG) [< fr. *as*, it. *asso*, DEX] < fr. *as*, IG; lat. *as*, IB;
300. **asambla (a)** (Budai-Deleanu) [< fr. *assembler*, DEX];
301. **asasin** (Budai-Deleanu) [< fr. *assassin*, DEX];
302. **asediere** (*asediare*, IB) [< (*a) asedia* + *-re*, DEX];
303. **asesie** (*assessie*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; la IB, împrumut din latină] lat. *assessio*, IB;
304. **asesor** (*assessor*, IB) [< lat. *assessor*, fr. *assesseur*, DEX] lat. *assessor*, IB;
305. **asesoriu** (*assessoriu* adj., IB) [neatestat în DEX, nici în DN; la IB, împrumut din latină] lat. *assessorius*, IB;
306. **asortiment** (*-e/ -uri*, şi *asortemint*, “adică împreunare, adunare dă mai multe lucruri, ce să aseamănă sau sunt dă un fel unul cu altul”, IG) [< fr. *assortiment*, DEX] < it. *assortimento*, IG;
307. **astmă** (*astma*, IB; Stamati, 1852) [< fr. *asthme*, lat. *asthma*, DEX] lat. *astma*, IB;
308. **astmatic** (*astmateic*, IB) [< fr. *asthmatique*, lat. *asthmaticus*, DEX] lat. *astmaticus*, IB;
309. **astrolog** (IB) [< fr. *astrologue*, lat. *astrologus*, DEX] lat. *astrologus*, IB;
310. **astrologi (a)** (*astrologesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern din *astrolog* + *-i*] lat. *astrologiam exerceo*, IB;
311. **astrologie** (IB) [< fr. *astrologie*, lat. *astrologia*, DEX] lat. *astrologia*, IB;
312. **astronom** (IB, IG) [< fr. *astronome*, lat. *astronomus*, DEX] lat. *astronomus*, IB;
313. **astronomie** (“sciintie despre cursu ceriului”, IB; PAH; *astronomiie*, IG) [< fr. *astronomie*, lat. *astronomia*, DEX] lat. *astronomia*, IB;
314. **astut** (IB; *astuţ*, IHR) [neatestat în DEX, nici în DN; *astut* este împrumutat din latină, iar *astuţ* pare a fi un derivat regresiv din *astuție*, şi nu un împrumut: it. *astuto*, fr. *astucieux*] lat. *astutus*, IB;
315. **astuție** (*astutie*, IB; IHR) [neatestat în DEX; DN: < it. *astuzia*] lat. *astutia*, IB;
316. **atacabil** (IG) [< fr. *attaquable*, DEX];
317. **ateism** (IG) [< fr. *athéisme*, DEX];
318. **atelaj** (“adică cai înhămați dă trăsură”, IG) [< fr. *attelage*, DEX] < fr. *attelage*, IG;
319. **atelană** (*atelan* “adică mucalitlâcuri, glume dă râs”, IG) [neînregistrat în DEX; DN: cf. fr. *atellanes*, lat. *atellana*] < it. *atellane*, IG;
320. **atestat** (IB) [< germ. *Attestat*, DEX] lat. *attestatum*, IB;
321. **atestație** (*atestatie*, IB) [nu apare în DEX; DN: cf. fr. *attestation*, it. *attestazione*, DEX] lat. *attestatio*, IB;

322. **atestelui (a**) (*atesteluesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN] lat. *attestor, -ari, -tus sum*, IB;
323. **ateu** (“adică cel fără Dumnezeu”, IG) [< fr. *athée*, lat. *atheus*, DEX] < gr., IG;
324. **atlet** (*athleta* “luptatoriu”, IB; Vaillant) [< fr. *athlète*, lat. *athleta*, DEX] lat. *athleta*, IB;
325. **atletic** (*athleteica*, IB; Vaillant) [< fr. *athlétique*, lat. *athleticus*, DEX] lat. *athletica*, IB;
326. **atleticesc** (*athleteicesc*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat cu sufixul *-esc* de la *atletic*] lat. *athleticus*, IB;
327. **atleticește** (*athleteiceste*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat cu sufixul adverbial *-ește* de la *atletic*] lat. *athletice*, IB;
328. **atlas** (“1. o carte unde se coprendu mapele seu descrierile tuturoru țeriloru și ținuturilor pamentului; 2. o țesetură de metasă”, LB) [< fr. *atlas*, DEX; sensul 2 din LB dovedește încă o dată că autorii acestui dicționar confundă omonimele între ele, ca și paronimele, mai precis *atlaz* “țesătură”, de origine turcească, cu *atlas*, împrumut livresc din franceză; vezi mai jos, în secțiunea a doua a acestei ANEXE, cuvântul *vărtute*] în IB, 1 este n. pr.
329. **atmosferă** (text anonim, 1822; IG, Vaillant) [< fr. *atmosphère*, DEX];
330. **atmosferic** (Vaillant) [< fr. *atmosphérique*, DEX];
331. **atom** (anonim, 1822; *athomus* “parte mica ce nu se poate imparti”, IB) [< fr. *atome*, lat. *atomus*, DEX] lat. *athomus(!)*, IB;
332. **aubadă** (și *obadă* “adică conțert, cântare ce să dă în revărsatul zorilor, la ușa sau ferestrele cuiva, ce să aseamănă cu cântecul dă zori”, IG) [neînregistrat în DEX; DN: < fr., prov. *aubade*] < fr. *aubade*, IG;
333. **auditor** (IG) [< fr. *auditeur*, lat. *auditor*, DEX];
334. **augur** (*augură* “adică ghicire, proorocire, vestire dă oarece” IG) [< fr. *augure*, DEX] < it. *augurio*, IG;
335. **august, -ă** (IG) [< lat. *augustus*, fr. *auguste*, DEX] < fr. *auguste* sau lat. *augustus*, IG;
336. **aureolă** (“adică cercul cel luminos din capul sfinților, cinstea cu care să deosăbesc sfinții în cer”, IG) [cf. fr. *auréole*, DEX] < it. *aureola*, IG;
337. **auroră** (“adică zorile zilei”, IG) [< fr. *aurore*, lat. *aurora*, DEX] < it. *aurora*, IG;
338. **auspiciu** (și *ospiciu*, IG) [< lat. *auspicium*, fr. *auspice*, DEX] < it. *auspicio*, IG;
339. **austral** (IB) [< fr. *austral*, lat. *australis*, DEX] lat. *australis*, IB;
340. **autentic** (*authenteic*, IB; IG) [< fr. *authentique*, lat. *authenticus*, DEX] lat. *authenticus*, IB;
341. **autenticitate** (IG) [< fr. *authenticité*, DEX] < it. *autenticita(!)* sau din gr., IG;

342. **authentie** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din lat.] lat. *authentia*, IB;
343. **autocefal** (şi *avtocefal*, IG) [< fr. *autocéphale*, DEX];
344. **autodafe** (*autodafă*,"cuv. isp. ce însemnează punerea în lucrare, săvârşirea hotărârii dă pedeapsă a incuiziţiei", IG) [< fr. *autodafé*, DEX];
345. **autograf** (Budai-Deleanu) [< fr. *autographe*, DEX];
346. **automat** (şi *avtomat*, IG) [< fr. *automate*, DEX] < gr. *automatos*, IG;
347. **autonom** (şi *avtonom*, IG) [< fr. *autonome*, lat. *autonomus*, DEX];
348. **autor** (Bărnuţiu) [< fr. *auteur*, lat. *au[c]tor*, DEX];
349. **autorisi (a**) (Budai-Deleanu) [nu apare în DEX, nici în DN];
350. **autoritate** (Budai-Deleanu) [< fr. *autorité*, lat. *au[c]toritas*, DEX];
351. **autoriza (a**) ("adică a împuternici, a da putere oarecăruia, spre a urma oarece ca un stăpân", IG) [< fr. *autoriser*, DEX] < it. *autorizzare*, IG;
352. **aval** ("adică chezăşiia unei polițe, prin iscălitură din josul peniței", IG) [< fr. *aval*, DEX] < fr. *aval*, IG;
353. **avangardă** (Budai-Deleanu; *avangardiie* "adică oastea, soldaţii ce merg înnainte la războiu", IG; *avangardu*, IB; Polizu) [< fr. *avant-garde*, DEX] < fr. *avant garde*, IG; lat. *avangarda*, IB;
354. **avanpost** ("adică streaja din nainte", IG; Polizu; *avantpost*, Vaillant) [< fr. *avant-poste*, DEX] < fr. *avant post(!)*, IG;
355. **avansa (a**) (Polizu) [< fr. *avancer*, DEX];
356. **avantaj** (Polizu) [< fr. *avantage*, DEX];
357. **avar** ("strins la mana", IB) [< fr. *avare*, lat. *avarus*, DEX] lat. *avarus*, IB;
358. **avarie** (*avariie* "adică pagubile, stricăciunile ce să întâmplă la o corabiie din vijălii, înnecăciuni şî alte întâmplări", IG) [< fr. *avarie*, DEX] < fr. *avarie*, IG;
359. **avariţie** (*avaritie*, IB) [< lat. *avaritia*, fr. *avarice*, DEX] lat. *avaritia*, IB;
360. **aventură** (Polizu) [< fr. *aventure*, DEX];
361. **aventurier** (Polizu) [< fr. *aventurier*, DEX];
362. **aventuros** (Polizu) [< fr. *aventureux*, DEX];
363. **aversiune** (*aversie*, Iorgovici) [< fr. *aversion*, lat. *aversio*, DEX] lat. *aversio*, Iorgovici;
364. **aviz** (*avizo*, IG; Polizu; *avisu*, Stamati) [< fr. *avis*, DEX] < it. *avviso*, IG;
365. **aviza (a**) (Polizu) [< fr. *aviser*, DEX];
366. **avizare** (Polizu) [< *(a) aviza* + *-re*, DEX];
367. **avocat** (*advocat*, Budai-Deleanu; *advocatui*, LB; Polizu, Vaillant) [< fr. *avocat*, lat. *advocatus*, DEX] lat. *advocatus*, LB;
368. **axilar** (Kreţulescu) [< fr. *axillaire*, DEX];
369. **azil** (*asilu*; LB; *asyil*, IB; Polizu) [< fr. *asile*, lat. *asylum*, DEX] lat. *asyilum*, IB; lat. *asylum*, LB;

370. **azimut** (Budai-Deleanu) [< fr. *azimut*, DEX];
371. **azur** (IG, Polizu) [< fr. *azur*, lat. *azzurum*, DEX] < it. *azzurro(!)*, IG;
372. **bacalaureu** ("titul celor ce invatie bine", IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *bacalaureus*, IB;
373. **bagaj** (*bagajă*, Budai-Deleanu) [< fr. *bagage*, DEX];
374. **bagatelă** (*bagatella* "lucru de nemica", IB [< it. *bagattella*, fr. *bagatelle*, DEX] lat. *bagatella*, IB;
375. **baionetă** (*baionet* "fer ascutit in capu pusci", IB) [< fr. *baïonnette*, DEX] lat. *bajonetum*, IB;
376. **bal** (Budai-Deleanu, LB, IB, Gracián) [< fr. *bal*, DEX] lat. *saltus, saltatio, choreae*, LB;
377. **balcon** (IG) [< fr. *balcon*, DEX] < it. *balcone*, IG;
378. **balistă** (*balista* "tun de batut pareti, muri ceteti", IB; "adică un fel dă praştiie, dă arc cu care aruncă pietre şî săgeți", IG) [< lat. *ballista*, it. *balista*, fr. *baliste*, DEX] lat. *balista*, IB;
379. **balistariu**[1] ("loc de dat cu tunu", IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *balistarium*, IB;
380. **balistariu**[2] ("mester de a invetia a pusca", IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *balistarius*, IB;
381. **balsam** (IG) [< it. *balsamo*, lat. *balsamum*, DEX] < it. *balsamo* ca şi din gr., IG;
382. **bancă** (Budai-Deleanu, LB) [< it. *banca*, fr. *banque*, DEX];
383. **banchet** (Budai-Deleanu) [< fr. *banquet*, DEX];
384. **bandă** ("soçietate din mai mulți stătătoare", LB; *banda* "ce pedeastra", IB) [< fr. *bande*, germ. *Bande*, DEX] lat. *banda*, LB; it. *banda*, lat. *cohors*, IB;
385. **bandera** ("steag", IB) [nu apare în DEX, nici în DN; ambele dicționare înregistrează *bandieră* < it. *bandiera*, DEX] lat. *vexillum*, IB;
386. **banderariu** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *banderarius*, IB;
387. **barbar** (şi *varvar*, IB; Gracián) [< fr. *barbare*, lat. *barbarus*, DEX] lat. *barbarus*, IB;
388. **barbarie** (IB) [< fr. *barbarie*, lat. *barbaria*, DEX] lat. *barbaria*, IB;
389. **barbarism** (IB, GTN) [< fr. *barbarisme*, lat. *barbarismus*, DEX] lat. *barbarismus*, IB;
390. **barcă** (*barca*, IB) [< it. *barca*, DEX] lat. *arca*, it. *barca*, IB;
391. **baricadă** (Stamati) [< fr. *barricade*, DEX];
392. **barieră** (Stamati) [< fr. *barrière*, DEX];
393. **bariton** (*varitón, -toane/ -i* "adică glas apăsat şî cuvântul ce-ş are lovire la a dooă slomnire", IG) [< it. *baritono*, fr. *baryton*, DEX] < gr. *barutonos*, IG;

394. **barometric** (*varometric*, IG) [< fr. *barométrique*, DEX];
395. **barometru** (*varometr*, IG) [< fr. *baromètre*, DEX];
396. **baron** (LB; *baro*, IB) [< fr. *baron*, DEX] lat. *baro*, LB, IB;
397. **baronie** (LB, IB) [< fr. *baronnie*, DEX] lat. *baronia*, LB, *baronatus*, IB;
398. **baronească** (*baroniță*, *baronisă* - în caractere chirilice: *baroniță*, *baronisă*, LB) [derivat din rom. *baron* + *–easă*, DEX*;* atestările din LB se pot explica, după cum urmează: *baroniță*, format în română, din *baron* + sufixul moțional *-iță*, iar *baronisă* ca împrumut savant din latină] lat. *baronissa*, LB;
399. **bastard** ("copil", IB) [< it. *bastardo*, DEX] lat. *bastardus*, IB;
400. **bastiment** (IHR) [< it. *bastimento*, DEX];
401. **baston** (*bastonu*, LB; IG) [< it. *bastone*, DEX] < it. *bastone*, IG, LB; lat. *baculus*, *scipio*, LB;
402. **batalion** (Iorgovici, Stamati) [< pol., rs. *batalion;* cf. it. *battaglione*, fr. *bataillon*, DEX] lat. *bataillon*, Iorgovici;
403. **bazalt** (*vasaltu*, LB) [< fr. *basalte*, lat. *basaltes*, DEX] lat. *basaltes*, LB;
404. **belă** (Stamati) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *belle*, it. *bella*];
405. **bemol** (Vaillant) [< fr. *bémol*, it. *bemolle*, DEX];
406. **beneficient** (GTN) [nu apare în DEX, nici în DN; cf. it. *beneficente*];
407. **bestial** (IHR) [< fr. *bestial*, lat. *bestialis*, DEX];
408. **bestialitate** (IHR) [< fr. *bestialité*, DEX];
409. **bestie** (*besthia*, IB) [< it., lat. *bestia*, DEX] lat. *bestia*, IB;
410. **bibliograf** *(bibliograph*, IB) [< fr. *bibliographe*, DEX] lat. *bibliographus*, IB;
411. **bibliotecar** ("adică cel ce păzeşte biblioteca, îngrijitorul bibliotecii", IG) [< fr. *bibliothécaire*, DEX];
412. **bibliotecă** (IG; *bibliotheca*, IB) [< fr. *bibliothèque*, lat. *bibliotheca*, DEX] lat. *bibliotheca*, IB;
413. **bigam** (şi *bigama*, IB) [< fr. *bigame*, lat. *bigamus*, DEX] lat. *bigamus*, *bigama*, IB;
414. **bigamie** (IB, PAH) [< fr. *bigamie*, DEX] lat. *bigamia*, IB;
415. **bigot** ("adică cucernic", IG) [< fr. *bigot*, DEX] < fr. *bigot*, IG;
416. **biograf** (*viograf* "adică cel ce scrie viețile oamenilor", IG) [< fr. *biographe*, DEX] < gr. *biographos*, IG;
417. **biografic** (*viografic*, IG) [< fr. *biographique*, DEX];
418. **biografie** (*viografiie*, IG) [< fr. *biographie*, DEX];
419. **bisect** (*visectu*, LB; *visect* "să zice anul cel visect, adică cel dă al patrulea an, cel ce are o zi mai mult dăcât ceilalți trei ani, în care luna lui februariie numără o zi mai mult", IG) [< fr. *bissexte*, lat. *bissextus*, DEX] lat. *annus bissextilis*, *intercalaris*, LB; < lat. *vis sextus*, IG;

420. **bismut** (*bizmut* “adică un metal”, IG) [< fr. *bismuth*, DEX] < it. *bismutto*, IG;
421. **bizon** (“adică bou sălbatic”, IG) [< fr., lat. *bison*, DEX] < fr. *bison*, IG;
422. **blond** (IHR) [< fr. *blond*, DEX];
423. **bombă** (*bomba*, IB) [< fr. *bombe*, DEX] lat. *pila ignita*, IB;
424. **bombardă** (*bombarda*, IB) [< fr. *bombarde*, DEX] lat. *bombarda*, IB;
425. **bomboană** (*bonbon* “adică cofeturi, zaharicale”, IG) [< fr. *bonbon*, DEX] < fr. *bonbon*, IG;
426. **borax** (“o sare cu care topeşte metalurile”, IG) [< fr. *borax*, DEX] < fr. *borax*, IG;
427. **bordel** (“adică casă dă muieri dăsfrânate”, IG) [< fr. *bordel*, it. *bordello*, DEX] < it. *bordello*, IG;
428. **bordură** (“adică podoabă pă margine, ca un chenar; margine împodobită cu chenaruri”, IG) [< fr. *bordure*, DEX] < fr. *bordure*, IG;
429. **boston** (“un joc dă cărţi”, IG) [< fr. *boston*, DEX] < fr. *boston*, IG;
430. **botanică** (IG) [< fr. *botanique*, DEX] < fr. *botanique* sau din gr., IG;
431. **botanist** (“adică cel ce are ştiinţa botanicii”, IG) [< fr. *botaniste*, DEX];
432. **brahial** (*bracial*, Kreţulescu) [< fr. *brachial*, lat. *brachialis*, DEX];
433. **brav** (IHR) [< fr. *brave*, it. *bravo*, DEX];
434. **bravură** (Budai-Deleanu) [< fr. *bravoure*, DEX];
435. **brigadă** (*brigada* “sireag militeresc”, IB) [< fr. *brigade*, rs. *brigada*, DEX] lat. *brigada, turba, socii*, IB;
436. **brigadier** (*brigadeir* “mai marele sireagului”, IB) [< fr. *brigadier*, DEX] lat. *brigaderius*, IB;
437. **brigantină** (Budai-Deleanu) [< fr. *brigantin(e)*, DEX];
438. **briliant** (*briliantu*, LB; *brilant*, I. Golescu) [< fr. *brillant*, rs. *bril’ant*, DEX] lat. *adams radians*, LB;
439. **brutal** (IHR) [< fr. *brutal*, DEX];
440. **bucolic** (“adică păstoresc, păstoral”, IG; “de pastorie se tine”, IB) [< fr. *bucolique*, DEX] < gr., IG; lat. *bucoliscus*, IB;
441. **bucolică** (*bucolica* “versuri pastoresti”, IB) [< lat. *bucolica*, DEX] lat. *bucolica*, IB;
442. **budincă** (*pudingă, butingă* “adică o mâncare făcută cu fărămituri de pâine”, IG) [< fr. *pudding, pouding*, engl. *pudding*, DEX] < it. *podingo*, IG;
443. **bufon** (PAH) [< fr. *bouffon*, DEX];
444. **butelie** (IB) [< fr. *bouteille*, DEX] lat. *butelia*, IB;
445. **cabală** (Budai-Deleanu, LB, IG) [< fr. *cabale*, germ. *Kabale*, DEX] lat., it., sp. *cabala*, fr. *cabale*, LB;
446. **cabalist** (*cabalistă*, LB; IG) [< fr. *cabaliste*, germ. *Kabalist*, DEX] lat. *cabalista*, LB; it., sp. *cabalista*, fr. *cabaliste*, LB;

447. **cabalistic** (*cabalisticu*, LB; IG) [< fr. *cabalistique*, DEX] lat. *cabalisticus*, it., sp. *cabalistico*, fr. *cabalistique*, LB;
448. **cabinet** (*cabinetu*, LB; Gracián, Budai-Deleanu) [< fr. *cabinet*, DEX] it. *gabinetto*, fr. *cabinet*, sp. *cabinete(!)*, LB;
449. **cabotaj** ("adică plutire pă lângă țărmuri, din liman în liman", IG) [< fr. *cabotage*, DEX] < it. *cabottagio*, IG;
450. **cabrioletă** (IG) [< fr. *cabriolet*, DEX] < fr. *cabriolet*, IG;
451. **cacao** (*cacaou*, LB; *cacaoă*, "o sămânță ca migdala sau ca fasolea ce să face într-o poamă ca un pepene, la Americă. Aceste semințe să usucă, şî apoi să prăjesc ca cafeaoa şî pisându-să, să face ciocolata cea mai bună", IG) [< fr. *cacao*, DEX] it., fr., sp. *cacao*, LB;
452. **cacaotier** (*cacaou* "pomu de America, quare face cacao", LB) [< fr. *cacaotier*, DEX] fr. *cacaotier*, LB;
453. **cacofonic** (*cacofon*, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *cacophonique*] < gr., IG;
454. **cacofonie** (*cacofoniie*, IG) [< fr. *cacophonie*, DEX];
455. **cacografie** (*cacografiie*, IG) [< fr. *cacographie*, DEX] < gr., IG;
456. **cadastral** (IG) [< fr. *cadastral*, DEX];
457. **cadastru** (*cadastr*, *-uri*, IG) [< fr. *cadastre*, DEX] < fr. *cadastre*, IG;
458. **cadavros** (*cadavrosu*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN] fr. *cadavreux*, LB;
459. **cadavru** (LB, IG) [< fr. *cadavre*, DEX] lat. *cadaver*, LB; it. *cadavero*, fr. *cadavre*, sp. *cadaver*(!), LB; < fr. *cadavre*, IG;
460. **cadență** (IG) [< fr. *cadence*, it. *cadenza*, DEX] < it. *cadenza*, IG;
461. **cadet** (*cadetu*, LB; IG) [< fr. *cadet*, rs. *kadet*, DEX] fr. *cadet*, LB; < it. *cadetto*, IG;
462. **cadran** (IG; *cadranu*, Stamati, 1852) [< fr. *cadran*, DEX] < fr. *cadran*, IG;
463. **cadril** (IG) [< fr. *quadrille*, DEX] < fr. *quadrille*, IG;
464. **cadru** (*cadră*, IG) [< fr. *cadre*, rs. *kadrî*, DEX] < it. *quadro*, IG;
465. **caduc** (LB) [< fr. *caduc*, lat. *caducus*, DEX] lat. *caducus*, LB;
466. **caduceu** (IG) [< lat. *caduceum*, fr. *caducée*, DEX] < it. *caduceo*, IG;
467. **caducitate** (LB) [< fr. *caducité*, DEX] lat. *caducitas*, LB;
468. **calabrez** (Gracián) [< it. *calabrese*, fr. *Calabrais*, DEX];
469. **calcar** (IG) [< lat. *calcarius*, fr. *calcaire*, DEX] < fr. *calcaire*, IG;
470. **calcinație** (*calcinațiie* "ce însemnează prefacere, schimbare în var nestins, în cenușă prin arsură, cum să preface piatra în var", IG) [< fr. *calcination*, DEX] < it. *calcinazione*, IG;
471. **calcul** (IB; "adică socoteală, chibzuire", IG) [< fr. *calcul*, lat. *calculus*, DEX] lat. *calculus*, IB; < fr. *calcul*, IG;

472. **calcula (a)** (“adică a să socoti, a să gândi”, IG) [< fr. *calculer*, lat. *calculare*, DEX] < fr. *calculer*, IG; Derivate ale lui I. Golescu: *calculător, calculătoare, calculat, calculată, calculare, calculătură, calculăcios, calculăcioasă, calculatic, calculelnic, calculetic, calculelnică, caculatică, necalculat,...*
473. **calculație** (*calculatie*, IB) [< lat. *calculatio*, DEX] lat. *calculatio*, IB;
474. **calculator** (*calculatoriu*, IB) [< fr. *calculateur*, lat. *calculator*, DEX] lat. *calculator*, IB;
475. **calcului (a)** (*calculuesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; format din *calcul* + *-ui*; în DEX, (*a) calcula* < fr. *calculer*, lat. *calculare*] lat. *supputo*, IB;
476. **calendar** (*calendariu*, IB; *calindar, călindar*, IG) [< lat. *calendarium*, DEX] lat. *calendarium*, IB;
477. **calende** (IB) [< lat. *calendae*, fr. *calendes*, DEX] lat. *calendae*, IB;
478. **calibru** (IG) [< fr. *calibre*, DEX] < it. *calibro*, IG;
479. **califica (a)** (*a cualifica, a cualifia*, IG) [< fr. *qualifier*, lat. *qualificare*, DEX];
480. **caiificativ** (*cualificativ*, IG) [< fr. *qualificatif*, DEX];
481. **calificație** (*cualificațiie, cvalificațiie*, IG; Stamati) [< fr. *qualification*, lat. *qualificatio*, DEX];
482. **calificăciune** (Stamati) [neînregistrat în DEX, nici în DN; derivat intern];
483. **caligraf** (IG) [< fr. *calligraphe*, DEX] < gr., IG;
484. **caligrafie** (*caligrafiie*, IG) [< ngr. *kalligraphia*, fr. *calligraphie*, DEX];
485. **calitate** (*cvalità*, Ienăchiță Văcărescu; și *cualitate*, IG) [< fr. *qualité*, lat. *qualitas*, DEX; la I. Văcărescu, din it. *qualità*] < it. *qualitá*, IG;
486. **calomel** (IG) [< fr. *calomel*, DEX] < fr. *calomel*, IG;
487. **caloric** (“adică elementul căldurii”, IG) [< fr. *calorique*, DEX] < fr. *calorique*, IG;
488. **calorifer** (“adică un fel dă coș fără sobă ce dă căldură în mai multe odăi”, IG) [< fr. *calorifère*, DEX] < fr. *calorifere(!)*, IG;
489. **calvin** (*calvinu*, LB; “*calvini* să zice cei dă legea Calvinului, carii să zice și reformați”, IG; Șincai) [din n. pr. *Calvin*, DEX];
490. **calvinesc** (*calvinescu*, LB) [< *calvin* + *-esc*, DEX];
491. **calvinește** (*calvinesce*, LB; IG) [nu apare în DEX, nici în DN; *calvin* + *-ește*];
492. **calvinist** *(-ă*, IG) [< fr. *calviniste*, DEX];
493. **camarad** (“adică tovarăș dă slujbă”, IG) [< fr. *camarade*, DEX] < fr. *camarade*, IG;

494. **camarazie** (*camaraziie*, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; creație a lui I. Golescu, din *camarad* + *-ie*];
495. **cambial** (“dă cambiu”, IG) [< it. *cambiale*, fr. *cambial*, DEX];
496. **cambiu** (“adică schimbare dă oarece”, IG) [< germ. *Kambium*, fr. *cambium*, DEX] < it. *cambio*, IG;
497. **cameleon** (IG) [< fr. *cameléon*, DEX] < gr., IG;
498. **cameră** (“adică cămară. odaie”, IG) [< it., engl. *camera*, fr. *caméra*, DEX] < it. *camera*, IG;
499. **camerier** (şi *camarier*, IG) [< fr. *camérier*, DEX] < it. *cameriere*, IG;
500. **camfor** (şi *camfur*, IG) [< ngr. *kámfora*, DEX];
501. **camizol** (*camizolă*, IG) [< fr. *camisole*, DEX] < fr. *camisole*, IG;
502. **campanie** (*campaniie* “adică işirea oştirilor la războiˮ, IG) [< fr. *campagne*, rs. *kampaniia*, DEX] < fr. *campagne*, IG;
503. **canal** (*canalu*, LB; IG, Codrescu) [< fr. *canal*, lat. *canalis*, DEX] lat. *canalis*, LB; < it. *canale*, IG;
504. **canapea** (*canapeu*, LB; IG) [< ngr. *kanapés*; cf. fr. *canapé*, germ. *Kanapee*, DEX] lat. *sella amplior, conopaeum*, LB;
505. **canar** (*canarie* “o pasereˮ, LB; şi *canariu*, IG) [< fr. *canari*, DEX] lat. *fringilla canaria*, LB;
506. **cancan** (*cancanu*, Stamati) [< fr. *cancan*, DEX];
507. **cancelar** (*cănçelariu*, LB; *cancellariu*, IB) [< lat. *cancellarius*, DEX] lat. *cancellarius*, IB;
508. **cancelarie** (*cănçelărie*, LB) [< it. *cancelleria*, DEX] lat. *cancellaria*, LB;
509. **cancelist** (*cănçelista*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN];
510. **candelabru** (IB) [< fr. *candélabre*, lat. *candelabrum*, DEX[lat. *candelabrum*, IB;
511. **candidat** (IG) [< fr. *candidat*, lat. *candidatus*, DEX] < it. *candidato*, IG;
512. **cangrenă** (*gangrena*, IB; IG, Stamati) [< fr. *gangrène*, lat. *gangraena*, it. *cancrena*, DEX] lat. *gangrena*, IB; < gr. IG;
513. **canibal** (“adică antropofag dă Americaˮ, IG) [< fr. *cannibale*, DEX] < it. *cannibale*, IG;
514. **canicula** (*canicula*, IB; *canicolă* “ce însemnează vremea lunii lui cuptor, pă când ieste zăduful cel mai mareˮ, IG) [< fr. *canicule*, lat. *canicula*, DEX] < it. *canicola*, IG; lat. *canicula*, IB;
515. **canicular** (*canicullariu*, IB; *canicolar*, IG) [< fr. *caniculaire*, lat. *canicularis*, DEX];
516. **caniculesc** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; este probabil o formație a lui Ioan Bobb: *canicolă* + *-esc*];
517. **canon**[1] (“tunˮ, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *canon*, IB;

518. **canon**[2] (“regula, lege”, IB) [< sl. *kanonu*, fr. *canon*, germ. *Kanon*, DEX] lat. *canon*, IB;
519. **canonic**[1] adj. “în conformitate cu canoanele” (*canonicu*, LB; IB; şi *canonicesc*, IG) [< fr. *canonique*, lat. *canonicus*, DEX] lat. *canonicus*, IB;
520. **canonic**[2] s.m. “preot catoloic” (*canonicu*, LB) [< lat. *canonicus*, DEX] lat. *canonicus*, LB;
521. **canonier** (“adică tunar”, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *canonnier* sau, cum spune I. Golescu, din it. *canoniere*] < it. *canoniere*, IG;
522. **cantaridă** (“adică gândaci dă turbare”, IG; *cantaride*, Stamati) [< fr. *cantharide*, lat. *cantharis*, DEX] < gr., IG;
523. **cantată** (IG) (< it. *cantata*, DEX);
524. **canton** (“adică județ”, IG) [< fr. *canton*, DEX] < fr. *canton*, IG;
525. **cantonal** (“dă canton”, IG) [< fr. *cantonal*, DEX];
526. **cantor** (*cantoru*, LB) [< lat. *cantor*, germ. *Kantor*, DEX] lat. *cantor*, LB;
527. **canțonetă** (CR) [< it. *canzonetta*, DEX];
528. **capabil** (*capace*, Iorgovici; *capabilu*, Stamati) [< fr. *capable*, lat. *capabilis*, DEX] (*capace <)* lat. *capax*, Iorgovici;
529. **capacitate** (Iorgovici, IG) [< fr. *capacité*, lat. *capacitas*, DEX] < it. *capacità*, IG*;* lat. *capacitas*, Iorgovici;
530. **capelan** (“adică popă, preot prost, sărăcăcios, nevoiaș“, IG; *capelanu*, LB; *capellan*, IB) [< it. *cappellano*, DEX] < fr. *capelan*, IG; lat. *capellanus*, LB;
531. **capelanie** (*capellanie*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *capellania*, IB;
532. **capelă** (LB; *capella* “bisericutie”, IB; “adică bisericuță”, IG) [< it. *cappella*, DEX] lat. *capella*, LB;
533. **capelmaistru** (*capelmaistr* “cel mai mare piste cântări, piste cântăreți”, IG) [< germ. *Kapellmeister*, DEX];
534. **capilar** (IG) [< fr. *capillaire*, lat. *capillaris*, DEX];
535. **capital** (*capitalu, -uri*, LB; IB, Gracián, IG) [< fr. *capital*, germ *Kapital*, pentru substantiv; fr. *capital*, pentru adjectiv, DEX] lat. *capitale*, LB;
536. **capitală** (IG, Stamati) [< fr. *capitale*, DEX];
537. **capitalist** (*capitalista*, IB; IG) [< fr. *capitaliste*, DEX] lat. *capitalista*, IB;
538. **capitol** (IG) [< it. *capitolo*, lat. *capitulum*, DEX] < fr. *capitole*, IG;
539. **capitula (a**) (IG) [< fr. *capituler*, lat. *capitulare*, DEX];
540. **capitulație** (“legatura sa cu ceva condeitii”, IB; IG, Stamati) [< fr. *capitulation*, DEX] lat. *capitulatio*, IB;

541. **capituli (a**)(?!) (*capitulesc*, IB) [nu l-am mai găsit în nici o altă sursă; presupunem că este o formație a lui Ioan Bobb; rom. *a capitula* < fr. *capituler*, lat. *capitulare*, DEX] it. *capitulare*, lat. *convenio*, IB;
542. **capodoperă** (IG) [< it. *capodopera*, DEX];
543. **capot** (*capotu*, Stamati; și *capod*, IG) [< fr. *capot*, it. *capote*, DEX] < it. *capotto(!)*, IG;
544. **capriciu** (*capriț̦iie*, IG) [< fr. *caprice*, it. *capriccio*, DEX] < it. *capricio*, IG;
545. **capricorn** ("pe ceriu", IB) [< fr. *capricorne*, lat. *capricornus*, DEX] lat. *capricornus*, IB;
546. **capsă** (*capsa*, IB) [< lat. *capsa*, germ. *Kapsel*, DEX] gr. *arca*, lat. *cista*, IB;
547. **capsular** (*capsulariu*, IB) [< fr. *capsulaire*, DEX] lat. *capsarius*, IB;
548. **capsulă** (IG) [< fr. *capsule*, lat. *capsula*, DEX] < it. *capsula* sau din gr., IG;
549. **capta (a**) (*captare*, Iorgovici) [< fr. *capter*, lat. *captare*, DEX] lat. *captare*, Iorgovici;
550. **captator** (Iorgovici) [< *(a) capta* + *-tor*, DEX] lat. *captator*, Iorgovici;
551. **captați̦e** (Iorgovici) [< fr. *captation*, lat. *captatio*, DEX] lat. *captatio*, Iorgovici;
552. **capucin** (*capuț̦in* "o ceată dă călugări papistășești cu gluga la spinare", IG) [< it. *cappuccino*, DEX];
553. **carabină** (*carabinu*, LB; IG) [< fr. *carabine*, DEX] lat. *carabinus*, LB; < it. *crabina*, IG;
554. **carabinier** (IG) [< fr. *carabinier*, DEX];
555. **caracter** (IG; *character*, IB; *caractir*, Gracián; *haracter*, GTN) [< fr. *caractère*, lat. *character*, DEX] lat. *character*, IB; < gr., IG;
556. **caracteristic, -ă** (IG) [< fr. *caractéristique*, DEX];
557. **caracteriza (a**) (*charcaterizesc*, IB; IG) [< fr. *caractériser*, DEX] lat. *impressa nota*, *insignifio*, IB;
558. **caracterizare** (IG) [din *(a) caracteriza* + *-re*, DEX];
559. **caracterizat** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; din (*a) caracteriza*, prin conversiune];
560. **caracterizați̦e** (*caracterizați̦ie*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumutat probabil din fr. *caractérisation*, it. *caratterizzazione*];
561. **carambol** (IG) [< fr. *carambole*, DEX];
562. **caramel** ("adică zahăr ars", IG) [< fr. *caramel*, DEX] < fr. *caramel*, IG;
563. **carantină** (IG) [< rs. *karantia*, DEX; satisface oare acest cuvânt rusesc criteriul fonetic al unei etimologii corecte?!] < it. *quarantina*, IG;
564. **carat** (și *crat* "adică o măsură dă patru grăunț̦e cu care să măsoară pietrele cele scumpe", IG) [< fr. *carat*, DEX] < it. *carato*, IG;

565. **caravană** (*caravan*, IG) [< fr. *caravane*, DEX];
566. **caravanier** (“cel ce mână dobitoacele caravanului”, IG) [nu apare în DEX; DN cf. fr. *caravanier*];
567. **caravanserai** (*caravanseraiu*, IG) [< fr. *cravansérail*, DEX];
568. **carbon** (IG) [< fr. *carbone*, lat. *carbo*, DEX] < fr. *carbone*, IG;
569. **carbonic** (IG) [< fr. *carbonique*, DEX];
570. **carboniza** (IG) [< fr. *carboniser*, DEX];
571. **cardinal** (LB) [< fr. *cardinal*, lat. *cardinalis*, DEX];
572. **cardiografic** (“dă cardiografiie”, IG) [< fr. *cardiographique*, DEX];
573. **cardiografie** (*cardiografiie* “adică dăscriere dă ale inimii”, IG) [< fr. *cardiographie*, DEX] < gr., IG;
574. **cardiologie** (*cardiologiie*, IG) [< fr. *cardiologie*, DEX] < gr., IG;
575. **carenă** (*carină* “adică partea corăbiii, a dă jos, fundul corăbiii”, IG) [< fr. *carène*, it. *carena*, DEX];
576. **caricatură** (“adică o zugrăveală, o icoană, o închipuire dă râs, dă bătaie dă joc pentru oarecine, ca să-l facă dă ruşine”, IG; GTN) [< fr. *caricature*, DEX] < it. *caricatura*, IG;
577. **carieră** (“adică drum slobod orânduit spre alergătură, întrecere dă alergătură, dă mergere”, IG) [< fr. *carrière*, DEX] < it. *carriera*, IG;
578. **carmaniolă** (“adică cântec şi joc ţărănesc dă slobozeniie“, IG) [< fr. *carmagnole*, DEX] < fr. *carmagnole*, IG;
579. **carmin** (*carminu*, LB; IG) [< fr. *carmin*, lat. *carminium*, DEX] lat. *carminum*, LB; < fr. *carmin*, IG;
580. **carmina (a**) (LB) [neatestat în DEX; DN: < fr. *carminer*] lat. *carmino*, LB;
581. **carnaţie** (*carnaţiie*, IG) [< fr. *carnation*, DEX];
582. **carnaval** (*carnavale* “adică câşlegi”, IG; Gracián) [< fr. *carnaval* < it., DEX] < it. *carnavale*, IG;
583. **carnet** (“adică catastih”, IG) [< fr. *carnet*, DEX] < fr. *carnet*, IG;
584. **carnivor** (“cel ce mănâncă carne carne viie, carne crudă, cărnuri moarte, mortăciuni”, IG) [< fr. *carnivore*, lat. *carnivorus*, DEX] < fr. *carnivore*, IG;
585. **caro** (IG) [< fr. *carreau*, DEX] < fr. *carreau*, IG;
586. **caronă** (“adică muiere rea, desfrânată, necinstită”, IG) [nu apare în DEX, nici în DN] < it. *carogne(!)*, IG;
587. **carotidă** (“adică vina prin care curge, să suie sângele în cap în creeri”, IG) [< fr. *carotide*, DEX] < fr. *carotide*, IG;
588. **cart** (*-uri*, IG) [< fr. *quart*, DEX] < fr. *quart*, IG;
589. **cartel** (“adică înscrisul prin care să cheamă la duel”, IG) [< fr., engl. *cartel*, DEX] < it. *cartello*, IG;
590. **cartier** (*cvartir*, IG) [< fr. *quartier*, DEX] < it. *quartiere*, IG;

591. **carton** (*cartonu*, LB; IG) [< fr. *carton*, DEX] lat. *pannus nomen gerens carton*, LB; < it. *cartone*, IG;
592. **cartuş** (IG) [< fr. *cartouche*, DEX] < fr. *cartouche*, IG;
593. **casaţie** (Iorgovici) [< fr. *cassation*, DEX];
594. **cascadă** (D. Golescu) [< fr. *cascade*, DEX];
595. **casetă** ("cutioară dă scule", IG) [< it. *cassetta*, fr. *cassette*, DEX];
596. **casier** (IG) [< it. *cassiere*, DEX];
597. **castanietă** (IG) [< fr. *castagnettes*, DEX] < it. *castagnetta*, IG;
598. **castel** (IB, IG) [< lat. *castellum*; cf. pol. *kasztel*, it. *castello*, DEX] lat. *castellum*, IB; < it. *castello*, IG;
599. **castelan** (*castellan* "capitan ceteti", IB; IG) [< lat. *castellanus*, it. *castellano*, pol. *kasztellan*, DEX] lat. *castellanus*, IB;
600. **castilian** (*castilan*, Gracián) [neînregistrat în DEX, nici în DN];
601. **castrat** ("jugănit", IB; IG) [nu apare în DEX, nici în DN; la IB, împrumut din latină] lat. *castratus*, IB; < it. *castrato*, IG;
602. **castru** (IB) [< lat. *castra*, DEX; de ce forma de plural?!] lat. *castrum*, IB;
603. **catacombă** (IG) [< fr. *catacombe*, it. *catacomba*, DEX] < it. *catacombe(!)*, IG;
604. **catalog** (*cathalog*, IB; IG) [< fr. *catalogue*, lat. *catalogus*, DEX] lat. *cathalogus*, IB; < gr., IG;
605. **cataplasmă** (IG) [< fr. *cataplasme*, lat. *cataplasma*, DEX] < gr., IG;
606. **catar** (*cataru*, LB; *cathar*, IB) [< fr. *catarrhe*, lat. *catarrhus*, DEX] lat. *catarrhus*, LB;
607. **cataractă** (*cataracta* "intunecare ochilor", IB; *cataract*, IG) [< fr. *cataracte*, lat. *cataracta*, DEX] lat. *cataracta*, IB; < gr., IG;
608. **catastrofă** (Budai-Deleanu; şi *catastrof*, IG) [< fr. *catastrophe*, lat. *catastropha*, DEX] < gr., IG;
609. **catedrală** (IG; Stamati, 1852) [< fr. *cathédrale*, lat. *cathedralis*, DEX];
610. **catedră** (*cathedra*, IB; IG) [< lat. *cathedra*, DEX] lat. *cathedra*, IB;
611. **categoric** (IG) [< fr. *catégorique*, lat. *categoricus*, DEX];
612. **categorie** (*cathegorie*, IB; *catigorie*, IG) [< fr. *catégorie*, lat. *categoria*, DEX] lat. *cathegoria*, IB; < gr., IG;
613. **categorisi (a)** (IG) [< ngr. *katigórisa*, DEX];
614. **catehism** (*catechism*, IB; *catihism*, IG) [< ngr. *katéhismos*, DEX] lat. *catechismus*, IB;
615. **catehist** (*catechista*, IB; *catihist*, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumutat din latină] lat. *catechista*, IB;
616. **catetă** (IG) [< fr. *cathète*, lat. *cathetus*, DEX];
617. **catolic** (*catholic*, IB, Diaconovici-Loga; *catolicu*, LB; tipărituri blăjene; Şincai) [< lat. *catholicus*, fr. *catholique*, DEX];

618. **catolicesc** (tipărituri blăjene) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern din *catolic* + *-esc*];
619. **catolicește** (*catholiceste*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română din *catolic* + *-ește*];
620. **caustic** (și *cavstic*, IG) [< it. *caustico*, lat. *causticus*, DEX] < gr., IG;
621. **cauzal** (IG) [< lat. *causalis*, fr. *causal*, DEX];
622. **cauzalitate** (IG) [< fr. *causalité*, DEX];
623. **cauzativ** (IG) [< it. *causativo*, lat. *causativus*, DEX];
624. **cauză** (*causa*, IB; anonim/ 1822, IHR, IG) [< lat. *causa*, fr. *cause*, DEX] lat. *causa*, IB; < it. *causa*, IG;
625. **cauzist** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; nu este atestat în dicționarele franțuzești consultate; probabil creație a lui IG] < fr. *causist(!)*, IG;
626. **cavalcadă** ("adică plimbare, alergătură călare", IG) [< fr. *cavalcade*, DEX] < fr. *cavalcade*, IG;
627. **cavaler** (Gracián; și *cavalier*, IG) [< rs. *kavaler* < fr., DEX] < it. *cavalliere*, IG;
628. **caz** (*cazu*, Iorgovici; *cas*, IG) [< lat. *casus*, fr. *cas*, DEX] lat. *casus*, Iorgovici; < it. *caso*, IG;
629. **cazarmă** (*căsarmă*, LB) [< rs. *kazarma*, DEX] lat. *hospitale militum*, LB;
630. **cazinou** (*cazin*, IG) [< fr. *casino*, DEX] [< it.?] *cazino*, IG, dar nu indică limba de proveniență;
631. **cazuist** (*casuist*, IG) [< fr. *casuiste*, DEX] < fr. *casuist(!)*, IG;
632. **căpară** ("arvună", LB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din it.] it. *caparra*, LB;
633. **căpitan** (tipărituri blăjene; *capitan*, IB; *capitanu*, Stamati; *căpitanu*, LB; IG, I. Golescu; și *capitan*, Gracián) [< it. *capitano*, rs. *kapitan*, DEX] lat. *capitaneus*, LB; it. *capitano*, lat. *strategus*, IB;
634-635. **căpitănaș**, **căpitănel** (IG) [derivate diminutivale, dintre care doar primul este înregistrat în DEX];
636. **căpitănie** (LB; *capitanie*, IB) [< *căpitan* + *-ie*, DEX] lat. *strategia*, IB;
637. **cedru** (și *chedru*, IB) [< fr. *cèdre*, lat. *cedrus*, DEX] lat. *cedrus*, IB;
638. **celeritate** (IHR) [< fr. *célérité*, lat. *celeritas*, DEX];
639. **cementariu** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *cementarius*, IB;
640. **cementicesc** (*cementeicesc*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *cementicus*, IB;
641. **cens** (IB) [< lat. *census*, fr. *cens*, DEX] lat. *census*, IB;
642. **centaur** (IB; și *chentavr*, IG) [< lat. *centaurus*, DEX] lat. *centaurus*, IB;
643. **centenar** (*centenariu*, IB) [< lat. *centenarius*, fr. *centenaire*, DEX] lat. *centenarius*, IB;

644. **centros** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *centrosus*, IB;
645. **centru** (IB, IG) [< fr. *centre*, lat. *centrum*, DEX] lat. *centrum*, IB;
646. **cervical** (*cerbical*, IB) [< fr. *cervical*, DEX] lat. *cervical*, IB;
647. **ceremonie** (*çerimonie*, LB; IB) [< pol. *ceremonia*, fr. *cérémonie*, lat. *caerimonia*, DEX] lat. *ceremonia, cerimonia*, IB;
648. **certificație** (*certificatie* "dare de scris", IB) [nu apare în DEX; DN: cf. fr. *certification*] lat. *certificatio*, IB;
649. **chestiune** (IHR) [< fr. *question*, lat. *quaestio*, DEX];
650. **chietism** (*cuietism*, IG) [< fr. *quiétisme*, DEX];
651. **chietist** (*cuietist*, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *quiétiste*; la IG, împrumut din it.] < it. *quietista*, IG;
652. **chimie** (IB, PAH) [< fr. *chimie*, lat. *chimia*, DEX] lat. *chimia*, IB;
653. **chintesență** (*cuintesență*, IG) [< fr. *quintessence*, DEX] < it. *quintessenza*, IG;
654. **chiromanție** (*chiromanthia*, IB) [< it. *chiromanzia*, fr. *chiromancie*, DEX] lat. *chiromanthia*, IB;
655. **chirurg** (IB; *chirurgu*, LB) [< lat. *chirurgus*, germ. *Chirurg*, DEX] lat. *chirurugus*, IB, LB;
656. **chirurgie** (*chirurghie*, LB, IB) [< fr. *chirurgie*, lat. *chirurgia*, DEX] lat. *chirurgia*, LB, IB;
657. **chitanță** (*cuitanță, cvitanță*, IG) [< fr. *quittance*, DEX];
658. **chitară** (și *citară*, LB; și *ghitară*, IG) [< it. *chitarra*, DEX] lat. *cithara*, LB;
659. **chitarist** (IG) [< *chitară* + *-ist*, DEX];
660. **cicatrice** (*cicatrix* "rana", IB) [< lat. *cicatrix*, fr. *cicatrice*, DEX] lat. *cicatrix*, IB;
661. **cicatricos** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *cicatricosus*, IB;
662. **cicatricula** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *cicatricula*, IB;
663. **ciclop** (*cyclops* "cu un ochiu", IB) [< fr. *cyclope*, lat. *cyclops*, DEX] lat. *cyclops*, IB;
664. **cifră** (*çifră*, LB) [< it., lat. *cifra*, DEX] lat. *cifra*, LB;
665. **cign** (*cygn* "lebeda, pasere alba", IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *cygnus*, IB;
666. **cilindric** (*chilindric*, IG) [< fr. *cylindrique*, DEX];
667. **cilindru** (*cylindru* "lemn sau peatra rotunda, cu care netediesc pamentu", IB; *chylindru*, Șincai; și *chilindru*, IG) [< fr. *cylindre*, lat. *cylindrus*, DEX] lat. *cylinder*, IB; < gr., IG;

668. **ciment** (*cement* "mestecătura de var şi arina", IB) [< it. *cimento*, fr. *ciment*, DEX] lat. *caementum*, IB;
669. **cinic** (şi *chinic*, IG) [< fr. *cynique*, lat. *cynicus*, DEX] < gr., IG;
670. **circular** (*circulariu*, LB) [< fr. *circulaire*, DEX] lat. *circularis*, LB;
671. **circumferință** (*circonferență*, IG) [< lat. *circumferentia*, fr. *circonférence*, DEX];
672. **circumstanță** (*circumstanția*, Iorgovici) [< lat. *circumstantia*, fr. *circonstance*, DEX] lat. *circumstantia*, Iorgovici;
673. **cita (a**) (IG) [< fr. *citer*, lat. *citare*, DEX] < it. *citare*, IG;
674. **citadelă** ("adică cetățuie", IG) [< fr. *citadelle*, it. *citadella*, DEX] < it. *cittadella*, IG;
675. **civil** (PAH) [< fr. *civil*, lat. *civilis*, DEX];
676. **civilizație** (GTN) [< fr. *civilisation*, DEX];
677. **clarinet** (*clarinetă* "un instrument dă muzică", IG) [< fr. *clarinette*, germ. *Klarinette*, DEX] < fr. *clarinette*, IG;
678. **clasă** (*classisu*, IB; şi *clas*, IG) [< fr. *classe*, germ. *Klasse*, DEX] lat. *classis*, IB;
679. **clasic** (GTN) [< fr. *classique*, lat. *classicus*, DEX];
680. **clasifica (a**) (IG) [< fr. *classifier*, DEX];
681. **clasificare** (IG) [< *(a) clasifica* + *-re*, DEX];
682. **clasificație** (*clasificațiie*, IG) [< fr. *classification*, DEX];
683. **clauză** (IG) [< fr. *clause*, DEX] < fr. *clause*, IG;
684. **clauzulă** (*clauzola* "adică o dăosebită însemnare, condițiie la o socoteală", IG; *clausulă*, Budai-Deleanu) [< lat. *clausula*, DEX] < it. *clausola*, IG;
685. **clavecin** (*clavsen*, IG) [< fr. *clavecin*, DEX] < fr. *clavcin(!)*, IG;
686. **claviculă** (Kreţulescu) [< lat. *clavicula*, fr. *clavicule*, DEX];
687. **clavir** (IG) [< germ. *Klavier*, DEX];
688. **clavirist** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; la IG, probabil derivat în română din *clavir*];
689. **clepsidră** (*clepsidra*, IB; IG) [< fr. *clepsydre*, lat. *clespydra*, DEX] lat. *clepsidra*, IB;
690. **cler** (*cleru*, LB, IB, Şincai; IG) [< lat. *clerus*, DEX]; lat. *clerus*, IB;
691. **cleric** (*clericu*, LB; IB) [< lat. *clericus*, DEX] lat. *clericus*, IB;
692. **client** (IG) [< fr. *client*, lat. *cliens*, DEX] < it. *cliente*, IG;
693. **climă** (LB; *clima*, IB; *Carte de geografie*) [< lat. *clima*, germ. *Klima*, DEX] lat. *clima*, LB;
694. **climateric** (IB) [< fr. *climatérique*, DEX] lat. *climatericus*, IB;
695. **coafură** (*coafiură* "adică podoabă, găteală dă cap, dă părul capului", IG) [< fr. *coiffure*, DEX] < fr. *coiffure*, IG;
696. **coaliza (a se**) (IG) [< fr. *coaliser*, DEX];
697. **coalizare** (IG) [din (*a) coaliza* + *-re*, DEX];

698. **coalizat** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; din *(a) coaliza*, prin conversiune];
699. **coalizație** (*coalizație*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; nu l-am găsit în dicționarele italienești și franțuzești consultate];
700. **cocardă** (IG) [< fr. *cocarde*, DEX] < fr. *cocarde*, IG;
701. **cochet** (IG) [< fr. *coquet*, DEX] < fr. *coquet*, IG;
702. **codice** (Bărnuțiu) [< lat. *codex*, DEX];
703. **codicil** (*codicel* "adică o adăogire", IG) [< fr. *codicille*, lat. *codicillus*, DEX] < fr. *codicille*, IG;
704. **coeficient** ("adică un număr ce arată că cellalt număr trebuie să să înmulțească cu iel; cuvânt dă algebră", IG) [< fr. *coefficient*, DEX] < it. *co-efficiente*, IG;
705. **coegal** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română, după it.] < it. *coeguale*, IG;
706. **coexistență** ("adică împreună ființă, unu cu altu a fi dăodată", IG) [< fr. *coexistence*, DEX] < fr. *coexistence*, IG;
707. **cogniție** ("noție, perceperea de ceva", Iorgovici) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *cognitio*, Iorgovici;
708. **coincidență** ("adică potrivirea dă dooă lucruri ce să potrivesc una cu alta", IG) [< fr. *coïncidence*, DEX] < it. *coincidenza*, IG;
709. **colațiune** (*colație*, *colații* "adică gustare dă cu seara", IG) [Nu apare în DEX; DN: cf. fr. *collation*] < fr. *collation*, IG;
710. **colectă** (*collecta*, IB) [< fr. *collecte*, DEX] lat. *collecta*, IB;
711. **colectiv** (IG) [< fr. *collectif*, lat. *collectivus*, DEX] < fr. *collectif*, IG;
712. **colecție** (*colecții*e, IG) [< fr. *collection*, lat. *collectio*, DEX];
713. **coleg** (*collega*, IB) [< fr. *collègue*, DEX] lat. *collega*, IB;
714. **colegial** (IG) [< fr. *collégial*, DEX];
715. **colegiu** (*collegium*, IB; IG) [< lat. *collegium*, fr. *collège*, DEX] lat. *collegium*, IB; < it. *collegio*, IG;
716. **coleopter** ("adică gânganie..", IG) [< fr. *coléoptère*, DEX] < gr., IG;
717. **colet** ("adică guler și o legătură dă gât", IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din fr.] < fr. *collet*, IG;
718. **colică** (IG) [< fr. *colique*, lat. *colica*, DEX] < gr., IG;
719. **coligație** (*colligație*, IB, "legarea împreună" Iorgovici) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *colligatio*, Iorgovici;
720. **coloană** (*colona*, IB; și *colonă*, IG) [< fr. *colonne*, DEX] lat. *colona*, IB; < it. *colonna*, IG;
721. **colocație** (*colocații*e "adică rânduiala creditorilor", IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din it.] < it. *collocazione*, IG;
722. **colon** (IB) [< fr. *colon*, lat. *colonus*, DEX] lat. *colonus*, IB;
723. **colonadă** (IG) [< fr. *colonnade*, DEX];

724. **colonel** (IG) [< fr. *colonel*, DEX] < fr. *colonel*, IG;
725. **colonie** *(*Șincai; *colonia*, IB; *coloniia*, IG) [< fr. *colonie*, lat. *colonia*, DEX] lat. *colonia*, IB; < it. *colonia*, IG;
726. **colonist** (IG) [< germ. *Kolonist* DEX];
727. **coloniza (a**) (IG) [< fr. *coloniser*, DEX];
728. **colonizare** (IG) [< (*a) coloniza* + *-re*, DEX];
729. **colonizat** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; din *(a) coloniza*, prin conversiune];
730. **colonizator** (*colonizător*, IG) [< fr. *colonisateur*, DEX];
731. **colonizație** (*colonizației*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *colonisation*];
732. **color** (IG) [nu apare în DEX; DN: < engl. *color*] < it. *colore*, IG;
733. **colora (a**) (IG) [< fr. *colorer*, lat. *colorare*, DEx];
734. **colos** (Budai-Deleanu) [< fr. *colosse*, lat. *colossus*, DEX];
735. **colosal** (IG) [< fr. *colossal*, DEX];
736. **comanda (a**) (*comend*, IB; IG) [< fr. *commander*, DEX] lat. *commendo, -avi, -tum, -are*, IB; Și, la IB: *comendatie*/ lat. *commendatio, comendator*/ lat. *commendator, comendatoritie*/ lat. *commendatrix, comendat*/ lat. *commendatus, comendeluesc*/ lat. *addico, -xi, -ctum, -ere, comendeluire*/ lat. *addictio*, IB;
737. **comandant** (*-ți*, IG) [< fr. *commandant*, DEX];
738. **comandă** (IG, I. Golescu) [< fr. *commande*, DEX] < it. *comando(!)*, IG;
739. **comandir** (IG) [< rs. *komandir*, DEX];
740. **comanditar** ("adică tovarăș dă capitan", IG) [< fr. *commanditaire*, DEX, cu sens diferit de cel atestat în IG: "persoană care finanțează"]
741. **comandită** (IG) [< fr. *commandite*, DEX] < it. *commandita*, IG;
742. **comă** (*coma, comatu*, LB) [< germ. *Komma*, fr. *comma*, DEX] lat. *comma*, germ. *Komma*, LB;
743. **combina (a**) (IG, Codrescu) [< fr. *combiner*, lat. *combinare*, DEX] < it. *combinare*, IG;
744. **combinare** (IG) [< (*a) combina* + *-re*, DEX];
745. **comedian** (*comediian*, IG; I. Golescu) [< fr. *comédien*, DEX];
746. **comedie** (LB, IB, Gracián; *comediie*, IG; PAH) [< fr. *comédie*, lat. *comoedia*, DEX] lat. *comoedia*, LB; lat. *comaedia*, IB;
747. **comedioară** (IG) [din *comedie* + *-ioară*, DEX];
748. **comentariu** (*comentar*, IG) [< fr. *commentaire*, lat. *commentarius*, DEX] < it. *commentario*, IG;
749. **comerț** (Budai-Deleanu; și *comerciu*, IG) [< fr. *commerce*, lat. *commercium*, DEX] < it. *commercio*, IG;
750. **cometă** (*comet*, anonim, 1822; *cometa*, IB) [< fr. *comète*, lat. *cometa*, DEX] lat. *cometes*, IB;

751. **comic** (adj., GTN; s., IG) [< fr. *comique*, lat. *comicus*, DEX];
752. **comisar** (*comisariu*, LB; *comiseriu* "pus preste ceva", IB; *commisariu*, Iorgovici; IG) [< fr. *commissaire*, rs. *komissar*, DEX] lat. *comissarius*, IB, LB, Iorgovici; Şi derivate în IG: *comisăraş, comisărel, comisăreasă, comisăriță, comisăresc, comisărească, comisăreşte, comisăriie*.
753. **comisie** (LB, IB; *commisie*, Iorgovici; *comisiie*, IG) [< rs. *komissiia*, fr. *commission*, DEX] lat. *comissio*, IB, Iorgovici; lat. *commissio*, LB;
754. **comision** (IG) [< fr. *commission*, DEX];
755. **comisionar** (şi *comisioner*, IG) [< fr. *commissionnaire*, DEX];
756. **comitat** (IB, IG, Şincai) [< germ. *Komitat*, DEX] lat. *comitatus*, IB;
757. **comite (a**) (*commitere* "încredința ceva cuiva; a face ceva rău", Iorgovici) [< lat. *committere*, DEX] lat. *committere*, Iorgovici;
758. **comitet** (IG) [< rs. *komitet*, fr. *comité*, DEX];
759. **comod** (IG) [< fr. *commode*, lat. *commodus*, DEX] < it. *comodo*, IG;
760. **comoditate** (IG) [< fr. *commodité*, lat. *commoditas*, DEX];
761. **companie** (*companiie*, IG; "soçietate", LB; "intru un loc la olalata locuitori", IB) [< fr. *compagnie*, lat. *compagnia*, DEX] lat. *compagnia*, IB; it. *compagnia*, IB;
762. **companist** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; nu l-am identificat în dicționarele franțuzești consultate];
763. **compara (a**) (Bărnuțiu, IG) [< fr. *comparer*, lat. *comparare*, DEX];
764. **comparativ** (Bărnuțiu, IG) [< fr. *comparatif*, lat. *comparativus*, DEX];
765. **compas** (anonim, 1822; IG) [< fr. *compas*, DEX] < it. *compasso*, IG;
766. **compensație** (*compensațiie*, IG) [< fr. *compensation*, lat. *compensatio*, DEX] < it. *compensazione*, IG;
767. **competent** (*competant*, IG) [< fr. *compétent*, DEX] < fr. *compétente(!)*, IG;
768. **competență** (IG) [< fr. *compétence*, DEX];
769. **competitor** (IG) [< fr. *compétiteur*, lat. *competitor*, DEX];
770. **complăcea (a**) [< *con-* + *plăcea*, după fr. *complaire*, DEX; la IG, *a compiacea* provine, evident, din it.] < it. *compiacere*, IG;
771. **complement** (LB, IB) [< fr. *complément*, lat. *complementum*, DEX] lat. *complementum*, IB;
772. **complet** (IG) [< fr. *complet*, lat. *completus*, DEX] < it. *completo*, IG;
773. **completa (a)** (IG) [< fr. *compléter*, DEX];
774. **completare** (IG) [din (*a) completa* + *-re*, DEX];
775. **complezent** (*complezant*, IG) [< fr. *complaisant*, DEX] < fr. *complaisant*, IG;
776. **complica (a**) (*complicare*, Iorgovici; IG) [< fr. *compliquer*, DEX] lat. *complicare*, Iorgovici; < it. *complicare*, IG;
777. **complicare** (IG) [< *(a) complica* + *-re*, DEX];

778. **complicat** (IG) [din *(a) complica*, prin conversiune, DEX];
779. **complicație** (*complicațiie*, IG) [< fr. *complication*, DEX] < it. *complicazione*, IG;
780. **complice** ("cel ce e învăluit într-o fărădelege", Iorgovici) [< fr. *complice*, DEX] lat. *complex*, Iorgovici;
781. **compliciu** ("sfat întărit cu jurământ între mai mulț spre rău, complot", Iorgovici) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *complicium*, Iorgovici;
782. **compliment** (Gracián, IG) [< fr. *compliment*, DEX] < it. *complimento*, IG;
783. **complot** (Iorgovici, IG; *complotu*, LB) [< fr. *complot*, DEX] lat. *conspiratio, conjuratio*, LB; < fr. *complot*, IG;
784. **complotist** (IG) [< *complot* + *-ist*, DEX];
785. **componelui (a)** (*componeluesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN] lat. *compono*, IB;
786. **compot** (IG) [< fr. *compote*, DEX] < fr. *compote* sau it. *composte*, IG;
787. **compozit** ("împreunat", Iorgovici) [< fr. *composite*, lat. *compositus*, DEX] lat. *compositus*, Iorgovici;
788. **compozitor** (*compositor*, IB; IG) [< fr. *compositeur*, DEX] lat. *compositor*, IB;
789. **compoziție** (*compositie*, IB; Iorgovici; *compoșiție*, IG) [< fr. *composition*, lat. *compositio*, DEX] lat. *compositio*, IB, Iorgovici;
790. **compromis** (*compromes, -uri*, IG) [< fr. *compromis*, DEX] < it. *compromesso*, IG;
791. **compromite (a)** (*a comprometa*, IG) [< fr. *compromettre*, lat. *compromittere*, DEX];
792. **compune (a)** (IG) [< lat. *componere*, DEX];
793. **comun** (*commun*, Șincai; Codrescu; IG) [< fr. *commun*, lat. *communis*, DEX] < it. *comune*, IG;
794. **comunicabil** (IG) [< fr. *communicable*, lat. *communicabilis*, DEX];
795. **comunicare** (IG) [din *(a) comunica* + *-re*, DEX];
796. **comunicativ** (IG) [< fr. *communicatif*, lat. *communicativus*, DEX];
797. **comunicație** (*comunicațiie*, IG) [< fr. *communication*, lat. *communicatio*, DEX];
798. **comună** (IHR) [< fr. *commune*, DEX];
799. **comunitate** (IG; *comunătate*, IHR) [< *comun* + *-itate*; cf. lat. *communitas*, it. *comunità*, DEX];
800. **concav** (Kreţulescu, IG) [< fr. *concave*, lat. *concavus*, DEX] < it. *concavo*, IG;
801. **concentra (a)** (IG) [< fr. *concentrer*, DEX] < fr. *concentrer*, IG;

802. **concentrație** (*concentrațiie*, IG) [< fr. *concentration*, DEX] < fr. *concentration*, IG;
803. **concepe (a)** (*concepere*, Iorgovici; *concipu, concepu, -pere, -ptu*, LB) [< lat. *concipere*, DEX] lat. *concipere*, Iorgovici; *concipio, commentor*, LB;
804. **concept** (IB; *conceptu*, Iorgovici; *conçeptu*, LB) [< fr. *concept*, DEX] lat. *conceptus*, IB, Iorgovici; *conceptum, conceptio, scriptum*, LB;
805. **concepție** (*conceptie*, IB) [< fr. *conception*, lat. *conceptio*, DEX] lat. *conceptio*, IB;
806. **concert** (și *conțert*, IG) [< fr. *concert*, it. *concerto*, DEX] < *concerto*, IG (înainte de etimon, este indicată franceza ca limbă sursă, dar cu o tăietură; italiana nu apare precizată ca limbă de proveniență);
807. **concesie** (IB) [< fr. *concession*, lat. *concessio*, DEX] lat. *concessio*, IB;
808. **concetățean** (IG) [< *con-* + *cetățean*, DEX];
809. **concherant** (IG) [< fr. *conquérant*, DEX];
810. **conchistă** (*concuistă*, IG) [< it. *conquista*, DEX] < it. *conquista*, IG;
811. **concipist** (*concipista*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *concipiens, concipista*, LB;
812. **conclav** (IG) [< fr. *conclave*, DEX] < it. *conclave*, IG;
813. **concluzie** (*concluziie*, IG) [< fr. *conclusion*, lat. *conclusio*, DEX] < it. *conclusione*, IG;
814. **concorda (a)** (IG) [< fr. *concorder*, lat. *concordare*, DEX] < it. *concordare*, IG;
815. **concordanță** (Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *concordance*, DEX];
816. **concret** ("lipit, impreunat laolalta", IG) [< fr. *concret*, DEX] lat. *concretum*, IB;
817. **concura (a)** (IG) [< fr. *concourir*, lat. *concurrere*, DEX];
818. **concurent** (IG) [< fr. *concurrent*, DEX];
819. **concurență** (*concorență*, IG) [< fr. *concurrence*, DEX] < it. *concorrenza*, IG;
820. **concurs** (IG) [< fr. *concours*, lat. *concursus*, DEX] < fr. *concours*, IG;
821. **condiție** (LB, Iorgovici; *condițiie*, IG) [< fr. *condition*, DEX] 1. "pontu, hotărâre, mărginire", lat. *conditio*; 2. "statu, stare, sórte, aședzementu", lat. *sors, status, conditio*, LB; < it. *condizione*, IG;
822. **condițional** (IG) [< fr. *conditionnel*, DEX];
823. **condiționat** (IG) [< fr. *conditionné*, DEX];
824. **conduce (a)** (*conduc* "tocmesc", IB) [< lat. *conducere*, DEX] lat. *conduco*, IB;
825. **conducere** (IB) [< (*a*) *conduce* + *-re*, DEX] lat. *conductio*, IB;
826. **conductor** (IB, Iorgovici, IG) [< fr. *conducteur*, lat. *conductor*, DEX] lat. *conductor* IB, Iorgovici; < fr. *conducteur*, IG;
827. **conduită** (IG) [< fr. *conduite*, DEX] < fr. *conduite*, IG;

828. **conetabil** (IG) [< fr. *connétable*, DEX] < fr. *connétable*, IG;
829. **conetabilitate** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; nu l-am găsit nici în dicționarele franțuzești consultate; îl putem deci considera o creație a lui I. Golescu, din *conetabil* + *-itate*];
830. **conex** (IG) [< fr. *connexe*, lat. *connexus*, DEX];
831. **conexitate** (IG) [< fr. *connexité*, DEX] < fr. *connexité*, IG;
832. **confederal** (IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *confédéral*];
833. **confederat** (IG) [< fr. *confédéré*, DEX];
834. **confederativ** (IG) [< fr. *confédératif*, DEX];
835. **confederație** (*confederației*, IG) [< fr. *confédération*, lat. *confoederatio*, DEX];
836. **conferință** (*conferență*, IG) [< fr. *conférence*, lat. *conferentia*, DEX] < it. *conferenza*, IG;
837. **confinii** (*confini*, IHR) [nu apare în DEX; DN: cf. lat. *confines*, fr. *confins*];
838. **confirmație** (*confirmației*,IG) [< fr. *confirmation*, DEX] < it. *confirmazione*, IG;
839. **confisca (a)** (IG) [< fr. *confisquer*, lat. *confiscare*, DEX];
840. **confiscabil** (IG) [< nu apare în DEX; DN: cf. fr. *confiscable*];
841. **confiscație** ("*confiscatie* bunului", IB; *confiscației*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *confiscatio*, IB; < lat. *confiscatio*, IG;
842. **conforma (a)** (IG) [< fr. *conformer*, lat. *conformare*, DEX];
843. **conformat** (IB) [din (*a) conforma*, prin conversiune, DEX] lat. *conformatus*, IB;
844. **conformație** (*conformatie*, IB) [< fr. *conformation*, lat. *conformatio*, DEX] lat. *conformatio*, IB;
845. **confrăție** (*confrăției*, IG) [< *con-* + *frăție*, după fr. *confrérie*, DEX];
846. **confrunta (a**) (*a confronta*, IG; *confrunt*, IB) [< fr. *confronter*, DEX] lat. *confronto*, IB;
847. **confruntare** (*confrontare*, IB) [din *a confrunta* + *-re*, DEX] lat. *confrontatio*, IB;
848. **confruntat** (*confrontat*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; la IB, împrumut din latină] lat. *confrontatus*, IB;
849. **confruntator** (*confrontator*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *confrontator*, IB;
850. **confuzie** (*confusie*, IB; *confuziie*, IG) [< fr. *confusion*, lat. *confusio*, DEX] lat. *confusio*, IB;
851. **congregație** (*congregației*, IG) [< fr. *congrégation*, lat. *congregatio*, DEX];
852. **congres** (IG) [< fr. *congrès*, lat. *congressus*, DEX];
853. **conic** (IG) [< fr. *conique*, DEX];

854. **conjectură** (“adică părere greșită, dare cu socotința fără nici un temei”, IG) [< fr. *conjecture*, lat. *conjectura*, DEX] < fr. *conjecture*, IG;
855. **conjuncție** (*congiunțiune*, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *conjonction*, lat. *conjunctio*, DEX; la I. Văcărescu, împrumut din it. *congiunzione*];
856. **conmuri (a)** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; creație internă];
857. **consecință** (*consecuență*, IG) [< fr. *conséquence*, lat. *consequentia*, DEX] < fr. *conséquense(!)*, IG;
858. **consecuție** (Iorgovici) [< lat. *consecutio*, DEX] lat. *consecutio*, Iorgovici;
859. **consecvent** (*consecvente*, Iorgovici; *consecuent*, IG) [< fr. *conséquent*, lat. *consequens*, DEX] lat. *consequens*, Iorgovici; < fr. *conséquent*, IG;
860. **consecvență** (*consecvenție*, Iorgovici) [< fr. *conséquence*, lat. *consequentia*, DEX] lat. *consequentia*, Iorgovici;
861. **conservator** (GTN) [< fr. *conservatoire*, germ. *Konervatorium*, pentru s.n.; fr. *conservateur*, lat. *conservator*, pentru adj., DEX];
862. **considerație** (*considerațiie*, IG) [< fr. *considération*, lat. *consideratio*, DEX] < it. *considerazione*, IG;
863. **consilier** (*consiliariu*, LB, Șincai; IG) [< fr. *conseiller*, DEX] lat. *consiliarius*, LB; < it. *consigliere*, IG;
864. **consiliu** (*consilium*, LB) [< lat. *consilium*, fr. *conseil*, DEX] lat. *consilium*, LB;
865. **consimți (a**) (IG) [din *con-* + *simți*, după fr. *consentir*, DEX];
866. **consistență** (*consistanță*, IG) [< fr. *consistance*, DEX] < it. *consistenza*, IG;
867. **consistorial** (*consistorialu*, LB) [< fr. *consistorial*, DEX];
868. **consistoriu** (LB, IG) [< lat. *consistorium*, fr. *consistoire*, DEX] lat. *consistorium*, LB; < it. *consistoro*, IG;
869. **consola (a**) (“adică a mângâia, a ușura necazul altuia“, IG) [< fr. *consoler*, lat. *consolare*, DEX] < it. *consolare*, IG;
870. **conspira (a**) (“adică a unelti comploturi, vânzări, răscoli împreună cu alții”, IG) [< fr. *conspirer*, lat. *conspirare*, DEX] < it. *conspirare*, IG;
871. **conspirație** (*conspirațiie*, IG) [< fr. *conspiration*, lat. *conspiratio*, DEX];
872. **constant** (“adică statornic, stăruitor, sigur”, IG; *constante*, Iorgovici) [< fr. *constant*, lat. *constans*, DEX] lat. *constans*, Iorgovici; < fr. *constant*, IG;
873. **constanță** (“ființa celui constant”, IG) [< fr. *constance*, lat. *constantia*, DEX];
874. **constelație** (*constelațiie, costelațiie* “ce însemnează stelele ce închipuiesc o formă cu apropierea lor una de alta”, IG) [< fr. *constellation*, lat. *constellatio*, DEX] < fr. *constellation*, IG;

875. **constitui (a)** (IG; *constituire*, Iorgovici) [< fr. *constituer*, lat. *constituere*, DEX] lat. *constituere*, Iorgovici; < it. *constituire*, IG;
876. **constituție** (Iorgovici; *constituție*, IG) [< fr. *constitution*, lat. *constitutio*, DEX] lat. *constitutio*, Iorgovici; < it. *constituzione*, IG;
877. **constituțional** (IG) [< fr. *constitutionnel*, DEX];
878. **construcție** (*construcție*, IG) [< fr. *construction*, lat. *constructio*, DEX] < fr. *construction*, IG;
879. **consul** (*consulu*, LB; IB) [< lat., fr. *consul*, DEX] lat. *consul*, IB;
880. **consulat** (IB) [< fr. *consulat*, lat. *consulatus*, DEX] lat. *consulatus*, IB;
881. **consulta (a)** (IG) [< fr. *consulter*, lat. *consultare*, DEX];
882. **consultare** (IG) [din *(a) consulta* + *-re*, DEX];
883. **consultativ** (IG) [< fr. *consultatif*, DEX];
884. **consultație** (*consultație*, IG) [< fr. *consultation*, lat. *consultatio*, DEX];
885. **consuma (a)** (IG) [< fr. *consumer*, lat. *consumere*, DEX];
886. **conşcolar** (IG) [*con-* + *şcolar*, DEX];
887. **contabilitate** (IG) [< fr. *comptabilité*, DEX] < fr. *comptabilité*, IG;
888. **contact** (IG, Iorgovici) [< fr. *contact*, lat. *contactus*, DEX] lat. *contactus*, Iorgovici; < fr. *conctact*, IG;
889. **contagia (a)** (*contagescu*, *contagiescu*, LB) [< fr. *contagier*, DEX];
890. **contagios** (*contagiosu*, LB; *contaghios*, Iorgovici) [< fr. *contagieux*, lat. *contagiosus*, DEX] lat. *contagiosus*, Iorgovici, LB; it. *contagioso*, fr. *contagieux*, LB;
891. **contagiune** (*contagiu*, LB) [< fr. *contagion*, lat. *contagio*, DEX] lat. *contagio*, it. *contagio*, fr. *contage*, LB;
892. **contaminație** (LB) [< fr. *contamination*, lat. *contaminatio*, DEX];
893. **contamina (a)** (*contaminu*, LB) [< fr. *contaminer*, lat. *contaminare*, DEX] lat. *contamino*, LB;
894. **contaminat** ("vase... contaminate", LB) [neatestat în DEX, nici în DN; în LB, împrumut din latină] lat. *contaminatus*, LB;
895. **contaminație** (LB) [< fr. *contamination*, lat. *contaminatio*, DEX] lat. *contaminatio*, LB;
896. **conte** (IG) [< fr. *comte*, DEX];
897. **contesă** (IG) [< fr. *comtesse*, it. *contessa*, DEX];
898. **contestat** (IHR) [nu apare în DEX, nici în DN; adj. format în română, prin conversiune de la *(a) contesta*];
899. **contestație** (*contestatie*, IB; IHR) [< fr. *contestation*, lat. *contestatio*, DEX]; lat. *contestatio*, IB;
900. **contignație** (*cotignație*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *contignatio* "schelă, căpriori", LB;
901. **continent** (IG) [< fr. *continent*, lat. *continens*, DEX] < it. *continente*, IG;
902. **continua (a)** (IG) [< fr. *continuer*, lat. *continuare*, DEX];

903. **continuare** (IG) [din (*a) continua* + *-re*, DEX];
904. **continuitate** (*continuetate*, IG) [< fr. *continuité*, lat. *continuitas*, DEX];
905. **continuu** (*contin*, IG) [< fr. *continu*, lat. *continuus*, DEX] < it. *continuo*, IG;
906. **contor** (*cantor!*, IG) [< fr. *comptoir*, germ. *Kontor*, DEX] < fr. *comtoir(!)*, IG;
907. **contra** (IG) [< fr. *contra*, lat., it. *contra*, DEX] < it. *contra*¸IG;
908. **contrabandă** (şi *contraband*, IG) [< fr. *contrebande*, DEX] < it. *contrabando*, IG;
909. **contract** (*contractu*, LB; IB, IG) [< fr. *contrat*, lat. *contractus*] lat. *contractus*, LB, IB; < it. *contratto*, IG;
910. **contracta (a)** (IG) [< fr. *contracter*, lat. *contractare*, DEX];
911. **contractare** (IG) [din (*a) contracta* + *-re*, DEX];
912. **contractat** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; din *(a) contracta*, prin conversiune];
913. **contractual** ("dă contract", IG) [< fr. *contractuel*, DEX];
914. **contracție** (*contracții*e, IG) [< fr. *contraction*, lat. *contraction*, DEX] < fr. *contraction*, IG;
915. **contradicție** (*contradiții*e, IG) [< fr. *contradiction*, lat. *contradictio*, DEX];
916. **contraface (a**) (IG) [< *contra-* + *face*, după fr. *contrefaire*, DEX];
917. **contrapune (a**) (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română];
918. **contrar** (*contrariu*, IG) [< fr. *contraire*, lat. *contrarius*, DEX];
919. **contrast** (IG) [< fr. *contraste*, DEX] < it. *contrasto*, IG;
920. **contrasta (a**) (IG) [< fr. *contraster*, DEX];
921. **contravizită** (IG) [< fr. *contre-visite*, DEX];
922. **contrazice (a**) (IG) [< *contra-* + *zice*, după fr. *contredire*, DEX];
923. **contrazicere** (IG) [din *(a) contrazice* + *-re*, DEX];
924. **contribui (a**) (*contribuesc*, IB; GTN) [< fr. *contribuer*, lat. *contribuere*, DEX] lat. *contribuo*, IB;
925. **contribuție** (*contributie*, IB; *contribuții*e, IG) [< fr. *contribution*, lat. *contributio*, DEX] lat. *contributio*, IB;
926. **controlor** (*controloru*, LB; IG) [< fr. *contrôleur*, DEX];
927. **controloriță** (LB, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; format din *controlor* + *-iță*]; Şi derivate în IG: *controloriceas*că, *controlorice*şte, *controlăr*ie, *controloreas*că, *controloraş*, *controlorel*, *controloricesc*.
928. **controversă** (IG) [< fr. *controverse*, DEX] < fr. *controverse*, IG;
929. **convenienț**ă (*convenienți*e, Iorgovici) [< it. *convenienza*, DEX] lat. *convenientia*, Iorgovici;

930. **convenție** (LB; *conventie*, IB; *convenţiie*, IG) [< fr. *convention*, lat. *conventio*, DEX] lat. *conventio*, LB, IB; *exemplum*, LB; < it. *convenzione*, IG;
931. **conversa (a)** (*conversare*, Iorgovici) [< fr. *converser*, lat. *conversari*, DEX] lat. *conversari*, Iorgovici;
932. **conversație** (LB; *conversatie*, IB, Budai-Deleanu; Iorgovici; şi *conversasie*, Gracián; *conversaţiie*, IG) [< fr. *conversation*, lat. *conversatio*, DEX] lat. *consuetudo, usus*, LB; lat. *conversatio*, IB, LB, Iorgovici; < it. *conversazione*, IG;
933. **conversiune** (*conversie*, IB) [< fr. *conversion*, lat. *conversio*, DEX] lat. *conversio*, IB;
934. **converti (a)** (*convertire*, Iorgovici) [< fr. *convertir*, lat. *convertere*, DEX] lat. *convertere*, Iorgovici;
935. **convex** (IG) [< fr. *convexe*, lat. *convexus*, DEX] < fr. *convexe*, IG;
936. **convexitate** (IG) [< fr. *convexité*, lat. *convexitas*, DEX];
937. **convocațiune** (*convocaţiie*, IG) [< fr. *convocation*, lat. *convocatio*, DEX] < it. *convocazione*, IG;
938. **convulsie** (IG) [< fr. *convulsion*, lat. *convulsio*, DEX] < it. *convulsione*, IG;
939. **coordinație** (*coordinaţiie* "adică împreună orânduiala, aşăzarea lucrurilor, după raportul ce au unul către altul", IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr.] < fr. *coordination*, IG;
940. **copia (a)** (*copiez*, LB; *a copiia*, IG) [< fr. *copier*, DEX];
941. **copiat** (*copiiat*, IG) [din *(a) copia*, prin conversiune, DEX];
942. **copiator** (*copiietor*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; probabil este format în română din verbul (*a) copia*];
943. **copie** (LB, IB; *copiie*, IG) [< fr. *copie*, lat. *copia*, DEX] lat. *copia*, LB, IB; < it. *copia*, IG;
944. **copiere** (*copiiere*, IG) [din (*a) copia* + *-re*, DEX};
945. **copios** (IB) [< fr. *copieux*, lat. *copiosus*, DEX] lat. *copiosus*, IB;
946. **copist** (IG) [< fr. *copiste*, DEX];
947. **coproprietar** (IG) [< fr. *copropriétaire*, DEX];
948. **cor** (*chor* "de musicasi, cantareti", IB) [< lat. *chorus;* cf. germ. *Chor*, DEX] lat. *odeum*, IB;
949. **cordial** (IG) [< fr. *cordial*, DEX] < it. *cordiale*, IG;
950. **cordon** (IG) [< fr. *cordon*, DEX] < fr. *corde(!)*, IG;
951. **cordovan** (*cordovanu*, LB; IG) [< it. *cordovano*, DEX] it. *cordovano*, LB;
952. **corect** (IG) [< fr. *correct*, lat. *correctus*, DEX] < fr. *correct*, IG;
953. **correctiv** (IG) [< fr. *correctif*, DEX];

954. **corector** (IB, IG) [< fr. *correcteur*, lat. *corrector*, DEX] lat. *corrector*, IB;
955. **corectură** (IG) [< germ. *Korrektur*, lat. *correctura*, DEX];
956. **corecție** (*corectie*, IB; *corecțiie*, IG) [< fr. *correction*, lat. *correctio*, DEX] lat. *correctio*, IB;
957. **corecțional** (IG) [< fr. *correctionnel*, DEX];
958. **corelativ** (IG) [< fr. *corrélatif*, DEX];
959. **corelație** (*corelațiie*, IG) [< fr. *corrélation*, DEX] < it. *correlazione*, IG;
960. **corespondență** (şi *corispondențiie*, IG) [< fr. *correspondance*, DEX];
961. **coridor** (IG) [< fr. *corridor*, germ. *Korridor*, DEX] < fr. *corridor*, IG;
962. **corifeu** ("mai mare în ceva lucru", IB; IG) [< fr. *coryphée*, DEX] lat. *coripheus*, IB;
963. **coroană** (*coronă*, LB; *corona*, IB; Stamati, 1852) [< lat. *corona*, DEX] lat. *corona*, LB; < gr., IG;
964. **corolar** (*corolariu*, IG) [< fr. *corollaire*, lat. *corollarium*, DEX] < it. *corollario*, IG;
965. **corolă** (IG) [< fr. *corolle*, DEX] < fr. *corolle*, IG;
966. **corp** ("corpul diplomatic, adică diplomații; corpul profesoresc, adică profesorii", IG) [< fr. *corps*, lat. *corpus*, DEX] < it. *corpo*, IG;
967. **corporal** (IHR) [< fr. *corporel*, lat. *corporalis*, DEX];
968. **corporație** (*corporațiie*, IG; IHR) [< fr. *corporation*, DEX] < fr. *corporation*, IG;
969. **corsaj** (IG) [< fr. *corsage*, DEX] < fr. *corsage*, IG;
970. **corsar** (şi *cursar*, IG) [< it. *corsaro*, fr. *corsaire*, DEX];
971. **corset** (IG) [< fr. *corset*, DEX] < fr. *corset*, IG;
972. **corsican** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; înregistrat în DOOM; probabil derivat intern din *Corsica* + *-an*];
973. **cortegiu** (IG) [< it. *corteggio*, fr. *cortège*, DEX] < it. *corteggio*, IG;
974. **cortes** (*cortez* "cuv. ispaniolesc, adunarea obştească din Ispaniia, din Portugaliia", IG) [< sp. *cortes*, DEX];
975. **cortină** (LB; *corteina*, IB) [< it. *cortina*, DEX] lat. *velum, plaga, cortina*, LB; lat. *cortina*, IB;
976. **corupător, -toare** (*corrumpatoriu, corrumpatoare*, IB) [< (*a) corupe* + *-ător/ -ătoare*, DEX] lat. *corruptor, corruptrix*, IB;
977. **corupe (a)** (*corrump* "stric", IB; IG) [< lat. *corrumpere*, DEX] lat. *corrumpo*, IB;
978. **corupere** (*corrumpere*, IB) [< (*a) corupe* + *-re*, DEX] lat. *corruptio*, IB;
979. **corupt** (*corrupt*, IB) [din (*a) corupe*, prin conversiune, DEX] lat. *corruptus*, IB;
980. **corvetă** (IG) [< fr. *corvette*, DEX] < fr. *corvette*, IG;
981. **cosecantă** (IG) [< fr. *cosécante*, DEX];

982. **cosinus** (*cosinu*, IG) [< fr. *cosinus*, DEX];
983. **cosmograf** (IG) [< fr. *cosmographique*, DEX] < gr., IG;
984. **cosmografic** (IG) [< fr. *cosmographique*, DEX];
985. **cosmografie** (Budai-Deleanu; *cosmographia*, IB; *cosmografiie*, IG) [< fr. *cosmographie*, DEX] lat. *cosmographia*, IB; < gr., IG;
986. **cosmolab** ("un instrument cu care măsoară ale cerului şi ale pământului", IG) [nu apare în DEX, nici în DN; nu l-am găsit nici în dicţionarele italieneşti consultate] < it. *cosmolabio*, IG;
987. **cosmolog** (IG) [< fr. *cosmologue*, DEX] < gr., IG;
988. **cosmologic** (IG) [< fr. *cosmologique*, DEX];
989. **cosmologie** (*cosmologhie*, Budai-Deleanu; *cosmologiie*, IG) [< fr. *cosmologie*, DEX] < gr., IG;
990. **cosmopolit** (Budai-Deleanu; IG) [< fr. *cosmopolite*, cf. rs. *kosmopolit*, DEX] < gr., IG;
991. **cosmopolitism** (IG) [< fr. *cosmopolitisme*, DEX];
992. **cosmoramă** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; nu l-am găsit în dicţionarele franţuzeşti consultate] < fr. *cosmorama*, IG;
993. **costum** (IG) [< fr. *costume*, DEX] < it. *costume*, IG;
994. **cotiledon** (*cotilidon*, *-doáne*, IG) [< fr. *cotylédone*, DEX] < gr., IG;
995. **cotilion** (*-uri*, "un fel de joc", IG) [< fr. *cotillon*, DEX] < fr. *cotillon*, IG;
996. **craniu** (IG) [< lat. *cranium*, DEX] < gr., IG;
997. **crater** (IG) [< fr. *cratère*, DEX] < gr., IG;
998. **creatură** (IG) [< fr. *créature*, lat. *creatura*, DEX] < it. *creatura*, IG;
999. **credit** (*creditu*, LB; IG) [< fr. *crédit*, DEX] lat. *fides*, LB;
1000. **credita (a)** (IG) [< fr. *créditer*, DEX];
1001. **creditare** (IG) [din *(a) credita* + *-re*, DEX];
1002. **creditor** (*creditoru*, LB; *credeitoriu*, *credeitoare*, IB; *creditător, -toare*, IG) [< fr. *créditeur*, DEX; la IG, evident, este vorba despre o creaţie internă, care nu s-a împământenit] lat. *creditor*, LB, IB; lat. *creditrix*, IB;
1003. **credul** (IG) [< fr. *crédule*, lat. *credulus*, DEX];
1004. **credulitate** (IG) [< fr. *crédulité*, lat. *credulitas*, DEX];
1005. **cremotartar** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN] < fr. *creme de tartre(!)*, IG;
1006. **crepuscul** (*crepusculă*, IG) [< fr. *crépuscule*, lat. *crepusculum*, DEX] < fr. *crépuscule*, IG;
1007. **cretă** (*creta*, IB; IG) [< lat. *creta*, DEX] lat. *creta*, IB; < it. *creta*, IG;
1008. **cretos** (Şincai) [derivat din *cretă* + *-os*, DEX];
1009. **crimă** (IG) [< fr. *crime*, DEX] < gr., IG;
1010. **criminal** (IHR) [< fr. *criminel*, lat. *criminalis*, DEX];
1011. **criminalist** (IG) [< fr. *criminaliste*, DEX];

1012. **criptă** (LB; *cripta*, IB) [< fr. *crypte*, lat. *crypta*, DEX] lat. *crypta, monumentum, sepulchrum*, LB; lat. *crypta*, gr. *cripta*, IB;
1013. **criptograf** (IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *cryptographie(!)*] < gr., IG;
1014. **criptogramă** (*criptogram*, IG) [< fr. *cryptogramme*, DEX] < gr., IG;
1015. **crisologie** (*crisologhiie*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumutat probabil din greacă];
1016. **cristal** (*crystall*, IB; Gracián, IG) [< fr. *cristal*, lat. *crystallus*, DEX] lat. *crystallus*, IB;
1017. **cristalin** (*crystallin*, IB) [< fr. *cristallin*, DEX] lat. *crystallinus*, IB;
1018. **cristaliza (a)** (IG) [< fr. *cristalliser*, DEX];
1019. **cristalizare** (IG) [din *(a) cristaliza* + *-re*, DEX];
1020. **cristalizat** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română, de la (*a) cristaliza*, prin conversiune];
1021. **cristalizator** (*cristalizător*, IG) [în DEX şi DN: *cristalizor* < fr. *cristallisoir*; la IG, derivat intern];
1022. **cristalograf** (IG) [< fr. *cristallographe*, DEX];
1023. **cristalografic** (IG) [< fr. *cristallographique*, DEX];
1024. **cristalografie** (IG) [< fr. *cristallographie*, DEX];
1025. **critic** (*criticu*, LB, IB, IG) [< fr. *critique*, lat. *criticus*, DEX] lat. *criticus*, IB, LB;
1026. **critica (a)** (Kogălniceanu) [< fr. *critiquer*, DEX];
1027. **criticarisi (a)** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN] < gr., IG;
1028. **critică** (Budai-Deleanu, LB, GTN, Kogălniceanu, IG) [< fr. *critique*, DEX] < gr., IG; lat. *critica*, LB;
1029. **criză** (*crisă*, *crisis*, IG) [< fr. *crise*, DEX] < gr., IG;
1030. **croasadă** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; rom. *cruciadă*, refăcut după rom. *cruce*, *din fr.* croisadei, it. *crociata*, DEX] < fr. *croisade*, IG;
1031. **crocodil** (IG) [< fr. *crocodile*, lat. *crocodilus*, DEX] < gr., IG;
1032. **cronică** (şi *hronică*, LB; *chronica* "carte despre cele ce s-au templat", IB) [< lat. *chronica*, fr. *chronique*, DEX] lat. *chronica*, LB, IB;
1033. **cruciferă** (*crucifer*, IG) [< fr. *crucifère*, DEX] < it. *crucifero*, IG;
1034. **crustă** (LB; *crusta*, IB) [< lat. *crusta*, DEX] lat. *crusta*, IB;
1035. **cuarţ** (IG) [< germ. *Quarz*, fr. *quartz*, DEX];
1036. **cuirasă** (IG) [< fr. *cuirasse*, DEX] < fr. *cuirasse*, IG;
1037. **cuirasier** (IG) [< fr. *cuirassier*, DEX];
1038. **culisă** (GTN) [< fr. *coulisse*, DEX];
1039. **culpabil** (IHR) [< fr. *coupable*, lat. *culpabilis*, DEX];
1040. **culpă** (IHR) [< lat. *culpa*, DEX];
1041. **cult** (IG) [< fr. *culte*, lat. *cultus*, DEX] < it. *culto*, IG;
1042. **cultiva (a)** (IG) [< fr. *cultiver*, lat. *cultivare*, DEX];

1043. **cultivare** (*cultivire*, anonim, 1822; IG) [rom. (*a) cultiva* + *-re*, DEX];
1044. **cultivat** (IG) [din (*a) cultiva*, prin conversiune, DEX];
1045. **cultură** (Diaconovic-Loga, IG) [< fr. *culture*, lat. *cultura*, DEX] < fr. *culture*, IG;
1046. **cupolă** (IG; Stamati, 1852) [< fr. *coupole*, DEX];
1047. **curaj** (CR; *coragie*, LB; şi *coraj*, IG) [< fr. *courage*, DEX] < it. *coraggio*, IG;
1048. **curant** (IG) [format din rom. *(a) cura*, DEX];
1049. **curator** ("îngrijitor, purtător de grijă", IG) [< fr. *curateur*, lat. *curator*, DEX] < lat. *curator*, IG;
1050. **curatorium** (*curatoriie*, IG) [nu apare în DEX; DN: cf. fr. *curatorium*, germ. *Kuratorium*];
1051. **cură** ("căutare cu dohtorii", IG) [< fr. *cure*, lat. *cura*, DEX] < it. *cura*, IG;
1052. **curb** ("adică adus, aplecat, strâmb", IG) [< fr. *courbe*, DEX] < fr. *courbe*, IG;
1053. **curios** (*curioasă*, Gracián; şi *curioz*, IG) [< fr. *curieux*, lat. *curiosus*, it. *curioso*, DEX] < it. *curioso*, IG;
1054. **curiozitate** (IG) [< fr. *curiosité*, lat. *curiositas*, DEX];
1055. **curtezan** (Gracián, CR) [< fr. *courtisan*, DEX];
1056. **cvadrant** (şi *cuadrat*, "instrument ce arată a patra parte dintr-un ceva", IG; *cvadrantu*, Stamati) [< fr. *quadrant*, lat. *quadrans*, DEX];
1057. **cvadrat** *(cvadratu*, Stamati; *cadrat*, *cuadrato*, IG) [< lat. *quadratus*, DEX] < it. *cadrato*(!), IG;
1058. **cvadrigă** (*cuadrigă*, IG) [< lat. *quadriga*, DEX];
1059. **cvadrinom** (*cuadfrinom*, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *quadrinôme*] < fr. *quadrinom(!)*, IG;
1060. **cvadruman** (*cuadruman* "adică cu patru mâini", IG) [nu apare în DEX; DN: < *fr. quadrumane*] < fr. *quadrumane*, IG;
1061. **cvadruped** (*cuadruped*, IG; *cvadrupedu*, Stamati) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din lat. *quadrupes*] < it. *quadrupedo*, IG;
1062. **cvartet** (*cuartet*, IG) [< it. *quarteto*, fr. *quartette*, DEX] < it. *quarto(!)*, IG;
1063. **cvintă** (*cuintă*, IG) [< it. *quinta*, fr. *quinte*, DEX] < it. *quinta*, IG;
1064. **dac** (IB) [< lat. *Dacus*, DEX) lat. *Dacus*, IB;
1065. **dalmat** (*dalmata*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină; rom. *dalmat* < fr. *dalmate*] lat. *dalmata*, IB;
1066. **dalmatică** (*dalmathica* "vesment lung fore maneci", IB) [< lat. *dalmatica*, fr. *dalmatique*, DEX] lat. *dalmatica*, IB;
1067. **dalmațian** (*dalmatian*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *dalmatien*] lat. *dalmaticus*, IB;

1068. **damă** (LB, Gracián) [< fr. *dame*, it. *dama*, DEX];
1069. **dans** (*danțu*, LB) [< fr. *danse;* cf. it. *danza*, germ. *Tanz*, DEX] lat. *saltus*, *saltatio*, LB;
1070. **dantelist** (“cel ce lucrează, face, vinde dantele”, IG) [neatestat în DEX, nici în DN, nici în dicționarele franțuzești consultate; îl considerăm o creație a lui I. Golescu, din *dantelă* + *-ist* = fr. *dentellier*];
1071. **dănțui (a)** (*dănțuescu*, LB) [< rom. *danț* + *-ui*, DEX];
1072. **dănțuire** (LB) [derivat cu sufixul *-re* din (*a) dănțui*, DEX];
1073. **decizie** (*decisie*, IB) [< fr. *décision*, lat. *decisio*, DEX] lat. *decisio*, IB;
1074. **declamație** (*declamatie*, IB) [< fr. *déclamation*, lat. *declamatio*, DEX] lat. *declamatio*, IB;
1075. **declamator** (*declamatoriu*, IB) [< fr. *déclamatoire*, DEX] lat. *declamator*, IB;
1076. **declina (a)** (*declin* “me dau in laturi”, IB; Iorgovici, IG) [< fr. *décliner*, lat. *declinare*, DEX] lat. *declino*, IB;
1077. **declinat** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *declinatus*, IB;
1078. **declinatoriu** (IB) [< fr. *déclinatoire*, DEX] lat. *declinator*, IB;
1079. **declinație** (*declinatie*, IB; *declinației*, IG) [< fr. *déclination*, lat. *declinatio*, DEX] lat. *declinatio*, IB;
1080. **decola (a)** “a decapita” (*decol*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *decollo, -avi, -atum, -are*, IB;
1081. **decolare** “decapitare” (*decolare*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română din *a decola* “a decapita” + *-re*] lat. *decollatio*, IB;
1082. **decolator** “cel care decapitează” (*decolatoriu*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *decollator*, IB;
1083. **decolat** “decapitat” (*decolat*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *decollatus*, IB;
1084. **decret** (CR) [< fr. *décret*, lat. *decretum*, DEX];
1085. **dediție** (Iorgovici) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *deditio*, Iorgovici;
1086. **defect** (IHR) [< lat. *defectus*, germ. *Defekt*, DEX];
1087. **defini (a)** (*definesc*, IB) [< fr. *définir*, lat. *definire*, DEX] lat. *definio*, IB;
1088. **definit** (Iorgovici, IB) [din *(a) defini*, prin conversiune, DEX] lat. *definitus*, IB;
1089. **definitoriu** (IB) [< fr. *définitoire*, DEX] lat. *definitor*, IB;
1090. **definiție** (*definitie*, IB) [< fr. *définition*, lat. *definitio*, DEX] lat. *definitio*, IB;
1091. **deforma (a)** (*defform*, IB) [< fr. *déformer*, lat. *deformare*, DEX] lat. *deformo*, IB;

1092. **deformare** (*defformare*, IB) [< *(a) deforma* + *-re*, DEX] lat. *deformatio*, IB;
1093. **deformat** (IB) [din *a deforma*, prin conversiune, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *deformatus*, IB;
1094. **deformator** (*defformatoriu*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *deformator*, IB;
1095. **degrada (a)** (Codrescu) [< fr. *dégrader*, lat. *degradare*, DEX];
1096. **deism** ("adică credință către numai Dumnăzău", IG) [< fr. *déisme*, DEX] < it. *deismo*, IG;
1097. **deist** ("cel ce crede în deism", IG) [< fr. *déiste*, DEX];
1098. **dejuna (a)** ("adică a gustări, a face gustare dă dimineață, a pregusta", IG) [< fr. *déjeuner*, DEX] < fr. *dejeuner(!)*, IG;
1099. **deligitima (a)** (*dălegitima*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN, nici în dicționarele franțuzești consultate; presupunem că este vorba de o formație a lui I. Golescu];
1100. **delfin** (*delphin*, IB) [< lat. *delphinus*, it. *delfino*, DEX] lat. *delphinus*, IB;
1101. **deliberat** (IB) [din (*a) delibera*, prin conversiune, DEX; în IB, împrumutat din latină] lat. *deliberatus*, IB;
1102. **deliberatoriu** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *deliberator*, IB;
1103. **deliberație** (*deliberatie*, IB) [< fr. *délibération*, lat. *deliberatio*, DEX] lat. *deliberatio*, IB;
1104. **delicat** (IB; *delicatu*, LB) [< fr. *délicat*, lat. *delicatus*, DEX] lat. *delicatus*, IB, LB;
1105. **delict** (*delit*, IHR) [< lat. *delictum*; cf. fr. *délit*, DEX];
1106. **demite (a)** (*demitere* "a lăsa în jos", *demite ochii*, Iorgovici) [< fr. *démettre*, lat. *demittere*, DEX] lat. *demittere*, Iorgovici;
1107. **demnitate** (IHR) [< lat. *dignitas*, DEX];
1108. **democrație** (*democratie*, IB) [< fr. *démocratie*, DEX] lat. *democratia*, IB;
1109. **demon** (*daemon*, IB) [< ngr. *démonas*; cf. fr. *démon*, DEX] lat. *daemon*, IB;
1110. **denaturaliza (a)** (*a dănaturaliza*, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *dénaturaliser*];
1111. **dependență** (*dipendență*, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *dépendance*, DEX; la I. Văcărescu, din it. *dipendenza*];
1112. **deporta (a)** (*deportare* "purta de sus în jos pre apă; se lăsa de ceva, se da înapoi; se depărta", Iorgovici; *a dăporta* "adică a-l scoate pă poartă afară, a-l izgoni, a-l surguni, a-l dăpărta din țara lui, din lăcuința lui", IG) [< fr. *déporter*, lat. *deportare*, DEX] lat. *deportare*, Iorgovici;

1113. **depune (a**) (*deponere* "pune jos", Iorgovici) [< lat. *deponere*, DEX] lat. *deponere*, Iorgovici;
1114. **deputat** (CR) [< fr. *député*, it. *deputato*, DEX];
1115. **deriva (a)** (Iorgovici) [< fr. *dériver*, lat. *derivare*, DEX];
1116. **derivație** (Iorgovici) [< fr. *dérivation*, lat. *derivatio*, DEX];
1117. **deroga (a**) (*derogare*, Iorgovici) [< fr. *déroger*, lat. *derogare*, DEX] lat. *derogare*, Iorgovici;
1118. **derogațiune** (*derogație*, Iorgovici) [< fr. *dérogation*, DEX] lat. *derogatio*, Iorgovici;
1119. **descriptiv** (Kreţulescu) [< fr. *descriptif*, lat. *descriptivus*, DEX];
1120. **desinență** (*dezinență*, IG) [< fr. *désinence*, DEX] < it. *desinenza*, IG;
1121. **despera (a**) (*desper* "deznedesduesc", IB) [< lat. *desperare*, DEX] lat. *despero*, IB;
1122. **desperat** (IB) [din *(a) despera*, prin conversiune, DEX] lat. *desperatus*, IB;
1123. **desperație** (*desperatie*, IB) [< lat. *desperatio*, DEX] lat. *desperatio*, IB;
1124. **desventra (a**) (*desventrez*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; din latină, prin substituție de prefix - calc parțial] lat. *exventro*, IB;
1125. **deviză** ("adică o figuă dă ziceri...", IG) [< fr. *devise*, DEX] < fr. *devise*, IG;
1126. **dezaproba (a**) (IG) [< fr. *désapprouver*, DEX] < fr. *desapprouver(!*), IG;
1127. **dezarma (a**) (*desarm*, IB) [< fr. *désarmer*, DEX] lat. *dearmo, -are, -avi, -atum*, IB*;*
1128. **dezarmare** (*desarmare*, IB) [derivat din (*a) dezarma + -re*, DEX] lat. *dearmatio*, IB;
1129. **dezarmat** (*desarmat*, IB) [din (*a) dezarma*, prin conversiune, DEX] lat. *dearmatus*, IB;
1130. **dezerta (a**) ("adică a fugi din slujba ostășească", IG) [< fr. *déserter*, DEX];
1131. **dezertor** (*desertoriu* "militariu fugit", IB) [< fr. *déserteur*, DEX] lat. *desertor*, IB;
1132. **diademă** (*diadema*, IB) [< fr. *diadème*, lat. *diadema*, DEX] lat. *diadema*, IB;
1133. **diafan** (Budai-Deleanu; *diaphan*, IB) [< fr. *diaphane*, DEX] lat. *diaphanum*, IB;
1134. **diafragmă** (*diaphragma*, IB) [< fr. *diaphragme*, lat. *diaphragma*, DEX] lat. *diaphragma*, IB;
1135. **diagonal** (Budai-Deleanu) [< fr. *diagonal*, DEX];
1136. **diagramă** *(diagramma*, IB) [< fr. *diagramme*, DEX] lat. *diagramma*, IB;

1137. **dialect** (Budai-Deleanu, IB; *dialept*, Bărnuțiu) [< fr. *dialecte*, lat. *dialectus*, DEX] lat. *dialectus*, IB;
1138. **dialectic** (*dialecteic*, IB) [< fr. *dialectique*, lat. *dialecticus*, DEX] lat. *dialecticus*, IB;
1139. **dialectică** (*dialectica*, IB) [< fr. *dialectique*, lat. *dialectica*, DEX] lat. *dialectica*, IB;
1140. **dialog** (Budai-Deleanu, IB, GTN) [< fr. *dialogue*, lat. *dialogus*, DEX] lat. *dialogus*, IB;
1141. **diamant** (*diamantu*, LB; IB, I. Golescu) [< fr. *diamant*, DEX] lat. *adamas*, LB, IB;
1142. **diametru** (Budai-Deleanu) [< fr. *diamètre*, lat. *diametrus*, DEX];
1143. **diaree** (*diarhea*, IB) [< fr. *diarrhée*, lat. *diarrhoea*, DEX] lat. *diarhea*, IB;
1144. **diastemă** (Gh. Lazăr) [nu este înregistrat în DEX; DN: < fr. *diastème*; cf. gr. *diastema*];
1145. **diatribă** (*diatriba*, IB) [< fr. *diatribe*, lat. *diatriba*, DEX] lat. *diatriba*, IB;
1146. **dictat** (IB) [< germ. *Diktat*, DEX] lat. *dictatus*, IB;
1147. **dictator** (IB) [< fr. *dictateur*, lat. *dictator*, DEX] lat. *dictator*, IB;
1148. **dictatorie** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *dictatoria*, IB;
1149. **dicționar** (*dixioner, dixionar*, Heliade Rădulescu; *dixionar*, IG) [< fr. *dictionnaire*, lat. *dictionarium*, DEX];
1150. **diecеză** (*diecesă*, Bărnuțiu) [< fr. *diocèse*, lat. *dioecesis*, DEX];
1151. **diereză** (*dieresis* "impartire in doao", IB) [< fr. *diérèse*, lat. *diaeresis*, DEX] lat. *dieresis*, IB;
1152. **diftong** (*diphtongus*, IB) [< fr. *diphtongue*, lat. *diphtongus*, DEX] lat. *diphtongus*, IB;
1153. **dignitate** (IHR) [nu apare în DEX; DN: cf. fr. *dignité*, lat. *dignitas*];
1154. **diletant** (GTN) [< fr. *dilettante*, DEX];
1155. **diligență** (*diligentiu*, LB) [< fr. *diligence* "trăsură mare", DEX] lat. *currus diligentiae*, LB;
1156. **diluviu** (și *deluviu*, IHR) [< fr., lat. *diluvium*, DEX];
1157. **dimisie** (Iorgovici) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *dimissio*, Iorgovici;
1158. **dimite (a)** (*dimitere* "slobozi, a se despărți și a se duce unu de la altu", Iorgovici) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *dimittere*, Iorgovici;
1159. **dinar** (*dinariu*, LB) [< ngr. *dinárion*, fr. *dinar*, DEX];
1160. **dinastie** (*dynastia* "domnie a unui singur", IB) [< fr. *dynastie*, DEX] lat. *dynastia*, IB;

1161. **diplomat** (IG) [< fr. *diplomate*, DEX];
1162. **diplomatic** (*diplomateic*, IB; IG, IHR) [< fr. *diplomatique*, lat. *diplomaticus*, DEX] lat. *diplomaticus*, IB;
1163. **diplomă** (*diploma*, IB) [< fr. *diplôme*, lat. *diploma*, DEX] lat. *diploma*, IB;
1164. **director** (Diaconovici-Loga, Şincai, GTN) [< fr. *directeur,* lat. *director*, DEX];
1165. **direcție** ("regie"/ "conducere", GTN) [< fr. *direction*, lat. *directio*, DEX];
1166. **disciplină** (*deisciplina*, IB) [< fr. *discipline*, lat. *disciplina*, DEX];
1167. **discrimina (a)** (*discriminare*, Iorgovici) [< lat., it. *discriminare*, fr. *discriminer*, DEX];
1168. **discurs** (*deiscurs*, IB) [< fr. *discours*, lat. *discursus*, DEX] lat. *discursus*, IB;
1169. **discuție** (Kogălniceanu) [< fr. *discussion*, DEX];
1170. **disocia (a**) (*dessociez*, IB) [< fr. *dissocier*, lat. *dissociare*, DEX] lat. *dissocio*, IB;
1171. **disociere** (*dessociere*, IB) [< *disocia* + *-re*, DEX] lat. *dissociatio*, IB;
1172. **dispensa (a**) (*deispensesc*, *despenseluesc* "slobodiesc", IB; în IB, formații analogice; nu am identificat acest verb în dicționarele maghiare consultate) [< fr. *dispenser*, lat. *dispensare*, DEX] lat. *dispenso, -avi, -atum, -are*, IB;
1173. **dispensat** (*despensat*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *dispensatus*, IB;
1174. **dispensator** (*despensator* "impartitoriu", IB) [< fr. *dispensateur*, lat. *dispensator*, DEX] lat. *dispensator*, IB;
1175. **dispensație** (*despensatie, deispensatie*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *dispensatio*, IB;
1176. **dispensă** (*deispensa* "camara de tinut una alta", IB) [neatestat în DEX, nici în DN, care înregistrează *dispensă* "scutire (de o obligație)" < fr. *dispense*] lat. *dispensa*, IB;
1177. **dispepsie** (*dysepsia(!)* "cu greu mistuire stomachului", IB) [< fr. *dyspepsie*, lat. *dyspepsia*] lat. *dysepsia(!)*, IB;
1178. **displăcea (a**) (*displac* "nu plac", IB) [< it. *displacere*, DEX] lat. *displiceo*, IB;
1179. **displăcere** (*desplacere*, IB) [neatestat în DEX; DN: din *(a) displăcea* + *-re*] lat. *displicentia*, IB;
1180. **dispreți (a**) (Codrescu) [< *dispreț* (<it.) + *-ui*, DEX];
1181. **dispune (a**) (*disponere*, Iorgovici) [< fr. *disposer*, lat. *disponere*, DEX] lat. *disponere*, Iorgovici;

1182. **disputație** (LB; *deisputatie*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *disputatio, disceptatio*, LB; lat. *disputatio*, IB;
1183. **disputa (a)** (*disputu*, LB) [< fr. *disputer,* lat. *disputare*, DEX] lat. *disputo, -are*, LB;
1184. **dispută** (IHR) [< fr. *dispute*, DEX];
1185. **distinct** (*distint*, Bărnuțiu) [< fr. *distinct*, lat. *distinctus*, DEX];
1186. **district** (*deistrict*, IB) [< fr. *district*, lat. *districtus*, DEX] lat. *districtus*, IB;
1187. **diurn** (IB) [< fr. *diurne*, lat. *diurnus*, DEX] lat. *diurnus*, IB;
1188. **dizenteric** (*dysenteric* "care are inima ce re", IB) [< fr. *dysentérique*, lat. *dysentericus*, DEX] lat. *dysentericus*, IB;
1189. **dizenterie** (*dysenterie* "inima ce re, curgere singelui dein foale", IB) [< fr. *dysenterie*, lat. *dysenteria*, DEX] lat. *dysenteria*, IB;
1190. **doctor** (IB) [< lat. *doctor*, fr. *docteur*; cf. germ. *Doktor*, DEX] lat. *doctor*, IB;
1191. **document** (Bărnuțiu) [< fr. *document*, lat. *documentus*, DEX];
1192. **dogmatic** (*dogmateic*, IB) [< fr. *dogmatique*, lat. *dogmaticus*, DEX] lat. *dogmaticus*, IB;
1193. **dogmatică** (LB) [< fr. *dogmatique*, DEX] lat. *theologia dogmatica*, LB;
1194. **dogmă** (LB; *dogma*, IB) [< fr. *dogme,* lat. *dogma*, DEX] lat. *dogma*, LB, IB;
1195. **dolman** (*dolmană, -e* "adică o haină husărească", IG) [< fr. *dolman*, germ. *Dolman*, DEX] < fr. *dolman*, IG;
1196. **dom** *(domu*, Stamati, 1852) [< fr. *dôme*; cf. it. *duomo*, germ. *Dom*, DEX];
1197. **domeniu** *(dominiu*, LB, Șincai, Stamati, 1852; *domen, domin*, IG) [< fr. *domaine*; cf. lat. *dominium*, DEX] < fr. *domaine*, IG; lat. *dominium*, LB;
1198. **don** (Gracián) [nu apare în DEX; DN: < sp. *don*; în textul publicat la Iași la sfârșitul veacului al XVIII-lea, rom. *don* se explică prin filieră franceză];
1199. **donație** (*donatie*, IB) [< fr. *donation*, lat. *donatio*, DEX] lat. *donatio*, IB;
1200. **donator** (*donatoriu*, IB) [< fr. *donateur,* lat. *donator*, DEX] lat. *donatorius*, IB;
1201. **dragon** (Budai-Deleanu) [< fr. *dragon*, DEX];
1202. **dramatic** (GTN) [< fr. *dramatique*, lat. *dramaticus*, DEX];
1203. **dramă** (GTN) [< fr. *drame*, lat. *drama*, DEX];
1204. **duel** (IG; *duelu*, Stamati, 1852) [< fr. *duel*, lat. *duellum*, DEX];
1205. **duela (a se)** (Stamati, 1852) [din *duel* + *-a;* cf. it. *duellare*, DEX];
1206. **duet** (*duetu*, Stamati, 1852) [< it. *duetto*, DEX];

1207. **duplex** (*duplice* "îndoit, de doao vițe", Iorgovici; *duplu*, IB) [< fr. *duplex*, DEX] lat. *duplex*, Iorgovici, IB;
1208. **duplica (a)** (*duplicaluesc*, IB; *duplicare* "îndoire, face de doao vițe", Iorgovici) [neatestat în DEX; în DN: < fr. *dupliquer*, it., lat. *duplicare; a duplicălui* din IB este format probabil în română, prin analogie; nu l-am identificat în dicționarele maghiare consultate] lat. *duplico, -avi, -atum, -are*, Iorgovici, IB;
1209. **duplicat** (*duplicat*, IB) [< germ. *Duplikat*] lat. *duplicatus*, IB;
1210. **duplicator** (*duplicatoriu*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; substantivul *duplicator* - împrumut din latină; adjectivul - format în română] lat. *duplicator, duplicarius* (adj), IB;
1211. **duplicație** (*duplicatie*, IB) [nu apare în DEX; DN: cf. fr. *duplication*, lat. *duplicatio*] lat. *duplicatio*, IB;
1212. **dupliceşte** (*dupliceste*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; format din *duplu* (IB) + *-eşte*] lat. *duplicato*, IB;
1213. **dur** ("vertos tiapen", IB) [< fr. *dur*, lat. *durus*, DEX] lat. *durus*, IB;
1214. **ecclesia** (*ecclesie*, IB) [nu apare în DEX; DN: < fr. *ecclesia*] lat. *ecclesia*, IB;
1215. **echinocțial** (*ecuinocțial, Carte de geografie*) [< fr. *équinoxial*, DEX];
1216. **echipaj** (Budai-Deleanu) [< fr. *équipage*, DEX];
1217. **ecleziast** (*ecclesiast*, IB) [< fr. *ecclésiaste*, DEX] lat. *ecclesiastes*, IB;
1218. **ecleziastic** (*ecclesiasteic*, IB) [< fr. *ecclésiastique*, lat. *ecclesiasticus*, DEX] lat. *ecclesiasticus*, IB;
1219. **eclipsă** (*eclipsis*, Gracián, IB) [< fr. *éclipse*, lat. *eclipsis*, DEX] lat. *ecclipsis*, IB;
1220. **eclogă** (*ecloga*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *ecloga*, IB;
1221. **econom** (*iconomu*, LB) [< fr. *économe*, DEX; L. Gáldi, *Les mots d'origine néogrecque en roumain à l'époque de phanariotes*, subliniază că variantele iconom, iconomie sunt de proveniență grecească] lat. *oeconomus*, IB;
1222. **economie** (Șincai; *iconomie*, Gracián, LB) [< fr. *économie*, DEX] lat. *oeconomia*, LB;
1223. **ecou** (*echo*, IB) [< fr. *écho*, lat. *echo*, DEX] lat. *echo*, IB;
1224. **ecuator** (*Carte de geografie*) [< fr. *équateur*, lat. *aequator*, DEX];
1225. **edict** (şi *edit* "adică poruncă domnească", IG) [< lat. *edictum*, germ. *Edikt*, DEX] < fr. *edit(!)*, IG;
1226. **edifica (a)** (IG) [< fr. *édifier*, lat. *aedificare*, DEX];
1227. **edificație** (*edificațiie*, IG;) [neatestat în DEX, nici în DN; cf. fr. *édification*] < it. *edificazione*, IG;
1228. **edificiu** (*edifițiu*, IHR) [< fr. *édifice*, lat. *aedificium*, DEX];

1229. **educa (a)** (*educare*, Iorgovici) [< fr. *éduquer*, lat. *educare*, DEX] lat. *educare*, Iorgovici;
1230. **educație** (CR, PAH) [< fr. *éducation*, lat. *educatio*, DEX] lat. *educatio*, Iorgovici;
1231. **efect** (*-uri/ -e*, IG) [< lat. *effectus*, DEX] < it. *effetto*, IG;
1232. **efectiv** (IG) [< fr. *effectif*, lat. *effectivus*, DEX];
1233. **egalitate** (*Proclamația de la Izlaz*) [< fr. *égalité*, DEX];
1234. **elastic** ("adică ceia ce să strânge și să întinde, să încovoaie și să dăzcovoaie", IG) [< fr. *élastique*, DEX] < gr. *elastos*, IG;
1235. **elasticitate** (*-tăți*, "puterea celor elastice", IG) [< fr. *élasticité*, DEX];
1236. **elector** ("adică cel ce alege pă alții în dregătorii, cin politicesc, adică alegător", IG) [< fr. *électeur*, lat. *elector*, DEX] < lat. *elector*, IG;
1237. **electric** (IG) [< fr. *électrique*, DEX] < gr., IG;
1238. **electricitate** (IG) [< fr. *électricité*, DEX];
1239. **electrism** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN; nu apare în dicționarele franțuzești consultate; posibilă creație analogică a lui I. Golescu, din *electro-* + *-ism*];
1240. **electrist** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN];
1241. **electriza (a)** ("adică a da putere electrică la oarece", IG) [< fr. *électriser*, DEX];
1242. **electrizație** (*electrizațiie*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; probabil împrumutat din fr. *électrisation*];
1243. **electrofor** ("instrument cu care să poate duce electricitatea, oriunde va voi cineva", IG) [< fr. *électrophore*, DEX];
1244. **electrometru** ("instrument cu care să măsoară electricitatea", IG) [< fr. *électromètre*, DEX];
1245. **elefant** (LB, IB, Gracián) [< fr. *élephant*, lat. *elephantus*, DEX] lat. *elephas*, LB, IB;
1246. **elefantesc** (*elefantiesc*, IB) [nu apare în DEX; în DN: *elefantesc* < fr. *éléphantesque*; considerăm însă că *elefantiesc*, forma din IB, este un derivat intern] lat. *elephantinus*, IB;
1247. **elegant** ("adică dulce la vorbă și mai ales către muieri", IG; Budai-Deleanu) [< fr. *élégant*, lat. *elegans*, DEX] < it. *elegante*, IG;
1248. **element** (*elementu*, LB; IB, Gracián) [< fr. *élément*, lat. *elementum*, DEX] lat. *elementum*, LB, IB;
1249. **elementar** (*elementariu*, IB) [< fr. *élémentaire*, lat. *elementarius*, DEX] lat. *elementarius*, IB;
1250. **elenism** (*elinism* "vorba, limba elinească", IG) [< fr. *hellénisme*, germ. *Hellenismus*, DEX];
1251. **elenist** (*elinist* "cel ce, ceia ce are bună știință dă limba elinească", IG) [< fr. *helléniste*, germ. *Hellenist*, DEX];

1252. **elogiu** (*elogie*, IB) [< fr. *éloge*, it. *elogio*, DEX] lat. *elogiae*, IB;
1253. **emigrant** ("adică băjânar, pribeag", IG) [< fr. *émigrant*, DEX] < fr. *émigrant*, IG;
1254. **emigrare** (IHR) [< *(a) emigra+ -re*, DEX];
1255. **emigrație** (IHR) [< fr. *émigration*, lat. *emigratio*, DEX];
1256. **eminență** (*eminenție* "titulu quăruiva cardinal", LB; "un titl călugăresc ce să dă la cei mai mari călugări, cum mitropoliți şî episcopi", IG) [< fr. *éminence*, lat. *eminentia*, DEX] < it. *eminenza*, IG; *eminentissimus*, LB;
1257. **emisar** (*emisariu*, Iorgovici) [< fr. *émissaire*, DEX] lat. *emissarius*, Iorgovici;
1258. **emisferă** (*hemispherium*, IB) [< fr. *hémisphère*, lat. *hemisphaerium*, DEX] lat. *hemispherium*, IB;
1259. **emisiune** (*emisie*, Iorgovici) [< fr. *émission*, lat. *emissio*, DEX] lat. *emissio*, Iorgovici;
1260. **emite (a**) (*emitere*, Iorgovici) [< lat. *emittere;* cf. fr. *émettre*, DEX] lat. *emittere*, Iorgovici;
1261. **emplastru** (IB) [< lat. *emplastrum*, DEX] lat. *emplastrum*, IB;
1262. **enciclopedic** (*enciclopedicu*, Stamati) [< fr. *encylcopédique*, DEX];
1263. **englez** (Gracián) [< ngr. *englézos*, it. *inglese*, DEX];
1264. **enigmă** (*aenigma* IB) [< fr. *énigme*, lat. *aenigma*, DEX] lat. *aenigma*, IB;
1265. **enigmatic** (*aenigmateic*, IB) [< fr. *énigmatique*, lat. *aenigmaticus*, DEX] lat. *aenigmaticus*, IB;
1266. **aenigmatites** (*aenigmatites* "vorbitoriu întunecat", IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *aenigmatites*, IB;
1267. **enormitate** (Stamati) [< fr. *énormité*, lat. *enormitas*, DEX];
1268. **epidemie** (Stamati) [< fr. *épidémie*, lat. *epidemia*, DEX];
1269. **epigraf** (*epigraphe*, IB) [< fr. *épigraphe*, DEX] lat. *epigraphus*, DEX;
1270. **epigramă** (*epigramma* "vers scurt intielept", IB) [< fr. *épigramme*, lat. *epigramma*, DEX] lat. *epigramma*, IB;
1271. **epilepsie** (Budai-Deleanu; "boala de calcatura", IB) [< fr. *épilepsie*, lat. *epilepsia*, DEX] lat. *epilepsia*, IB;
1272. **epileptic** (*epilepteic* "pe care îl calca nevoe", IB) [< fr. *épileptique*, lat. *epilepticus*, DEX] lat. *epilepticus*, IB;
1273. **epilog** (*epilogu*, LB; IB, Budai-Deleanu) [< fr. *épilogue*, lat. *epilogus*, DEX] lat. *epilogus*, LB, IB;
1274. **episcop** (Şincai, CR) [< ngr. *epískopos*, lat. *episcopus*, DEX];
1275. **epistolar** (*epistolariu*, Diaconovici-Loga) [< fr. *épistolaire*, lat. *epistolaris*, DEX];
1276. **epistolă** (*epistolie*, LB; *epistola*, IB) [< lat. *epistola*, DEX] lat. *epistola*, IB;

1277. **epocă** (LB) [< fr. *époque*, DEX] lat. *epocha*, LB;
1278. **erezie** (Stamati) [< fr. *hérésie*, lat. *haeresis*, DEX];
1279. **erinie** (Gracián) [< fr. *érinnyes*, DEX];
1280. **eroare** (IHR) [< fr. *erreur*, lat. *error*, DEX];
1281. **eroic** *(iroicească*, Gracián; Kogălniceanu) [< fr. *héroïque*, lat. *heroicus*, DEX; *iroicească*, derivat intern];
1282. **erotomanie** (*erotomaniie* "adică râvnă, poftă piste fire dă amor, înverşunare oarbă dă amor, dă dragoste", IG) [< fr. *érotomanie*, DEX] < gr., IG;
1283. **erou** (*iroi*, Gracián; *heros*, anonim, 1822; PAH, IHR) [< fr. *héros*, lat. *heros*, DEX];
1284. **erudiție** (Stamati) [< fr. *érudition*, lat. *eruditio*, DEX];
1285. **escadră** (Budai-Deleanu) [< fr. *escadre*, DEX];
1286. **escadron** (Budai-Deleanu) [< rs. *eskadron*, fr. *escadron*, DEX];
1287. **escortă** (şi *scortă* "oameni înarmaţi ai stăpânirii, spre paza oarecăruia dă făcători dă rele", IG) [< fr. *escorte*, DEX];
1288. **escrocherie** (*escrocheriie*, IG) [< fr. *escroquerie*, DEX] < fr. *escroquerie*, IG;
1289. **esență** (*esenția*, Iorgovici) [< fr. *essence*, lat. *essentia*, DEX] lat. *essentia*, Iorgovici;
1290. **esențial** (*esențialu*, Stamati) [< fr. *essentiel*, lat. *essentialis*, DEX];
1291. **eşafod** (IG) [< fr. *échafaud*, DEX] < fr. *echafaud(!)*, IG;
1292. **eşantion** (*eşantilon*, Stamati) [< fr. *échantillon*, DEX];
1293. **eşec** (IG) [< fr. *échec*, DEX] < fr. *échec*, IG;
1294. **etamină** (*etamin* "adică mădularul bărbătesc al florilor"(!), IG) [< fr. *étamine*, DEX] < fr. *etamine*(!), IG;
1295. **etate** (IHR) [< lat. *aetas*, DEX];
1296. **eter** (*aether*, IB) [< fr. *éther*, lat. *aether*, DEX] lat. *aether*, IB;
1297. **etern** (IHR) [< lat. *aeternus*, DEX];
1298. **eterogen** ("adică dă alt neam, dă altă natură, fire", IG) [< fr. *hétérogène*, DEX] < gr., IG;
1299. **etic** (*ethic*, IB) [< fr. *éthique*, lat. *ethicus*, DEX];
1300. **etică** (*ethica*, IB) [< fr. *éthique*, lat. *ethica*, DEX];
1301. **etimologic** ("dă etimologie", IG) [< fr. *étymologique*, lat. *etymologicus*, DEX] < gr., IG;
1302. **etiologie** (*aethiologie*, IB) [< fr. *étiologie*, DEX] lat. *aethiologia*, IB;
1303. **etnograf, -ă** (IG) [< fr. *ethnographe*, DEX];
1304. **etnografic, -ă** (IG) [< fr. *ethnographique*, DEX] < gr., IG;
1305. **etnografie** (*etnografiie*, IG) [< fr. *ethnographie*, DEX];
1306. **evapora (a)** (IG) [< fr. *évaporer*, lat. *evaporare*, DEX];

1307. **evident** (*evidente*, Iorgovici) [< fr. *évident*, lat. *evidens*, DEX] lat. *evidens*, Iorgovici;
1308. **evidență** (*evidenție*, Iorgovici) [< fr. *évidence*, lat. *evidentia*, it. *evidenza*, DEX] lat. *evidentia*, Iorgovici;
1309. **evocație** (*evocatie* "chemare la lege, la judecată", IB) [< lat. *evocatio*, fr. *évocation*, DEX] lat. *evocatio*, IB;
1310. **exact** (*ecsact* "adică regulat, puntual, la punt; cel ce-ș săvârșește trebile sale la vremi hotărâte, cu scumpătate, curând și cu mare băgare dă seamă", IG) [< fr. *exact*, lat. *exactus*, DEX] < fr. *exact*, IG;
1311. **exaltație** (*esaltație*, Stamati) [nu apare în DEX; DN: < fr. *exaltation*, lat. *exaltatio*];
1312. **examen** (și *esamen*, LB; IB) [< fr., lat. *examen*, DEX] lat. *examen*, LB, IB;
1313. **examina (a)** (GTN) [< fr. *examiner*, lat. *examinare*, DEX];
1314. **exarh** (*exarch*, IB) [< ngr. *íxarhos*, DEX] lat. *exarchus*, IB;
1315. **excentric** (*eccentric* "cercuri escentrice, adică cele ce au deosebite centruri; cuv. dă matematică", IG) [< fr. *excentrique*, DEX] < it. *eccentrico*, IG;
1316. **excentricitate** (*eccentricitate*, IG) [< fr. *excentricité*, DEX];
1317. **excepție** (*eccepție*, IG) [< fr. *exception*, lat. *exceptio*, DEX] < fr. *exception*, IG;
1318. **exces** (*ecces, -uri/ -e*, "adică orice ie piste măsură, piste orânduială, piste hotarele cuviinței", IG) [< fr. *excès*, lat. *excessus*, DEX] < fr. *excés(!)*, IG;
1319. **exclamație** (*esclamație*, IG) [< fr. *exclamation*, lat. *eclamatio*, DEX] < it. *esclamazione*, IG;
1320. **excluziune** (*escluziie*, IG) [< fr. *exclusion*, DEX] < it. *esclusione*, IG;
1321. **excomunicație** (*escomunicație, excomunicație*, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumutat din fr. *excommunication*];
1322. **executor** (IB) [< fr. *exécuteur*, lat. *executor*, DEX] lat. *executor*, IB;
1323. **execuție** (*ecsecuție*, Iorgovici; și *esecuție*, LB; *executie*, IB) [< fr. *exécution*, DEX] lat. *executio*, Iorgovici, LB, IB;
1324. **exemplu** (și *esemplu*, LB) [< fr. *exemple*, lat. *exemplum*, DEX] lat. *exemplum*, LB;
1325. **exercițiu** (*exerçiru, eserçiru*, LB) [< fr. *exercice*, lat. *exercitium*, DEX] lat. *exercitium militare*, LB;
1326. **exorcism** (IB; și *ecsorchism*, IG) [< fr. *exorcisme*, DEX] lat. *exorcismus*, IB; < gr. IG;
1327. **exorcist** (*exorcista*, IB) [< lat. *exorcista*, fr. *exorciste*, DEX] lat. *exorcista*, IB;
1328. **exoteric** (*ecsoteric* "adică cel pă din afară, cel pă față, cel în vedere", IG) [< fr. *exotérique*, DEX] < gr., IG;

1329. **expatria (a**) (*a espatria, a ecspatria*, IG) [< fr. *expatrier*, DEX];
1330. **experiență** (*ecsperiență*, Iorgovici; *experiență, esperiență*, LB; și *esperiență*, IG) [< fr. *expérience*, lat. *experientia*, DEX] < it. *esperienza*, IG; lat. *experientia*, Iorgovici, LB;
1331. **expert** *(ecsperte* "nepărtaș, cel ce nu ia parte din ceva", Iorgovici) [neînregistrat în DEX sau în DN; din lat. *expers, -tis*; omonimul *expert* "specialist, competent" < fr. *expert*, lat. *expertus*, DEX] lat. *expers*, Iorgovici;
1332. **expirație** (*espirație, ecspirație*, IG) [< fr. *expiration*, lat. *expiratio*, DEX] *espirație* < it. *espirazione, ecspirație* < fr. *expiration*, IG;
1333. **explica (a**) (*ecsplicare*, Iorgovici; *a esplica*, PAH) [< fr. *expliquer*, lat. *explicare*, DEX] lat. *explicare*, Iorgovici;
1334. **explicație** (*ecsplicație*, Iorgovici) [< fr. *explication*, lat. *explicatio*, DEX] lat. *explicatio*, Iorgovici;
1335. **exporta (a**) (*ecsportare* "purta afară", Iorgovici; și *esporta*, IG) [< fr. *exporter*, lat. *exportare*]; lat. *exportare*, Iorgovici;
1336. **exportație** (*exportasie*, I. Golescu) [în DEX, *exportare*, format în română; *exportație* nu apare în DEX, nici în DN; este probabil împrumutat din fr. *exportation*];
1337. **expoziție** (*ecspoziție*, Iorgovici) [< fr. *exposition*, lat. *expositio*, DEX] lat. *expositio*, Iorgovici;
1338. **exprima (a**) (*a ecsprima*, IG) [< fr. *exprimer*, lat. *exprimere*, DEX] < fr. *exprimer*, IG;
1339. **exprimare** (IG) [din *a exprima* + *-re*, DEX];
Și derivate din IG, cu diverse afixe: *ecsprimător, ecsprimătoare, ecsprimat, ecsprimată, ecsprimare, ecsprimăcios, ecsprimăcioasă*; neatestate în DEX;
1340. **expune (a**) (*ecsponere*, Iorgovici) [< lat. *exponere*, DEX] lat. *exponere*, Iorgovici;
1341. **exterior** (*esterior*, IG) [< fr. *extérieur*, lat. *exterior*, DEX] < it. *esteriore*, IG;
1342. ***extern*** (*estern*, IG) [< fr. *externe*, lat. *externus*, DEX] < it. *esterno*, IG;
1343. **extraordinar** (*estraordinar, ecsatraordinar*, IG) [< fr. *extraordinaire*, lat. *extraordinarius*, DEX] < it. *estraordinario*, IG;
1344. **extravagant** (*stravagant*, GTN; *estravagant, ecstravagant* "adică ciudat, nebun, împotriva cuvântului", IG) [< fr. *extravagant*, DEX] < fr. *extravagant*, IG;
1345. **extrem** (*estrem, ecstrem*, IG) [< fr. *extrême*, lat. *extremus*, DEX] < it. *estremo*, IG;
1346. **ezoteric** (*esoteric* "adică cel pă din lăuntru, cel mai în taină, cel mai ascuns; i să împotrivește *ecsoteric"*, IG) [< fr. *ésotérique*, DEX] < gr., IG;

1347. **fabrica (a)** (*fabricesc*, IB) [< fr. *fabriquer*, lat. *fabricare*, DEX] lat. *fabrico, fabricor, extruo* , IB;
1348. **fabricat** (*fabricat*, IB) [< germ. *Fabrikat*, DEX, cu sensul "produs, marfă realizată într-o fabrică"] lat. *fabricatus*, IB;
1349. **fabricator** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *fabricator*, IB;
1350. **fabricație** (*fabricatie*, IB) [< fr. *fabrication*, lat. *fabricatio*, DEX] lat. *fabricatio*, IB;
1351. **fabrică** (*fabrica* "faptura", IB) [< fr. *fabrique*, rs. *fabrika*, germ. *Fabrik*, DEX] lat. *fabrica*, IB;
1352. **fabricesc** ("lucru cu mana", IB) [adj. neatestat în DEX, nici în DN; derivat intern din *fabrică + -esc*] lat. *fabricus*, IB;
1353. **fabula (a)** (*fabulesc*, IB) [neatestat în DEX; în DN, din fr. *fabuler*] lat. *fabulo, -are, -avi, -atum*, IB;
1354. **fabulatoriu** (IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *fabulator*, IB;
1355. **fabulație** (*fabulatie*, IB) [< fr. *fabulation*, lat. *fabulatio*, DEX] lat. *fabulatio*, IB;
1356. **fabulă** (LB, IG; *fabula*, IB; IHR) [< lat. *fabula*, DEX] < it. *fabula*, I.G.; lat. *fabula*, LB, IB;
1357. **fabulos** (IB, PAH) [< fr. *fabuleux*, lat. *fabulosus*, DEX] lat. *fabulosus*, IB;
1358. **fabuleşte** (*fabuleste*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; probabil este o creație analogică a lui I. Bobb] lat. *fabulose*, IB;
1359. **faimă** (*faima, fama* "veste", IB) [< lat. *fama*, DEX] lat. *fama*, IB;
1360. **faimos** (*famos*, IB) [< fr. *fameux*, lat. *famosus*, DEX] lat. *famosus*, IB;
1361. **famoseşte** (*famoseste*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat intern din *famos + -eşte*] lat. *famose*, IB;
1362. **falenă**[1] ("un fluture dă noapte", IG) [nu apare în DEX; atestat în DN: < fr. *phalène*, cf. gr. *phalaina*] < fr. *phalène*, IG;
1363. **falenă**[2] (IG) [nu apare în DEX, nici în DN] < gr. *phalaina; vezi balenă*, IG;
1364. **fals** (IG) [< lat. *falsus*, it. *falso*, DEX] < it. *falso*, IG;
1365. **familiar** (*familiariu*, IB) [< fr. *familier*, lat. *familiaris*, DEX] lat. *familiaris*, IB;
1366. **familie** (LB, IB) [< lat. *familia*, it. *famiglia*, DEX] lat. *familia*, LB, IB;
1367. **fantasmagorie** (IG) [< fr. *fantasmagorie*, DEX];
1368. **fantasmă** (IG) [< ngr. *fándasma*, DEX];
1369. **fantastic** (IG) [< fr. *fantastique*, lat. *phantasticus*, DEX];
1370. **fantezie** (*fantasie*, LB) [< fr. *fantaisie*, DEX] lat. *phantasia*, LB;
1371. **far** (CR) [< fr. *phare*, lat. *pharus*, it. *faro*, DEX];

1372. **farfală** (*fărfală*, LB; IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN] < it. *farfalla*, vezi *falenă*, IG; it. *farfalla*, LB;
1373. **farmacian** (*farmaciian*, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; este probabil un derivat datorat lui Golescu, în a cărui *Condică* abundă formațiile de tip analogic, sau un împrumut din fr. *pharmacien*];
1374. **farmacie** (*farmaciie*, IG) [< fr. *pharmacie*, lat. *pharmacia*, DEX] < gr. *pharmakon*, IG;
1375. **fatal** (IHR) [< fr. *fatal*, lat. *fatalis*, DEX];
1376. **fațetă** (Kreţulescu) [< fr. *facette*, DEX];
1377. **favorit** (Gracián) [< fr. *favori, -ite*, it. *favorito*, rs. *favorit*, DEX];
1378. **februarie** (IB, LB) [< lat. *februarius*, DEX] lat. *februarius*, IB, LB;
1379. **feminin** (Iorgovici) [< fr. *féminin*, lat. *femininus*, DEX];
1380. **fermentație** (PAH) [< fr. *fermentation*, lat. *fermentatio*, DEX];
1381. **fiacru** (Stamati) [< fr. *fiacre*, DEX];
1382. **figura (a)** (*figuresc*, IB) [< fr. *figurer*, DEX] lat. *figuro, -avi, -atum, -are*, IB; *configuro*, IB;
1383. **figurat** (IB, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *figuré*, lat. *figuratus*, DEX] lat. *figuratus*, IB;
1384. **figuratoriu** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din lat. *figurator*] lat. *typicus*, IB;
1385. **figurație** (*figuratie*, IB) [< fr. *figuration*, lat. *figuratio*, DEX] lat. *figuratio*, IB;
1386. **figură** (LB, IB, Gracián, Gh. Lazăr) [< fr. *figure*, lat. *figura*, DEX]; lat. *figura*, LB; lat. *exemplar*, IB;
1387. **figuresc** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat din *figură* + *-esc*] lat. *mysticus*, IB;
1388. **filială** (Stamati) [< fr. *filiale*, DEX];
1389. **filozof** (*filosofu*, LB; *filosof*, Gracián) [< ngr. *philósophos*, fr. *philosophe*, DEX] lat. *philosophus*, LB;
1390. **filozofie** (*filosofie*, LB) [< ngr. *philosophía*, fr. *philosophie*, DEX] lat. *philosophia*, LB;
1391. **firmament** (IG) [< fr. *firmament*, lat. *firmamentum*, DEX] < it. *firmamento*, IG;
1392. **firmă** (“adică semnul iscăliturii şî însuş iscălitura în care să încrede negoțul”, IG) [neatestat în DEX, nici în DN, care înregistrează omonimul *firmă* “inscripție...; entitate economică” < germ. *Firma*] < it. *firma*, IG;
1393. **fisc** (“adică casă dă bani obştească, vistieriia, casa țării”, IG; *fiscus*, IB) [< fr. *fisc*, it. *fisco*, DEX] < it. *fisco*, IG; lat. *fiscus*, IB;
1394. **fiscal** (IG) [< fr. *fiscal*, DEX];
1395. **fix** (Iorgovici) [< fr. *fixe*, lat. *fixus*, DEX];
1396. **flaut** (*flauta*, IB) [< it. *flauto*, DEX] lat. *tibia*; *fistula*, IB;

1397. **flegmatic** (*flegmateic*, IB) [< fr. *flegmatique*, DEX] lat. *flegmaticus*, IB;
1398. **flegmă** (Micu-Klein; *flegma*, IB) [< fr. *flegme*, DEX]; lat *purgamentum*, IB;
1399. **flotă** (*flotta* "sireag de militari pe apa", IB; Gracián, Stamati) [< fr. *flotte*, DEX] lat. *flotta*, IB;
1400. **for** (IB) [< lat. *forum*, fr. *for*, DEX] lat. *forum*, it. *piazza*, IB;
1401. **forma (a)** (*a formarisi*, Gh. Lazăr; *formesc*, IB; Budai-Deleanu, PAH) [< fr. *former*, lat. *formare*, DEX] lat. *formo, -avi, -tum, -are*, IB;
1402. **formație** (*formatie*, IB) [< fr. *formation*, lat. *formatio*, DEX] lat. *formatio*, IB;
1403. **formă** (*forma*, IB; LB, Gracián; IG) [< fr. *forme*, lat. *forma*, DEX] lat. *forma*, IB, LB;
1404. **fortuna** (*fortună*, LB; IB) [< lat. *fortuna*, DEX] lat. *fortuna*, IB;
1405. **fragment** (Bărnuțiu) [< fr. *fragment*, lat. *fragmentum*, DEX];
1406. **fregată** (IG) [< fr. *frégate*, it. *fregata*, DEX];
1407. **fresco** (Stamati) [< it. *fresco*, DEX];
1408. **frontieră** (IHR) [< fr. *frontière*, DEX];
1409. **fronton** (Stamati) [< fr. *fronton*, DEX];
1410. **funcție** (*foncție*, *Proclamația de la Izlaz*) [< fr. *fonction*, lat. *functio*, DEX];
1411. **funcționar** (*foncționar*, *Proclamația de la Izlaz*) [< fr. *fonctionnaire*, DEX];
1412. **fundament** (*fundamentu* LB; IB) [< fr. *fondement*, lat. *fundamentum*, DEX] lat. *fundamentum*, LB, IB;
1413. **fundație** (LB; *fundatie*, IB; Șincai) [< fr. *fondation*, lat. *fundatio*, DEX] lat. *fundatio*, LB, IB;
1414. **furie** (IB) [< fr. *furie*, lat. *furia*, DEX] lat. *furiae*, IB;
1415. **galant** (Budai-Deleanu, IB; *galantu*, LB; GTN) [< fr. *galant*, DEX] lat. *venustus*, IB; lat. *elegans, lepidus, decorus*, LB;
1416. **galanterie** (Budai-Deleanu, IB) [< fr. *galanterie*, DEX] lat. *venustas*, IB;
1417. **galantește** (*galantieste*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat din *galant* + *-ește*] lat. *eleganter*, IB;
1418. **gală** (Budai-Deleanu; *gala* "frumusetie", IB) [< fr. *gala*, DEX] lat. *ornatus*, IB;
1419. **galenic** (IG) [< fr. *galénique*, DEX];
1420. **galenism** (IG) [< fr. *galénisme*, DEX];
1421. **galenist** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN, nici în dicționarele franțuzești consultate; posibilă creație analogică a lui I. Golescu];
1422. **galerat** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *galeratus*, IB;

1423. **galeră** (IB) [< fr. *galère*, DEX]; lat. *galera*, IB;
1424. **galop** (*-uri/-loape*, "adică treapădul calului şî un danţ, un joc d-ansăritele", IG) [< fr. *galop*, it. *galoppo*, DEX] < it. *galoppo*, IG;
1425. **galvanic** (IG) [< fr. *galvanique*; cf. it. *galvanico*, DEX];
1426. **galvanism** (*–uri/ -e*, IG) [< fr. *galvanisme*, DEX] < fr. *galvanism(!)*, IG;
1427. **gamă** ("adică scara celor şapte glasuri dă muzică", IG) [< fr. *gamme*, DEX] < fr. *gamme*, IG;
1428. **garnisi (a)** (IG) [< fr. *garnir*, DEX] < fr. *garnir*, IG;
1429. **garnizoană** (*garnizon, -oane* "adică ostaşi ce păzesc la cetăţi", IG) [< fr. *garnison*, DEX] < fr. *garnison*, IG;
1430. **gascon** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN; din fr. *gascon*];
1431. **gasconism** (*-uri/-e*, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *gasconnisme*];
1432. **gastric** (IG) [< fr. *gastrique*, DEX] < gr., IG;
1433. **gazetă** (LB, CR) [< fr. *gazette*, it. *gazetta*, DEX] lat. *ephemerides, acta publica*, LB;
1434. **gelos** (*ghelosu, gelosu*, LB) [< it. *geloso*, DEX] lat. *zelotypus*, LB;
1435. **gelozie** (*ghelosie, gelosie*, LB) [< it. *gelosia*, DEX] lat. *zelotypia*, LB;
1436. **gen** (*ghen*, Iorgovici; şi *ghenu*, Stamati) [< lat. *genus*, DEX];
1437. **genealog** (*ghenealog*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *genealogus*, IB;
1438. **genealogie** (*ghenealoghie*, Budai-Deleanu; *ghenealogia*, IB) [< fr. *généalogie*, lat. *genealogia*, DEX] lat. *genealogia*, IB;
1439. **general**[1] (*ghenerariu, generariu* "dux militiae", LB) [< fr. *général*; cf. rs. *gheneral*, DEX] lat. *generalis*, LB;
1440. **general**[2] (*gheneralis*, IB) [< fr. *général*, lat. *generalis*, DEX] lat. *generalis*, IB;
1441. **generalitate** (*gheneralita*, I. Golescu) [< fr. *généralité*, lat. *generalitas*, DEX];
1442. **generat** (*ghenerat*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *generatus*, IB;
1443. **generator** (*gheneratoriu*, IB) [< fr. *générateur*, lat. *generator*, DEX] lat. *generator*, IB;
1444. **generaţie** (*gheneratie*, IB; şi *ghenerație*, Stamati) [< fr. *génération*, lat. *generatio*, DEX] lat. *generatio*, IB;
1445. **generos** (*generosu*, LB; *gheneros*, Budai-Deleanu, IB; GTN) [< fr. *généreux*, lat. *generosus*, DEX] lat. *generosus*, LB, IB;
1446. **generozitate** (*ghenerositas*, IB) [< fr. *générosité*, DEX] lat. *generositas*, IB;
1447. **geneză** (*ghenesis*, IB) [< fr. *genèse*, DEX] lat. *genesis*, IB;
1448. **genital** (*genitalu*, Stamati) [< fr. *génital*, lat. *genitalis*, DEX];

1449. **genitiv** (*gheniteivus*, IB) [< fr. *génitif*, lat. *genitivus*, DEX] lat. *genitivus*, IB;
1450. **genovez** (Gracián) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din it. *genovese*];
1451. **geodezie** (*gheodesia* "sciintia masurari", IB) [< fr. *géodésie*, DEX] lat. *geodesia*, *geometria*, IB;
1452. **geodetes** (*gheodetes*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină; rom. *geodez*, format prin derivare regresivă din *geodezie*] lat. *geodetes*, *geometra*, IB;
1453. **geograf** (*gheograf*, IB) [< fr. *géographe*, lat. *geographus*, DEX] lat. *geographus*, IB;
1454. **geografie** (*gheografie*, Budai-Deleanu, LB; *gheographia*, IB) [< fr. *géographie*, lat. *geographia*, DEX] lat. *geographia*, LB, IB;
1455. **geologie** (*geologiie*, *gheologhiie*, IG) [< fr. *géologie*, DEX] < gr., IG;
1456. **geometric** (*-ci*, *-că*, *-ce*, IG) [< fr. *géométrique*, lat. *geometricus*, DEX];
1457. **geometrie** (*gheometrie*, Budai-Deleanu, IB; *gheometrica*, IB) [< fr. *géométrie*, lat. *geometria*, DEX] lat. *geometria*, *geometrica*, IB;
1458. **geometriceşte** (*gheometriceste*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; format în română din *geometric* + *-eşte*] lat. *geometrice*, IB;
1459. **geometru** (*gheometra*, IB) [< fr. *géomètre*, lat. *geometra*, DEX] lat. *geometra*, IB;
1460. **gest** (GTN) [< fr. *geste*, lat. *gestus*, DEX];
1461. **gesticulaţie** (şi *ghesticulaţie*, Stamati) [< fr. *gesticulation*, lat. *gesticulario*, DEX];
1462. **ghips** (*ghipsu*, *gypsu*, LB; *gyps*, IB) [< germ. *Gips*, fr. *gypse*, lat. *gypsum*, DEX] lat. *gypsum*, LB, IB;
1463. **ghipsa (a)** (*gypsesc* "albesc", IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *gypso*, *-avi*,...IB;
1464. **ghipsare** *(gypsare*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; format în română din *(a) ghipsa* + *-re*] lat. *dealbatio*, IB;
1465. **ghipsat** (*gypsat*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *gypsatus*, *albatus*, *candidatus*, IB;
1466. **ghirlandă** ("adică un cerc dă flori ca o cunună ce-l port cocoanele în cap", IG) [< fr. *guirlande*, DEX] < it. *ghirlanda*, IG;
1467. **gimnast** (*gymnastes*, IB) [< fr. *gymnaste*, DEX] lat. *gymnastes*, IB;
1468. **gimnastic** (*gymnasteic*, IB) [< fr. *gymnastique*, DEX] lat. *gymnasticus*, IB;
1469. **gimnaziarh** (*gymnasiarcha*, IB) [neînregistrat în DEX; DN: < lat. *gymnasiarchus;* cf. it. *ginnasiarca*] lat. *gymnasiarcha*, IB;

1470. **gimnaziu** (*gymnasium*, IB) [< lat. *gymnasium*, fr. *gymnase*, DEX] lat. *gymnasium*, IB;
1471. **gimnosofist** (*gymnasophiste*, IB; şi *ghimnosofist* "adică filosofii indieni ce petrecea goli, dăspuieți prin pustietăți", IG) [neînregistrat DEX, nici în DN; apare în DOOM] < gr., IG; lat. *gymnasophistae*, IB;
1472. **gir** ("adică adeverirea uneri poliți", IG) [< it. *gira(!)*, germ. *Giro*, DEX] < it. *giro*, IG;
1473. **gira (a)** (IG) [< germ. *girieren*, DEX];
1474. **girant** (IG) [< it. *girante*, germ. *Girant*, DEX];
1475. **girovag** (şi *ghirovag,-gi, ghirovagă, girovagă, -ge* "adică călugăr, călugăriță ce umblă din mănăstire în mănăstire", IG) [neatestat în DEX; DN: < lat. t. *gyrovagus;* cf. fr. *gyrovague*] < it. *girovage*, IG;
1476. **glob** (*globu*, LB; IB) [< fr. *globe*, lat. *globus*, DEX] lat. *globus*, LB, IB;
1477. **glosator** (*glossatoriu*, IB) [< fr. *glossateur*, DEX];
1478. **glosă** (IB) [< lat. *glossa*, DEX];
1479. **golf** (Gracián) [< fr. *golfe*, DEX];
1480. **grad** (Budai-Deleanu) [< fr. *grade*, lat. *gradus*, germ. *Grad*, DEX];
1481. **graf** (Gracián) [< germ. *Graf*, DEX];
1482. **gramatic** (*gramaticu*, LB; *grammateic*, IB) [< ngr. *ghrammatikós*, lat. *grammaticus*, DEX] lat. *grammaticus*, LB, IB;
1483. **gramatică** (LB; *grammateica*, IB; Budai-Deleanu) [< lat. *grammatica*, DEX] lat. *grammatica*, LB, IB;
1484. **gramaticesc** (*gramaticescu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; format în română] lat. *grammaticus*, LB;
1485. **gramaticește** (*gramaticesce*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; format în română] lat. *grammatice*, LB;
1486. **gramatist** (*grammatista*, IB) [nu apare în DEX; DN: cf. it. *grammatista*, fr. *grammatiste*, gr. *grammatistes*] lat. *grammatista*, IB;
1487. **granat** (*granatu*, LB; "peatra", IB) [< germ. *Granat*, DEX] lat. *granatus lapis*, LB, IB;
1488. **gratificație** (*grateificatie*, IB) [< fr. *gratification*, lat. *gratificatio*, DEX] lat. *gratificatio*, IB;
1489. **grație** (*gratie*, IB; GTN, Şincai) [< lat. *gratia*, DEX] lat. *gratia*, IB;
1490. **grațios** (*gratios*, IB) [< lat. *gratiosus*, it. *grazioso;* cf. fr. *gracieux*, DEX] lat. *gratiosus*, IB;
1491. **grațioșește** (*gratioseste*, IB) [adverb, format din *gratios* + *-eşte*; neînregistrat în DEX sau în DN] lat. *gratiose*, IB;
1492. **grav** (IB) [< fr. *grave*, lat. *gravis*, DEX];
1493. **grilă** ("adică zăbrele dă fier", IG) [< fr. *grille*, DEX] < fr. *grille*, IG;
1494. **grimasă** (şi *grimas*, IG) [< fr. *grimace*, DEX] < fr. *grimace*, IG;

1495. **gripă** (“însemnează şî o boală dă gât cu guturai”, IG) [< fr. *grippe*, germ. *Grippe*, DEX];
1496. **grup** *(-e/ -uri*, “adică un sac, o traistă plină cu ban şî pecetluită, ce să trimite într-o parte”, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *group*] < fr. *group*, IG;
1497. **grupă** *(-e*, “adică o zugrăveală dă multe lucruri, dă multe obraze, una lângă alta, încât să coprinză ochiul toate dăodată”, IG) [< fr. *groupe*, DEX] < it. *gruppo*, IG;
1498. **gubernator** (LB, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *gubernator*, LB;
1499. **guinee** (*ghinee*, IG) [< engl. *guinea*, fr. *guinée*, DEX];
1500. **gută** (LB; *gutta*, IB; “adică dureri la încheieturi”, IG) [< fr. *goutte*, lat. *gutta*, DEX] < fr. *goutte*, IG; lat. *apoplexia*, IB, LB; it. *goccia*, IB;
1501. **haos** (*chaos*, IB; şi *caos*, IG) [< fr., lat. *chaos*, DEX] lat. *chaos*, IB;
1502. **harpă** (*harfă* “un instrumentu musicescu, chitară”, LB) [< fr. *harpe*, germ. *Harfe*, DEX] lat. *harpa*, IB; fr. *arpa(!)*, sp. *harpa*, IB;
1503. **harpie** (LB; *harpia*, IB; Gracián) [< fr. *harpie*, DEX] lat. *harpia*, LB, IB;
1504. **hemoroizi** (*hemorhoides*, IB) [< fr. *hémorroïdes*, DEX] lat. *hemorhoides*, IB;
1505. **hermafrodit** (*ermafrodit*, IG) [< fr. *hermaphrodite*, DEX];
1506. **hexametru** (*exametr, eksametr*, IG) [< fr. *hexamètre*, lat. *hexameter*, DEX] < gr., IG;
1507. **hiacint** (*hyatint*, IB) [< fr. *hyacinthe*, lat. *hyacynthus*, DEX] lat. *hyacynthus*, IB;
1508. **hidraulic** (*hydraulic*, IB) [< fr. *hydraulique*, DEX] lat. *hydraulicus*, IB;
1509. **hydraules** (IB) [nu este înregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *hydraules* “cel care cântă la orga hidraulică”, IB;
1510. **hydraulus** (“organe de apa”, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *hydraulus* “orgă hidraulică”, IB;
1511. **hidră** (Micu-Klein; *hydra*, IB) [< fr. *hydre*, lat. *hydra*, DEX] lat. *hydra*, IB;
1512. **hidropie** (Micu-Klein) [nu apare în DEX, nici în DN];
1513. **hienă** (*hyena* “fiara din Africa”, IB) [< fr *hyène*, lat. *hyaena*, DEX] lat. *hyaena*, IB;
1514. **himeră** (Gracián) [< fr. *chimère*, it. *chimera*, lat. *Chimaera*, DEX];
1515. **hiperbolă** (*hyperbole*, IB) [< fr. *hyperbole*, DEX] lat. *hyperbole*, IB;
1516. **hipnotic** (*ipnotic*, IG) [< fr. *hypnotique*, DEX];
1517. **hispan** (IB; *ispan.* Bărnuţiu) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumutat din latină”; împrumutat din latină] lat. *hispanus*, IB;

1518. **hispanean** (IB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat din *hispan* + *-ean*] lat. *hispaniensis*, IB;
1519. **holeră** (*cholera* "thina de fere in om", IB) [< lat. *cholera*, ngr. *choléra*, ucr. *holera*, DEX] lat. *cholera*, IB;
1520. **holeric** (*choleric*, IB) [< fr. *cholérique*, DEX] lat. *cholericus*, IB;
1521. **iconoclast** (Budai-Deleanu) [< fr. *iconoclaste*, DEX];
1522. **ideal** (Budai-Deleanu) [< fr. *idéal*, lat. *idealis*, DEX];
1523. **idealism** ("haracterul idealistului", IG) [< fr. *idéalisme*, DEX];
1524. **idealist,-ă** ("cel ce îş închipuieşte idei", IG) [< fr. *idéaliste*, DEX];
1525. **idee** (*idea*, IB; Kogălniceanu, GTN, Gracián) [< fr. *idée*, lat. *idea*, DEX];
1526. **idiom** (*ideoma*, IB; *idiomă*, Budai-Deleanu) [< fr. *idiome*, DEX] lat. *ideoma*, IB;
1527. **idiot** (*ideota* "nesciutoriu", IB; Budai-Deleanu) [< fr. *idiot*, DEX];
1528. **idolatrie** ("inchinare la idol", IB) [< fr. *idolâtrie*, DEX] lat. *idolatria*, IB;
1529. **idolatru** (*idolatra* "inchinatori la idoli", IB; LB) [< fr. *idolâtre*, DEX] lat. *idolatra*, IB, LB;
1530. **ierarhie** (*hierarchie*, IB) [< fr. *hiérarchie*, DEX] lat. *hierarchia*, IB;
1531. **ierarhicesc** *(hierarchicesc*, IB) [derivat ce nu apare în DEX/ DN; derivat intern, *ierarhic* + *-esc*; în DEX: *ierarhic* < fr. *hiérarchique*] lat. *hierarchicus*, IB;
1532. **ilar** (*hilar* "voios", IB) [< fr. *hilare*, lat. *hilaris*, DEX] lat. *hilaris*, IB;
1533. **ilara (a**) (*hilaresc*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *hilaro, -avi, -atum, -are*, IB;
1534. **ilaritate** (*hilarie*, IB) [< fr. *hilarité*, lat. *hilaritas*, DEX; *hilarie*, din IB, format din *hilar* + *-ie*] lat. *hilaritas*, IB;
1535. **ilumina (a**) (*illuminare*, Iorgovici) [< fr. *illuminer*, lat. *illuminare*, DEX] lat. *illuminare*, Iorgovici;
1536. **ilustrisim** (*illustrissim* "titul a episcopului şi a altora domni mari", Iorgovici) [< it. *illustrissimo*, fr. *illustrissime*, DEX] lat. *illustrissimus*, Iorgovici;
1537. **ilustru** (*ilustr, ilustră* "adică luminat, strălucit, vestit", IG; *illustre*, Iorgovici) [< fr. *illustre*, lat. *illustris*, DEX] < it. *illustre*, IG; lat. *illustris*, Iorgovici;
1538. **iluzie** (*iluziie, eluziie* "adică înşălăciune a minţii, a ideelor", IG) [< fr. *illusion*, lat. *illusio*, DEX] < it. *illusione*, IG;
1539. **imita (a**) (GTN) [< fr. *imiter*, lat. *imitari*, DEX];
1540. **imitaţie** (Kogălniceanu) [< fr. *imitation*, lat. *imitatio*, DEX];
1541. **imn** (*hymn*, IB) [< fr. *hymne*, lat. *hymnus*, DEX] lat. *hymnus*, IB;

1542. **imparțial** (*imparțiale*, Iorgovici) [< fr. *impartial*, DEX] lat. *impartialis*, Iorgovici;
1543. **imparțialitate** (*imparțialitate*, Iorgovici) [< fr. *impartialité*, DEX] lat. *impartialitas*, Iorgovici;
1544. **imperfect** (Iorgovici) [< lat. *imperfectus*; cf. fr. *imparfait*, DEX];
1545. **imperiu** (CR) [< lat. *imperium*, DEX];
1546. **implantare** (IB) [din *(a) implanta* + *-re*, DEX] lat. *implantatio*, IB;
1547. **implantat** (IB) [nu apare în DEX, nici în DN] lat. *infixus*, IB;
1548. **imponderabi**l (*imponderabilu*, Stamati) [< fr. *impondérable*, DEX];
1549. **importa[1] (a)** (*importare* "a purta ceva în", *importare un negoț în cetate*, Iorgovici; *împortarisi*, I. Golescu; *import*, IB) [< fr. *importer*, DEX] lat. *importare*, Iorgovici, IB;
1550. **importa[2] (a)** (*importare* "fi de socotință", Iorgovici) [< fr. *importer*, DEX] lat. *importare*, Iorgovici;
1551. **important** (*importante*, Iorgovici) [< fr. *important*, DEX] *considerabilis*, Iorgovici;
1552. **importanță** (*importanție* "folos, socotință, preț", Iorgovici; *importantie* "folos", IB) [< fr. *importance*, DEX]; lat. *importantia*, IB;
1553. **importare** (*impurtare*, IB) [< *(a) importa[1]* + *-re*, DEX] lat. *importatio*, IB;
1554. **importat** (*impurtat*, IB) [din *(a) importa*, prin conversiune, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *impurtatus*, IB;
1555. **imputa (a)** (*imput*, IB) [< fr. *imputer*, lat. *imputare*, DEX] lat. *imputo*, IB;
1556. **imputare** (*imputare*, LB, IB) [din *(a) imputa* + *-re*, DEX] lat. *imputatio*, IB;
1557. **imputat** (*imputat*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *imputatus*, IB;
1558. **imputator** *(imputatoriu*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *imputator*, IB;
1559. **incest** (*incestu*, Stamati) [< fr. *inceste*, lat. *incestus*, DEX];
1560. **incestuos** (*incestuosu*, Stamati) [< fr. *incestueux*, lat. *incestuosus*, DEX];
1561. **inchiziție** (*incuiziție*, IG) [< fr. *inquisition*, lat. *inquisitio*, DEX];
1562. **incoativ** (*inhoativu*, Stamati) [< fr. *inchoatif*, lat. *inchoativus*, DEX];
1563. **incomod** (IG) [< fr. *incommode*, lat. *incommodus*, DEX];
1564. **incomoditate** (IG) [< fr. *incommodité*, DEX];
1565. **incomunicare** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; este probabil o creație a lui IG];
1566. **infern** (*infernu*, Stamati) [< lat. *infernus*, DEX];
1567. **infernal** (i*nfernalu*, Stamati) [< fr. *infernal*, lat. *infernalis*, DEX];

1568. **infinit** (*infinitu*, Stamati) [< lat. *infinitus*, fr. *infini*, DEX];
1569. **infinitiv** (*infinitivu*, Stamati) [< fr. *infinitif*, lat. *infinitivus*, DEX];
1570. **influență** (GTN; *influenție*, Stamati) [< fr. *influence*, DEX];
1571. **in folio** (Stamati) [< lat. *in-folio*, DEX];
1572. **informa (a)** (*inform*, IB) [< fr. *informer*, lat. *informare*, DEX] lat. *informo*, IB;
1573. **informare** (IB) [din *(a) informa* + *-re*, DEX] lat. *informatio*, IB;
1574. **informat** (IB) [din *(a) informa*, prin conversiune, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *informatus*, IB;
1575. **informator** (*informatoriu*, IB) [< fr. *informateur*, DEX] lat. *informator*, IB;
1576. **inhibiție** (*inhibitie* "oprire sententii in lontru", IB) [< fr. *inhibition*, lat. *inhibitio*, DEX] lat. *inhibitio*, IB;
1577. **inscripție** (*înscripție*, Șincai) [< fr. *inscription*, lat. *inscriptio*, DEX];
1578. **inspecto**r (IG) [< rs. *inspector*, DEX];
1579. **instala (a)** (*installesc*, IB) [< fr. *installer*, DEX] lat. *installo*, IB;
1580. **instalație** (*installatie*, IB) [< fr. *installation*, DEX] lat. *installatio*, IB;
1581. **instanță** (*instanție*, Iorgovici; *inștanție*, LB; *instantie* "rugare, jeluire", IB) [< fr. *instance*, lat. *instantia*, DEX] lat. *instantia*, Iorgovici; gal. *instance*, LB; lat. *instantia*, LB, IB;
1582. **institut** (*insteitut*, IB) [< fr. *institut*, lat. *institutum*, DEX] lat. *institutum*, IB;
1583. **instructor** (LB) [< fr. *instructeur*, rs. *instruktor*, DEX];
1584. **instrucție** (*instructie* "modu inveteituri dat", IB) [< fr. *instruction*, DEX] lat. *instructio*, IB;
1585. **instrument** (IB, IG; *istrument*, Gracián) [< fr. *instrument*, lat. *instrumentum*, DEX] lat. *instrumentum*, IB;
1586. **insulă** (IB, CR, GTN) [< lat. *insula*, DEX];
1587. **insurecție** (*insurectie* "sculare la rezboi", IB) [< fr. *insurrection*, lat. *insurrectio*, DEX] lat. *insurrectio*, IB;
1588. **interes** (Gracián, Codrescu) [< it. *interesse*, rs. *interes*, germ. *Interesse*, DEX];
1589. **interesant** (CR) [< fr. *intéressant*, DEX];
1590. **interesat** (Gracián) [din rom. (*a) interesa*, cf. fr. *intéressé*, it. *interessato*, DEX];
1591. **interoga (a)** (*interrogare*, Iorgovici) [< fr. *interroger*, lat. *interrogare*, DEX] lat. *interrogare*, Iorgovici;
1592. **interogație** (*interrogație*, Iorgovici) [< fr. *interrogation*, lat. *interrogatio*, DEX] lat. *interrogatio*, Iorgovici;
1593. **interpret** (IHR) [< fr. *interprète*, lat. *interpres*, DEX];

1594. **inunda (a)** (*inund*, IB) [< fr. *inonder*, lat. *inundare*, DEX] lat. *inundo*, IB;
1595. **inundare** (IB) [format în română de la (*a) inunda* + *-re*, DEX] lat. *inundatio*, IB;
1596. **inundat** (IB) [din rom. (*a) inunda*, prin conversiune, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *inundatus*, IB;
1597. **invariabil** ("neschimbat, nesupus la schimbare, la prefacere", IG) [< fr. *invariable*, DEX];
1598. **invalid** (Budai-Deleanu) [< fr. *invalide*, lat. *invalidus*, DEX];
1599. **invenție** (LB) [< fr. *invention*, lat. *inventio*, DEX] lat. *inventio*, LB;
1600. **invita (a)** (*invitu*, LB) [< fr. i*nviter*, lat. *invitare*, DEX];
1601. **invitare** (LB) [din *(a) invita* + -re, DEX] lat. *incitatio, irritatio, instigatio*, LB;
1602. **invitator** *(invitătoriu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din lat. *invitator*];
1603. **invitătură** (LB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat pe teren românesc];
1604. **invidie** (Iorgovici) [< it., lat. *invidia*, DEX] lat. *invidia*, Iorgovici;
1605. **ipocrit** (*hypocrita, ipocrita*, IB; *ipocritu*, LB) [< fr. *hypocrite*, DEX] lat. *hypocrita*, IB, LB;
1606. **ipocrizie** (*hypocrisia*, IB; *ipocrisu*, LB) [< fr. *hypocrisie*, DEX] lat. *hypocrisia*, IB; *hypocrysis*, LB;
1607. **ipohondrie** (*hypocondria*, IB) [< fr. *hypocondrie*, DEX] lat. *hypocondria*, IB;
1608. **ipohondric** (*hypocondriac*, IB) [neînregistrat în DEX; apare în DN, cf. fr. *hypocondriaque*] lat. *hypocondriacus*, IB;
1609. **ipostază** (*hypostas* "substantie prin sine statatoare, facie, fiintie", IB) [< fr. *hypostase*, DEX] lat. *hypostasi*s, IB;
1610. **ipostatic** (*hypostateic*, IB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *hypostaticus*, IB;
1611. **ipoteză** (*hypothes*, IB) [< fr. *hypothèse*, DEX] lat. *hypothesis*, IB;
1612. **irigație** (Stamati) [< fr. *irrigation*, lat. *irrigatio*, DEX];
1613. **iritație** (Stamati) [< fr. *irritation*, lat. *irritatio*, DEX];
1614. **ironic** (*ironicu*, Stamati) [< fr. *ironique*, lat. *ironicus*, DEX];
1615. **ironie** (Stamati) [< fr. *ironie*, lat. *ironia*, DEX];
1616. **isoscel** (*isoscelu*, Stamati) [< fr. *isoscèle*, lat. *isosceles*, DEX];
1617. **istm** (*istmu*, Stamati) [< fr. *isthme*, lat. *isthmus*, DEX];
1618. **istoric** (IB) [< fr. *historique*, lat. *historicus*, it. *istorico*, DEX] lat. *historicus*, IB;
1619. **istoricesc** (IB) [< *istoric* + *-esc*; cf. rs. *istoriceskii*, DEX];

1620. **istorie** (Gracián, IB, PAH) [< lat. *historia*, it. *istoria*; cf. fr. *histoire*, DEX] lat. *historia*, IB;
1621. **italian** (*italiian*, Gracián; *tălianu*, LB; Budai-Deleanu, PAH) [< it. *italiano*, DEX];
1622. **italic** (Bărnuțiu) [< fr. *italique*, lat. *italicus*, DEX];
1623. **italienesc** (*tălienescu*, LB) [< *italian* + *-esc*, DEX];
1624. **italienește** (*tălienesce*, LB) [< *italian* + *-ește*, DEX];
1625. **itinerar** (*itinerariu*, Stamati) [< fr. *itinéraire*, lat. *itinirarius*, DEX];
1626. **izolat** (*isolatu*, Stamati) [din *(a) izola*, prin conversiune; cf. fr. *isolé*, it. *isolato*, DEX];
1627. **izolație** (*isolație*, Stamati) [< fr. *isolation*, DEX];
1628. **izometric** (*isometricu*, Stamati) [< fr. *isométrique*, DEX];
1629. **izometrie** (*isometrie*, Stamati) [nu apare în DEX; DN: < fr *isométrie*, germ. *Isometrie*];
1630. **încuraja (a)** (IG) [din *în-* + *curaj* + *-a*, DEX];
1631. **jovial** (IHR) [< fr. *jovial*, DEX];
1632. **jubileu** (*iubileu*, Stamati) [< fr. *jubilé*, lat. *jubilaeus*, DEX];
1633. **jurisconsult** (*iurisconsultu*, Stamati) [< fr. *jurisconsulte*, lat. *jurisconsultus*, DEX];
1634. **jurisdicție** (*iurisdicție*, Stamati) [< fr. *juridiction*, lat. *jurisdictio*, DEX];
1635. **kilogram** (*kilogramu*, IG) [< fr. *kilogramme*, DEX];
1636. **kilolitru** (IG) [< fr. *kilolitre*, DEX];
1637. **kilometru** (IG) [< fr. *kilomètre*, DEX];
1638. **labirint** (*labyrinthu*, LB; IB; *lavirinhd*, Gracián; *lavirint*, IG) [< fr. *labyrinthe*, lat. *labyrinthus*, DEX] lat. *labyrinthus*, LB, IB; < gr., IG;
1639. **laconic** (IB) [< fr. *laconique*, DEX] lat. *laconicus*, IB;
1640. **laconism** (IB) [< fr. *laconisme*, DEX] lat. *laconismus*, IB;
1641. **laic** ("om mirean", IB) [< fr. *laïque*, lat. *laicus*, DEX] lat. *laicus*, IB;
1642. **lanternă** (IG) [< fr. *lanterne*, DEX] < it. *lanterna*, IG;
1643. **lapis** (IG) [< fr., lat. *lapis*, DEX] < fr. *lapis*, IG;
1644. **lar** (*-i*, "adică dumnezei dă casă pă la romani", IG) [*lari* < lat. *Lar, Laris*, DEX];
1645. **larvă** (LB, IG) [< fr. *larve*, DEX] lat. *larva*, LB; < (fr.) *larve*, IG;
1646. **latin** (Micu-Klein, Budai-Deleanu) [< lat. *latinus*, fr. *latin*, DEX];
1647. **latinism** ("idiotismul latinesc, însuşirea limbii latineşti", IG) [< fr. *latinisme*, DEX];
1648. **latinist** ("cel ce grăieşte, cunoaşte limba latinească", IG) [< fr. *latiniste*, DEX];
1649. **laureat** (IB) [< fr. *lauréat*, lat. *laureatus*, DEX] lat. *laureatus*, IB;
1650. **lavandă** (IG) [< fr. *lavande*, DEX] < it. *lavanda*, IG;

1651. **lavă** (IG) [< fr. *lave*, it. *lava*, DEX] < it. *lava*, IG;
1652. **laxativ** (IG) [< fr. *laxatif*, DEX] < fr. *laxatif*, IG;
1653. **lăudabil** (IG) [< lat. *laudabilis*, DEX];
1654. **lecticar** *(lecteicariu*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *lecticarius*, IB;
1655. **lectică** (*lecteica*, IB) [< lat. *lectica*, DEX /în DEX este prezentat ca moştenit/, DN] lat. *lectica*, IB;
1656. **legislativ** (IG) [< fr. *législatif*, DEX];
1657. **legislatură** (IG) [< fr. *législature*, DEX];
1658. **legislație** (*legislațiie*, IG) [< fr. *législation*, lat. *legislatio*, DEX];
1659. **legist** (IG) [< fr. *légiste*, DEX];
1660. **legitim** (IG) [< fr. *légitime*, lat. *legitimus*, DEX];
1661. **legitima (a)** (IG) [< fr. *légitimer*, DEX]; Şi derivate: *legitimător, legitimat, legitimată, legitimare, legitimăcios, legitimăcioasă, legitimelnic, legitimelnică, legitimatic, legitimatică, a dălegitima,...*
1662. **legitimație** (*legitimațiie*, IG) [< fr. *légitimiation*, DEX];
1663. **legitimitate** (IG) [< fr. *légitimité*, DEX];
1664. **legiune** (*legion*, Şincai; şi *legion, legheon*, IG) [< fr. *légion*, lat. *legio*, DEX] < it. *legione*, IG;
1665. **legumă** (Gracián) [< lat. *legumen*, DEX];
1666. **leopard** (*leo-pardos*, Gracián; IB) [< fr. *léopard*, lat. *leopardus*, DEX] lat. *leopardus*, IB;
1667. **leptograf** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN];
1668. **leptografie** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN];
1669. **leptolog** (IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN];
1670. **leptologie** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; probabil împrumutat din neogreacă, după cum spune I. Golescu] < gr., IG;
1671. **letargic** *(letarghic*, IB) [< fr. *léthargique*, DEX] lat. *lethargicus*, IB;
1672. **letargie** (*letarghia*, IB; *letargiie, litargiie, litarghiie*, IG) [< fr. *léthargie*, DEX] lat. *lethargia*, IB; < gr., IG;
1673. **levată** (IG) [< fr. *levée*, DEX] < fr. *levée*, IG;
1674. **lexicograf** (IG) [< fr. *lexicographe*, DEX];
1675. **lexicografic** (IG) [< fr. *lexicographique*, DEX];
1676. **lexicografie** (IG) [< fr. *lexicographie*, DEX];
1677. **lexicolog** (IG) [< fr. *lexicologue*, DEX];
1678. **lexicologic** (IG) [< fr. *lexicologique*, DEX];
1679. **lexicologie** (IG) [< fr. *lexicologie*, DEX];
1680. **lexicon** (IG) [< lat., fr. *lexicon*, DEX] < gr., IG;
1681. **liard** ("adică o monedă dă aramă din Franța", IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din franceză] < fr. *liard*, IG;

1682. **libație** (*libațiie*, IG) [< fr. *libation*, lat. *libatio*, DEX] < fr. *libation*, IG;
1683. **libel** (*libelă*, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *libelle*, cf. lat. *libellus*] < it. *libello*, IG;
1684. **libelist** ("cel ce alcătuieşte, face libele", IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *libelliste*];
1685. **liber** (IB, IG) [< fr. *libre*, lat. *liber*, DEX] lat. *liber*, IB;
1686. **liberal** (IG, PAH) [< fr. *libéral*, lat. *liberalis*, DEX];
1687. **libert** (IB) [< lat. *libertus*, DEX] lat. *libertus*, IB;
1688. **libertate** (*Proclamația de la Izlaz*, IG) [< fr. *liberté*, lat. *libertas*, DEX] < fr. *liberté*, IG;
1689. **libertin** (PAH, IG) [< fr. *libertin*, lat. *libertinus*, DEX];
1690. **libian** (*libyan*, *libyana*, IB) [< fr. *libyen*, DEX];
1691. **librar** (*librariu*, Bărnuțiu; *librer*, IG) [< fr. *libraire*, lat. *librarius*, DEX] < fr. *libraire*, IG;
1692. **librație** (*librațiie*, IG) [neatestat în DEX; DN: cf. it. *librazione*, fr. *libration*, lat. *libratio*] < it. *librazione*, IG;
1693. **librărie** (*librăriie*, IG) [<*librar* + *-ărie*, DEX];
1694. **licență** (IG) [< fr. *licence*, lat. *licentia*, DEX] < it. *licenza*, IG;
1695. **liceu** (şi *licheu*, IG) [< fr. *lycée*, lat. *lyceum*, DEX] < gr., IG;
1696. **lichid** (şi *licuid*, IG; *licuid*, PAH) [< fr. *liquide*, lat. *liquidus*, DEX] < it. *liquido*, IG;
1697. **lichior** (IG) [< fr. *liqueur*, DEX] < it. *liquore*, IG;
1698. **licorn** (Gracián) [< fr. *licorne*, DEX];
1699. **limita (a)** (*limiteluesc* "marginesc", IB) [< fr. *limiter*, lat. *limitare*, DEX; varianta din IB pare a fi o creație pe teren românesc; nu l-am identificat în dicționarele maghiare consultate] lat. *limito*, IB;
1700. **limitat** (IB) [din *(a) limita*, prin conversiune; cf. fr. *limité*, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *limitatio*, IB;
1701. **limitație** (*limitatie*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; în IB, împrumut din latină] lat. *limitatio*, IB;
1702. **limitat** (IB) [din (*a) limita*, prin conversiune; cf. fr. *limité*, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *limitatus*, IB;
1703. **limitrof** (*limitroph*, IB) [< fr. *limitrophe*, DEX] lat. *limitrophus*, IB;
1704. **limonadă** (*lemonadă*, LB; şi *lemonadă*, IG) [< fr. *limonade*, germ. *Limonade*, DEX];
1705. **lineal** (*lineal*, IG) [< germ. *Lineal*, DEX];
1706. **linia (a)** (*liniezu*, LB; *lineez*, IB; *a liniia*, IG) [< *linie* + *-a*, DEX] *lineo*, IB;
1707. **liniar** (IG) [< fr. *linéaire*, lat. *linearis*, DEX];
1708. **linie** (LB; *linee*, IB; Gh. Lazăr, anonim/ 1822; *liniie*, IG) [< lat., it. *linea*, germ. *Linie*, fr. *ligne*, DEX] lat. *linea*, IB, LB; < it. *linea*, IG;

1709. **linx** (“adică o fiară sălbatică şî foarte rea, în chipul pisicii, ce vede dă dăparte”, IG) [< fr., lat. *lynx*, DEX] < gr., IG;
1710. **liră** (“un instrument”, IG) [< fr. *lyre*, lat. *lyra*, DEX] < gr., IG;
1711. **liric** (IG) [< fr. *lyrique*, DEX];
1712. **listă** (IB, Bărnuțiu; şi *list*, IG) [< fr. *liste*, DEX] lat. *lista*, *registrum*, *cathalogus*, IB;
1713. **literal** (IG) [< fr. *littéral*, lat. *litteralis*, DEX];
1714. **literar** (*literariu*, IB; IG) [< fr. *littéraire*, lat. *litterarius*, DEX] lat. *literarius*, IB;
1715. **literat** (IB) [< lat. *litteratus*, DEX] lat. *literatus*, IB;
1716. **literator** (IG) [< fr. *littérateur*, lat. *litterator*, DEX] lat. *literator*, IB;
1717. **literatură** (IB, Kogălniceanu, Bărnuțiu, IG) [< fr. *littérature*, lat. *litteratura*, DEX] lat. *literatura*, IB;
1718. **literă** (LB; *litera*, IB; *leteră*, Budai-Deleanu; IG) [< lat. *littera*, DEX] lat. *litera*, LB, IB;
1719. **litofag** (IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *lithophage*];
1720. **litofit** (IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *lithophyte*] < gr., IG;
1721. **litograf** (IG) [< fr. *lithographe*, DEX];
1722. **litografic** (IG) [< fr. *lithographique*, DEX];
1723. **litografie** (IG) [< fr. *lithographie*, DEX] < gr., IG;
1724. **litolog** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN] < gr., IG;
1725. **litologic** (IG) [nu apare în DEX; în DN: < fr. *lithologique*];
1726. **litologie** (*litologiie*, IG) [neînregistrat în DEX; DN: < fr. *lithologie*];
1727. **litotă** (IG) [< fr. *litote*, DEX];
1728. **litotom** (IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *lithotome*] < gr., IG;
1729. **litotomie** (*litotomiie*, IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *lithotomie*];
1730. **litotomist** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN];
1731. **livrea** (“adică haină dă slugă”, IG) [< fr. *livrée*, DEX] < it. *livrea*, IG;
1732. **livrezon** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din franceză] < fr. *livraison*, IG;
1733. **lizenterie** (*lisenteriie* “adică urinare cu sânge”, IG) [nu apare în DEX, nici în DN];
1734. **local** (“adică dintr-acel loc”, IG) [< fr. *local*, DEX];
1735. **localitate** (IG) [< fr. *localité*, DEX];
1736. **locomotor** (IG) [< fr. *locomoteur*, DEX];
1737. **locomoție** (*locomoțiie*, IG) [< fr. *locomotion*, DEX];
1738. **locotenent** (*liiotenan*, Gracián; *lietenant*, IG) [< it. *locotenente*, DEX; atestările din Gracián şi din Golescu sunt clar împrumuturi din fr. *lieutenant*] < it. *locotenente*, *luogotenente*, fr. *lieutenant*, IG;
1739. **locuțiune** (*locuțiie*, IG) [< fr. *locution*, lat. *locutio*, DEX] < it. *locuzione*, IG;

1740. **logaritm** (IG) [< fr. *logarithme*, DEX] < gr., IG;
1741. **logaritmic** (IG) [< fr. *logarithmique*, DEX];
1742. **logic** (*loghic*, IB; IG) [< fr. *logique*, DEX] lat. *logicus*, IB;
1743. **logică** (*loghică*, IB; Heliade Rădulescu, IG) [< fr. *logique*, DEX] lat. *logica*, IB; < gr., IG;
1744. **logogrif** (IG) [< fr. *logogriphe*, DEX];
1745. **logomah** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN];
1746. **logomahie** (*logomahiie*, IG) [< fr. *logomachie*, DEX];
1747. **lojă** (IG) [< fr. *loge*, DEX];
1748. **longevitate** (IG) [< fr. *longévité*, lat. *longaevitas*, DEX] < fr. *longévité*, IG;
1749. **longitudine** (*longitude*, *lungitude*, IG) [< fr. *longitude*, lat. *longitudo*, DEX];
1750. **lord** (IG) [< engl., fr. *lord*, DEX];
1751. **lornietă** (IG) [< fr. *lorgnette*, DEX];
1752. **lusitan** (IB) [< fr. *Lusitains*, DEX; de ce din forma de plural?!];
1753. **lustru** (IB, Gracián, IG) [< fr. *lustre*, lat. *lustrum*, DEX] lat. *lustrum*, IB;
1754. **luteran** (IG; *luteranu*, LB) [< lat. *lutheranus*, germ. *Lutheraner*, DEX] lat. *Lutheranus*, LB;
1755. **lux** (IG) [< fr. *luxe*, lat. *luxus*, DEX] < fr. *luxe*, IG;
1756. **luxos** (IG) [< *lux* + *-os;* cf. fr. *luxueux*, DEX];
1757. **magie** (LB) [< fr. *magie*, DEX] lat. *magia*, LB;
1758. **magistrat** (*magistratu*, LB; Gracián) [< fr. *magistrat*, germ. *Magistrat*; cf. lat. *magistratus*, DEX] lat. *magistratus*, it. *magistrato*, LB;
1759. **magnet** (Gracián) [< ngr. *maghnítis*, germ. *Magnet*, DEX];
1760. **mahomedan** (*mahomedanu*, LB) [din n. pr. *Mahomed*; cf. fr. *mahométan*, DEX] lat. *mahomedanus*, LB;
1761. **maiestate** (Budai-Deleanu) [< lat. *maiestas*, fr. *majesté*, DEX];
1762. **maladiv** (IHR) [< fr. *maladif*, DEX];
1763. **manual** (Krețulescu) [< fr. *manuel*; cf. lat. *manualis*, it. *manuale*, DEX];
1764. **mapă** "hartă" (Budai-Deleanu) [< lat., it. *mappa*, fr. *mappe*, DEX];
1765. **mască** (Budai-Deleanu) [< fr. *masque*, germ. *Maske*, DEX];
1766. **matematic** (*mathemateic*, IB) [< fr. *mathématique*, it. *matematico*, DEX];
1767. **matematică** (IG) [< lat. *mathematica*, fr. *mathématique*, it. *matematica*, DEX];
1768. **materialnic** (*materialnicu*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat intern];

1769. **materie** (LB, IB, Gracián) [< lat., it. *materia*, rs. *materiia*, germ. *Materie*, DEX] lat. *materia, materies*, LB;
1770. **matern** (Iorgovici) [< lat. *maternus*, it. *materno*, DEX];
1771. **medic** (*medicu*, LB) [< lat. *medicus*, DEX] lat. *medicus*, LB;
1772. **medicină** (*mediçină*, LB) [< lat. *medicina*, germ. *Medizin*, rs. *mediținа*, DEX] lat. *medicina*, LB;
1773. **melancolic** (*melancholicu*, LB) [< fr. *mélancolique*, DEX] lat. *melancholicus*, LB
1774. **melancolie** (*melancholie*, LB; *melancholia*, IB) [< fr. *mélancolie*, lat. *melancholia*, DEX] lat. *melancholia*, lB, IB;
1775. **melodie** (*melodea*, IB) [< ngr. *melodía*, it. *melodia*, fr. *mélodie*, DEX] lat. *melodia*, IB;
1776. **meridian** (*Carte de geografie*) [< lat. *meridianus*, it. *meridiano*, fr. *méridien*, DEX];
1777. **metal** (*metalu*, LB; Gracián, anonim/ 1822) [< fr. *métal*, germ. *Metall*, DEX] lat. *metallum*, it. *metallo*, LB;
1778. **metropolă** (*metropolis*, Șincai) [< fr. *métropole*, DEX];
1779. **milion** (*milionu*, LB; I. Golescu) [< fr. *million*, DEX] lat. *millio*, LB;
1780. **militar** (*militariu*, Micu-Klein, LB; CR, PAH) [< fr. *militaire*, lat. *militaris*, germ. *Militär*, DEX] lat. *miles limitaneus*, LB;
1781. **miliție** (PAH) [< lat. *militia*, rs. *miliția*, DEX];
1782. **mină** (IG) [< fr. *mine*, germ. *Mine*, DEX] < it. *mina*, IG;
1783. **mineral** (Budai-Deleanu) [< fr. *minéral*, lat. *mineralis*, DEX];
1784. **ministru** (Gracián, Budai-Deleanu, *Proclamația de la Izlaz*, Șincai) [< lat. *minister*, fr. *ministre*, DEX];
1785. **minut** (Gracián) [< fr. *minute*, it. *minuto*, rs. *minuta*, germ. *Minute*, DEX];
1786. **misiune** (*misie*, Iorgovici) [< fr. *mission*, lat. *missio*, DEX] lat. *missio*, Iorgovici;
1787. **mitologic** (PAH) [< fr. *mythologique*, DEX];
1788. **mitologie** (PAH) [< fr. *mythologie*, lat. *mythologia*, DEX];
1789. **mod** (*modu* "1 adeq. typu"; "2. adeq. putere, potență", LB) [< lat. *modus*, it. *modo*, DEX] lat. *modus*, fr. *mode*, LB;
1790. **modă** (LB, Gracián, Budai-Deleanu) [< it. *moda*, germ. *Mode*, ngr. *móda*, fr. *mode*, DEX];
1791. **monarh** (Gracián; *monarchu*, LB) [< ngr. *monárhis*, germ. *Monarch*, DEX] lat. *monarcha*, gr. *monarhos*, LB;
1792. **monarhicesc** (*monarchicesc*, IB) [nu apare în DEX, nici în DN; este probabil un derivat analogic al lui Ioan Bobb];

1793. **monarhie** (*monarchie*, LB; *monarchia*, IB; Gracián) [< ngr. *monarhía*, lat. *monarchia*, germ. *Monarchie*, fr. *monarchie*, DEX] lat. *monarchia*, LB;
1794. **monstruos** (GTN) [< fr. *monstrueux*, DEX];
1795. **monument** (CR) [< fr. *monument*, lat. *monumentum*, DEX];
1796. **moral** (adj. şi s., *moralu*, *moralişu*, LB; Gracián, PAH) [< lat. *moralis*, fr. *moral*, DEX] lat. *doctrina ethica*, *moralis*, LB;
1797. **multiplicație** (Iorgovici, LB) [< fr. *multiplication*, lat. *multiplicatio*, DEX];
1798. **musulman** (LB) [< fr. *musulman*, DEX] lat. *musulmanus*, LB;
1799. **muză** (IG; *musă*, LB, Budai-Deleanu) [< lat., it. *musa*, fr. *muse*, ngr. *músa*, germ. *Muse*] lat. *musa*, gr., LB;
1800. **muzicaş** (*musicaşu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; probabil format în română, din *musică* + *-aş*, după *ceteraş*] lat. *musicus*, LB;
1801. **muzică** (*musică*, LB; IG, CR, Gracián, Vaillant) [< lat., it. *musica*, fr. *musique*, germ. *Musik*] lat. *musica*, LB;
1802. **muzicesc** (*musicescu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *musicus*, LB;
1803. **nadir** ("semnul, puctul cel dă jos, se supt picerele noastre, cel înpotriva lui *zenit"*, IG) [< fr. *nadir*, DEX];
1804. **nativ** (Iorgovici) [< lat. *nativus*, fr. *natif*, germ. *nativ*, DEX] lat. *nativus*, Iorgovici;
1805. **nativitate** (Iorgovici) [neînregistrat în DEX; DN: cf. fr. *nativité*] lat. *nativitas*, Iorgovici;
1806. **natural** (*narturale(!)*, Iorgovici; "dă natură, firesc", IG) [< lat. *naturalis*, it. *naturale*, fr. *naturel*, germ. *Naturell*, DEX] lat. *naturalis*, Iorgovici;
1807. **naturalism** ("caracterul celui natural", IG) [< fr. *naturalisme*, DEX];
1808. **naturalitate** (IG) [neatestat în DEX; DN: cf. fr. *naturalité*, lat. *naturalitas*];
1809. **naturaliza (a**) ("a să face pământean, IG) [< fr. *naturaliser*, DEX];
1810. **natură** (*natura*, Iorgovici; Micu-Klein, LB, IG) [< fr. *nature*, lat., it. *natura*, germ. *Natur*, DEX]; lat. *natura*, Iorgovici, LB;
1811. **nație, națiune** (*nație*, LB, Diaconovici-Loga, Iorgovici, Kogălniceanu; *naționu*, LB) [< lat. *natio*, it. *nazione*, fr. *nation*, rs. *națiia*, DEX] lat. *natio*, Iorgovici, LB;
1812. **național** (*naționale*, Iorgovici; Diaconovici-Loga, Kogălniceanu) [< lat. *nationalis*, fr. *national*, DEX] lat. *nationalis*, Iorgovici;
1813. **naționaliza (a**) ("adică a face să fie tot aceiaş naţiie", IG) [< fr. *nationaliser*, DEX];
1814. **nazal** (*nasal*, *nasală* "dă nas", IG) [< fr. *nasal*, DEX];
1815. **necesitate** (IHR) [< lat. *necessitas*, fr. *nécessité*, DEX];

1816. **nobil** (*nobile*, Iorgovici; *nobilu*, LB; anonim/ 1822) [< lat. *nobilis*, germ. *nobil*, it. *nobile*, fr. *noble*, DEX] lat. *nobilis*, Iorgovici, LB;
1817. **nobilitate** (Iorgovici) [< lat. *nobilitas*, DEX] lat. *nobilitas*, Iorgovici;
1818. **nominativ** (Iorgovici) [< lat. *nominativus*, fr. *nominatif*, DEX];
1819. **nota (a)** (*notare*, Iorgovici) [< fr. *noter*, lat. *notare*, DEX] lat. *notare*, Iorgovici;
1820. **notabil** ("ce e vrednic de însemnat, adecă de socotință", Iorgovici) [< fr. *notable*, lat. *notabilis*, DEX] lat. *notabilis*, Iorgovici;
1821. **notar** (*notariu*, *notareşu*, LB) [< fr. *notaire*, lat. *notarius*, germ. *Notar*, DEX] lat. *notarius*, LB;
1822. **notă** (*nota*, Iorgovici; LB) [< fr. *note*, lat., it. *nota*, DEX] lat. *nota*, Iorgovici, LB; lat. *notatio*, *adnotatio*, LB;
1823. **notiție** ("cunoştința de ceva", Iorgovici) [< it. *notizia*, lat. *notitia*, DEX] lat. *notitia*, Iorgovici;
1824. **noțiune** ("perceperea de un lucru", Iorgovici) [< fr. *notion*, lat. *notio*, DEX] lat. *notio*, Iorgovici;
1825. **nuanță** (*nuanse*, Stamati) [< fr. *nuance*, DEX];
1826. **nud** (IHR) [< lat. *nudus*, it. *nudo*, DEX];
1827. **nulă** (IG; *nullă*, LB) [< ngr. *nula*, lat. *nulla*, germ. *Null*, DEX] lat. *nulla*, LB;
1828. **numismă** (LB) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din lat. *numisma*, *nomisma*];
1829. **nuvelă** (*novele* s. pl."gazetă", LB) [< fr. *nouvelle*, it. *novella*, DEX] lat. *ephemerides*, *acta publica*, LB;
1830. **obiect** (*object*, Codrescu) [< lat. *obiectum*, germ. *Objekt*, DEX];
1831. **obliga (a)** (*obligare* "lega împrejur sau se face cuiva ceva detor", Iorgovici) [< lat. *obligare*, fr. *obliger*, DEX] lat. *obligare*, Iorgovici;
1832. **obligație** (Iorgovici) [< fr. *obligation*, lat. *obligatio*, DEX] *obligatio*, Iorgovici;
1833. **observa (a)** ("adică a păzi cele canonicești, a privi cu dă amăruntul", IG) [< fr. *observer*, lat. *observare*, DEX] < fr. *observer*, IG;
1834. **observație** (Budai-Deleanu) [< germ. *Obervation*, fr. *observation*, lat. *observatio*, DEX];
1835. **obstinație** (*obstinații*e, IG) [< lat. *obstinatio*, fr. *obstination*, DEX] < fr. *obstination*, IG;
1836. **ocaz** (*occazu* "căzutu soarelui şi măcar de fiece", Iorgovici) [neînregistrat în DEX, nici în DN] lat. *occasus*, Iorgovici;
1837. **ocazie** (*occazie*, Iorgovici) [< fr. *occasion*, germ. *Okasion*, lat. *occasio*, DEX] lat. *occasio*, Iorgovici;
1838. **occident** (*occidente*, Iorgovici) [< fr. *occident*, lat. *occidens*, DEX] lat. *occidens*, Iorgovici;

1839. **ocean** (*oçeanu*, LB) [< lat. *oceanus*, germ. *Ozean*, fr. *océan*, DEX] lat. *oceanus*, LB;
1840. **oculist** (*oculistă* "doftor seu vraciu de ochi", LB) [< fr. *oculiste*, DEX] lat. *medicus ocularius*, LB;
1841. **ocult** (*ocultu*, Stamati) [< fr. *occulte*, DEX];
1842. **ocupa (a)** (*occupare*, Iorgovici; Bărnuțiu, *Proclamația de la Izlaz*) [< lat. *occupare*, fr. *occuper*, DEX] lat. *occupare*, Iorgovici;
1843. **ocupație** (*occupație*, Iorgovici) [< fr. *occupation*, lat. *occupatio*, DEX] lat. *occupatio*, Iorgovici;
1844. **ofensivă** (CR) [< fr. *offensive*, germ. *Offensive*, DEX]
1845. **ofițer** (Gracián) [< pol. *oficer*, rs. *ofițer*, fr. *officier*, DEX];
1846. **olivă** (LB) [< lat. *oliva*, germ. *Olive*, fr. *olive*, DEX] lat. *oliva*, LB;
1847. **omagiu** (*homaghium*, IB) [< it. *omaggio*, DEX] lat. *homagium*, IB;
1848. **omisiune** (*omisie*, Iorgovici; *omisiie*, IG) [< fr. *omission*, lat. *omissio*, DEX] lat. *omissio*, Iorgovici; < it. *omissione*, IG;
1849. **omite (a)** (*omitere*, Iorgovici) [< lat. *omittere*, DEX] lat. *omittere*, Iorgovici;
1850. **omolog** (Budai-Deleanu) [< fr. *homologue*, DEX];
1851. **omoplat** (Krețulescu) [< fr. *omoplate*, DEX];
1852. **onix** (IB) [< fr. *onyx*, DEX] lat. *onichinus*, IB;
1853. **onorat** (Diaconovici-Loga, anonim/ 1822) [din (*a) onora*, participiu convertit în adjectiv, DEX];
1854. **onora (a)** (Diaconovi-Loga) [< lat. *honorare*, fr. *honorer*, it. *onorare*, DEX];
1855. **opinie** (GTN) [< lat. *opinio*, fr. *opinion*, DEX];
1856. **opoziție** (*oppoziție*, Iorgovici) [< lat. *oppositio*, fr. *opposition*, germ. *Opposition*, DEX] lat. *opositio(!)*, Iorgovici;
1857. **optativ** (*otativă*, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *optatif*, lat. *optativus*, DEX];
1858. **optimism** (IG) [< fr. *optimisme*, germ. *Optimismus*, DEX];
1859. **optimist** (IG) [< fr. *optimiste*, DEX];
1860. **opune (a)** (*opponere*, Iorgovici) [< lat. *opponere*, fr. *opposer*, DEX] lat. *opponere*, Iorgovici;
1861. **oraj** *(-uri/-e*, "adică furtună cu vijeliie mare", IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *orage*] < fr. *orage*, IG;
1862. **oranjerie** (*oranjeriie* "florăriie dă flori, dă pomi...", IG) [< fr. *orangerie*, DEX] < fr. *orangerie*, IG;
1863. **orar** (*orariu*, LB) [< sl.. *orari*, lat. *orarium*, DEX] lat. *stola diaconalis*, LB;
1864. **orator** (IG) [< lat. *orator*, fr. *orateur*, DEX] < lat. *orator*, IG;
1865. **orbită** (și *orbitu*, Stamati) [< fr. *orbite*, lat. *orbita*, DEX];

1866. **orchestră** (IG) [< fr. *orchestre*, germ. *Orchester*, it. *orchestra*, rs. *orkestr*, DEX] < gr., IG;
1867. **organ** ("orique unealtă", LB; Gracián, Budai-Deleanu) [< sl. *or(u)ganu*, ngr. *órganon*, lat. *organum*, it. *organo*, DEX] lat. *organum, instrumentum*, LB;
1868. **organic** (Budai-Deleanu) [< lat. *organicus*, fr. *organique*, DEX];
1869. **organist** (*orgănistă*, LB) [< fr. *organiste*, germ. *Organist*, it. *organista*, DEX] lat. *organista*, LB;
1870. **oribil** (IHR) [< fr. *horrible*, lat. *horribilis*, DEX];
1871. **orient** (IG) [< fr. *orient*, lat. *oriens*, germ. *Orient*, DEX] < it. *oriente*, IG;
1872. **original** (Kogălniceanu, GTN) [< lat. *originalis*, fr. *original*, DEX];
1873. **origine** (*origină* "adică începerea unui lucru", IG) [< lat. *origo*, fr. *origine*, DEX] < it. *origine*, IG;
1874. **orizont** (*horizon*, IB; CR) [< germ. *Horizont*, ngr. *orízon*, it. *orizzonte*, lat., fr. *horizon*, DEX] lat. *horizon*, IB;
1875. **ornamanet** *(-uri, -e*, IG) [< fr. *ornement*, it. *ornamento*, lat. *ornamentum*, DEX] < it. *ornamento*, IG;
1876. **ortografie** (Budai-Deleanu; *orthografie*, Ienăchiță Văcărescu) [< lat. *orthographia*, DEX];
1877. **orzată** ("adică o băutură răcoritoare dă migdale, dă semințe pisate cu zahăr", IG) [nu apare în DEX, nici în DN] < it. *orzata*, IG;
1878. **palat** (*pălatu*, LB; Gracián) [< lat. *palatum*, it. *palato;* cf. fr. *palais*, DEX] lat. *palatium*, LB;
1879. **palestră** *(palestra*, IB) [< lat. *palaestra*, DEX];
1880. **papă** (*papa* "de la Roma, patriarchul Romei", LB) [< lat., sl. *papa*, DEX] lat. *papa*, LB;
1881. **paradă** (*parade*, LB) [< germ. *Parade*, fr.*parade*, DEX; în LB, pare a fi mai degrabă un împrumut din maghiară] lat. *solemne, solemnitas, pompa*, magh. *páráde, pompa*, germ. *Die Parade*, fr. *parade*, LB;
1882. **paradigmă** (LB) [< lat. *paradigma*, ngr. *parádigma*, DEX] lat. *paradigma, exemplum*, LB;
1883. **paragraf** (*paragrafu*, LB) [< lat. *paragraphus*, fr. *paragraphe*, DEX] lat. *paraphus*, LB;
1884. **paralel** (adj., Gh. Lazăr; s. f., anonim/ 1822) [< lat. *parallelus*, it. *parallelo*, fr. *parallèle*, germ. *Parallele*, DEX];
1885. **parantează** (*parenthesă*, Gracián; *parentesu*, LB) [< fr. *parenthèse*, DEX] lat. *parenthesis*, LB;
1886. **pardon** (*pardonu*, LB) [< germ. *Pardon*, fr. *pardon*, DEX] lat. *gratia, venia*, fr. *pardon*, LB;

1887. **parimie** (și *parimină*, LB; *parimiie*, Gracián) [< ngr. *parimía*, DEX] lat. *proverbium*, gr. *paroimia*, LB;
1888. **parlament** (*parlamentu*, LB) [< fr. *parlement*, DEX] lat. *supremus Senatus Regni*, LB;
1889. **paroh** (*parohu*, LB) [< lat. *parochus*, germ. *Parochus*, DEX] lat. *parochus*, LB;
1890. **parohian** (*parohianu*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *parochianus*, LB;
1891. **parohie** (*parochie*, LB) [< lat. *parochia*, germ. *Parochie*, DEX] lat. *parochia*, LB;
1892. **parolă** (LB, Șincai, IG; *parola*, IB) [< fr. *parole*, it. *parola*, germ. *Parole*, DEX] lat. *fides, promissum*; fr. *parole*, LB;
1893. **parter** (GTN) [< fr. *parterre*, DEX];
1894. **particular** (*particulare*, Iorgovici; Codrescu) [< lat. *particularis*, germ. *partikular, Partikular*, DEX] lat. *particularis*, Iorgovici;
1895. **particulă** *(particula*, Iorgovici) [< fr. *particule*, lat. *particula*, DEX] lat. *particula*, Iorgovici;
1896. **partițiune** (*partiție*, Iorgovici) [< fr. *partition*, DEX] lat. *partitio*, Iorgovici;
1897. **parțial** (*parțiale* "cel ce ține cu o parte din cele ce sunt în gâlceavă", Iorgovici) [< fr. *partial*, DEX] lat. *partiale*, Iorgovici;
1898. **parțialitate** ("ținerea cu o parte", Iorgovici) [< lat. *partialitas*, fr. *partialité*, DEX] lat. *partialitas*, Iorgovici;
1899. **pastoral** (*pastoralu*, LB) [< fr. *pastoral*, lat. *pastoralis*, it. *pastorale*, DEX] *scientia pastoralis*, LB;
1900. **patrie** (*patria*, LB; Diaconovici-Loga, Budai-Deleanu, Gracián) [< lat. *patria*, fr. *patrie*, DEX] lat. *patria, solum natale*, LB;
1901. **patriot** (*patriotu*, LB; Diaconovici-Loga, I. Golescu) [< ngr. *patriótis*, fr. *patriote*, germ. *Patriot*, DEX] lat. *patriota*, LB;
1902. **patron, patroană** (Diaconovici-Loga; *patronu, patronă*, LB) [< lat. *patronus*, germ. *Patron*, fr. *patron*, DEX] lat. *patronus, fautor, patrona, fautrix*, LB;
1903. **patrulă** (*patrolu*, LB) [< germ. *Patrulle*, DEX*;* în LB, din maghiară, după forma pe care o are cuvântul românesc în acest dicționar ardelean] lat. *milites circitores*, magh. *patrol*, germ. *Patrolle*, *Patrulle*, fr. *patroille(!)*, LB;
1904. **patruped** (*patrupedu*, Stamati) [< fr. *quadrupède*, lat. *quadrupes*, DEX];
1905. **pelican** (*pelicanu*, LB) [< ngr. *pelekán*, lat. *pelicanus*, fr. *pélican*, DEX] lat. *pelecanus*, LB;

1906. **percepe (a)** (*percepere*, Iorgovici) [< lat. *percipere*, DEX] lat. *percipere*, Iorgovici;
1907. **percept** (*perceptu*, Iorgovici) [nu apare în DEX, nici în DN] lat. *perceptus*, Iorgovici;
1908. **perdiție** (Iorgovici) [< fr. *perdition*, DEX] lat. *perditio*, Iorgovici;
1909. **peren** (*perenne*, adv., Iorgovici) [< lat. *perennis*, fr. *pérenne*, DEX, pentru adj.] lat. *perenne*, Iorgovici;
1910. **perenal** (*perennale*, Iorgovici) [nu este atestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *perennale*, Iorgovici;
1911. **perenitate** (*perennalitate*, Iorgovici) [< fr. *pérennité*, DEX] lat. *perennalitas*, Iorgovici;
1912. **perfid** (IHR) [< fr. *perfide*, DEX];
1913. **perfiditate** (IHR) [nu apare în DEX. nici în DN; nu l-am identificat în dicționarele franțuzești, italienești și latinești consultate; pare a fi o creație a lui Heliade Rădulescu];
1914. **pergament** (*pargamentu*, LB) [< lat. *pergamentum*, DEX] lat. *membrana*, *charta pergamena*, LB;
1915. **pericol** (*periculu*, Iorgovici, LB) [< lat. *periculum*, it. *pericolo*, DEX] lat. *periculum*, Iorgovici, LB;
1916. **periculos** (Iorgovici) [< lat. *periculosus*, it. *pericoloso*, DEX] lat. *periculosus*, Iorgovici;
1917. **permisie** (Iorgovici) [< fr. *permission*, lat. *permissio*, DEX] lat. *permissio*, Iorgovici;
1918. **permite (a)** (*permitere*, Iorgovici) [< fr. *permettre*, lat. *permittere*, DEX] *permittere*, Iorgovici;
1919. **persecutor** (Iorgovici) [< fr. *persécuteur*, DEX] lat. *persecutor*, Iorgovici;
1920. **persecuție** (Iorgovici) [< fr. *persécution*, DEX] lat. *persecutio*, Iorgovici;
1921. **persoană** (*personă*, LB; PAH) [< lat. *persona*, germ. *Person*, fr. *personne*, DEX] lat. *persona*, LB;
1922. **perspectivă** (*perşpectivu*, LB) [< fr. *perspective*, DEX] lat. *thelescopium*, *perspectiva*, LB;
1923. **perpendicular** (IG) [< lat. *perpendicularis*, germ. *perpendikular*, fr. *perpendiculaire*, DEX];
1924. **perucă** (*parocă*, LB) [< fr. *perruque*, it. *perrucca*, DEX] lat. *capilmentum*, magh. *paróka*, germ. *Peructe*,*Perüque*, LB;
1925. **pervers** (Iorgovici) [< fr. *pervers*, DEX] lat. *perversus*, Iorgovici;
1926. **perversitate** (Iorgovici) [< fr. *perversité*, DEX] lat. *perversitas*, Iorgovici;

1927. **perverti (a)** (*pervertire*, Iorgovici) [< fr. *pervertir*, DEX] lat. *pervertere*, Iorgovici;
1928. **petiție** (IHR) [< fr. *pétition*, DEX];
1929. **piață** (*piațiu*, LB) [< it. *piazza*, DEX; după formă, în LB, din maghiară] lat. *forum, platea*, it. *piazza*, magh. *piatz, piartz*, LB;
1930. **pilulă** (LB; *pilula*, IB) [< fr. *pilule*, DEX] lat. *pilula*, LB;
1931. **pistol** (*pișt(o)lu*, LB) [< ngr. *pistóli*, germ. *Pistol*, DEX] lat. *pistola, pistoleta*, magh. *pistoly, pistaly*, germ. *Pistole*, it. *pistola*, LB;
1932-1933. **piștolaşu, piștoluțu** (LB) [nu apar în DEX, nici în DN; derivate diminutivale din *piștol* < magh. *pistoly*];
1934. **placaj, -uri** (“adică căptușeală dă scânduri supțiri piste altele mai groase”, IG) [< fr. *placage, plaquage*, DEX] < fr. *placage*, IG;
1935. **plan** (*planu*, LB) [< fr. *plan*, lat. *planus*, DEX] lat. *systema, planum*, LB;
1936. **planetă** (LB, Gracián, PAH; *planetu*, Stamati) [< fr. *planète*, lat. *planeta*, DEX] lat. *planeta*, LB;
1937. **plantă** (LB) [< lat. *planta*, fr. *plante*, DEX] lat. *planta*, LB;
1938. **plastic** (*-ci, -că, -ce*, IG) [< fr. *plastique*, DEX];
1939. **plex** (Krețulescu) [< lat., fr. *plexus*, DEX];
1940. **plic** (CR) [< ngr. *plíkos*, it. *plico*, DEX];
1941. **pluralitate** (“adică număr mai mare, cei mai mulți”, IG) [< lat. *pluralitas*, fr. *pluralité*, DEX] < it. *pluralità*, IG;
1942. **pluş** (“materiie ca dă puf, ca catifeaoa, însă cu peri mai mari şî mai moi”, IG) [< germ. *Plüsch*, fr. *p(e)luche*, rs. *pliuş*, DEX] “poate din cuv. fr. *pelouche”*, IG;
1943. **pluton** (*ploton, peloton*, IG) [< fr. *peloton*, it. *plotone*, DEX] < fr. *peloton*, IG;
1944. **pneumatic** (şi *pnevmatic*, IG) [< fr. *pneumatique*, lat. *pneumaticus*, it. *pneumatico*, DEX];
1945. **pneumonie** (*pnevmoniie, pneumoniie*, IG) [< fr. *pneumonie*, DEX] *pnevmoniie* < gr., IG;
1946. **podagră** (*podagră*, LB) [< ngr. *podághra*, DEX] lat. *podagra*, LB;
1947. **poet** (*poetă*, m. pl. *-ți*, LB) [< ngr. *poiitís*, lat., it. *poeta*, fr. *poète*, DEX] lat. *poeta*, LB;
1948. **poetică** (LB, Budai-Deleanu) [< lat., it. *poetica*, fr. *poétique*, DEX];
1949. **poeticesc** (*poeticescu, -céscă*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *poeticus*, LB;
1950. **poeticeşte** (*poeticésce*, în chirilice, *poeticeaşte*, LB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *poetice*, LB;
1951. **poezie** (*poesie*, în chirilice: *poezie*, LB; *poesie*, GTN) [< fr. *poésie*, DEX] lat. *poesis, poetice, ars poetica*, LB;

1952. **pol** (*Carte de geografie*) [< fr. *pôle*, lat. *polus*, DEX];
1953. **polar** (*Carte de geografie*) [< lat. *polaris*, it. *polare*, fr. *polaire*, DEX];
1954. **poligamie** (LB) [< fr. *polygamie*, DEX] lat. *polygamia*, gr. *poli- + gamos*, LB;
1955. **poligon** (*poligonu*, Gh. Lazăr) [< fr. *polygone*, DEX];
1956. **politic, -ă** (s., adj.; *politicu*, LB; *Proclamația de la Izlaz*; *politec*, Gracián; PAH) [< lat. *politicus*, ngr. *politikós*, fr. *politique*, DEX] lat. *politicus*, LB;
1957. **polonez** (Gracián) [< fr. *polonais*, DEX];
1958. **pomadă** (*pomade*, LB) [< fr. *pommade*, DEX; după formă, în LB, împrumut din maghiară sau din germană] lat. *unguentum capillorum*, magh. *pomáde*, germ. *Pomade*, fr. *pommade*, LB;
1959. **pompă** (LB; *pompa*, IB) [< lat. *pompa*, fr. *pompe*, DEX] lat. *pompa*, LB, IB;
1960. **pompier** (IHR) [< fr. *pompier*, DEX];
1961. **pompos** (*pomposu*, LB) [< fr. *pompeux*, lat. *pomposus*, DEX] lat. *pomposus*, LB;
1962. **porțelan** (*porçelanu*, LB) [< germ. *Porzellan*, DEX] lat. *terra porcellana*, magh. *portzellán*, germ. *Porcellan*, LB;
1963. **porfir** (*porfiră*, LB) [< ngr. *porfirítis*, fr. *porphyre*, DEX] lat. *purpura*, LB;
1964. **portofel** (CR) [< rs. *portofel'*, fr. *portefeuille*, DEX];
1965. **porție** (Iorgovici, LB) [< fr. *portion*, DEX] lat. *portio*, Iorgovici, LB;
1966. **practica (a)** ("adică a urma, a lucra, a să îndeletnici la oarece", IG) [< fr. *pratiquer*, DEX];
1967. **practicabil** (IG) [< fr. *practicable*, DEX];
1968. **practică** (IG) [< germ. *Praktik*, fr. *pratique*, DEX] < gr., IG;
1969. **pragmatic, -ă** ("cel ce privește la trebi politicești, la trebile statului", IG) [< fr. *pragmatique*, DEX] < gr. IG;
1970. **pravilist** ("adică cel ce știe pravila", IG) [neatestat în DEX, nici în DN; probabil formație a lui I. Golescu];
1971. **preambul** (și *preambulă* "și prolog și prolegomenă, adică înainte cuvântare dă oarece, cuvântul ce să pune înainte la o istoriie", IG) [< fr. *préambule*, DEX] < it. *preambulo*, IG;
1972. **precipita (a)** ("adică a să cufunda, a cădea la fund materiia cea groasă, cea mai grea, dăosăbindu-să dă cea mai subțire", IG) [< fr. *précipiter*, lat. *praecipitare*, DEX] < it. *precipitare*, IG;
1973. **predicație** (LB; *predicațiune*, Bărnuțiu) [< lat. *praedicatio*, fr. *prédication*, DEX] *concio, oratio sacra, sermo sacer*, LB;
1974. **predicator** (*predicatoru*, LB) [< fr. *prédicateur*, DEX] lat. *concionator*, LB;

1975. **preeminent** (“cel ce are preeminență”, IG) [< fr. *prééminent*, DEX];
1976. **preeminență** (“adică precădere, cinste mai mare ce are oarecine piste altul, după vredniciia, destoiniciia sa”, IG) [< fr. *prééminence*, DEX] < fr. *prééminense*(!), IG;
1977. **preexista (a)** (*preecsista*, IG) [< fr. *préexister*, DEX];
1978. **prefață** (*prefație*, LB; *prefațiune*, Bărnuțiu) [< fr. *préface*, DEX] lat. *praefatio*, LB;
1979. **prenumerație** (Diaconovici-Loga) [neatestat în DEX, nici în DN];
1980. **prenumerant** (Diaconovici-Loga) [neînregistrat în DEX, nici în DN];
1981. **prepoziție** (Iorgovici) [< fr. *préposition*, lat. *praepositio*, DEX] lat. *praepositio*, Iorgovici;
1982. **pretinde (a)** (*pretendu*, LB) [< fr. *prétendre*, DEX] lat. *praetendo*, LB;
1983. **pretenție** (Budai-Deleanu) [< fr. *prétention*, DEX];
1984. **preterit** (Iorgovici) [< fr. *prétérit*, lat. *praeteritum*, DEX];
1985. **pretext** (*pretextu*, *pretestu*, LB; Șincai) [< fr. *prétexte*, DEX] lat. *praetextus*, LB;
1986. **prețios** (*bucate pretioase*, IB) [< fr. *précieux*, lat. *pretiosus*, it. *prezioso*, DEX];
1987. **prezent** (IG) [< lat. *praesens*, fr. *présent*, DEX];
1988. **prezentație** (*presentație*, Iorgovici) [nu apare în DEX; DN: < fr. *présentation*];
1989. **principat** (Șincai) [< fr. *principat*, lat. *principatus*, DEX];
1990. **prinț** (*prens*, Gracián; Codrescu) [< fr. *prince*, germ. *Prinz*, DEX];
1991. **prismă** (în chirilice, *prizmă*, LB) [< fr. *prisme*, DEX];
1992. **privilegiu** (*privileghiu*, Gracián) [< fr. *privilège*, lat. *privilegium*, DEX];
1993. **proba (a)** (*probezu*, *proboluescu*, LB) [< lat. *probare*, DEX];
1994. **probă** (Budai-Deleanu, LB; *proba*, IB) [< lat. *proba*, DEX] lat. *proba*, LB;
1995. **problemă** (Budai-Deleanu) [< fr. *problème*, lat. *problema*, DEX];
1996. **proces** (CR) [< it. *processo*, fr. *procès*, lat. *processus*, DEX];
1997. **proclama (a)** (*a proclama* “adică a da dă știre la obște, a face cunoscut la obște”, IG) [< fr. *proclamer*, lat. *proclamare*, DEX] < it. *proclamare*, IG;
1998. **proclamație** (*Proclamația de la Izlaz*) [< fr. *proclamation*, lat. *proclamatio*, DEX];
1999. **procurator** (*procuratoru*, *procatoru* “advocatu”, LB) [< fr. *procurateur*, lat. *procurator*, DEX] lat. *procurator*, LB;
2000. **procură** (“adică vechilet, carte dă vechil”, IG) [< germ. *Prokura*, DEX] < it. *proccura*, IG;
2001. **prodiție** (“predarea tainelor cuiva încredințate”, Iorgovici) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *proditio*, Iorgovici;

2002. **produce (a)** (*producere*, Iorgovici; *producu, -cere, -dusu*, LB); [< lat. *producere*, DEX]; lat. *produco*, LB;
2003. **product** (*productu*, Iorgovici) [< lat. *productus*, germ. *Produkt*, DEX] lat. *productum*, Iorgovici;
2004. **producție** (Kogălniceanu) [< fr. *production*, DEX];
2005. **proeminență** (*prominență* "adică oarece ce ieste mai în sus, mai ridicat dăcât celelalte ce sunt împrejurul lui", IG) [< fr. *proéminence*, DEX] < it. *prominenza*, IG;
2006. **profan** (Budai-Deleanu) [< fr. *profane*, lat. *profanus*, DEX];
2007. **profesor** ("învețetoriu, instructoru, dascalu", LB; Bărnuțiu, IG) [< fr. *professeur*, germ. *Professor*, DEX] lat. *professor, moderator*, LB;
2008. **profesoresc** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern din *profesor*];
2009. **profund** (*profondu*, LB; IHR) [< lat. *profundus*, fr. *profond*, DEX];
2010. **proimion** (și *proemu*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *proëmium, praefatio*, gr. *proimios*, LB;
2011. **prolegomenă** (IG) [< fr. *prolégomènes*, DEX];
2012. **prolog** (IG, Budai-Deleanu) [< fr. *prologue*, DEX] < gr., IG;
2013. **promenadă** (*promenadă*, IG) [< fr. *promenade*, DEX] < fr. *promenade*, IG;
2014. **promisiune** (*promisie*, Iorgovici) [< fr. *promission*, DEX] lat. *promissio*, Iorgovici;
2015. **promite (a)** (*promitere*, Iorgovici) [< lat. *promittere*, fr. *promettre*, DEX] lat. *promittere*, Iorgovici;
2016. **promontoriu** ("adică capul, piscul muntelui ce iese, să întinde spre mare", IG) [< lat. *promontorium*, fr. *promontoire*, DEX] < it. *promontorio*, IG;
2017. **promoție** (*promoțiie* "adică innaintare, râdicare în cinste mai mare", IG) [< fr. *promotion*, lat. *promotio*, DEX] < it. *promozione*, IG;
2018. **promptitudine** (*promtitudine*, IHR) [< fr. *promptitude*, lat. *promptitudo*, DEX];
2019. **promulgație** (*promulgațiie* "adică publicațiile dă pravili, dă legiuiri" IG) [neînregistrat în DEX; DN: < lat. *promulgatio*, fr. *promulgation*, DEX] < it. *promulgazione*, IG;
2020. **pronostic** (*prognostic*, Budai-Deleanu) [< fr. *pronostic*, DEX; grupul *-gn-* din *prognostic* se explică prin lat. *prognosticum*, *prognostica*];
2021. **pronume** (Budai-Deleanu) [< lat. *pronomen*, fr. *pronom*, DEX];
2022. **pronunța (a)** (*a pronunțiia*, IG) [< lat. *pronuntiare*, fr. *prononcer*, DEX] < it. *pronunziare*, IG;
2023. **pronunție** (LB, Budai-Deleanu) [< it. *pronunzia*, DEX] lat. *pronunciatio*, LB;

2024. **propagație** (*propagațiie* "adică întindere, înmulțire, sporire prin naștere", IG) [neatestat în DEX; DN: < fr. *propagation*, lat. *propagatio*] < it. *propagazione*, IG;
2025. **proporție** (Iorgovici) [< fr. *proportion*, lat. *proportio*, DEX] lat. *proportio*, Iorgovici;
2026. **propoziție** ("punerea înainte de față, aducerea înainte", Iorgovici) [< fr. *proposition*, lat. *propositio*, DEX];
2027. **proprietar** (IG) [< fr. *propriétaire*, lat. *proprietarius*, DEX];
2028. **proprietate** (LB) [< fr. *propriété*, lat. *proprietas*, DEX] lat. *proprietas*, LB;
2029. **propriu** (LB) [< lat. *proprius*, fr. *propre*, DEX] lat. *proprius*, LB;
2030. **prospect** (IG) [< lat., fr. *prospectus*, germ. *Prospekt*, DEX] < lat. *prospectus*, IG;
2031. **prospectiv** (*-i, -vă, -e* "dă prospect", IG) [nu apare în DEX; DN: < fr. *prospectif*];
2032. **prosperitate** ("adică norocire, întâmplări norocite, plăcute", IG) [< fr. *prospérité*, lat. *prosperitas*, DEX] < it. *prosperità*, IG;
2033. **prostituție** (Iorgovici) [< fr. *prostitution*, DEX] lat. *prostitutio*, Iorgovici;
2034. **protagonist** (GTN) [< fr. *protagoniste*, DEX];
2035. **protector** (Budai-Deleanu) [< lat. *protector*, fr. *protecteur*, DEX];
2036. **protocol** (*protocolu*, LB) [< fr. *protocole*, germ. *Protokoll*, DEX] lat. *protocollum*, LB;
2037. **providență** (*providenție*, Iorgovici) [< lat. *providentia*, fr. *providence*, DEX] lat. *providentia*, Iorgovici;
2038. **provincie** (*provinție*, LB) [< lat. *provincia*, fr. *province*, DEX] lat. *provincia*, LB;
2039. **provincial** (*provinție*, LB) [< lat. *provincialis*, fr. *provincial*, DEX];
2040. **prozelit** (*proselitu*, LB; *proselit, -ți, -tă, -e* "străin ce vine la noi din altă țară", IG) [< fr. *prosélyte*, lat. *proselytus*, DEX] < gr., IG; lat. *proselytus*, LB;
2041. **prozelitism** (*proselitism, -uri/ -e*, IG) [< fr. *prosélytisme*, DEX] < gr., IG;
2042. **prudent** (*prudente*, Iorgovici) [< fr. *prudent*, lat. *prudens*, DEX] lat. *prudens*, Iorgovici;
2043. **prudență** (*prudenție*, Iorgovici; Codrescu) [< fr. *prudence*, lat. *prudentia*, it. *prudenza*, DEX] lat. *prudentia*, Iorgovici;
2044. **psalmist** (LB) [< fr. *psalmiste*, lat. *psalmista*, DEX] lat. *psalmista, psalmographus*, LB;
2045. **public** (*-ci/ -uri*, "adică obștea, norodul", IG; GTN, Gracián, IHR) [< lat. *publicus*, fr. *public*, DEX] < it. *pubblico*, IG;

2046. **publicist** (“cel ce cunoaşte, scrie despre dreptul obştii, norodului”, IG) [< fr. *publiciste*, DEX];
2047. **publicitate** (“cunoştinţă dă dreptul obştii”, IG; Stamati) [< fr. *publicité*, DEX];
2048. **puls** (*pulsu*, Stamati) [< fr. *pouls*, lat. *pulsus*, DEX];
2049. **punct** (*punctu*, LB; *puntu*, LB, Stamati) [< lat. *punctum*, DEX] lat. *punctum*, LB;
2050. **pupilă** (Stamati) [< fr. *pupille*, lat. *pupilla*, DEX];
2051. **pur** (*puru*, LB) [< lat. *purus*, fr. *pur*, DEX] lat. *purus*, LB;
2052. **purgativ** (“dă curăţeniie, dă işire afară”, IG) [< fr. *purgatif*, lat. *purgativus*, DEX];
2053. **purgatoriu** (“adică focul cel curăţitor ce se crede , să socoteşte că iaste pă celalaltă lume”, IG) [< lat. *purgatorius*, it. *purgatorio*, DEX] < it. *purgatorio*, IG;
2054. **purgaţie** (LB; “curăţeniie, dohtoriie dă curăţeniie, dă işire afară”, IG) [< fr. *purgation*, lat. *purgatio*, DEX; în LB, împrumut din magh. *purgátzió*] lat. *medicamentum purgativum, laxativum*, LB;
2055. **purificaţie** (*purificaţiie* “adică curăţire, lămurire dă orce lucru murdar ce iaste în oarece”, IG) [neatestat în DEX; DN: < fr. *purification*] < fr. *purification*, IG;
2056. **puriform** (IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN] < fr. *purifome*, IG;
2057. **purism** (*-uri/ -e*, IG) [< fr. *purisme*, DEX];
2058. **purist** (“adică cel ce să sileşte să grăiască curat o limbă, însă piste măsură”, IG) [< fr. *puriste*, DEX] < fr. *puriste*, IG;
2059. **purpură** (IG, LB) [< lat. *purpura*, DEX] < fr. *pourpre*, IG; lat. *purpura*, LB;
2060. **rachetă** (Stamati) [< fr. *raquette*, DEX];
2061. **radical** (IG) [< fr. *radical*, germ. *Radikal*, DEX];
2062. **rang** (*rangu*, Gracián) [< fr. *rang*, DEX];
2063. **raport** (IG) [< fr. *rapport*, DEX];
2064. **rasă** (Stamati) [< fr. *race*, germ. *Rasse*, DEX]
2065. **rată** (LB) [< germ. *Rate*, DEX] lat. *rata*, LB;
2066. **raţie** (LB) [< lat. *ratio*, fr. *ration*, DEX] lat. *ratio*, LB;
2067. **reacţie** (Stamati) [< fr. *réaction*, DEX];
2068. **realizaţie** (Kogălniceanu) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *réalisation*];
2069. **rebel** (*rebelu*, Stamati, 1852) [< fr. *rebelle*, lat. *rebellis*, germ. *Rebelle*, DEX];
2070. **recopia (a)** (*a recopiia*, IG) [< fr. *recopier*, DEX];
2071. **recreaţie** (şi *recraţie*, *regraţie*, LB) [< fr. *récréation*, lat. *recreatio*, DEX] lat. *recreatio*, LB;

2072. **recrut** (*regrută*, LB) [< germ. *Rekrut*, rs. *rekrut*, DEX] germ. *Recrut(!)*, LB;
2073. **recto** (IG) [< fr., lat. *recto*, DEX] < lat. *recto*, IG;
2074. **redacție** (Kogălniceanu) [< fr. *rédaction*, DEX];
2075. **reduce (a)** (*reducere*, Iorgovici) [< lat. *reducere*, fr. *réduire*, DEX] lat. *reducere*, Iorgovici;
2076. **reducție** (Iorgovici) [< fr. *réduction*, lat. *reductio*, DEX] lat. *reductio*, Iorgovici;
2077. **redută** (Stamati) [< rs. *redut*, germ. *Redute*, fr. *redoute*, DEX];
2078. **reformat** (IG, Șincai) [din (*a) reforma*, prin conversiune; cf. fr. *réformé*, lat. *reformatus*, DEX];
2079. **regiment** (CR; *reghementu*, LB) [< fr. *régiment*, germ. *Regiment*, DEX] lat. *legio*, *regimen*, LB;
2080. **regula (a)** (*regulezu*, LB) [< lat., it. *regulare*, DEX] lat. *regulo*, LB;
2081. **regulament** (CR) [< it. *regulamento*, DEX];
2082. **regulat** (Gh. Lazăr) [din (*a) regula*, prin conversiune, DEX];
2083. **regulă** (Iorgovici, Budai-Deleanu, PAH) [< lat. *regula*, it. *regola*, DEX];
2084. **religie** (Șincai; *relighie*, *relighionu*, LB; anonim/ 1822; *relighion*, LB) [< fr. *religion*, lat. *religio*, germ. *Religion*, DEX] lat. *religio*, germ. *Religion*, LB;
2085. **remite (a)** (*remitere*, Iorgovici) [< lat. *remittere*, DEX) lat. *remittere*, Iorgovici;
2086. **remontă** (*cal de remont*, IG) [< fr. *remonte*, DEX];
2087. **ren** ("adică cerb sălbatic", IG) [< fr. *renne*, DEX] < fr. *renne*, IG;
2088. **renegat** ("adică cel ce-ș tăgăduiește legea creștinească, pă Hristos", IG) [< fr. *renégat*, germ. *Renegat*, DEX] < fr. *renégat*, IG;
2089. **renons** (*renonță*, IG) [neatestat în DEX; DN: < fr. *renonce*] < fr. *renonce*, IG;
2090. **rentă** ("adică venit", IG) [< fr. *rente*, DEX] < fr. *rente*, IG;
2091. **repara (a)** ("adică a drege ce s-a stricat", IG) [< fr. *réparer*, lat. *reparare*, DEX] < fr. *réparer*, IG;
2092. **reparabil** ("ce să poate mermetisi, drege, preface", IG) [< fr. *réparable*, lat. *reparabilis*, DEX];
2093. **repartiție** (Iorgovici) [< fr. *répartition*, DEX] lat. *repartitio*, Iorgovici;
2094. **repercusiune** (*repercurțiie* "adică dare înapoi a unflăturii dă gâlci", IG) [< fr. *répercussion*, DEX] < fr. *repercussion(!)*, IG;
2095. **repertoriu** ("aidcă listă, însemnare dă oarece", IG; Kogălniceanu) [< fr. *répertoire*, lat. *repertorium*, DEX] < it. *repertorio*, IG;
2096. **replica (a)** (*replicare*, Iorgovici) [< fr. *répliquer*, DEX] lat. *replicare*, Iorgovici;

2097. **replică** (*replica* "răspuns la răspuns", Iorgovici) [< fr. *réplique*, DEX] lat. *replica*, Iorgovici;
2098. **reprezenta (a se**) (GTN) [< fr. *représenter*, lat. *repraesentare*, DEX];
2099. **reprezentație** (GTN) [< fr. *représentation*, lat. *repraesentatio*, DEX];
2100. **republicanism** ("sistima republicanilor", IG) [< fr. *républicanisme*, DEX];
2101. **republicaniza (a**) ("a preface o stăpânire în republică", IG) [nu apare în DEX, nici în DN; creație a lui I. Golescu, din *republican* + *-iza*];
2102. **republică** ("adică stăpânire obștească a norodului", IG; *răpublică*, Gracián) [< it. *republica*, fr. *république*, DEX];
2103. **respirație** (LB) [< fr. *respiration*, lat. *respiratio*, DEX] lat. *repiratio*, LB;
2104. **responsabiliate** *(Proclamația de la Izlaz*) [< fr. *responsabilité*, DEX];
2105. **restanță** (*reştanție*, LB; *restanția*, Iorgovici) [< it. *restanza*, DEX] lat. *restantia*, LB, Iorgovici;
2106. **restitui (a**) (*restituire*, Iorgovici) [< fr. *restituer*, it. *restituire*, DEX] lat. *restituere*, Iorgovici;
2107. **restituție** (Iorgovici) [< fr. *restitution*, DEX] lat. *restitutio*, Iorgovici;
2108. **retor** (*ritoru*, LB) [< ngr. *rítor*, lat. *rhetor*, DEX] lat. *rhetor*, LB;
2109. **retorică** (*ritorică*, LB) [< ngr. *ritoriki*, lat. *rhetorica*, it. *retorica*, fr. *rhétorique*, DEX] lat. *rhetorica*, LB;
2110. **retoricesc** (*ritoricescu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *rhetoricus*, LB;
2111. **retoricește** (*ritoricesce*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *rhetorice*, LB;
2112. **rețetă** (*receta*, GTN; şi *rățetă* "adică țidula dohtorului către spițăriie", IG) [< ngr. *retséta*; cf. it. *ricetta*, fr. *recette*, DEX] < fr. *recette*, IG;
2113. **reumatism** (IG) [< lat. *rheumatismus*, it. *reumatismo*, germ. *Rheumatismus*, DEX];
2114. **revistă** (*reviu*, "adică revedere", IG) [< it. *rivista*; cf. fr. *revue*, DEX] *reviu* < fr. *revue*, IG;
2115. **revizie** (*reviziie*, IG; Iorgovici) [< fr. *révision*, lat. *revisio*, DEX] < it. *revisione*, IG; lat. *revisio*, Iorgovici;
2116. **revizui (a**) (IG) [< rom. *revizie* + *-ui*, DEX];
2117. **revizuitor** (IG) [< rom. *revizui* + *-(i)tor*; neatestat în DEX, nici în DN];
2118. **revoltat** (*revoltatu*, Stamati, 1852) [din *(a) revolta*, prin conversiune; cf. fr. *révolté*, DEX];
2119. **revoltă** (Stamati, 1852) [< fr. *révolte*, DEX];
2120. **rezultat** (PAH) [< fr. *résultat*, germ. *Rezultat*, DEX];
2121. **ritm** (IG) [< ngr. *rithmós*, fr. *rythme*, lat. *rythmus*, DEX];
2122. **rival** (Gracián) [< fr. *rival*, lat. *rivalis*, germ. *Rival*, DEX];

2123. **rodiu** (*rodiomă* "un metal foarte tare şî anevoie dă topit, ce s-a găsit amestecat cu platina", IG) [< fr. *rhodium*, DEX] < fr. *rhodium*, IG;
2124. **rol** (GTN) [< fr. *rôle*, DEX];
2125. **roman** (*romanu seu râmleanu*, LB) [< lat. *romanus*, DEX] lat. *romanus*, LB;
2126. **romantism** (GTN) [< fr. *romantisme*, DEX];
2127. **romb** (*rombu*, Gh. Lazăr) [< ngr. *rómbos*, fr. *rhombe*, DEX];
2128. **ruina (a)** (*ruinezu*, LB) [< lat. *ruinare*, fr. *ruiner*, DEX] lat. *diruo, destruo, demolior*, fr. *ruiner*, LB;
2129. **ruină** (LB, IG) [< fr. *ruine*, lat. *ruina*, DEX] < it. *ruina*, IG;
2130. **rută** ("o plantă", LB) [< lat. *ruta*, DEX] lat. *ruta*, LB;
2131. **sacrament** (*sacramentu*, LB) [< fr. *sacrement*, lat. *sacramentum*, DEX] lat. *sacramentum*, LB;
2132. **sacrificiu** (*sacrifiçiu*, LB) [< fr. *sacrifice*, lat. *sacrificium*, DEX] lat. *sacrificium*, LB;
2133. **sacrileg** (*sacrilegu*, LB) [< lat. *sacrilegus*, DEX] lat. *sacrilege(!)*, LB;
2134. **sacrilegiu** (LB) [< fr. *sacrilège*, lat. *sacrilegium*, DEX] lat. *sacrilegium*, LB;
2135. **sacru** (IHR) [< lat. *sacer*, it. *sacro*, DEX];
2136. **salamandră** (*sălămandră, sălămăsdră, solomăndră, solomăsdră* "soiu de şope'rlă", LB) [< fr. *salamandre*, lat. *salamandra*, DEX] lat. *salamandra*, magh. *salamander*, germ. *Salamander*, it. *salamandra*, fr. *salamandre*, LB;
2137. **salată** (I. Golescu) [< ngr. *saláta*, DEX];
2138. **sală** (LB) [< fr. *salle*, DEX] lat. *aula, caenaculum, atrium, triclinium*, magh. *szála,...* germ. *Saal*, it. sp. *sala*, fr. *sale(!)*, LB;
2139. **salbie** (şi *salvie* "jale, jele", LB) [< lat. *salvia*, DEX] lat. *salvia*, LB;
2140. **sasafras** (*sasafrasu* "unu lemnu", LB) [neatestat în DEX; în DN: < fr., sp. *sassafras;* după María Moliner, *Diccionario de uso del español*, Gredos, Madrid, 1990, în spaniolă forma corectă este *sasafrás*] lat. *laurus sasafras*, germ. *Sassafras*, LB;
2141. **satelit** ("adică slugă inarmată spre paza stăpânului şi stelele ce să întorc, ce îmblă pânprejurul unei planite", IG) [< fr. *satellite*, lat. *satelles*, DEX] < it. *satellite*, IG;
2142. **satirism** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN; probabil introdus de Golescu din neogreacă];
2143. **satirist** (IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN; este probabil un împrumut din neogreacă sau din fr. *satiriste*];
2144. **satiriza (a)** (IG) [< fr. *satiriser*, DEX];
2145. **satirograf** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; probabil este un împrumut din neogreacă datorat lui Golescu];

2146. **satisfacție** (*satisfacțiie*, IG) [< fr. *satisfaction*, lat. *satisfactio*, DEX] < fr. *satisfaction*, IG;
2147. **satrapie** (IG) [< fr. *satrapie*, lat. *satrapia*, DEX];
2148. **scandal** (*scăndală*, LB; Kogălniceanu) [< fr. *scandale*, lat. *scandalum*, DEX];
2149. **sceptru** (*schiptru*, LB) [< fr. *sceptre*, lat. *sceptrum*, DEX] lat. *sceptrum*, gr. *skeptron*, LB;
2150. **scolastic** (*şcolasticu*, LB) [< fr. *scolastique*, lat. *scholasticus*, DEX; în LB, format prin contaminarea rom. *şcoală* cu *scolastic*] lat. *scholasticus*, *studiosus literarum*, LB;
2151. **scrimă** (şi *escrimă* "adică dăprindere, învățătură la arme şi mai ales la sabiie şi spangă", IG) [< fr. *escrime*; cf. it. *scrima*, DEX] < fr. *escrime*, IG;
2152. **scriptură** (LB) [< lat. *scriptura*, DEX] lat. *scriptura*, LB;
2153. **sculptură** (PAH) [< fr. *sculpture*, lat. *sculptura*, DEX];
2154. **seanță** (IG) [< fr. *séance*, DEX] < fr. *séance*, IG;
2155. **secantă** (*linie ~* "cuv. dă mat. şî însemnează o liniie ce taie circonferența cercului în dooă punturi", IG) [< fr. *sécante*, DEX] < it. *secante*, IG;
2156. **secol** (IHR) [< lat. *saeculum*, it. *secolo*, DEX];
2157. **secret** (*secretu*, s.n., adj., adv., secretă s. f. "pustie", LB) [< fr. *secret*, lat. *secretus*, DEX] lat. *desertum, vastitas, secretum; vastus*, *desertus*, *secretus; occulte, secreto*, LB;
2158. **secretar** (*secretariu*, LB) [< fr. *secrétaire*, DEX];
2159. **sectă** (LB; "adică părere, învățătură dă un filosof", IG; *secta* "o parte de oameni ce urmează aceeaş lege, aceeaş învățătură a legii", Iorgovici) [< fr. *secte*, lat. *secta*, DEX] < fr. *secte*, IG; lat. *secta*, LB, Iorgovici;
2160. **secție** (*secțiie* "adică o parte din mai multe părți", IG) [< rs. *sekțiia*, fr. *section*, DEX] < fr. *section*, IG;
2161. **secund** (Iorgovici) [< fr. *second*, lat. *secundus*, DEX] lat. *secundus*, Iorgovici;
2162. **secunda (a)** (*secundare*, Iorgovici) [< fr. *seconder*, lat. *secundare*, DEX] lat. *secundare*, Iorgovici;
2163. **secundă** (IG) [< fr. *seconde*, DEX] < it. *seconda*, IG;
2164. **securitate** (LB) [< fr. *sécurité*, lat. *securitas*, DEX] lat. *securitas*, LB;
2165. **seduce (a)** (*seducere*, Iorgovici) [< lat. *seducere;* cf. fr. *séduire*, DEX] lat. *seducere* , Iorgovici;
2166. **seminar** (*seminariu*, LB) [< fr. *séminaire*, lat. *seminarium*, DEX] lat. *seminarium*, *institutum*, LB;
2167. **senat** (*senatu*, LB; Diaconovici-Loga; Şincai) [< fr. *sénat*, lat. *senatus*, DEX] lat. *senatus*, LB;
2168. **senator** (*senatoru*, LB) [< fr. *sénateur*, lat. *senator*, DEX] lat. *senator*, LB;

2169. **senior** (*sinior*, Gracián) [< lat. *senior*, DEX];
2170. **sentiment** (GTN) [< fr. *sentiment*, DEX];
2171. **sex** (*secs*, IG) [< fr. *sexe*, lat. *sexus*, DEX];
2172. **silabă** (*silavă*, LB) [< fr. *syllabe*, lat. *syllaba*, DEX] lat. *syllaba*, LB;
2173. **silogism** (şi *siloghism*, *siloţism* "adică o socotinţă spre cercetarea unui adevăr, o socotinţă din care iese un ce neştiut", IG) [< fr. *syllogisme*, lat. *syllogismus*, DEX];
2174. **simbol** (*simvol*, LB; Gracián) [< lat. *symbolum*, fr. *symbole*, germ. *Symbol*, DEX] lat. *symbolum*, LB;
2175. **simetrie** (Gracián, Budai-Deleanu) [< lat. *symmetria*, fr. *symétrie*, DEX];
2176. **simpatie** (*sympahie*, LB; Budai-Deleanu) [< fr. *sympathie*, lat. *sympathia*, DEX] lat. *sympathia*, LB;
2177. **simplicitate** (Iorgovici) [< fr. *simplicité*, lat. *simplicitas*, DEX] lat. *simplicitas*, Iorgovici;
2178. **sinceritate** (*senţeritate*, anonim/ 1822) [< fr. *sincérité*, lat. *sinceritas*, DEX];
2179. **sinus** (*sinu*, IG) [< fr. *sinus*, DEX];
2180. **smarald** (*smaragdu*, LB) [< it. *smeraldo*, ngr. *smáragdos*, DEX] lat. *smaragdus*, LB;
2181. **soarea** ("adică adunare dă cu seară spre petrecere dă vreme", IG) [< fr. *soirée*, DEX];
2182. **sociabilitate** (Codrescu) [< fr. *sociabilité*, DEX];
2183. **societate** (*soţietate*, Diaconovici-Loga, Budai-Deleanu; *soçietate*, LB; GTN, Codrescu) [< fr. *société*, lat. *societas*, DEX] lat. *societas*, *consortium*, *sodalitium*, LB; it. *società*, LB;
2184. **soldat** (IG, PAH) [< fr. *soldat*, it. *soldato*, germ. *Soldat*, DEX];
2185. **soldiu** (şi *soldiie*, "adică o monedă mică, cum ieste la noi paraoa" IG) [< it. *soldo*, DEX] < it. *soldo*, IG;
2186. **solid** (IG) [< fr. *solide*, lat. *solidus*, DEX] < it. *solide*, IG;
2187. **solidar** (IG) [< fr. *solidaire*, DEX] < it. *solidario*, IG;
2188. **solidifica (a)** (*a solidifiia* "adică a face oarece solid", IG) [< fr. *solidifier*, it. *solidificare*, DEX];
2189. **solo** ("ce însemnează singur cuv. dă muzică ce însemnează o cântare ce să cântă dă unul singur", IG) [< it. *solo*, DEX] < it. *solo*, IG;
2190. **solstiţial** (*Carte de geografie*) [< fr. *solsticial*, lat. *solstitialis*, DEX];
2191. **solstiţiu** (*solstiţiie*, *solstitiie*, IG) [< lat. *solstitium*, fr. *solstice*, DEX] < it. *solstizio*, IG;
2192. **solubil** ("adică topetic, ce să poate topi", IG) [< fr. *soluble*, lat. *solubilis*, DEX] < it. *solubile*, IG;
2193. **solubilitate** ("puterea celui solubil", IG) [< fr. *solubilité*, DEX];

2194. **soluție** (*soluțiie* "adică dăzlegarea unei neînțelegeri, unui lucru întunecat", IG) [< fr. *solution*, lat. *solutio*, DEX] < it. *soluzione*, IG;
2195. **somnambul** (și *somnabul*, IG) [< fr. *somnambule*, DEX];
2196. **somnambulism** (și *somnabulism*, IG) [< fr. *somnambulisme*, DEX];
2197. **somnifer** ("adică cela ce aduce, pricinuiește somn", IG) [< fr. *somnifère*, lat. *somnifer*, DEX] < it. *somnifero*, IG;
2198. **somnolent** (IG) [< fr. *somnolent*, lat.*somnolentus*, DEX];
2199. **somnolență** (IG) [< fr. *somnolence*, lat. *somnolentia*, DEX] < fr. *somnolense*(!), IG;
2200. **sondă** (IG) [< fr. *sonde*, DEX] < fr. *sonde*, IG;
2201. **sonet** (CR) [< fr. *sonnet*, it. *sonetto*, DEX];
2202. **spaniol** (Gracián) [< fr. *espagnol*, it. *spagnolo*, DEX];
2203. **spion** (*șpionu*, LB) [< germ. *Spion*, it. *spione;* cf. fr. *espion*, DEX] lat. *explorator, speculator*; gall. (= fr.) *espion*, LB;
2204. **spiona (a)** (*șpionesc, -nire, -nitu*, LB) [< germ. *spionieren*, it. *spionare*; cf. fr. *espionner*, DEX] lat. *exploro, speculor*; gall. (= fr.) *espionner*, LB;
2205. **spital** (*șpitaiu, șpitaliu*, LB; *ispital* "casa de bolnavi", IB) [< germ. *Spital*, DEX] lat. *hospitale, vel hospitalium*, LB; *hospitale*, IB;
2206. **stabil** (IG; *stabile*, Iorgovici) [< lat. *stabilis*, DEX] < it. *stabile*, IG; lat. *stabilis*, Iorgovici;
2207. **stabilitate** (Iorgovici) [< fr. *stabilité*, lat. *stabilitas*, DEX] lat. *stabilitas*, Iorgovici;
2208. **stadiu** (*stadie* "o depărtare de 125 de pași", LB; și *stadiie*, IG) [< fr. *stade*, lat. *stadium*, DEX] lat. *stadium*, LB; < gr., IG;
2209. **stadion** (și *stadiu, stadiie* "locul dă dăprindere la alergătură", IG) [< germ. *Stadion*, DEX] < gr., IG;
2210. **stand** (Diaconovici-Loga) [< fr. *stand*, germ. *Stand*; cf. engl. *stand*, DEX];
2211. **stat** (Șincai, CR, Codrescu) [< lat. *status*, it. *stato*, DEX];
2212. **static** (IG) [< fr. *statique*, DEX];
2213. **statistică** ("adică știința dă a cunoaște, dă a descri toate ale unui stat, ale unei țări", IG) [< fr. *statistique*, germ. *Statistik*, DEX];
2214. **statuie** (*statuă*, LB; *statua*, Iorgovici; D. Golescu) [< fr. *statue;* cf. lat. *statua*, DEX] lat. *statua*, LB, Iorgovici;
2215. **statură** (Micu-Klein, LB; *statura*, Iorgovici) [< fr. *stature*, lat. *statura*, DEX] lat. *statura*, LB, Iorgovici; it. *statura*, LB;
2216. **stație** (*ștație*, LB; Iorgovici) [< fr. *station*, lat. *statio*, DEX] lat. *statio*, Iorgovici, LB; germ. *Station*, magh. *statzio*, LB;
2217. **stenograf** (IG) [< fr. *sténographe*, DEX] < gr., IG;
2218. **stenografic** (IG) [< fr. *sténographique*, DEX] < gr., IG;
2219. **stenografie** (*stenografiie*, IG) [< fr. *sténographie*, DEX] < gr., IG;

2220. **stereotip** (IG) [< fr. *stéréotype*, DEX] < gr., IG;
2221. **stern** (Krețulescu) [< fr. *sternum*; cf. lat. *sternum*, DEX];
2222. **stil** (IG, Bărnuțiu) [< fr. *style*, lat. *stilus*, DEX];
2223. **strofă** (LB) [< fr. *strophe*, lat. *stropha*, DEX] lat. *stropha*, LB;
2224. **studiat** (Bărnuțiu) [din (*a) studia*, prin conversiune, DEX];
2225. **studiu** (Bărnuțiu) [< lat. *studium*, it. *studio*, DEX];
2226. **sublim** (GTN) [< fr. *sublime*, DEX];
2227. **substantiv** (*sostantiv*, Ienăchiță Văcărescu) [< fr. *substantif*, lat. *substantivus*, DEX; la I. Văcărescu, din it. *sostantivo*];
2228. **substitui (a)** (*substituire*, Iorgovici) [< fr. *substituer*, lat. *substituere*, DEX] lat. *substituere*, Iorgovici;
2229. **substitut** (Iorgovici) [< fr. *substitut*, lat. *substitutus*, DEX] lat. *substitutus*, Iorgovici;
2230. **sumă** (LB) [< lat. *summa*, pol. *suma*, DEX] lat. *summa*, LB;
2231. **supă** (LB) [< fr. *soupe*, DEX] lat. *jus, jusculum*, fr. *soupe*, LB;
2232. **superior** (Iorgovici) [< lat. *superior*, fr. *supérieur*, DEX] lat. *superior*, Iorgovici;
2233. **superstiție** (Iorgovici) [< fr. *superstition*, lat. *superstitio*, DEX] lat. *superstitio*, Iorgovici;
2234. **suplica (a)** (*supplicare*, Iorgovici) [< lat., it. *supplicare*, DEX] lat. *supplicare*, Iorgovici;
2235. **suplicație** (*supplicație*, Iorgovici) [< lat. *supplicatio*, fr. *supplication*, DEX] lat. *supplicatio*, Iorgovici;
2236. **suplică** (*supplica* "cerere, inștanție", Iorgovici; IHR) [< fr. *supplique*, germ. *Supplik*, it. *supplica*, DEX];
2237. **supoziție** (*suppoziție*, Iorgovici) [< fr. *supposition*, DEX] lat. *suppositio*, Iorgovici;
2238. **supplice** ("rugător cu aplecarea genunchelor", Iorgovici) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *suplex*, Iorgovici;
2239. **şalupă** (CR) [< fr. *chaloupe*, DEX];
2240. **şampanie** (IG) [< fr. *champagne*, DEX];
2241. **şcolasticesc** (*şcolasticescu*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; format prin contaminare - vezi *şcolasticeşte* - + sufixul adjectival *-esc*] lat. *scholasticus, scholicus*, LB;
2242. **şcolasticeşte** (*şcolasticesce*, în chirilice, *şcolasticeaşte*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN; nu cunoaştem alte atestări pentru acest cuvânt, pe care îl considerăm o creație a autorilor *Lexiconului budan*; format prin contaminarea rom. *şcoală* cu *scolastic* + sufixul adverbial *-eşte*] lat. *scolastice*, LB;
2243. **şefdovr** (IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *chef-d'oeuvre*];

2244. **şerif** (“cuv. engl. ce însemnează un cin dă slujbe mari”, IG) [< engl. *sheriff*, fr. *shériff*, DEX];
2245. **şicană** (IG) [< fr. *chicane*, DEX] < fr. *chicane*, IG;
2246. **şiling** *(şeling* “cuv. engl. ce însemnează o monedă englezească”, IG) [nu apare în DEX, nici în DN; împrumut din engl. *shilling*];
2247. **şină** (LB) [< pol. *szyna*, germ. *Schiene*, DEX] lat. *pertica ferrea*, germ. *die Schiene*, LB;
2248. **ştraif** (*ştrafu*, LB) [< germ. *Streif*, DEX] lat. *linea, virga, taenia*, magh. *stráf*, germ. *Streif*, LB;
2249. **tangentă** (*linie ~*, IG) [< fr. *tangente*, DEX] < it. *tangente*, IG;
2250. **taxă** (*tacsă*, LB) [< fr. *taxe*, DEX] lat. *taxa*, LB;
2251. **tamarin** (*tamarindu*, LB) [< fr. *tamarin*, DEX] lat. *tamarindus indica*, LB;
2252. **tamariscă** (LB) [< fr. *tamaris*, lat. *tamarix*, DEX];
2253. **teatru** (LB;*theatru*, IB; şi *theatru*, Gracián; GTN) [< fr. *théâtre*, lat. *theatrum*, DEX] lat. *theatrum, scena*, LB;
2254. **temă** (*themă*, Budai-Deleanu) [< lat. *thema*; cf. fr. *thème*, it. *tema*, DEX];
2255. **templu** (IG) [< lat. *templum*, fr. *temple*, DEX];
2256. **tendinţă** (*tendenţă*, IG) [< fr. *tendance*, DEX] < it. *tendenza*, IG;
2257. **tentă** (*tintă* “cernealã”, LB) [< fr. *teinte*, DEX];
2258. **teologie** (*theologie*, LB) [< fr. *théologie*, DEX] lat. *theologia*, LB;
2259. **teolog** (*theologu*, LB) [< germ. *Theolog*, it. *teologa*, DEX] lat. *theologus*, LB;
2260. **teorie** (*theorie*, Budai-Deleanu) [< fr. *théorie*, lat. *theoria*, DEX];
2261. **terebentină** (*terepentinu*, LB) [< fr. *térébenthine*, DEX] lat. *oleum terebenthi*, LB;
2262. **teribil** (IHR) [< fr. *terrible*, lat. *terribilis*, DEX];
2263. **teritoriu** (IG) [< lat. *territorium*, fr. *territoire*, DEX] < it. *territorio*, IG;
2264. **teritorial** (IG) [< fr. *territorial*, DEX];
2265. **terminal** (IG) [< fr. *terminal*, lat. *terminalis*, DEX];
2266. **terminaţie** (*terminaţiie*, IG) [< lat. *terminatio*, DEX];
2267. **terminologie** (IG) [< fr. *terminologie*, DEX];
2268. **termometru** (*thermometru*, Budai-Deleanu) [< fr. *thermomètre*, DEX];
2269. **testament** (IG) [< lat. *testamentum*, fr. *testament*, DEX];
2270. **tetrarh** (LB) [< lat. *tetrarches*, ngr. *tetrárchis*, fr. *tétrarque*, DEX] lat. *tetrarcha*, gr., LB;
2271. **tigru** (Gracián; *tigridu* “o féră“, LB) [< fr. *tigre*, lat. *tigris*, DEX] lat. *tigris*, LB;
2272. **timpan** (*tympanu*, IB) [< fr. *tympan*, it. *timpano*, DEX];

2273. **tinctură** (*tentură*, *tintură*, IG) [< lat. *tinctura*; cf. fr. *teinture*, DEX] < fr. *teinture*, IG;
2274. **tip** (*typu*, IB, LB) [< fr. *type*, lat. *typus*, DEX];
2275. **tiran** (*tyranu*, LB; *tyran*, IB) [< ngr. *tírannos*, fr. *tyran*, DEX] lat. *tyranus*, LB;
2276. **tiranie** (*tyrănie*, LB; *tyranie*, IB; *tyrănnie*, Şincai; *tirăniie*, Gracián) [< fr. *tyrannie*, DEX] lat. *tyranis(!)*, LB;
2277. **tirănesc** (*tyrănescu*, LB; *tyranesc*, IB) [în DEX, *tiranicesc* < *tiran* + *-icesc;* în LB, din *tiran* + *-esc*] [neatestat în DEX, nici în DN; formaţie internă] lat. *tyranicus*, LB;
2278. **tirăneşte** (*tyrănesce*, LB) [nu apare în DEX, nici în DN; derivat intern] lat. *tyranice*, LB;
2279. **tirănire** (*tyranire*, IB) [neînregistrat în DEX, nici în DN; format în română];
2280. **titlu** (*titulă*, *titul*, *tituluşu*, LB; *titl*, IG) [< ngr. *títlos*, lat. *titulus*, DEX] lat. *titulus*, LB;
2281. **ton** (Gracián) [< fr. *ton*, lat. *tonus*, DEX];
2282. **topaz** (*topazie*, LB) [< fr. *topaze*, DEX] lat. *topazius*, LB;
2283. **torace** (*torax*. Kreţulescu) [< it. *torace*, DEX];
2284. **toxică** ("otravă", LB; Micu-Klein) [< fr. *toxique*, DEX; la cei doi reprezentanţi ai şcolii latiniste din Transilvania, probabil este un împrumut din pl. lat. *toxicum*] lat. *toxicum*, *venenum*, gr. *toxicon*, LB;
2285. **tradiţie** (*tradiţiie*, IG; Iorgovici) [< fr. *tradition*, DEX] < fr. *tradition*, IG; lat. *traditio*, Iorgovici;
2286. **traduce (a)** (*traducere*, Iorgovici) [< lat. *traducere*, fr. *traduire*, DEX] lat. *traducere*, Iorgovici;
2287. **traducţie** (GTN, Kogălniceanu) [< fr. *traduction*, lat. *traductio*, DEX];
2288. **tragedie** (şi *traghedie*, Gracián; GTN) [< fr. *tragédie*, lat. *tragoedia*, DEX];
2289. **tramă** (LB) [< fr. *trame*, lat. *trama*, DEX] lat. *trama*, *subtemen*, LB;
2290. **tramontana** (*tramontană* "adică vântul dăspre miazănoapte", IG) [neatestat în DEX; DN: it. < *tramontana*] < it. *tramontana*, IG;
2291. **transcripţie** (*transcripţiie* "adică prescriere, copiie", IG) [< fr. *transcription*, DEX] < fr. *transcription*, IG;
2292. **transmigraţie** (*transmigraţiie* "adică băjeniie, pribegire, mutare, strămutare a norodului", IG) [< fr. *transmigration*, lat. *transmigratio*, DEX] < it. *transmigrazione*, IG;
2293. **transparent** ("adică cela prin care să vede", IG) [< fr. *transparent*, lat. *transparens*, DEX] < fr. *transparent*, IG;
2294. **transparenţă** (IG) [< fr. *transparence*, DEX];
2295. **transpira (a)** (IG) [< fr. *transpirer*, DEX] < it. *transpirare*, IG;

2296. **transpirabil** (IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN; probabil este o creație analogică a lui I. Golescu];
2297. **transpirație** (*transpirației* "adică răsuflare", IG) [< fr. *transpiration*, DEX] < it. *transpirazione*, IG;
2298. **transport** (LB, I. Golescu) [< fr. *transport*, DEX] lat. *commeatus*, LB;
2999. **transporta (a)** (*transportare*, Iorgovici) [< fr. *transporter*, lat. *transportare*, DEX] lat. *transportare*, Iorgovici;
2300. **tranzit** ("adică voie dă a trece marfa dintr-o țară într-alta fără vreo cercetare", IG) [< fr. *transit*, DEX] < fr. *transit*, IG;
2301. **tratament** ("adică bună priimire cu oarecine, bună căutare", IG) [< it. *trattamento*, fr. *traitement*, DEX] < it. *trattamento*, IG;
2302. **tratat** (*tractat*, IB) [< it. *trattato*, DEX; în IB, împrumut din latină] lat. *tractatus*, IB;
2303. **tribun** (IG) [< lat. *tribunus*, DEX] < it. *tribuno*, IG;
2304. **tribună** (IG) [< fr. *tribune*, DEX] < fr. *tribune*, IG;
2305. **tribut** (IG) [< fr. *tribut*, lat. *tributum*, DEX] < it. *tributo*, IG;
2306. **triumf** (Șincai) [< lat. *triumphus*, fr. *triomphe*, DEX];
2307. **trombă** (IG) [< fr. *trombe*, DEX] < it. *tromba*, IG;
2308. **tron** (*tronu*, LB) [< fr. *trône*, DEX] lat. *thronus*, gr., LB;
2309. **trupă** (GTN) [< fr. *troupe*, DEX];
2310. **tutore** (*tutoru, titoru*, LB; *tutor*, Micu-Klein) [< it. *tutore*; cf. fr. *tuteur*, DEX] lat. *curator, tutor*, LB;
2311. **țintaură, centaură** (*centauria* "earba", IB) [< lat.*centaurea*, fr. *centaurée*, DEX] lat. *centauria*, IB;
2312. **umbrelă** (LB) [< fr. *ombrelle*] lat. *umbella(!), umbraculum*, LB;
2313. **uni (a)** (Codrescu) [< lat. *unire*, DEX];
2314. **unitar** (s., Șincai) [< fr. *unitaire*, DEX];
2315. **unitareș** (*unitareșu*, LB) [neatestat în DEX, nici în DN];
2316. **unitar** (*unitariu* s. m., LB) [< fr. *unitaire*, DEX] lat., magh. *unitarius*, LB;
2317. **urină** (LB) [< fr. *urine*, lat. *urina*, DEX] lat. *urina, lotium*, LB;
2318. **uz** (IHR) [< lat. *usus*, it. *uso*, DEX];
2319. **vagabond** (IHR) [< fr. *vagabond*, lat. *vagabundus*; cf. it. *vagabondo*, DEX];
2320. **valeriană** (*valerianu* "o plantă", LB) [< fr. *valériane*, DEX] lat. *valeriana officinalis*, LB;
2321. **valoros** (IHR) [< fr. *valeureux*, DEX];
2322. **vandal** (*vandali*, IG) [< fr. *vandale*, DEX];
2323. **vandalism** (IG) [< fr. *vandalisme*, DEX];

2324. **vanilie** (*vaniliie* “adică un copaciu dă la America, ce scoate rod foarte mirositor“, IG) [< ngr. *vanílli;* cf. it. *vaniglia, vainiglia*, fr. *vanille*, DEX] < it. *vaniglia*, IG;
2325. **vanitate** (IG) [< fr. *vanité*, lat. *vanitas*, DEX] < it. *vanità*, IG;
2326. **vapor** (“adică corabiia cu abur, ce umblă pă apă mişcându-să dă abur” IG) [< ngr. *vapóri*, DEX] < it. *vapore*, IG;
2327. **vaporație** (*vaporației*, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; nu apare în dicționarele franțuzești consultate; împrumut din lat. *vaporatio*];
2328. **vaporiza (a)** (IG) [< fr. *vaporiser*, DEX];
2329. **varia (a)** (*a variia*, “adică a schimba, a preface în felurimi dă chipuri, dă fețe”, IG) [< fr. *varier*, lat. *variare*, DEX] < it. *variare*, IG;
2330. **variabil** (IG) [< fr. *variable*, lat. *variabilis*, DEX];
2331. **variație** (*variațion, variației*, IG) [< fr. *variation*, lat. *variatio*, DEX] < it. *variazione*, IG;
2332. **varietate** (IG, Budai-Deleanu) [< fr. *variété*, lat. *varietas*, DEX];
2333. **vasal** (“adică cel ce atârnă dă puterea altuia”, IG) [< fr. *vassal*, DEX] < it. *vassallo*, IG;
2334. **vată** (“bumbac întins pentru căptușeli”, IG) [< germ. *Watte*, DEX];
2335. **vegeta (a)** (“adică a işi, a creşte din pământ”, IG) [< fr. *végéter*, lat. *vegetare*, DEX] < it. *vegetare*, IG;
2336. **vegetal** (IG) [< fr. *végétal*, DEX] < it. *vegetale*, IG;
2337. **vegetație** (*vegetației*, IG) [< fr. *végétation*, lat. *vegetatio*, DEX];
2338. **velină** (“adică memvrana pergamenă cea mai bună, cea mai dilicată,... adică cea mai bună, cea mai netedă hârtie dă scris”, IG) [< fr. *vélin*, DEX] < fr. *velin(!)*, IG;
2339. **venal** (IG) [< fr. *vénal*, lat. *venalis*, DEX] < it. *venale*, IG;
2340. **venerație** (*venerației*, IG) [< fr. *vénération*, lat. *veneratio*, DEX] < it. *venerazione*, IG;
2341. **venerian** (IG) [< fr. *vénérien*, DEX];
2342. **veneric** (*-i, -ă, -e* “adică dă boală lumească”, IG) [< germ. *venerisch*, DEX];
2343. **ventriloc** (IG) [< fr. *ventriloque*, DEX] < fr. *ventriloque*, IG;
2344. **verb** (IG) [< fr. *verbe*, lat. *verbum*, DEX] < it. *verbo*, IG;
2345. **verbal** (IG) [< fr. *verbal*, lat. *verbalis*, DEX];
2346. **verifica (a)** (“adică a adeveri după o cercetare”, IG) [< fr. *vérifier*, lat. *verificare*, DEX] < it. *verificare*, IG;
2347. **veronică** (“o plantă”, LB) [neînregistrat în DEX; în DN: < fr. *véronique*] lat. *veronica officinalis*, LB;
2348. **vers** (*verşu*, LB; IB, IG; *versu* “stih”, Iorgovici) [< fr. *vers*, lat. *versus*, DEX] < it. *verso*, IG; lat. *versus, carmen, cantio, cantillena*, LB; *versus*, Iorgovici;

2349. **versat** (Bărnuțiu) [< fr. *versé*, DEX];
2350. **versiune** (*versie* "întoarcere de pre o limbă într-alta", Iorgovici) [< fr. *version*, DEX] lat. *versio*, Iorgovici;
2351. **versifica (a**) ("a face versuri, stihuri", IG) [< fr. *versifier*, lat. *versificare*, DEX];
2352. **verso** (IG) [< fr., lat. *verso*, DEX] < lat. *verso*, IG;
2353. **versuleț** (IG) [derivat diminutival de la *vers*, neatestat în DEX, nici în DN];
2354. **versus** (*versu* "întors cătră ceva", Iorgovici) [neînregistrat în DEX, nici în DN; împrumut din latină] lat. *versus*, Iorgovici;
2355. **vertebral** ("dă vertebră", IG) [< fr. *vertébral*, DEX];
2356. **vertebră** (IG) [< fr. *vertèbre*, lat. *vertebra*, DEX] < it. *vertebra*, IG;
2357. **vertical** (IG) [< fr. *vertical*, DEX] < it. *verticale*, IG;
2358. **vestală** (IG) [< fr. *vestale*, lat. *vestalis*, DEX];
2359. **vestă** (IG) [< fr. *veste*, DEX] < it. *vesta*, IG;
2360. **vestibul** (*-uri/-e* "adică tindă", IG) [< fr. *vestibule*, lat. *vestibulum*, DEX] < fr. *vestibule*, IG;
2361. **veteran, -ă** ("adică ișit din slujbă dă bătrâneațe, dar cu oarece leafă", IG) [< fr. *vétéran*, lat. *veteranus*, DEX] < it. *veterano*, IG;
2362. **veterinar** (și *vitirinar*, IG) [< fr. *vétérinaire*, lat. *veterinarius*, DEX] < fr. *veterinaire(!)*, IG;
2363. **veto** ("cuv. lat. ce însemnează nepriimire, impotrivire la o propunere", IG) [< lat., fr. *veto*, DEX] < lat. *veto*, IG;
2364. **vibrație** (*vibrațiie*, IG) [< fr. *vibration*, lat. *vibratio*, DEX] < it. *vibrazione*, IG;
2365. **vicar** (*vicariu*, LB, IG; *vicară*, IG) [< fr. *vicaire*, lat. *vicarius*, DEX] lat. *vicarius*, magh. *vikárius*, LB; it. *vicario*, LB; < it. *vicario*, IG;
2366. **vicarial** (IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *vicarial*];
2367. **vicariat** (IG) [< fr. *vicariat*, DEX];
2368. **vice-** ("adică vechil, locțiitor", IG) [< fr. *vice*, lat. *vice*, DEX] < it. *vice*, IG;
2369. **viceamiral** ("adică supt amiral, locțiitor dă amiral", IG) [< fr. *vice-amiral*, DEX];
2370. **vicecancelar** ("adică supt cancelar", IG) [< *vice-* + *cancelar*, după fr. *vice-chancelier*, DEX];
2371. **vicerege** (*viță̆roa*, Gracián) [< *vice-* + *rege*, dup fr. *vice-roi*, DEX];
2372. **vicisitudine** (*vicisitudă* "adică schimbări, prefaceri una după alta", IG) [< fr. *vicissitude*, lat. *vicissitudo*, DEX] < fr. *vicissitude*, IG;
2373. **viciu** (și *viție*, *vițiu*, IG) [< fr. *vice*, lat. *vitium*, DEX];

2374. **vigonie** (*vigonă* "un soi dă capră, dă oaie, ce are un păr foarte supțire, o lână foarte moale din care să fac şî pălării", IG) [< fr. *vigogne*, DEX] < it. *vigogna*, IG;
2375. **vinificație** (*vinificațiie* "meşteşug dă a face vin", IG) [< fr. *vinification*, DEX];
2376. **vinometru** ("o măsurătoare, o unelte(!) cu care măsoară greutatea, puterea vinului", IG) [neînregistrat în DEX, nici în DN];
2377. **virginal** (IG) [< fr. *virginal*, lat. *virginalus*, DEX];
2378. **virgină** (IG) [< lat. *virgo*, DEX] < it. *vergine*, IG;
2379. **virginitate** (IG) [< fr. *virginité*, lat. *virginitas*, DEX];
2380. **virgulă** (IG) [< fr. *virgule*, DEX] < fr. *virgul*(!), IG;
2381. **virtual** (IG) [< fr. *virtuel*, DEX];
2382. **virtualitate** (IG) [< fr. *virtualité*, DEX];
2383. **virtuos** (IG) [< lat. *virtuosus*, fr. *vertueux*, DEX];
2384. **virtute** (IG) [< lat. *virtus*, DEX] < it. *virtu(!)*, IG;
2385. **virulent** (*-ți, tă, -e*, IG) [< fr. *virulent*, lat. *virulentus*, DEX];
2386. **virulență** (IG) [< fr. *virulence*, lat. *virulentia*, DEX] < it. *virulenza*, IG;
2387. **vitrifica (a**) ("adică a să topi şî a preface oarece în sticlă, a face sticle", IG) [< fr. *vitrifier*, it. *vitrificare(!)*, DEX] < it. *vetrificare*, IG;
2388. **vivipar** (IG) [< fr. *vivipar*, lat. *viviparus*, DEX] < it. *viviparo*, IG;
2389. **vizavi** (IG) [< fr. *vis-à-vis*, DEX] < fr. *vis-a-vis(!)*, IG;
2390. **viză** (IG) [< fr. *visa*, DEX];
2391. **vizibil** (IG) [< fr. *visible*, lat. *visibilis*, DEX];
2392. **vizieră** ("vez. cozoroc", IG) [< fr. *visière*, DEX] < it. *visiera*, IG;
2393. **vizionar** (IG) [< fr. *visionnaire*, DEX];
2394. **vizita (a**) (*visitu*, LB; *vizitare*, Iorgovici) [< fr. *visiter*, lat. *visitare*, DEX] lat. *viso*, *visito*, LB; lat. *visitare*, Iorgovici;
2395. **vizită** (*visită*, LB; *vizita*, Iorgovici; IG) [< fr. *visite*, DEX] lat. *visitatio*, LB, Iorgovici;
2396. **viziune** (*vizie*, Iorgovici) [< fr. *vision*; cf. lat. *visio*, DEX] lat. *visio*, Iorgovici;
2397. **vizual** (IG) [< fr. *visuel*, lat. *visualis*, DEX];
2398. **voal** (şi *voală* "adică o pânză ce o pune damele pă obraz", IG) [< fr. *voile*, DEX];
2399. **vocabular** (şi *vocabuler*, IG; *vocabulariu*, Bărnuțiu) [< fr. *vocabulaire*, lat. *vocabularium*, DEX] < fr. *vocabulaire*, IG;
2400. **vocabulist** ("cel ce face, scrie vocabulare", IG) [neatestat în DEX, nici în DN; este probabil o creație a lui I. Golescu];
2401. **vocal** (IG) [< fr. *vocal*, lat. *vocalis*, DEX] < it. *vocale*, IG;
2402. **vocală** (IG) [< lat. *vocalis*, germ. *Vokal*, DEX];

2403. **vocalizație** (“dăprindere la cântări numai cu glasu, fără note”, IG) [neatestat în DEX, nici în DN; împrumut din fr. *vocalisation*];
2404. **vocație** (*vocațiie* “adică aplecarea omului, voința lui cea firească spre un fel dă treabă, spre o îndeletnicire”, IG) [< fr. *vocation*, lat. *vocatio*, DEX] < it. *vocazione*, IG;
2405. **vodevil** (GTN) [< fr. *vaudeville*, DEX];
2406. **voiaj** (*-uri*, “adică călătorie, umblet prin multe părți”, IG; CR) [< fr. *voyage*, DEX] < fr. *voyage*, IG;
2407. **volatil** (*-i, -lă, -e*, “adică ceia ce să râdică în sus prin foc, ca nişte aburi, ca când ar zbura în sus”, IG; PAH) [< fr. *volatil*, lat. *volatilis*, DEX] < it. *volatile*, IG;
2408. **volum** (*-uri*, IG) [< fr. *volume*, lat. *volumen*, DEX] < it. *volume*, IG;
2409. **voluntar** (*volentir, volontir*, IG) [< fr. *volontaire*, lat. *voluntarius*, rs. *volentir*, DEX] < fr. *volontaire*, IG;
2410. **vot** (“şî *sufragiă*, adică glas dă alegere”, IG) [< fr. *vote*, DEX] < fr. *vote*, IG;
2411. **vulcan** (şi *volcan*, IG; CR) [< it. *vulcano*, germ. *Vulkan*, DEX] < it. *vulcano*, IG;
2412. **vulcanic** *(-ci, -că, -ce*, IG) [< it. *vulcanico*, fr. *volcanique*, DEX];
2413. **zefir** (*zefiru* “vântul de quo’tră apusu”, LB) [< fr. *zéphyr*, lat. *zephyrus*, DEX] lat. *zephyrus, favonius*, gr. *zephyros*, LB;
2414. **zel** (Diaconovici-Loga) [< fr. *zèle*, lat.*zelus*, DEX];
1415. **zenit** (“*zenit* şî *nadir*, cuvinte arăpeşti, dă astronomiie, şî însămnează: *zenit*, semnul, puctul cel dă sus, cel drept, perpendicular în capul nostru”, IG; *Carte de geografie)* [< fr. *zénith*, DEX];
1416. **zero** (IG) [< fr. *zéro*, DEX] < it. *zero*, IG;
1417. **zinc** (“adică un metal”, IG) [< fr. *zinc*, DEX] < fr. *zinc*, IG.

II.

[a]ceasta în IB, după cuvântul-titlu apare it. *questa*, dar nu se poate înțelege dacă este vorba de un reper etimologic sau de un echivalent într-o limbă pe care autorul nu a avut-o în vedere la întocmirea dicționarului său românesc-latinesc-unguresc; lat. *haec, ista*, IB;
caleaşcă [< rs. *koleaska*, DEX] < fr. *caléche(!)*, IG;
candelă [< sl. *kanudilo*, ngr. *kandila*, DEX] < it. *candela*, IG;
capră [< lat. *capra*, moștenit, DEX] < it. *capra*, IG;
cămaşă [< lat. *camisia*, DEX] < it. *camicia*, IG;
cărbune [< lat. *carbo*, IG] < gr., IG;
coadă [< lat. *coda*, moștenit, DEX] < it. *coda*, IG;
cofeturi [< ngr. *ko(n)féta*, DEX] (*cofetă*, IG)< it. *confetto*, IG;

conci [< magh. *konty*, DEX] (“conciu în cap”) < it. *concia*, IG;
cumpăra (a) [< lat. *comparare*, moştenit, DEX] < it. *comprare*, IG;
lacrimă [< lat. *lacrima*, moştenit, DEX] (*lacrămă*, IG) < it. *lacrima, lagrima*, IG;
larg [< lat. *largus*, moştenit, DEX] < it. *largo*, IG;
lătra (a) [< lat. *latrare*, moştenit, DEX] < it. *latrare* sau lat. *latro*, IG;
levent [< tc. *levent*, DEX] (“ostaş voinic dăcorăbii la turci”) < it. *leventi*, IG;
limbă [< lat. *lingua*, moştenit, DEX] < it. *lingua*, IG;
limpede [< lat. *limpidus*, moştenit, DEX] < it. *limpido*, IG;
lindină [< lat. *lens, lendinem*, moştenit, DEX] *lindine* < it. *lendine*, IG;
loc [< lat. *locus*, moştenit, DEX] < lat. *locus* sau it. *luogo*, IG;
lung [< lat. *longus*, moştenit, DEX] < it. *lungo* sau lat. *longus*, IG;
minte [< lat. *mens, mentem*, moştenit, DEX] < it. *mente*, IG;
nas [< lat. *nasus*, moştenit, DEX] lat. *nasus*, it. *naso*, LB;
pişcot [< magh. *piskôta*, DEX] < it. *biscotto*, IG;
pocal [< germ. *Pokal*, scr. *bokal*, DEX] it. *boccale*, LB;
varga [< lat. *virga*, moştenit, DEX] < it. *verga*, IG/ lat. *virga* (moştenit), DEX;
veni (a) [< lat. *venire*, moştenit, DEX] < it. *venire*, IG;
vinde (a) [< lat. *vendere*, moştenit, DEX] < it. *vendere*, IG;
viperă [< lat. *vipera*, IG; în DEX, moştenit din latină]; I. Golescu nu face distincţia moştenit/ împrumtat din latină;
vită [< lat. *vita*, moştenit, DEX] “din grec. *volos*, ce însemnează hrănit, sau din cel ital. *vita*, ce însemnează viiaţă, pentru că sunt vii”, IG;
vărtute, vârtute [< lat. *virtus, virtutem*, moştenit, DEX] “1. putére/ lat. *vis*; 2. tărie/ lat. *virtus, fortitudo*; 3. faptă aleasă/ lat. *virtus”* < it. *virtù*, LB [după cum se poate observa, în LB sunt confundate dubletele etimologice *vârtute* şi *virtute*, primul moştenit, cel de al doilea împrumutat din lat. *virtus;* cele două cuvinte sunt interpretate drept un singur lexem, de origine italiană].

Cuprins

ABREVIERI 7
INTRODUCERE 9
I. EPOCA 12
1. Văzută de istorici 12
2. În viziunea istoriilor literare 24
3. În istoriile limbii literare 48
II. PROBLEMA CULTISMELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ 52
1. Atitudinea față de împrumutul lingvistic la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea 52
2. Cercetări asupra împrumuturilor livrești în limba română 62
III. CANALE DE PĂTRUNDERE A ÎMPRUMUTURILOR CULTE 66
1. Școala, teatrul și cartea 66
2. Scrierile românești originale 69
3. Traducerile 78
4. ***Presa*** ***81***
5. Dicționarele 86
IV. ***CONDICA LIMBII RUMÂNEȘTI*** ȘI ALTE DICȚIONARE DIN EPOCĂ (1780–1860) 89
1. Transilvania 90
2. Țara Românească 102
3. Moldova 115
V. DICȚIONARELE ȘI PROBLEMELE LIMBII ROMÂNE LITERARE 120
1. Îmbogățirea vocabularului 120
2. ***Datarea*** ***136***
3. Normă și codificare 145
4. Etimologia 150
5. Cuvinte, forme și sensuri care nu s-au conservat 178
6. Adaptarea neologismelor 183
VI. CONCLUZII 187
BIBLIOGRAFIE 204
ANEXĂ 212